

Krónika

A 2016-2017-es tanév tavaszi szemesztere tartalmasan telt az Óriás Nándor Szakkollégium számára. Az előző félév végén abszolutóriumot szerzett több tagunk, így személyi változások történtek szakkollégiumunk életében. A négy tagozat tagozatvezetői mind abszolutóriumot szereztek, így a Bűnügyi Tagozatot Szabó Andrástól Czotter Regina, a Civilisztika Tagozatot Bánfai Edinától Krausz Bernadett, az Elméleti-történeti Tagozatot Biró Zsófiától Niklai Dominika, a Közjogi Tagozatot Kis Kelemen Bencétől Krizsics Zorán vette át. Tanulmányait szintén befejezte Hanák Dóra, Hohmann Balázs, Kelemen Anna, Molnár Nikoletta, Németh Zsófia, Róna Bence, Schmidt Virág, Szabó András és Vajdai Anita.

Tavaszi felvételi eljárásunk során mindegyik tagozatunkba új tagokat vettünk fel. A Bűnügyi Tagozatba Kiss Fanny és Makai Krisztián, a Civilisztika Tagozatba Benke Lúcia, Priol Kinga és Szívós Alexander, az Elméleti-történeti Tagozatba Békési Gábor, a Közjogi Tagozatba Nagy Katalin nyertek felvételt.

A szemeszter egyik első programja a PTE ÁJK nyílt napja volt, amelyen több tagunk is részt vett, egyebek között az élő könyvtár részeként alakítottak kikölcsönözhető könyvet vagy éppen könyvtárost. Emellett az ÓNSZ kvízt is rendezett a középiskolásoknak, amely a sok érdeklődőnek köszönhetően remek hangulatban telt.

A Kar eseményét követően a Szakkollégium is nyílt napot tartott a felvételiző joghallgatók számára, amelyen bemutatkoztak a tagozatok, illetve mind a négy területről előadások hangzottak el egy-egy szakkollégista részéről: Czotter Regina (Bűnügyi Tagozat) a pótmagánvád intézményéről, Krasz Péter (Civilisztika Tagozat) a másért való felelősség aktuális kérdéseiről, Suhajda Máté (Elméleti-történeti Tagozat) az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáról alkotmánytörténeti megközelítésben illetve Krizsics Zorán (Közjogi Tagozat) az újratervezésről a hazai építésügy igazgatásban tartottak előadást.

A tavaszi félév sokunk számára egyik legjelentősebb eseménye a Miskolcon megrendezett XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia volt. Szép eredményekkel szerepeltek jelenlegi, illetve az abszolutórium megszerzésével nemrég alumnivá vált tagjaink. Első helyezést ért el és Rektori különdíjban részesült a Közjogi Tagozat alumni tagja, Hohmann Balázs a Közigazgatási jog 2. tagozatban; a Nemzetközi jogi tagozat második helyezése mellett a Wolters Kluwer Kft. és a Honvédelmi Minisztérium különdíjait nyerte el Kis Kelemen Bence, szintén a Közjogi Tagozat alumni tagja; harmadik helyezett lett az Elméleti-történeti Tagozat tagja, Suhajda Máté a Magyar állam- és jogtörténet

2. tagozatban, emellett a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, valamint a Honvédelmi Minisztérium különdíjaiban részesült. A kisebb létszámú tagozatokban a harmadik helyen végző hallgatók különdíjában részesült az Elméleti-történeti tagozat alumni tagja, Bíró Zsófia a Munkajogi és szociális jogi tagozatban; az Elméleti-történeti tagozat tagozatvezetője, Niklai Dominika az Egyetemes állam- és jogtörténeti tagozatban; illetve a Civilisztika tagozat alumni tagja, Bánfai Edina a Polgári jog 4. tagozatban. A legjobb opponenseknek járó díjakban is bővelkedtek szakkollégistáink: Fincza Dóra (Bűnügyi tagozat) a Büntetőjog 3., Czotter Regina (Bűnügyi tagozat) az Infokommunikációs jogi, Németh Boróka (Elméleti-történeti tagozat) a Közigazgatási jogi 1., Lovas László (Elméleti-történeti tagozat) a Munkajogi és szociális jogi, Gyöngyösi Levente (Civilisztika tagozat) a Polgári eljárásjogi, Benke Lúcia (Civilisztika tagozat) a Polgári jogi 4., Kasza Melinda (Civilisztika tagozat) a Római jogi tagozat legjobb opponensei lettek. A XXXIII. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekcióján túl a Had- és Rendészettudományi Szekcióban is szerepelt az Elméleti-történeti tagozat tagja, Kühár Noémi, aki a Hadtörténelem, rendészettörténet tagozat harmadik helyezését nyerte el.

A Jogász Napok keretében ellátogatott a Karra Szakkollégiumunk meghívására az Információs Hivatal igazgatója, dr. Simon Csaba, aki „Az Információs Hivatal tevékenysége és elhelyezkedés a hírszerzésnél” címmel tartott előadást. A Civilisztika Tagozat activity-t tartott, amelyen az induló csapatok között oktatók is képviseltették magukat. A rendezvénysorozaton az Elméleti-történeti Tagozat jogtörténeti kvízt szervezett illetve megrendezte a már hagyománnyá vált római jogi jogesetmegoldó versenyt.

A Civilisztika Tagozat májusi közösségkovácsoló kihelyezett tagozati ülését Villányban tartotta, amelyen a tagozat tagjain kívül részt vett dr. Bércesi Zoltán és az Elméleti-történeti tagozat képviselőjében a tagozat mentora és tagozatvezetője.

A Szakkollégium külön csapatot indított a PTE ÁJK Kvíz-esten, melynek tagjai Benke Lúcia, Czotter Regina, Makai Krisztián és Szívós Alexander voltak.

Szakkollégiumunk célja, hogy korszerű és gyakorlati tudást adjon át tagjainak, e célkitűzés megvalósítása érdekében 2017 elején együttműködési megállapodás jött létre a Pécsi Törvényszék és az Óriás Nándor szakkollégium között. Az együttműködési megállapodás keretében évente különböző szakmai programok kerülnek majd megrendezésre a Törvényszék és Szakkollégiumunk közös rendezésében, továbbá lehetőséget biztosítunk a Törvényszék munkatársainak, hogy előadásokat tarthassanak különböző aktuális és neuralgikus kérdésekben, amelyekkel gyakorló jogászok találkoznak. Ezen felül adott a lehetőség a Törvényszék munkatársai előtt, hogy publikálhassanak a Scriptura online

folyóiratba, amely lehetőséggel már e szám kapcsán is élt a Törvényszék (dr. Pecze Balázs: A közigazgatási hatósági eljárás jogorvoslati rendszerének változásai 2018. január 1. napját követően). Reményeink szerint az elmélet és a gyakorlat eképpen történő ötvözése nem csak szakkollégiumunk, hanem gyakorló jogászok, bírósági dolgozók javára is válhat. Ehelyütt is köszönjük a Törvényszék együttműködését és Kis Kelemen Bence alumni tagunk szervezői közreműködését.

A kiemelkedő tanulmányi, közösségi és kutatómunka eredményeként tagjaink számos ösztöndíjat nyertek el és komoly elismeréseket kaptak. Az Igazságügyi Minisztérium Nemzeti Kiválósági Jogászösztöndíját kapta a Bűnügyi Tagozatból Fincza Dóra, az Elméleti-történeti Tagozatból Békési Gábor, Breszkovics Botond, Kühár Noémi, Németh Boróka, Niklai Dominika és Suhajda Máté, a Civilisztika Tagozatból Benke Lúcia és Kasza Melinda, a Közjogi Tagozatból Nagy Katalin és Krizsics Zorán. Az Igazságügyi Minisztérium Tanulmányi Ösztöndíjában részesült Kiss Fanny, Fajtai Krisztina, Makai Krisztián és Szívós Alexander.

A félév során tagjaink több versenyen is részt vettek. Az ELSA-BKIK alternatív vitarendezési versenyen szerepelt Priol Kinga és Németh Boróka, továbbá a kari büntetőjogi perbeszédversenyen vett részt Czotter Regina és Fincza Dóra, Krasz Péter pedig második helyezést ért el ugyanitt ügyvéd kategóriában. A Jogász Napokon megrendezett Római jogi jogesetmegoldón második helyezést ért el Kasza Melinda.

Tagjaink rendszeres résztvevői konferenciáknak: Kasza Melinda és Niklai Dominika a félév kezdetén a "Hatékonyság és jogbiztonság a birtokvédelmi eljárásban" című konferencián szerepeltek, Suhajda Máté és Kasza Melinda az intézményi IM konferencián tartottak előadást, Niklai Dominika a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport tudományos ülésén és a Grazi Egyetem jogi karán német nyelven adott elő. A Tavaszi Szél országos doktorandusz konferencián Miskolcon szerepelt Krausz Bernadett és Niklai Dominika. Krizsics Zorán angol nyelven tartott előadást a PTE DOK és az MMA-MMKI által közösen szervezett nemzetközi konferencián. A folyamatos kutatási tevékenység eredményeképpen - a konferenciákon való előadásokon túl - tagjaink számos publikációja jelenik meg különböző tanulmánykötetekben és szakfolyóiratokban, továbbá a félév során többen írtak a PTE ÁJK folyóirata, az Expressis Verbis számára.

Szakkollégistáink közül többen aktívan részt vesznek a Kar közösségi életében, tagjai illetve titkárai kari Tudományos Diákköröknek, ellátnak demonstrátori feladatokat és évfolyam képviselőket. Emellett a tavaszi Profex nyelvvizsgákon számos tagunk szerzett angol és német nyelvből jogi és közigazgatási szaknyelvvizsgát.

Breszkovics Botond

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

Bányamunka-büntetés az ókori Rómában

I. Bevezetés

Az ókori Rómában a társadalmi, gazdasági és állami rend fenntartása, valamint a polgárok személyének és jogainak védelme, kívánatos volt, akárcsak napjainkban. Azokkal szemben, akik magatartásukkal a felsorolt és védeni rendelt értékek ellen tettek, előbb valamilyen hátrányt, bajt (*malum*) helyeztek kilátásba majd végre is hajtották.

Ami a szankciórendszert illeti, széles perspektíva állt rendelkezésre. A szisztémában, a legenyhébb fokú büntetésektől kiindulva, a legkegyetlenebb s fájdalommal teli módszerekig bezárólag minden megtalálható egyszersmind ténylegesen alkalmazott is volt.¹

Ha a büntetés eredetére tekintünk a római jogban, megállapíthatjuk, hogy más ókori civilizációkhoz hasonlatos módon, kettős felosztással találkozunk.²

I. szakrális jellegű

II. magánbosszúra visszavezethető álláspont

A szakrális jellegű a bűncselekmények csoportjába tartoztak azon deliktumok, melyek sértették vagy veszélyeztették az istenek által meghatározott erkölcsi rendet, ezt teheték közvetve illetve közvetlenül. A felbomlott egyensúly helyreállítása érdekében továbbá isteneik kiengesztelése végett, a közösség áldozatbemutatására volt kötelezve. E folyamatot engesztelő áldozatnak is szokás nevezni (*piaculum*). Jóvátételi funkcióján túlmutatva, egyben megelőző elrettentő hatást is próbált statuálni a társadalom számára. (*generalis preventio*)

A magánbosszú, mint a büntetés eredetét magyarázó álláspont, magából az emberből, pontosabban annak természetéből, veleszületett igazságérzetéből ered. Ugyanis a rossz, a bűn

¹ Áttekintően a római büntetőjogról a hazai irodalomból ld. *Zlinszky János*: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1991. Ehhez legújabbán ld. *Jusztinger János*: A büntetőjog-dogmatika és a római jogtudomány. Zlinszky János kutatásainak tükrében, *Iustum Aequum Salutare* 2016/1. sz. 35-48. o. További hivatkozásokkal ld. még *Sáry Pál*: Előadások a római büntetőjog köréből. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc 2011.; *Jusztinger János*: "Általános részi" alapkérdések az antik római büntetőjogi praxisban, *Scriptura* 2015/2. sz. 103-115. o.; *Jusztinger János*: A büntetőjogi dogmatika előképei az antik római jog kazuisztikájában. Benedek Ferenc kutatásainak tükrében. In: *Antecessores Iuris Romani*. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete. Tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből (szerk. Bíró Zsófia, Jusztinger János, Pókecz Kovács Attila). PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, Pécs 2016. 71-86. o. A nemzetközi szakirodalomból, legújabb összefoglalásként ld. *János Jusztinger*: Dogmatics of Criminal Law and the Roman Jurisprudence. *Journal on European History of Law* 2016/1. sz. 73-78. o.

² *Zlinszky*: i.m. 77. o.

még véletlenül se maradhat megtorlatlan.³ Talán a legősibb ideillő közhely a „szemet szemért fogat fogért” regula (*oculum pro oculo dentem pro dente manum pro manu pedem pro pede*)⁴. A tálió-elv azaz, az azonos mérvű megtorlás joga⁵, széles körben elfogadott és alkalmazott módszernek bizonyult anno.

Annak ellenére, hogy a halálbüntetés soha nem került eltörlésre, mégis mindig más formában jelentkezett a különböző korszakokban.⁶ Egy taxatív felsorolással élve szemléltetem a különböző büntetéseket. A legsúlyosabbal kezdve, fokozatosan haladva az enyhébb i változatokig.

- I. Halálbüntetés
- II. Testi büntetések
- III. Megszégyenítő büntetések
- IV. Szabadságot megvonó büntetések
- V. Vagyoni jellegű szankciók
- VI. Munkabüntetések
- VII. Jogfosztó büntetések⁷

Mint a későbbiekben látni, fogjuk, Rómában ilyen szoros egymástól való elhatárolás nem mindig állja meg a helyét. Sokkal inkább az a tendencia érvényesül, hogy a különböző büntetések jellemzői, egymásban ötvöződnek

Elmondható továbbá, hogy egyik nemhez tartozó fél sem tudhatta magát előnyösebb, pozícióban, ha büntetésre került sor. Mindazonáltal, bizonyos kivételek a „főszabály” alól mutatkoztak. A – legenda szerint – az első király Romulus, halállal büntette azokat a nőket, akik házasságtörést (*adulterim*) követtek el vagy bort ittak!⁸ Később kivégzésüket – különösen a köztársaság korában – igyekeztek a nyilvánosság kizárásával végrehajtani valamint nem részesülhettek testi fenyegetésben⁹

II. A munkabüntetések és a bányamunka-büntetés

Talán precízebb, ha a munkabüntetés szót egy jelzővel kiegészítjük és a továbbiakban kényszermunka büntetesként hivatkozunk rá. Az általam vizsgált büntetés is ebbe a kategóriába tartozik, pontosabban annak egy önállósult alfaja.

³ Sárosi Pál: i. m. 11. o.

⁴ Exodus 21:24. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Exodus+21%3A24&version=VULGATE> (2017.5.11.)

⁵ Balogh Ágnes – Tóth Mihály: A magyar büntetőjog Általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2015. 20. o.

⁶ Richard A. Bauman: Crime & Punishment In Ancient Rome. Routledge, London and New York. 1991. 6. o.

⁷ Balogh – Tóth: i.m. 271. o

⁸ Bauman: i.m. 9. o.

⁹ Zlinszky: i.m. 81. o.

Több mérvadó szerző után valószínűsíthetjük, hogy Rómába, egyiptomi hatásra került át, a munkabüntetések egyik válfaja a bányamunka-büntetés (*metalli coercitio*).¹⁰

II.1. A bányamunka-büntetés szabályai

A római jogban való megjelenése a principátus elejére datálható. Bevezetése, nyilvánvalóan összefüggésben állt azzal, hogy a hódító háborúk végeztével drasztikusan csökkent a hadifoglyok ergo a bányába küldhetők száma.

A rómaiak számára a mintát az egyiptomi uralkodók szolgálhatták, akik e büntetési nemet már jó ideje alkalmazták. A bányamunka-büntetés először a fegyelmezési jogkörben (*ius coercitionis*) kiszabható büntetések körébe tartozott, ahogy ezt elnevezése is tükrözi (*metalli coercitio*) majd később átkerült a törvényileg szabályozott büntetések közé.

II.2. A bányamunka-büntetés különböző fokozatai

I. *damnatio in metallum*

II. *damnatio in opus metalli*

III. *damnatio in ministerium metallicorum*¹¹

Az *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* az I. és II. században életfogytig tartó büntetést jelentett, az elítéltek mindkét esetben rabszolgává váltak

A *damnatio in ministerium metallicorum* kategóriába általában nőket ítélték. Ezen büntetés életfogytig tartó és határozott idejű egyaránt lehetett. Míg az előbbi két esetben – ahogy feljebb már elhangzott – az elítéltek rabszolgává váltak ez utóbbi esetben nem vesztették el szabadságukat továbbá polgárjogukat is megtartották.¹²

Általában a legnehezebb fizikai munkát a *damnatio in metallum* kategóriájába tartozók végezték, míg a kibányászott anyagok további megmunkálása a *damnatio in opus metalli* és a *damnatio in ministerium metallicorum* kategóriáihoz tartozott.

II.3. Bányamunkára ítéltető személyek köre

A bányamunkára szabadokat és rabszolgákat egyaránt lehetett ítélni. Azonban a szabadok közül csak és kizárólag az alacsonyrendű polgárokat (*humiliores*) lehetett ilyen büntetéssel sújtani, az előkelők (*honestiores*) esetében ez tiltott volt!

¹⁰ Zlinszky: i.m. 86. o.

Nótári Tamás: Római Jog. Lectum Kiadó, Szeged 2014. 309. o.

¹¹ Sáy: i.m. 113. o.

¹² Bauman: i.m. 142. o.

Pozitív diszkrimináció volt tapasztalható a városi tanácsosok és a katonákkal kapcsolatosan. Ugyanis azt a privilégiumot élvezték, hogy sem őket sem gyermekeiket nem lehetett ilyen munkára ítélni.

II.4. Bányamunka-büntetéssel büntethető cselekmények köre

- I. A fegyvertelen *humilior* útonállót
- II. Azt, aki fürdőben követte el a lopást (*furtum*) vagy rablás (*rapina*)
- III. Azt a rabszolgát, aki hajótöréskor nagyobb értékű tárgyakat rabolt el.
- IV. A végrendelet-, egyéb okirat- vagy pénzhamisítást elkövető *humiliort*.
- V. A durva személyesértést (*atrox iniuria*) elkövető rabszolgát.
- VI. Azt a rabszolganőt, aki titokban, gazdája tudta nélkül, házassághoz hasonló kapcsolatot létesített egy *decurió*val.
- VII. Azt a *humiliort*, aki rabszolgának jósolt ura életének alakulásáról

II.5. Az elítéltek jogi státusza

Mint ismeretes a státuszváltozások (*capitis deminutio*) három, egymástól jól elkülöníthető fajtáját különböztetjük meg. A legsúlyosabb esetben (*capitis deminutio maxima*) a római polgár rabszolgává vált, *civitas* elvesztése a *libertasszal* együtt. A „közepesen” súlyos formájában (*capitis deminutio media*) a római polgárból *peregrinus* lett, ekkor a *civitas* elvesztése a *libertas* megtartásával történt, és végül a legenyhébb formájában (*capitis deminutio minima*) a római polgár *agnatiójának* megváltozása következett be, a *libertas* és a *civitas* érintése nélkül.¹³

Nos, a *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* esetében az elítélt a legnagyobb jogállapot-csökkenést (*capitis deminutio maxima*) szenvedte el, vagyis büntetésből rabszolgává vált. A *damnatio in ministerium metallicorum* esetében ez csak akkor következett be ha életfogytig tartó büntetésben részesült az elítélt. A jogállapot-változás (*status permutatio*) már a marasztaló ítélet kiváltotta.¹⁴

II.6. A bányamunka-büntetéshez – mint főbüntetéshez – kapcsolódó mellékbüntetések

¹³ Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római magánjog. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs 2015. 119-120. o.

¹⁴ Sáy: i.m. 114-118.o.

Elsősorban az ide kapcsolódó legfontosabb mellékbüntetés a teljes vagyonekbevonás (*publicatio bonorum*) volt. Vagyis az elítélt vagyona az államkincstár (*fiscus*) tulajdonába került.

A bányamunkára ítélték általában testi büntetésben is részesültek. Ez megnyilvánulhatott:

- I. botozás
- II. ostorozás
- III. kínzás (egyik szem kivájása, s láb megcsonkítása)
- IV. korbácsolás
- V. ólomgolyó korbáccsal való fenyítés (*plumbum*)
- VI. testi fenyítés¹⁵

II.7. A büntetés tartama, kegyelem

A *damnatio in metallum* és a *damnatio in opus metalli* életfogytig tartó büntetést jelentett. Érdekes azonban az az eset, ha szabad embert ítélték határozott időre bányában végzendő kényszermunkára, ekkor ugyanis jogilag (*de iure*) nem vesztette el szabadságát.

A rómaiak ismerték a végrehajtási kegyelem (*indulgentia*) intézményét. A császárok és meghatározott feltételek mellett a tartományi helytartók is kegyelmet adhattak a bányákban dolgozóknak. Az esetek többségében ezt a betegségük miatt vagy idős koruknál fogva legyengült elítéltek nyerték el. Vagy azok, akik már nem képesek munkát végezni, és ha vannak rokonaik és legalább 10 évet már dolgoztak. Aki kegyelmi aktus által ismételtén státuszváltozás következett be.¹⁶

III. Kitekintések

III.1. Bányajog

Fontosnak tartom megemlíteni egy *sui generis* jogrend megemlítését ez pediglen a bányajog. Tárgyi értelemben jelenti azon jogszabályok összességét mely a bányászattal foglalkozó személyeknek az egymáshoz, a többi polgárhoz és az államhoz való viszonyát jelenti. Alanyi értelemben pedig az, ami magában foglalja e jogszabályok összegének szabadságát.¹⁷

Jelentősége a bányászati tevékenységek során keletkezett eredmény (*opus*) a felszínre hozott „anyagok” feldolgozással vagy a nélkül javakat képeznek. Javak mindazon a dolgok,

¹⁵ Sárny: i.m.122-124. o.

¹⁶ Sárny: i.m.. 125-127. o.

¹⁷ Wenczel Gusztáv: Magyar és erdélyi bányajog. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Buda 1866. 1.lap

amelyek emberi szükségletek fedezésére alkalmasak.¹⁸ E javak 3 ökonómia besorolásba bonthatóak:

- I. szükséges (*necessariae*)
- II. hasznos (*utiles*)
- III. fényűzési (*voluptariae*)¹⁹

III.2 Bányamunka a tradicionális magyar jogban, avagy tengerek vizéről a föld alá.

Az ókori Rómában általánosan a bűnösöket kárhoztatták e sorsa. Hazánkban ez másként alakult, itt mind foglyokat – kényszerítve – mind dolgozó embereket – önszántukból – akiknek ez a szakmájuk találhattunk a bányákban. Noha, ebből nem kell arra következtetnünk, hogy egyazon helyen is végezték ezt.

A gályarabság megszűnése azt a problémát hozta magával, hogy az addig „vízi munkára” ítélt gonosztevőket el kellett valami új, helyen helyezni, ahol a büntetésük hátralévő részét eltölthették. Nos, erre remekül megfelelték a bányák. Ezt egy 1727.június 4-én kelt és a főkamaragrófnak címzett rendelet meg is hozta.²⁰ Ám azokat is ezzel a büntetéssel sújtották akiket, legkevesebb 1 év munkabüntetésre ítélték. Lévén kemény, embert próbáló fizikai munkáról – testi büntetésről – beszélünk, egyértelműen azt várták, hogy a rabok megjavuljanak, vagy legalábbis indulataik mérséklődjenek. Két kulcsszó: fegyelem és összhang alatt kellett a munkát végezniük. Ugyanis, aki késett vagy korábban távozott, egyébiránt nem a jogszabályban meghatározottaknak megfelelően végezte feladatát, pénzbüntetést szabtak ki rá. Végül megjegyezendő, hogy szakképesítés nélkül is végezhető volt, így az oda „vezényelt” rabok nagy tömege, pótolni tudta a kiesett szabad munkaerőt.²¹

III.3. Bányabetegségek

Anno Paracelsus két csoportot különített el:

- I. Légzőszervi betegségeket
- II. Fémek okozta akut és krónikus mérgezéseket²²

¹⁸ Sipos Árpád: Magyar Bányajog. Kiadja Hügel Ottó, Nagyvárad 1872. 7. o

¹⁹ Nem releváns módon kapcsolódik a témához, de hasonlóságot mutat a római jogban szereplő, alperes beruházásainak megtérítése címszó alatt található kategóriákkal.

Lásd: Benedek – Pókecz Kovács: i.m. 215. o.

²⁰: Gedeon Magdolna: A bányamunkára ítélt szabályai Magyarországon a XVIII. század elején. In: Jogtörténeti Parerga Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. (szerk. Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely). ELTE Társadalomtudományi kar dékánja, MultiSzolg Bt., Budapest 2013. 111. o

²¹ Gedeon Magdolna: i.m.112-115. o.

²² Ungváry György – Varga József: A magyar bányaegészségügy története. Argumentum, Budapest 2007. 34. o

A két kategória helyénvaló, mégiscsak a mélyszínen dolgozó bányászokat temérdek megbetegedés sújthatja. Ezeknek okai lehetnek egyrészt maguk a munkakörülmények, másrészt a bányáskodás igényelte munkavégzés maga. A köztudatban talán a legismertebbek a bányászszály és a szilikózis. Ez utóbbi kettő volt/van, amelyek a bányászok munkavégzését hátrányosan befolyásolta, egészségüket kíméletlenül kikezdték és nem mellesleg jelentősen csökkentette az élettartamukat is.²³

IV. Következtetések és összegzés

Összegezve láthatjuk, hogy maga a bányamunka büntetés közvetlenül azt a célt szolgálta, hogy az elítélteket megnevelje, és/vagy megbüntesse, közvetve pedig a rómaiaknak a földfelszínre hozható javak költségghatékony kinyerését biztosította. A betegségeket, amit ez a sajátosságos munkavégzés magával hordoz, ismerhették, ha csak kezdetlegesen is. Természetesen ez nem eredményezte azt, hogy nagyobb hangsúlyt fektettek volna a „foglalkoztatottak” egészségügyi állapotára, lévén bűnös elítéltekről volt szó. De csekély mértékben mégis is szerepet játszott, elég itt csak a kegyelemre gondolnunk.

A társadalom mindennapi életétől távol lezajló büntetési nem volt, ugyanakkor jól szemléltette embertépázó következményeit, ergo elrettentő funkciót is elláthatott. Tehát a speciális és a generális prevenciót egyaránt szolgálta.

Ugyanakkor egy konkrét büntetési nembe való sorolása, problémás lehet, hiszen mint láttuk, többnek is a sajátosságait magán viseli. Célszerű lenne egyszerűen fúziós büntetésnek nevezni, amely így utalhat arra, hogy a különböző büntetési nemek tulajdonságait is ötvözi.

²³ Ungváry – Varga: i. m. 251. o

Fajtai Krisztina

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

A tervezett hetedik Alaptörvény módosítás a menekültügyi igazgatás szempontjából

I. A hetedik alkotmánymódosítás kísérlete

Magyarország miniszterelnöke, miután azt a Kormány megtárgyalta és elfogadta, 2016. október 10.-én az Alaptörvény hetedik módosításáról szóló javaslatot nyújtott be az Országgyűlésnek. Habár az alkotmánymódosításra nem került sor, érdekes vele mégis foglalkozni a tekintetben, hogy egyébként releváns kérdéseket vetett volna fel, ha mégis elfogadja az Országgyűlés.

A módosításra irányuló javaslat érintette volna az Alaptörvény Nemzeti Hitvallás című részét, az Európai Unió és tagállamok közti hatáskörgyakorlást, a szuverenitás kérdését illetve Magyarország alkotmányos identitását.

Módosult volna továbbá a dolgozat témájának alapot adó, Alaptörvény XIV. cikke, amely helyébe a következő szövegtervezet volt kilátásban:

„(1) Magyarországra idegen népesség nem telepíthető be. Idegen állampolgár - ide nem értve az Európai Gazdasági Térség országainak állampolgárait – Magyarország területén az Országgyűlés által megalkotott törvény szerinti eljárásban, a magyar hatóságok által egyedileg elbírált kérelme alapján élhet.

(2) Magyar állampolgár Magyarország területéről nem utasítható ki, és külföldről bármikor hazatérhet. Magyarország területén tartózkodó külföldit csak törvényes határozat alapján lehet kiutasítani. Tilos a csoportos kiutasítás.

(3) Senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.

(4) Magyarország - ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet - kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznak, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.”

Az első bekezdés kivételével ismerős lehet a szöveg, hiszen a (2), (3) és (4) bekezdés szó szerint ugyanaz, mint a jelenleg hatályos XIV. cikk első három bekezdése. Az újdonságot

tehát az első bekezdésben kell keresnünk. Ahhoz, hogy az alkotmánymódosítás célját megértsük, és lehetséges következményeit vizsgáljuk, elengedhetetlen az előzmények, a migrációval¹ kapcsolatos fogalmak, valamint a menekültügyi igazgatás Európai Unió és tagállami szintű ismerete.

II. Előzmények

Napjainkban egy globálisan jelentkező, és jelenleg is megoldatlan probléma a XXI. századi migráció(s válság). A migráció nem új jelenség, korábban is volt hagyománya a világban, de ilyen mértékű bevándorlásra nem voltak felkészülve a nyugati államok, mint amit az elmúlt 10 évben tapasztalhattunk és tapasztalunk most is.

A probléma eredője a kényszmigrációra szoruló bevándorlók, akikre jellemzően a küldő ország taszító ereje van hatással, nem pedig a befogadó ország vonzó hatása. Eszerint lehet szó önkéntes és szükségszerű migrációról, attól függően, hogy a vonzási vagy taszítási faktorok vannak-e túlsúlyban.² Kényszmigrációról jellemzően a Közép-Kelet országaiból (Szíria, Pakisztán, Afganisztán, Irak), Észak- Afrikai térség országaiból (pl. Líbia, Algéria, Marokkó) és néhány balkáni országból érkező bevándorlók tekintetében beszélhetünk.

Ezekből a „küldő” országokból érkező embereknek a befogadó államéhoz képest jellemzően eltér a kultúrájuk, vallási hovatartozásuk, és akár az értékrendjük is, amely növeli a feszültséget a befogadó országban. Ehhez jön még hozzá, hogy a tömeges migráció egyfajta hozadékaként megjelenik az emberkereskedelem és növekednek a bűnözési ráták.³ Ennek következtében pedig a befogadó ország, esetünkben egy európai fejlett ország társadalma elkezd elzárkózni a menekültek befogadásától. Előfordulhat, hogy egyes politikai pártok erősítik a társadalomban azt az amúgy is akaratlanul kialakult érzetet, hogy a bevándorlók veszélyt jelentenek a jövő nemzedékeire, demokráciáira, a keresztény Európára, és még sorolhatnánk. Így a menekültek végső soron, indokoltságától függetlenül, egy félelmet keltő csoport ábrázatát keltik a többségi társadalomban.

A fenti jelenség volt megfigyelhető hazánkban is, ahol a közvélemény egyértelműen elutasította a menekültek tömeges befogadását. A kérdés nyilván ennél sokkal összetettebb, és a hazai történések is csak lecsupaszítva ennyire egyszerűek. A másik tényező viszont hazánk esetében is az Európai Unió, melynek tagállamaként Magyarországnak is vannak bizonyos

¹ Cseresnyés nyomán migrációnak nevezzük azt a folyamatot, melynek során egyes személyek vagy csoportok úgy váltanak lakókörnyezetet, illetve társadalmat, hogy ez a váltás időlegesebből tartóssá, huzamossá válik

² Zsebe Zsolt: Az Európai Unió migrációs politikája és biztonságpolitikai aspektusai. In: Fókuszban az Európai Unió. Veszprém 2013. 132.o.

³ Uo. 133. o.

kötelezettségei, és a szuverenitás korlátozottsága miatt a migrációs politika nem lehetett csupán a hazai politika asztala. A következőkben tehát bemutatásra kerül az Európai Unió migrációs politikája.

III. Az Európai Unió menekültüggyel kapcsolatos politikája

III.1. Lisszaboni Szerződés

A Lisszaboni Szerződés (2009) a menekültüggyel kapcsolatos hatásköröket az Unió és a tagállamok megosztott hatásköreinek egyik területeként definiálta.⁴ A változás abban keresendő, hogy a szerződés immár közös menekültügyi, kiegészítő és ideiglenes védelem nyújtására vonatkozó politikáról és közös bevándorlási politikáról szól.⁵ A Szerződés a közös európai menekültügyi rendszer létrehozása céljából a következőket foglalja magában:

- a) az Unió egészén belül érvényes, egységes menekült jogállás a harmadik országok állampolgárai számára,
- b) egységes kiegészítő védelmet biztosító jogállás a harmadik országok azon állampolgárai számára, akiknek, anélkül hogy európai menekült jogállást kapnának, nemzetközi védelemre van szükségük,
- c) közös rendszer a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén e személyek ideiglenes védelmére,
- d) közös eljárások az egységes menekült-, vagy kiegészítő védelmet biztosító jogállás megadására és visszavonására vonatkozóan,
- e) a menedékjog vagy kiegészítő védelem iránti kérelem elbírálásáért felelős tagállam meghatározására vonatkozó kritériumok és eljárások,
- f) előírások a menedékkérők és a kiegészítő védelmet kérők befogadásának feltételeire vonatkozóan,
- g) partnerség és együttműködés a harmadik országokkal a menedékkérők, illetve a kiegészítő vagy ideiglenes védelmet kérő személyek beáramlásának kezelése céljából.

A Lisszaboni Szerződést követően fontos mérföldkő a Stockholmi Program (2010-2014), amely megismétli a közös uniós menekültügyi politikai fő célkitűzéseit. Ezenkívül említésre méltó az Európai Tanács stratégiai iránymutatása, a 2008. októberi Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktum, amely a „menedékek Európájának” megteremtését tűzte ki célul.⁶

⁴ EUMSZ. 4.cikk (2) bekezdés j) pont

⁵ EUMSZ 78.cikk (1) bekezdés és 79. cikk (1)

⁶ Szabó- Láncos- Gyeney: i.m. 216.o.

Az EU menekültügyi acquis-jának áttekintése után, annyi biztosan elmondható,- amit Molnár Tamás is megállapít tanulmányában-, hogy „pillanatnyilag az Unió az egyetlen regionális szerveződés a világon, amely a lehető legegységesebben fellépve, a legmagasabb szintű védelmet nyújtja az üldözés elől menekülő kényszervándoroknak”.⁷

IV. Magyar menekültügyi igazgatás

IV. 1. Idegenjog Magyarországon

A dolgozat témája igen csak összetett, és két síkon halad: egyrészt szükséges a menekültügyet Unió szinten vizsgálni, más részt meg kell ismerni az erre vonatkozó hazai szabályozást. Az Unió menekültügyi politikájának áttekintése után, annak tükrében és ismeretében áttérhetünk a hazai menekültügyi igazgatás bemutatására. Ehhez azonban szükséges egy rendszer szintű szemlélet, amely megmutatja a külföldiek igazgatására vonatkozó normaanyagok összetettségét, így elsőként az idegenjoggal (mint a szakigazgatási terület több kisebb részét magába olvasztó fogalommal) kell megismerkednünk.

Idegenjognak a külföldiekkel kapcsolatos jogi szabályok összességét nevezzük⁸. Közigazgatási jogi megközelítésben ide tartozik:

1. külföldiek beutazására, tartózkodására és rendészetéhez kapcsolódó anyagi és eljárási normák összessége
2. menekültüghöz kapcsolódó normák
3. bevándorláshoz és az állampolgársághoz kapcsolódó normaanyag⁹

Ezzel kapcsolatos szabályokat Alaptörvényünkben is találhatunk. Ide tartozik a kiutasítási tilalom, mely szerint: „Magyarország területén tartózkodó külföldit csak törvényes határozat alapján lehet kiutasítani. Tilos a csoportos kiutasítás.”¹⁰ Továbbá meg kell említeni a non-refoulement elvét, vagyis „senki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák, vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá”¹¹.

Az idegenrendészetre (ideértve a külföldiek beutazását, tartózkodását, és rendészetét) vonatkozó normaanyag Európai Unió tagságunk miatt két részre válik, amelyekre a következő jogszabályok irányadók:

⁷ Szabó- Lángos- Gyeney: i.m. 220.o.

⁸ Rózsás Eszter: Közigazgatási jog. Különös rész II. 51.o.

⁹ Uo. 51.o.

¹⁰ Alaptörvény XIV. cikk (1) bekezdés

¹¹ Uo. (2) bekezdés

- szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazására és tartózkodására a 2007. évi I. törvény (továbbiakban: Szmtv.)

- harmadik országbeli állampolgárok beutazására és tartózkodására pedig a 2007. évi II. törvény (továbbiakban: Harmtv.) irányadó.

Az Szmtv. hatálya alá tartoznak az EGT állampolgárok és családtagjaik, akiknek a beutazására és tartózkodására is kevésbé szigorú szabályok vonatkoznak, mint a Harmtv. hatálya alá tartozó harmadik országbeli állampolgárokra. Harmadik országbeli állampolgárok alatt olyan nem magyar állampolgárokat értünk, akik nem rendelkeznek a szabad mozgás és tartózkodás jogával, azaz nem se nem magyar, se nem EGT állampolgárok.

Az idegenrendészeti hatósági eljárások a Ket. hatálya alá tartoznak, azzal, hogy a Ket.-et akkor kell alkalmazni, ha az idegenrendészetre vonatkozó törvények eltérő szabályokat nem állapítanak meg¹². Az idegenrendészeti eljárások során a következő hatóságok járnak el:

13

- az idegenrendészetért és menekültügyért felelős miniszter
- külpolitikáért felelős miniszter
- Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal és területi szervei
- vízumkiadásra feljogosított magyar konzuli tisztviselő
- Rendőrség

IV. 2. Menedékjog Magyarországon

A menedékjogot azok a nem magyar állampolgárok vehetik igénybe, akiket saját hazájukban- vagy ott, ahol tartózkodnak-, bizonyos okok miatt veszély fenyeget.¹⁴ Az Alaptörvény jelenleg hatályos, és a változások keretében álló, sokszor emlegetett XIV. cikkének (3) bekezdése szerint: „Magyarország - ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet - kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.”

A menedékjog kérésének többféle oka lehet, de általában az egyén olyan üldöztetése indokolja, amikor élete, testi épsége, méltósága, egzisztenciája- valamely őt megillető alapjog

¹² Uo. 63.o.

¹³ 114/2007 (V.24.) kormányrendelet harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról 1.§

¹⁴ Rózsás: i.m. 64.o.

gyakorlása miatt- veszélybe kerül.¹⁵ Az eddig leírtak alapján tehát a menedékjog jogcímet jelent Magyarország területén való tartózkodásra, és egyidejűleg védelmet nyújt a visszaküldés, a kiutasítás és a kiadatás ellen.¹⁶

A hazai menedékjogi szabályozás egyik legfőbb letéteményese a 2007.évi LXXX. törvény a menedékjogról (továbbiakban: Met.), mely szabályozza Magyarország által nyújtott menedékjog tartalmát, elismerés feltételeit. A törvény rendelkezéseit arra a külföldre kell alkalmazni, aki dublini eljárás hatálya alatt áll, elismerés iránti kérelmet nyújtott be, vagy menedékjogot élvez.¹⁷ A továbbiakban a Met. által létrehozott haza menekültügyi igazgatás főbb szabályainak ismertetésére kerül sor.

IV. 2. 1. A menedékjog alanyai

A törvény több menedékjogi alanyi jogállást különböztet meg egymástól:

1. menekült státuszt elnyerő személyek nemzetközi védelme
2. oltalmazottakat védő kiegészítő nemzetközi védelem
3. menedékesnek járó ideiglenes védelem.

Magyarország menekültként ismeri el azt a külföldit, akinek esetében az Alaptörvény XIV. cikk (3) bekezdésében meghatározott feltételek, a Genfi Egyezmény 1. cikkével összhangban fennállnak. Ez alapján menekültként kell elismerni azt a külföldit¹⁸, akit faji illetve vallási, nemzeti hovatartozása, meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, politikai meggyőződése miatti üldöztetése vagy az üldöztetéstől megalapozott félelme miatt származási országán kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni.¹⁹ Nem lehet menekültként elismerni (rászorultság hiányán felül) azt a külföldit, aki:

- béke elleni, háborús vagy emberiség elleni, az ilyen bűncselekményekről rendelkező nemzetközi okmányokban meghatározott bűncselekményt követett el,
- a menedéket nyújtó országon kívül , az országba menekültként történő befogadását megelőzően súlyos, nem politikai bűncselekményt követett el (amelyre a magyar jog ötévi vagy azt meghaladó szabadságvesztés büntetés kiszabását rendeli)
- az Egyesült Nemzetek céljaiba és elveibe ütköző cselekményekben bűnös.²⁰

¹⁵ Chronowski Nóra- Drinóczi Tímea- Petréttei József- Tilk Péter- Zeller Judit: Magyar Alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs 2006. 190.o.

¹⁶ Met. 2.§ c)

¹⁷ 2007.évi LXXX. törvény a menedékjogról 1.§ (2)

¹⁸ Nem magyar állampolgár és hontalan (Met. alapján)

¹⁹ Genfi Egyezmény I.cikk 6.§ (1) bek.

²⁰ Genfi Egyezmény D., E., F. pont

Menekült státusz a menedékjog legszélesebb jogállása, hiszen az a magyar állampolgárhoz hasonló jogokat keletkeztet. Habár a menekült státusz határozatlan időre szól, és csak hatóság általi visszavonással, vagy magyar állampolgárság megszerzésével szűnik meg, a menekült nem rendelkezik választójoggal és nem tölthet be olyan munkakört amely magyar állampolgársághoz kötött.

Az oltalmazotti jogállás ennél egy kicsit szűkebb körű nemzetközi védelmet jelent. Azt a külföldit aki nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy a származási országába való visszatérése esetén súlyos sérelem érne, és nem tudja, vagy e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni, oltalmazottkénti elismerésért és ezzel ún. kiegészítő védelemért folyamodhat.²¹ Az oltalmazotti státusz ötvenként felülvizsgálandó.

Magyarország menedékesként ideiglenes védelemben részesíti azt a külföldit, aki Magyarország területére tömeges menekülők olyan csoportjába tartozik, akiket hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános módszeres vagy durva megsértése- így különösen kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód- miatt elmenekülni kényszerülnek.²² A menedékes a státusz alapján csak a külföldiekre vonatkozó általános szabályok szerint jogosult munkavégzésre, továbbá az ideiglenes védelem időtartama csupán egy év.²³

IV. 2. 2. Az eljárás szabályairól röviden, tömören

Az eljárás személyesen benyújtott, alakisághoz nem kötött menedékjogi kérelem benyújtásával indul. Az eljárásra vonatkozó ügyintézési határidő 60 nap. A kérelmezőnek személyesen kell bizonyítania, hogy nemzetközi védelemre jogosult. Ehhez különböző bizonyítási eszközök állnak rendelkezésére. Ilyenek lehetnek a menekülésre okot adó tényeket és körülményeket alátámasztó iratok, személyazonosságát, állampolgárságát igazoló okmánya, menekültügyi hatóság által beszerzett releváns országinformációk. Az eljárás során a kérelmező használhatja anyanyelvét, a fordítás vagy tolmácsolás költségeit a hatóság viseli.

A menekültügyi eljárásnak két szakasza van. Elsőként az előzetes vizsgálati eljárásra kerül sor. Ebben a szakaszban kerül sor az elismerést kérő adatainak felvételére, ujjnyomat és fénykép felvételére, kérdőívek kitöltésére, illetve szálláshely (befogadó állomás) kijelölésére. Egyben a hatóság megvizsgálja azt is, hogy az EU másik tagállamában nem folyik-e már

²¹ Met. 12.§ (1)bek.

²² Met. 19.§

²³ Rózsás: i.m. 70.o.

hasonló eljárás. Ha igen, akkor a hatóság az átadásról végzéssel dönt, és megszünteti az előzetes vizsgálati eljárást. Ha a hatóság a kérelem elfogadhatóságát állapítja meg, és a kérelem nem nyilvánvalóan megalapozatlan, akkor a kérelmet végzéssel részletes vizsgálati eljárásra utalja.²⁴

A részletes vizsgálati eljárásban következik a meghallgatás és a további bizonyítékok felvétele. Ebben a szakaszban döntenie kell a menekültügyi hatóságnak arról, hogy a kérelmező menekültként vagy oltalmazottként elismerhető-e, vagy ha egyik sem, akkor fenn áll-e a visszaküldés tilalma. Ha ugyanis menekült jogállásra nem jogosult, de vele szemben a visszaküldés tilalma áll fenn, akkor „befogadott” státuszba kerül²⁵.

A fentiekől eltér a menedékes jogállás megszerzésére irányuló eljárás. Ebben az esetben a Kormány az ideiglenes védelemre jogosult elismerésről normatív határozatot hoz, amely tartalmazza azt az időtartamot, amelynek lejártával, illetve annak a ténynek a megjelölését, amelynek bekövetkeztével az ideiglenes védelem megszűnik.²⁶ A Kormány tehát tulajdonképpen arról dönt, hogy melyek azok a csoportok, amelyek hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése miatt elmenekülni kényszerültek. A menedékeskénti elismerését kérőnek tehát azt kell valószínűsítania, hogy ebbe a csoportba tartozik. Ennek az eljárásnak a lefolytatására a hatóságnak 45 napja van.

A menekültügyi hatóság feladatait főszabály szerint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal látja el. Ezen kívül szerepet játszik a menekültügyért felelős miniszter annyiban, hogy a szakigazgatási ágra vonatkozó főbb jogszabályokat előkészíti, vagy hatáskörében eljárva további rendeleteket ad ki.²⁷

V. A helyzet kiéleződése

A menekültügyi igazgatás nemzetközi, Uniós és tagállami szintjeit áttekintve megállapíthatjuk, hogy a terület igen összetett, több szintű szabályozás alatt áll, de látszólag logikusan felépülő, jól érthető és jól működő rendszerét sikerült létrehozni. Jól elkülönül az is, hogy az egyes kérdésekben melyik szint illetékes intézkedni, illetve, hogy az egyes kérdésekben mely normaanyagot kell alkalmazni. A hazai menekültügyi szabályozás is lassan 10 éves gyakorlattal rendelkezik, ezáltal elég stabilnak mondható. Felmerül hát a kérdés, hogy a menekültügyi igazgatás hosszan kiépült, látszólag és elméletben szilárdnak tűnő

²⁴ Uo. 71.o.

²⁵ A befogadottra vonatkozó szabályokat a Harm.tv. tartalmazza

²⁶ Met. 76.§ (1)-(2). bek.

²⁷ Rózsás: i.m. 73.o.

rendszerében, hogyan jutunk el a kérdés miatti alkotmánymódosítás javaslatához, egy Tanács által elfogadott határozat népszavazási kérdéssé tételéhez, és a menekültügyet a nemzeti identitással illetve szuverenitással összeütköztető szellemiséghez? Ezekre a kérdésekre megadva a választ folytatom a téma felvezetését a közelmúltban történt releváns események bemutatásával.

V. 1. A tanács 2015/1601 határozata

A migrációs hullám további erősödése miatt 2015-re már inkább migrációs válságról beszélhetünk. A menekültek többsége a Földközi tengeren és a Balkánon kialakult útvonalon keresztül próbál eljutni Európába. Ezeknek, a mára már jól ismert migrációs útvonalaknak köszönhetően pedig a válság helyzet főként Olaszországot és Görögországot érintette vagy érinti jelenleg is.

Az Unió- e két tagállamának szorult helyzetét érzékelve- 2015-ben megkezdte azok segítségét. Egyrészt tény, hogy e két tagállam számára a migrációs válság lényegesen nagyobb terhet jelent, mint más tagállamoknak, és el kell ismerni, hogy a Földközi tenger térségében zajló válsághelyzet kivételes. Másrészt pedig a menekültügyre a szolidaritás, és a felelősség tagállamok közötti igazságos megosztásának elve irányadó²⁸. Emellett egyértelmű rendelkezést találunk az EUMSZ. 78.cikkének (3) bekezdése alatt:

„Ha egy vagy több tagállam olyan szükséghelyzettel szembesül, amelyet harmadik országok állampolgárainak hirtelen beáramlása jellemez, a Tanács a Bizottság javaslata alapján az érintett tagállam vagy tagállamok érdekében átmeneti intézkedéseket fogadhat el. A Tanács az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően határoz.”

A fentebb említettek alapján tehát a Bizottság javaslata alapján a Tanács 2015. szeptemberében Magyarország, Csehország, Szlovákia és Románia ellenszavazata, valamint Finnország tartózkodása mellett minősített többségi szavazással elfogadta a menedékkérők elosztásáról szóló EU-s kvótarendszer első lépcsőjeként értelmezhető határozatot a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról.²⁹ A határozat értelmében 2017. szeptember 26-ig összesen 120 000 nemzetközi védelmet kérelmező személy áthelyezésére kerül sor Olaszországból és Görögországból a többi tagállamba.³⁰ Ez természetesen lépcsőzetesen valósulna meg, vagyis

²⁸ EUMSZ. 80.cikk

²⁹ A Tanács 2015/1601 határozata

³⁰ Tárnok Balázs: A kötelező menekültkvóták szabályozása az Európai Unióban a szubszidiaritás elvének érvényesülése tükrében. in: Pázmány Law Working Papers 2016/2

egy év alatt kellene elsőként 54000 kérelmezőt arányosan áthelyezni más tagállamokba³¹, illetve ha Olaszország és Görögországhoz hasonló szükséghelyzetbe kerülne egy tagállam, akkor ezen kötelezettsége alól mentesül.³² Minden egyes áthelyezett személy után a tagállamok 6000 euró átalányösszegben részesülnek, Görögország és Olaszország pedig személyenként 500 euró átalányösszegben részesül (az átadás költségei fedezése céljából).³³

A határozat értelmében tehát Magyarország Olaszországból áthelyezendő 15600 kérelmezőből 306 kérelmezőt, Görögországból áthelyezendő 50400 kérelmezőből 988 kérelmezőt köteles befogadni.³⁴ Azaz hazánkra ez a kötelezettség 1294 kérelmező befogadását jelenti, amelynek befogadását maximum a határozat mellékletében meghatározott kvóta 30%-nak terjedelméig alapos indokkal elutasíthatja az ország.

Habár elfogadásra került a határozat, nagy visszhangot keltett, főként az elutasító tagállamok politikusai körében, mondván a menekült státusz megszerzésének feltételei, a kérelmek elbírálására vonatkozó anyagi jog tagállami hatáskör, ezért az Unió nem határozhatja meg, hogy a tagállamok kit tekintsenek menekültnek, és hány menedékkérőt fogadjanak be. A határozat alapján a tagállamok azonban a kérelmezők áthelyezését csak akkor tagadhatják meg, ha az veszélyt jelent a nemzetbiztonságra vagy közrendre.³⁵

V. 2. Magyarország álláspontja

A migrációs válság kezelésének lehetséges megoldásait nem minden tagállam látja ugyanabban, mint ami felé az Uniós migrációs politika, és szolidaritás mutat. Így Magyarország politikai vezetése is nehezen viselte, hogy az általa elutasított határozat a kötelező betelepítésről elfogadásra került a Tanács által.

Az elfogadást követően az Országgyűlés már 2015 novemberében napirendi pontként tárgyalta a lehetséges lépéseket. Ekkor Trócsányi László igazságügyi miniszter is véleményezte a történeteket.³⁶ Az igazságügyi miniszter, és egyben volt alkotmánybíró kifejezte támogatását azzal kapcsolatban, hogy a Kormány a vitás határozatot megtámadó keresetet nyújtson be az Európai Unió Bíróságához, melyhez komoly jogi kérdéseket felvető indokolást adott, melyet az alábbiakban foglalok össze.

³¹ A Tanács 2015/1601 határozata (20)

³² Uo. (21)

³³ Uo. (30)

³⁴ Vö. Tanács 2015/1601 határozata I. és II. melléklet

³⁵ Uo. 5.cikk (7) bek.

³⁶ <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/a-miniszter/beszedek-publikaciok-interjuk/trocsanyi-laszlo-a-kotelezo-kvotarol>

- Elsőként említi az alkotmányos identitásunk és szuverenitásunk szerves részét képező, az állam három jellemzőjét: terület, lakosság, főhatalom. A határozat, tekintve, hogy a lakosság összetételét befolyásolná, nem vonhatja magához a szuverenitásunkhoz tartozó egyik fő elemet.

- Példa nélkülinek tekinti, hogy egy államot arra kötelezzenek, hogy akarata ellenére fogadjon be ezer, vagy több ezer embert. Kiemeli, hogy ezzel szemben az önkéntes befogadás Magyarországon is elfogadott.

- A társadalmi legitimáció hiánya.

- Nemzeti parlamentek jogainak és a szubszidiaritás elvének³⁷ megsértése.

- A Tanács szerint a szóban forgó határozat olyan nem uniós jogalkotási aktus, amely esetében nem kell bevárni a nemzeti parlamentek véleményét, így ez alapján Magyarország véleménye nélkül került elfogadásra. Ezzel szemben az Igazságügyi Minisztérium álláspontja, hogy ebben az esetben meg kellett volna várni a nemzeti parlamentek véleményét, hiszen a normát nem a forma, hanem tartalma szerint kellett volna meghatározni.

- Nem konszenzussal hozták meg a határozatot.

- Vitás az Unió felhatalmazása ezen intézkedés elfogadására.

- Eljárási jogsértést követett el a Tanács, mert az átdolgozott javaslatot nem küldte meg az Európai Parlament részére, így az azzal való konzultáció nem volt megfelelő.

- Végül véleményem szerint egy kevésbé objektív érv következett, mely abból indul ki, hogy a határozatot migrációs nyomás alatt álló tagállamok érdekében fogadták el. Vitathatónak találja, hogy Magyarország, mint ilyen helyzetben lévő tagállam érdekében elfogadott intézkedésnek lehet-e tekinteni egy olyan intézkedést, amely rá nézve csak kötelezettségeket állapít meg.

A fentebb leírtakból tehát világosan kitűnik, hogy a kérdés nem csupán fekete vagy fehér. Tény, hogy Görögország és Olaszország van az EU tagállamok közül legnehezebb helyzetben, és megint csak a korábban már leírtakra utalva, valóban az EU-nak ilyen szükséghelyzetben intézkednie kellett ezen tagállamok megsegítése érdekében. Láthatjuk azonban, hogy a magyar államvezetés részéről érkező érvek egy része is megalapozott, és valóban érdekes jogi problémákat vetnek fel. Ezek közül akár a legerősebb (de legképlékenyebb is), a határozat megtámadását alátámasztó ok, Magyarország alkotmányos identitásának megsértésével kapcsolatos gondolatmenet. Azt ugyanis nagyon nehéz lenne pontosan behatárolni, mi tartozik bele ebbe a fogalomba, és mi nem. A határvonalak annyira

³⁷ Ti. : Valamennyi esetben az Európai Unió csak akkor és annyiban jár el, amikor és amennyiben hatékonyabban tud fellépni, mint az uniós országok a maguk megfelelő nemzeti vagy helyi szintjén.

keskenyek ezen a területen, hogy valóban ki lehetne mondani azt is, hogy alkotmányos identitást sértő, és azt is, hogy abba még éppen csak a megengedett mértékig beavatkozó EU aktusról van szó, mely az Alaptörvény E) cikk (3) bekezdésének alapján jött létre.

Az érvek közül azonban gyengének találom azt, mi szerint bizonyos értelemben Magyarország érdekét és megsegítését is szolgálnia kellene a határozatnak, hiszen a Tanács már a bevezető részben (sőt már a cím is árulkodó) levezeti, hogy miért Görögország és Olaszország a két leginkább szükséghelyzetben lévő tagállam. Továbbá meg kell említeni, hogy habár a migrációs útvonalak alakulása valóban Magyarországot tette meg egyik fő tranzitországgá, a migrációs nyomás ezen az elven számos más, sőt a legtöbb európai országot érinti, így azoknak sem kellene a magyar kereseti kérelem alapján a kvóta szerint rájuk hárult kérelmezőket befogadni.

Főként az igazságügyi miniszter által is említett indokokkal megalapozva fogadta el az Országgyűlés a 2015. évi CLXXV. törvényt „Magyarország és Európa védelmében a kötelező betelepítési kvóta elleni fellépésről”, mely elítélve a brüsszeli Európai Bizottság „elhibázott bevándorláspolitikáját”, felszólítja a Kormányt, hogy indítson keresetet a határozat jogellenességének megállapítása iránt az Európai Unió Bíróság előtt. Szlovákia keresetindítása mellett tehát 2015. december elején Magyarország és beadta keresetét az ügyben az Európai Unió Bíróságához, melyben még nem született ezidáig döntés, azonban sokak szerint precedens értékű ítéletről lehet szó.

Tudjuk azonban, hogy Magyarország kvóta elfogadása elleni lépései itt még nem maradtak annyiban, hiszen a Kormány 2016 nyarától hatalmas országos kampány kíséretében népszavazást kezdeményezett. A 2016. október 2-i népszavazási kérdés így szólt: „Akarja-e, hogy az Európai Unió az Országgyűlés hozzájárulása nélkül is előírhasa nem magyar állampolgárok Magyarországra történő kötelező betelepítését?”

Nem célja a dolgozatnak a szóban forgó „kvótanépszavazás”, a „Tudta?” és az „Üzenjünk Brüsszelnek” kampány, illetve az ehhez kapcsolódó különböző nézőpontok, politikai érdekek, és egyéb problémák bemutatása, hiszen ez önmagában külön témaként is megállná a helyét, hiszen számos jogi kérdést is felvet. Főként beszélhetnénk ennek kapcsán az EU és tagállam különböző jogi aktusainak összeütközése esetén egymásra gyakorolt hatásokról, a hatáskörökről, a szuverenitásról, és a nemzeti identitás hatáiról. Ez azonban most nem kerül bemutatásra, hiszen a dolgozat témájából kiindulva a kvótanépszavazás csak egy fajta előzményként értelmezhető.

Ismert adat, hogy a népszavazás érvénytelen lett, hiszen a választópolgárok csupán 41,32 százaléka vett részt a népszavazáson, viszont a szavazók 98,36 százaléka szavazott

nemmel a feltett kérdésre.³⁸ Az állami akarat önigazolása tehát megtörtént, a Kormány a politikájához, habár a választópolgárok több mint fele passzivitással fejezte ki véleményét, mégis megerősítést kaphatott, vagy legalább is a történeteket így értékelte. Mondván, a több mint 3,3 millió nemmel szavazó választópolgár véleményét figyelmen kívül hagyni nem lehet, a helyzet egy fajta csúcspontjaként a Kormány Alaptörvény módosítás javaslatát (ti. Hetedik alkotmánymódosítás javaslata, továbbiakban Javaslat) nyújtotta be az Országgyűléshez.

A Javaslat alapján a módosítani kívánt részek kapcsán utalnék a dolgozat bevezetőjében írtakra. Itt térünk tehát megint vissza a problémához, - aminek megértéséhez szolgált a bevezető után bemutatott elméleti megalapozás is- mely az Alaptörvény XIV. cikk tervezett módosításának vetületeit vizsgálja. Habár Országgyűlés nem fogadta el a Kormány hetedik módosításra vonatkozó javaslatát, a kérdés nyitott maradt, hiszen az ma már alku tárgyát képező ügyé nőtte ki magát,³⁹ arról nem is beszélve, hogy egy új megszövegezés által mindennek ellenére bármikor aktuálissá válhat a kérdés.

VI. A módosításról szóló javaslat tartalma

VI. 1. Az „idegen népesség” betelepítéséről

A következőkben megpróbálom értelmezni a XIV. cikkbe- a már eddig is szereplő, és jól ismert kiutasítási tilalom, non- refoulement elv, és a menedékjog biztosításának elvén kívül-belefoglalni kívánt részt. Elsőként vizsgáljuk meg az első mondatot.

„Magyarországra idegen népesség nem telepíthető be.”

Természetesen világos, hogy ennek háttérében politikai szándékként a kvótahatározat elleni fellépés áll, ennek a tilalmát kívánja jelenteni a megfogalmazás. Ha eltekintünk a hosszasan felvázolt előzményektől, és a „határozat fiasától”, akkor azért azt látjuk, hogy egy elég evidens, és egyébként egyértelmű szabályról van szó. Valóban nem történt még olyan, hogy egy másik állam, vagy szupranacionális szervezet kötelezett volna egy államot külföldi személyek betelepítésére.

Durván hangozhat az, hogy az Unió több mint ezer kérelmező befogadására kötelezte Magyarországot, de látnunk kell azt, hogy ez egy összetettebb probléma annál, hogy végtelenül lecsupaszított, leegyszerűsített mondatokkal írjuk le a helyzetet. Fentebb már pontosan végigvezettem, miért is került elfogadásra ez a határozat, tehát látni kell, hogy az Unió nem önkényesen aggatott tagállamaira ekkora terhet, hanem egy nem várt válsághelyzetben szükséghelyzetbe került tagállamainak megsegítését helyezte átmenetileg

³⁸ http://www.valasztas.hu/hu/ref2016/1154/1154_0_index.html

³⁹ http://hvg.hu/itthon/20161108_Vona_szerint_a_letelepedesi_kotveny-veszelyesebb_mint_a_kvota

előtérbe a tagállamok szuverenitásával szemben. Ez persze nem lehet elfogadott, hiszen ezáltal más szükséghelyzetnek titulált esetekben is lehetősége lenne erre, ezért várható reakció a tagállamok közül a konzervatívabb, és nemzeti szuverenitásukat inkább előtérbe helyező és azt sokszor kihangsúlyozó tagok (köztük Magyarország) tiltakozása.

Egy másik megvilágításból vizsgálva leszögezhető, hogy ha csupán az lenne a tagállamok felé a kérdés, hogy országukba idegen népesség valamely külső hatalom által betelepíthető legyen-e, valószínűleg a többségi válasz a nem lenne. Ezekből a gondolatokból kiindulva tehát véleményem szerint, egyrészt egy egyértelmű és „első ránézésre” érthető mondatról van szó, melynek el lehetne képzelni Alaptörvénybe való belefoglalását. Másrésztől azonban a migrációs válság Unióra történő hatásainak, a szolidaritásnak és a többi befogadó tagállamnak szemszögéből kicsit meghaladottnak érzem a tervezet ezen részét. Arról nem is beszélve, hogy a megfogalmazás, és az ehhez kapcsolódó indokolás nem az egységes menekültügyi politika kialakítása felé mutat az Európai Unió és Magyarország viszonylatában.

A migrációs jog és az idegenjog nem azonos módon értelmezendő fogalmak.⁴⁰Ebből következik, hogy a köztudatban szerepelő „migráns”⁴¹ és az itt szereplő idegen fogalma sem összeegyeztethető. Az idegenjog külföldiek igazgatását (beutazását, tartózkodását, stb.) jelenti, így az idegen népesség alatt is valószínűleg a magyar népességtől eltérő, külföldi állampolgárokat kell érteni. Habár a tervezet további része kitér arra, hogy idegen állampolgár fogalma alá nem vonható az EGT országainak állampolgárai, itt nem teszi meg ugyanezt (bár feltételezhető, hogy ez alatt sem az EGT országainak tagállamait érti). Az idegen népesség megfogalmazásban az azonban kitűnik, hogy több személyből álló, nagyobb csoportot értünk az alatt, melyben a külföldi (nem magyar) állampolgárság a közös jellemző.

Tekintve, hogy a tervezet még viták kereszttüzében áll, és nem került még az Országgyűlés által elfogadásra, egy fajta jövőjóslásként meg lehet próbálni annak lehetséges hatásait felvázolni. Ki kell hangsúlyozni, hogy – a Bíróság eltérő döntésének hiányában- ha bekerül az Alaptörvénybe ez a mondat, ha nem, az 1294 kérelmezőt a határozat alapján köteles hazánk befogadni. Az idegen népesség betelepítésének tilalma tehát csak a jövőre lehet hatással, és akkor is csak eshetőlegesen, hiszen ha Uniós normával ütközik, újabb hatásköri vitákat eredményezhet, amelynek újabb Bírósághoz beadott kereset lehet a vége.

⁴⁰ *Hautzinger Zoltán*: Magyar idegenjog rendszere és az idegenjogi szakigazgatás. in: *Pro Publico Bono Magyar Közigazgatás* 2014/ 2. szám. 70.o.

⁴¹ Az Egyesült Nemzetek Szervezete migránsként definiál minden olyan személyt, aki származási országán kívüli másik külföldi országban több mint egy évig tartózkodik függetlenül attól, hogy önszántából, vagy külső kényszerítő erő hatására vándorolt- e el saját hazájából, és hogy azt legális vagy illegális eszközökkel hajtotta-e végre

VI. 2. A menekültügyi eljárás alapjai - Alaptörvénybe velük?

Ebben a részben a XIV. cikk tervezett módosításának (1) bekezdésének második részét elemzem.

„Idegen állampolgár - ide nem értve az Európai Gazdasági Térség országainak állampolgárait – Magyarország területén az Országgyűlés által megalkotott törvény szerinti eljárásban, a magyar hatóságok által egyedileg elbírált kérelme alapján élhet.”

Mit is jelent ez pontosan? Azt kell látnunk, hogy Magyarországon menekült, oltalmazott, vagy menedékes státuszt csak is a Met. alapján meghatározott eljárásban, a Met. által elbírálásra felruházott hatóságok döntése alapján élvezhet idegen állampolgár. Vagyis nem Magyarországon benyújtott kérelemre, nem a Met. szerinti eljárásban, nem magyar hatóság által hozott döntése alapján Magyarország nem ismeri el az adott személy jogát arra nézve, hogy Magyarországon éljen.

Ha ez kizárólag a tervezet szövegéből következne, akkor az azt jelentené, hogy ez eddig nem így volt, vagyis az Alaptörvényünk és a magyar menekültügyi igazgatás rendszere lehetővé teszi, hogy külföldön elfogadott menekült kérelem alapján Magyarország is köteles a menekült jogállás alapján az adott személynek biztosítani, hogy Magyarország területén éljen (csupán külföldi hatóság határozata, vagy döntése alapján).

Az Alaptörvény jelenleg hatályos XIV. cikkének (3) bekezdése szerint ugyanis „Magyarország kérelemre menedékjogot biztosít...”. Azt tehát nem tisztázza az Alaptörvényünk, hogy mely államban beadott kérelem alapján biztosítja ezt a jogot Magyarország. Tudjuk azonban, hogy Magyarország által nyújtott menedékjog feltételeire a menedékjogról szóló 2007.évi LXXX. törvényt kell alkalmazni.⁴² A törvény világossá teszi, hogy a menedékjogon belül elnyerhető jogállásokat kizárólag az erre szolgáló menekültügyi eljárás eredményeként, és lefolytatását követően lehet megkapni. Az eljárás pedig a menekültügyi hatóságnál (ami pedig a törvény értelmében a BÁH) benyújtott kérelemre, és csak erre, indul. Vagyis a Met. alapján –csupán csak ismételve amit, már egyszer megfogalmaztam- menekült jogállás megszerzésére Magyarországon csak a BÁH-nál benyújtott kérelem alapján, és a Met. által meghatározott e hatóság által lefolytatott menekültügyi eljárás sikeres eredményeképp van lehetőség. Tehát amit az Alaptörvény nem részletez, arra törvényi szinten megkapjuk a választ. Valójában tehát eddig sem lehetett Magyarország területén jogszerűen élni azáltal, hogy egy másik államban valamely menekült jogállást megszereztünk.

⁴² 2007.évi LXXX. tv. a menedékjogról

Ez alapján az alkotmánymódosítás tervezett szövegének ezen része, vagy mondata nem más, mint a hatályos menekültügyi jogszabályokból következő elv Alaptörvénybe való beemelése, nem pedig újítást hozó, változásokat eredményező megfogalmazás. Arról van tehát szó, hogy az Unió határozat a jelenleg hatályos megszövegezésbe nem ütközik közvetlenül, csak közvetve: a magyar menekültügyi igazgatás szabályozásába, mint egészebe. Ha viszont a menekültügyi igazgatás szabályozásának azon részét, mely a vitatott határozattal ellentmondásban áll, beemeljük az Alaptörvénybe, a határozat nem csak politikai harcokat, hanem komoly jogi okfejtéseket vet fel, hiszen ekkor már egy uniós jogi aktus Alaptörvénnyel való ütközéséről lesz szó.

A jövőre nézve tehát, ha bekerülne ez a hosszasan boncolgatott mondat az Alaptörvényünkbe, milyen hatásai lennének pontosan? Az biztos, hogy egy már elfogadott tanácsi határozatra válaszul több mint egy év múlva bekövetkezett alkotmánymódosítás nem befolyásolná a határozatnak Magyarországra háruló kötelezettség teljesítését, hiszen újonnan módosított Alaptörvényünkre visszamenőlegesen hivatkozva nem érhetünk el hatásokat ez ügyben.

Ha a lehetséges hatásait vizsgáljuk a XIV. cikk tervezett módosításának, akkor felmerül a kérdés, hogy milyen hatással lehetett volna ez a magyar közigazgatás menekültügyi igazgatására? Meglepő, de véleményem szerint szinte semmi nem változna. A kérelmeket ezek után is a menekültügyi eljárás már bemutatott szabályai szerint bírálnák el azonos elvek alapján, és emellett pedig természetesen tovább folytatódna a harc az illegális migráció ellen.

VII. Következtetések

Az elméleti megalapozást és a probléma kifejtését követően mintegy összefoglalva az eddig elmondottakat az alábbi következtetésre jutottam a téma kutatása során.

Azt már korábban is megállapítottam, hogy az Európai Unió migrációs politika a válság kezelésében megmutatkozott képe jóval mást mutat, mint annak hazai irányvonalai. Ennek elemzése azonban a politika asztala, így egy jogtudományi munkában nem lehet helye. Az azonban leszögezhető, hogy a kialakult helyzet egyfajta „idegenellenességet” szült a magyar többségi társadalomban, amely a migráció Kormány általi kezelésében egy fajta társadalmi legitimációként szolgál az Unió szolidaritáson alapuló migrációs politikájával szemben. Ez pedig minden bizonnyal nem a kompromisszumok megkötését szolgálta.

Ezen kívül az is elég aggályos, hogy a Tanács határozatára alkotmánymódosítással reagált egy tagállam, ellenszavazatának dacára. Kétségtelen, hogy a határozattal szemben tapasztalható ellenállás fő oka a migráció, mint téma érzékenysége. Mégis felmerül a kérdés,

nem e válhat ez gyakorlattá a tagállamok körében, meggátolva a várt Uniós intézkedések foganatosítását?

Az Alaptörvény módosítása bizonyos tagállami célok realizálása érdekében⁴³ sem biztos, hogy megfelel a garanciális követelményeknek, és nem szolgálja a jogbiztonságot sem. Fontos lenne az Alaptörvényre, mint egy jogrendszert megalapozó, szilárd, és csupán a legfontosabb szabályokat tartalmazó normára tekinteni, amelyhez csak legindokoltabb esetben nyúl hozzá a jogalkotó.

Összességében azonban elmondható, hogy ha a XIV. cikk a hetedik alkotmánymódosításnak megfelelően módosult volna, akkor a jelenlegi helyzethez képest nem sok minden változott volna, hiszen a tervezett módosítás úgy is értelmezhető, hogy nem ütközik EU jogba (mert a határozat nem „betelepítésről” rendelkezik). A határozat alapján Magyarországra jutott kérelmezőket ettől függetlenül kötelességünk befogadni, az csupán további kérelmezők kötelező betelepítésének gátjaként szolgálhatott volna. A menekültügyi igazgatásra sem lett volna szinte semmilyen hatással a módosult XIV. cikk, az csupán az Unió további ehhez hasonló átmeneti rendelkezéseinek, határozatainak viszonylatában játszhat szerepet.

VIII. Javaslatok

Végül leszögezném, hogy a fentebb leírtakból következik, hogy az alkotmány módosítása nem csak konkrétan a Tanács 2015/1601 számú határozata miatt került az Országgyűlés elé, hanem azzal a céllal, hogy az EU ilyen, és ehhez hasonló átmeneti intézkedéseket ne hozhasson, és ne érintse ennyire mélyen a tagállamok szuverenitását. Hatásköri vitáról van tehát szó, amelynek eldöntője vélhetőleg az ügyben Magyarország által tavaly az Európai Unió Bíróságához benyújtott kereset kimenetele lesz, mely precedens értékű lehet az Unió joggyakorlatában. Eredményes lehet azonban, ha a tagállamok és az Európai Unió, mint a tagállamok felett álló szervezet is, arra törekednek, hogy egymást kölcsönösen megértsék, figyelembe véve tagállami részről az Unió menekültügyi politikáját, és annak szolidáris szellemiségét, az Unió részéről pedig a tagállamok alkotmányos identitását. Célszerű lenne az Unió menekültügyet érintő intézkedéseinek elfogadásához a konszenzus kikötése, hiszen a migrációs válság kezelése valamennyi európai ország számára jelenleg a legégetőbb probléma, mely nem elhanyagolható társadalmi nyomásnak is örvend.

⁴³ Politikai véleménytől függetlenül

Azontúl, hogy a Kormány által benyújtott keresetben feltüntetésre került, hogy a határozat sérti a szuverenitást, és Magyarország rendelkezési jogát, elhangzott az alkotmányos identitásunk megsértése is. Az alkotmányos identitásnak pontos fogalmát nehéz lenne körülhatárolni, azt minden állam más elemek által fogalmazza meg. Az Alaptörvény nem határozza meg pontosan mit értünk alkotmányos identitás alatt. Magyarország alkotmányos identitását alkotó elemeit az Alaptörvény „Nemzeti Hitvallás”, „Alapvetés” és a „Szabadság és Felelősség” című részeiben találjuk meg. A XIV. cikk a „Szabadság és Felelősség” részben található, az az ennek megsértése az alkotmányos identitásunk megsértését jelentené. Az Unió azonban köteles a tagállamok nemzeti identitását tiszteletben tartani.⁴⁴ Annak megakadályozása érdekében, hogy az „alkotmányos identitás a nemzeti alkotmányok kitörési pontjává”⁴⁵ váljon, fontos lenne meghatározni pontosan, és lehetőleg véglegesen, hogy mi is képezi Magyarország alkotmányos identitását, vagy legalább is mik az alkotmányos identitásunk határvonalai. Ehhez az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezést elősegítő tevékenysége szolgálhatna segítségül. Ez azért is fontos, ha egy uniós aktus sérti Magyarország alkotmányos identitását, azonban az nincsen pontosan körülhatárolva, a vita rendezése során pedig az Európai Unió Bíróságának döntése lesz mérvadó, ne kerülhessen az állam abba a helyzetbe, hogy egy nemzetek felett álló bíróság mondja ki, mi tartozik Magyarország alkotmányos identitása alá, és mi nem.

A téma lezárásaként elmondható, hogy érdemes lesz a közeljövő történéseit ezzel kapcsolatban figyelni, hiszen a Bíróság döntése újabb kérdéseket és jogi okfejtéseket vethet fel az ügyben. A téma alapjául szolgáló Alaptörvény módosítás, még ha elutasítása miatt nem is lett gyakorlati jelentőségű, mindenképpen egy új, eddig még járatlan utat mutatott a tagállami menekültügyi igazgatás szabályozásának tükrében.

⁴⁴ EUSz. 4.cikk (2)

⁴⁵ *Trócsányi László*: Az alkotmányozás dilemmái – Alkotmányos identitás és európai integráció. HVG-ORAC, 2014. 75. o.

Fincza Dóra

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja

Az idegen test testüregben hagyása a foglalkozási szabályszegés és a megengedett kockázat határán

I. Bevezetés

„Az elképzeléstől a tettig hosszú az út. És éppúgy nem lehet a lépést visszavonni, mint a sakkban. Ha minden kockázatot előre lehetne látni, a játszma már nem is volna érdekes.”¹

/André Gide/

Életünk kockázatok sorozatából áll. Nincs olyan élethelyzet, mely ne hordozna magában rizikófaktort. Gondoljunk csak bele egy hétköznapi élethelyzetbe, lemegyünk a boltba vásárolni és miközben az üzlet felé tartunk, egy rossz lépés és eltörhet a lábunk. Gyakorta előfordul tehát, hogy várt célkitűzéseinkkel ellentétes eredmény következik be. Nincs ez másképp a gyógyító tevékenység során sem. Az orvosi hivatás véleményem szerint a legszebb és egyben egyik legtöbb kockázati tényezőt magában rejtő foglalkozás. Amikor az orvosok kezeire bízva, mi páciensek alávetjük magunkat egy gyógyító eljárásnak, például egy műtéti beavatkozásnak, számolnunk kell azzal, hogy előfordulhatnak olyan előre nem látható események, amelyek mind a beteg, mind pedig az orvos célkitűzéseivel ellentétesek lehetnek. Ilyen előre nem látható esemény az idegen test testben hagyása is, mely valamennyi műtéti beavatkozás során előfordulhat. Az operációk alkalmával leggyakrabban törő, relatív gyakorisággal pedig műszer, illetőleg varrótű marad a feltárt beteg testében.²

Dolgozatomban az idegen test testben hagyását kívánom vizsgálni az orvos büntetőjogi felelősségre vonása szempontjából. Arra keresem a választ munkámban, hogy a bennhagyás ténye önmagában foglalkozási szabályszegésnek minősül-e, és ezáltal alapot adhat-e az orvos büntetőjogi felelősségre vonására, vagy pedig az orvosi tevékenység megengedett kockázatának körébe tartozik. Büntetőjogi szempontból azért releváns ezen kérdéskör vizsgálata, mert előbbi esetben felmerülhet, míg utóbbi esetben fel sem vetődhet az orvos büntetőjogi felelőssége.

¹ <https://www.idezet.hu/idezet/7751/motivacio.html> (2017.03.20.)

² Sebészeti Szakmai Kollégium: Az Egészségügyi Minisztérium szakmai protokollja. Műtéti területen véletlenül visszahagyott idegen testek kérdése. http://www.kk.pte.hu/docs/protokollok/SEBIdegentestek_P.pdf (2017.04.05.)

Munkám első fejezeteiben elméleti síkon vizsgálom a választott jogintézményt. Dolgozatom második szerkezeti egységében az orvos büntetőjogi felelősségre vonásának indokait ismertetem, továbbá arra keresem a választ, hogy milyen feltételek megvalósulása szükségeltetik a büntetőjogi felelősség megállapításához. Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy mi tekinthető foglalkozásnak, illetőleg foglalkozási szabálynak, valamint milyen egyéb kritériumok megvalósulására van szükség a büntetőjogi felelősség megállapításához. A harmadik egységtől kezdődően az orvosi tevékenység megengedett kockázatának kérdéskörét helyezem vizsgálódásim középpontjába. Ebben a fejezetben a megengedett kockázat történeti gyökereitől kiindulva szeretném ismertetni a gyógyítás megengedett kockázatának orvosi, illetve jogi fogalmi distinkcióit, továbbá az orvosi tevékenység megengedett kockázatának ismérveit, illetőleg kialakulását kívánom bemutatni. Az idegen test esetleges testben hagyása az operációk során fordulhat elő, ezért feladatombnak tartom, hogy a műtéti beavatkozások megengedett kockázatáról nyújtsak rövid áttekintést, ezen belül is nagy hangsúlyt fektetve a megfelelő tájékoztatás adására az orvos részéről, a beteg oldaláról a hozzájáruló nyilatkozat megtételére.

Dolgozatom negyedik szerkezeti egységében gyakorlati oldalról szeretném megközelíteni a választott témát. Az idegen test testben hagyásának orvosi és jogi megítélése közti ellentétet kívánom bemutatni, ugyanis a kettő gyakran nem esik egybe abból a szempontból, hogy a bennhagyást foglalkozási szabályszegésnek minősítsék, vagy a műtéti beavatkozások megengedett kockázatának körébe tartozónak tekintsék. Ebben a fejezetben a bírói gyakorlatot kívánom bemutatni néhány idegen test tárgyában hozott bírósági határozaton keresztül.

II. Az orvos büntetőjogi felelősségre vonásának kulcskérdései

II.1. Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozásának indokai

Az orvosi tevékenység jogi tárgya az élet, testi épség, valamint az egészség. Határozottan állíthatjuk, hogy a legfontosabb védendő értékekről van szó. A gyógyító tevékenység egy rendkívül veszélyes terület. Nem maga a célja veszélyes, ugyanis a beteg emberek gyógyítása társadalmilag hasznos tevékenység. A veszélyt a gyógyítás céljának elérése érdekében tett lépések során bekövetkező káros következmény hordozza, mely akár halálos eredménnyel is végződhet. A fokozottan veszélyes tevékenységet fokozott felelősség kell, hogy kísérje. Ebből kifolyólag az államnak olyan szabályrendszert kell kiépítenie, amely biztosítja, hogy az élet,

testi épség, valamint az egészség megfelelő védelemben részesül.³ E jogi értékelés megvalósulhat például közigazgatási szabályok, polgári jogi szabályok alapján, végső fokon a büntetőjog ultima ratio jellegével is.

A büntetőjogi szint kétségkívül szükséges, hiszen kikényszeríti a maximális odafigyelést az ellátást végző orvostól, illetőleg orvosoktól. Ez azért fontos, mert az orvos a páciens életét, testi épségét, egészségét teszi kockára, ha hanyag módon jár el.⁴ A büntetőjog ultima ratio jellegéből adódóan azonban nem tipikusak az orvosok elleni büntetőpercek. Adódhatnak azonban olyan esetek, ahol elengedhetetlenül szükséges az állami büntetőhatalom érvényesítése, a betegek életének, testi épségének védelme érdekében.⁵

II.2. A foglalkozási szabályszegés, mint az orvos büntetőjogi felelősségre vonásának kulcskérdése

Az orvosi tevékenységet a jogalkotó a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés törvényi tényállásán belül szabályozza, melyet a Btk. XV. fejezetében találunk az élet, testi épség és egészség elleni bűncselekmények körében.

Az orvosi tevékenység által okozott halál, vagy testi sértés - miatti büntetést már a Csemegi - Kódex is szabályozta. Ekkor még a gondatlan emberölés, illetve a súlyos testi sértés minősített esete volt, ha valaki a foglalkozása körében követte el a cselekményt.⁶

A 2012. évi C. törvény 165.§ (1) bekezdése értelmében „Aki foglalkozási szabály megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.⁷

II.2.1. Mit értünk foglalkozási szabály alatt?

Az orvos büntetőjogi felelősségre vonásának egyik kulcskérdése, hogy mi tekinthető foglalkozásnak, illetve foglalkozási szabálynak. A taxatív felsorolás nem lehetséges, így ha valaki foglalkozási szabályt segezt, minden esetben szakértő bevonása szükségeltetik. Dezső László különbséget tesz az írott kógens, az írott diszpozitív, illetve a szakma íratlan szabályai között.

³Busch Béla: Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozása; In: Sótónyi Péter (szerk.): Orvosi felelősség, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006. 157.o.

⁴Madai Sándor: Az orvosi műhiba gyakorlati problémáihoz; In: Keresztmetszet, Szeged, 2005. 147.o.

⁵Mészáros Bence: Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről; In: Dezső László emlékkönyv, PTE-ÁJK, Pécs, 2005.113.o.

⁶Busch Béla: Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozása; In: Sótónyi Péter (szerk.): Orvosi felelősség, Semmelweis kiadó, Budapest, 2006. 227.o.

⁷2012. évi C. törvény (Btk.) 165. § (1)

a) Írott kógens: Egészségügyi törvény egyes rendelkezései, új eljárások bevezetésével kapcsolatos és a gyógyszerek rendelkezésére vonatkozó szabályok, vérátömlesztésre, védőoltásra vonatkozó egészségügyi miniszteri rendeletek, gyógyszerek rendelésére vonatkozó utasítások, rendeletek, orvos gyógykezelési kötelezettsége.

Kógens szabályokkal csak elvétve találkozhatunk.

b) Írott diszpozitív: Egészségügyi törvény rendelkezéseinek nagy része, az egyetemi könyvekben és szakfolyóiratokban, az egyetemi előadási jegyzetekben, a gyógyszerek mellékleteinek utasításaiban, a különböző szakcsoportok határozataiban foglaltak.

c.) Íratlan: a „*Non nocere!*”(„Ne árts!”) és a „*Salus aegroti suprema lex!*” („A beteg érdeke a legfőbb törvény!”).⁸

Irreleváns, hogy az adott tevékenységhez szükséges-e valamilyen végzettség, hogy főállásban vagy mellékállásban, illetve hogy ellenszolgáltatásért vagy ingyenesen végzi-e azt valaki. A foglalkozási szabály meghatározása szempontjából a tényállás keretdiszpozíciónak minősül, annak tartalmát az adott foglalkozásra vonatkozó más jogszabályokba foglalt szabályok, munkaköri leírások, foglalkozás gyakorlásával kapcsolatos tudományos szabályok, vagy a szakma által kialakított szokások töltik ki.⁹ Foglalkozási szabályszegés abban az esetben állapítható meg, ha az orvos a tevékenységét nem szabályszerűen (*lege artis*) végezte.¹⁰ Orvosi műhibáról van szó akkor, ha a betegség gyógykezelése, a sérülés ellátása vagy a műtéti beavatkozás során az orvosi foglalkozással kapcsolatos orvostudományi szabályok szerinti eljárást megsértik.¹¹ Mind aktív, mind passzív magatartással megvalósítható. A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés eredmény bűncselekmény. A bűncselekmény megvalósulásához az eredmény bekövetkezése is szükségeltetik.¹²

II.3. Az orvos büntetőjogi felelősségre vonásának egyéb kritériumai

Az orvos büntetőjogi felelősségének megállapításához a foglalkozási szabályszegésen túlmenően az alábbi feltételek megvalósulása szükséges:

1. a foglalkozási szabályszegés bűnösen történjen
2. a szabályszegésnek bűnösen létrehozott következménye (közvetlen veszély)

legyen, vagy konkrét sérelem (eredmény) következzen be

⁸Dezső László: Az orvos büntetőjogi felelőssége. BM Könyvkiadó, Budapest, 1979. 189 -191.o.

⁹Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog különös rész, HVG ORAC, Budapest, 2002. 112.o.

¹⁰Dezső: i. m. 189.o.

¹¹BH2002.129

¹²Tóth Mihály – Nagy Zoltán: Magyar büntetőjog – Különös rész, Osiris Kiadó, Budapest, 2014. 70.o.

3. a bűnösen létrehozott következmény (eredmény) a foglalkozási szabályszegéssel okozati összefüggésben álljon.¹³

Bármelyik feltétel hiányában nem állapítható meg a Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 165. §-ban szabályozott foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés törvényi tényállása, vagyis az orvos mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól. Ebben az esetben az eredmény a megengedett kockázat, vagy a diagnosztikus tévedés körébe tartozik. Az orvosi veszélyeztetés (műhiba) csak abban az esetben von maga után büntetőjogi felelősségre vonást, ha az orvos tevékenységét nem *lege artis* és bűnösen végezte.¹⁴ Orvosi műhibáról beszélhetünk, ha a betegség gyógykezelése, a sérülés ellátása, vagy a műtéti beavatkozás során az orvosi foglalkozással kapcsolatos orvostudományi szabályok szerinti eljárást megsértik.¹⁵

II.3.1. Mikor valósul meg a veszélyeztetés?

Veszélyről abban az esetben van szó, ha a sérelem ugyan még nem következett be, de annak reális lehetősége fennáll. A pécsi büntetőjogi tanszék az absztrakt, illetve a konkrét veszély közt tesz különbséget. Utóbbit két csoportra osztva megkülönbözteti a távoli és a közeli (közvetlen) veszélyt. Az orvos büntetőjogi felelősségének megállapításához közvetlen veszély megléte szükséges. Az absztrakt veszély nem alapozza meg a felelősségre vonást, ahogyan a távoli veszély sem.

Közvetlen veszély alatt olyan helyzet értendő, amikor az élet, testi épség, illetve az egészség sérelmének a veszélye határozott és külsőleg felismerhető formában, egyes személyekhez, vagy meghatározott személyhez kapcsolódva jelentkezik.¹⁶ „Nem valósítja meg a foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetés vétségét az orvos, aki „formális” szabályszegéseivel nem veszélyeztette közvetlenül a beteg életét, testi épségét, vagy egészségét, illetve a közvetlen veszély nem a foglalkozási szabályszegése folytán következett be.”¹⁷

II.3.2. A sértő eredmény

Az alaptényállás sértő eredménye a testi sértés okozása. A testi sérülés lehet 8 napon belüli, illetve azon túl gyógyuló is, ennek a büntetés kiszabásánál van jelentősége. Abban az esetben,

¹³Dezső László: i. m. 269- 270. o.

¹⁴Horváth Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965. 432.o.

¹⁵BH2002.129.

¹⁶Tóth Mihály – Nagy Zoltán: i. m. 209.o.

¹⁷BH1996.182.

ha a testi sértés maradandó fogyatékoságot, vagy súlyos egészségromlást okoz, azt már a minősített esetek körében kell értékelnünk.¹⁸

Kiemelendő a minősített esetekben megfogalmazott eredményekkel kapcsolatban, hogy azokra az elkövetőnek kizárólag csak gondatlansága terjedhet ki. A Kúria 41. számú Büntető Kollégiumi véleménye szerint a szándékos veszélyeztetési bűncselekmények esetében az elkövetőnek a veszélyhelyzet előidézésén túlmenően, a minősített alakzatokba foglalt bármely káros eredményre kizárólag csak gondatlansága terjedhet ki.¹⁹ Abban az esetben, ha bebizonyosodik, hogy az elkövető szándéka a veszélyhelyzet okozásán túlmenően a káros eredményre is kiterjedt, akkor a ténylegesen létrejött eredményhez képest kell cselekményét minősíteni, mert ebben az esetben a „sértő” bűncselekmény valósul meg, nem pedig a „veszélyeztető”.²⁰ Ezt az állítást alátámasztandó, ha az elkövető szándéka a maradandó fogyatékoság okozására, illetve a halál előidézésére irányult, akkor már nem a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekménye miatt történik a büntetőjogi felelősségre vonás, hanem a testi sértés minősített esetének megvalósítása, illetőleg emberölés büntettének elkövetése miatt kell felelnie.

II.3.3. Az okozati összefüggés

Az elkövető büntetőjogi felelőssége csak akkor állapítható meg, ha a foglalkozása szabályait szándékosan vagy gondatlanul megszegő tevékenységével okozati összefüggésben áll elő a káros eredmény.²¹ Nem elegendő a foglalkozási szabályszegés és az eredmény bekövetkezése, a bűncselekmény megvalósulásához elengedhetetlen, hogy okozati összefüggés legyen a kettő között. Ha a foglalkozási szabályszegés nem releváns oka az eredmény bekövetkeztének, akkor nem állapíthatjuk meg az okozati összefüggést az elkövetési magatartás és az eredmény között.²² Akkor sem, ha az eredmény kizárólag a sértett, vagy más személy felróható magatartása miatt következett be, illetve ha az eredmény objektíve nem volt elhárítható, azaz a szabályszegő magatartás nélkül is bekövetkezett volna.²³

Materiális bűncselekményről van szó, befejezetté akkor válik, ha a közvetlen veszély vagy a testi sérülés bekövetkezett. A foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés

¹⁸Tóth Mihály – Nagy Zoltán: i. m. 72.o.

¹⁹Kúria 41. számú Büntető Kollégiumi véleménye

²⁰Tóth Mihály – Nagy Zoltán: i. m. 71.o.

²¹EBH2007.1586

²²Nem valósítja meg a foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlan veszélyeztetést az orvos, ha formális szabályszegésével nem veszélyeztette közvetlenül a beteg életét, testi épségét, egészségét, illetőleg a közvetlen veszély nem a foglalkozási szabályszegése folytán következett be (BH1996. 182.)

²³Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog különös rész, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002. 126.o.

kísérlete fogalmilag kizárt, szándékos veszélyeztetés esetén lehetséges a kísérlet, abban az esetben, ha a foglalkozási szabályszegés szándékos, mégsem következett be a veszélyhelyzet.²⁴

II.3.4. A bűnösség

A bűncselekmény fogalmának harmadik eleme a bűnösség. Ebből következik, hogy bűnösség nélkül nincs bűncselekmény, tehát nincs helye büntetőjogi felelősségre vonásnak sem. A foglalkozási szabályszegést szándékosan, illetőleg gondatlanul is megvalósíthatja az aktív alany. Abban az esetben szegi meg bűnösen az elkövető foglalkozási szabályait, ha:

- a) felismeri, hogy a foglalkozásának szabályai meghatározott magatartásra kötelezik, mégsem így cselekszik (ebben az esetben a foglalkozási szabályszegés szándékos);
- b) ha ismeri az adott foglalkozási szabályt, de a tőle elvárható figyelem és körütekintés elmulasztása miatt nem ismeri fel, hogy az adott helyzetben az milyen magatartásra kötelezi (ebben az esetben a foglalkozási szabályszegés gondatlan);
- c) ha a tőle elvárható figyelem és körütekintés elmulasztása miatt az adott szituációban irányadó foglalkozási szabályt sem ismeri (ebben az esetben a foglalkozási szabályszegés gondatlan).²⁵

Abban az esetben, ha a foglalkozási szabályszegés szándékos, ahhoz, hogy a cselekmény gondatlan veszélyeztetésnek minősüljön a veszélyhelyzet létrehozására az elkövetőnek csak gondatlansága terjedhet ki. Ha azonban a foglalkozási szabályszegés gondatlan, fogalmilag kizárt, hogy az elkövető szándéka az eredmény létrehozására kiterjedjen.²⁶

A foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetést a Btk. 165. § (3) bekezdése szabályozza. Ebben az esetben arról van szó, hogy mind a foglalkozási szabályszegés, mind a veszélyhelyzet előidézése szándékos. Az aktív alany, azaz az orvos szándéka csupán a közvetlen veszélyhelyzetre terjedhet ki, a testi sértés, illetve halál bekövetkeztére nem. Ezt nevezzük limitált veszélyeztetési szándéknak.²⁷ Az elkövető felelősségét nem állapíthatjuk meg abban az esetben, ha a foglalkozási szabályszegéssel kapcsolatban még gondatlanság

²⁴Tóth Mihály – Nagy Zoltán: i. m. 71.o.

²⁵Horváth Tibor: i. m. 437.o. Idézi: Dezső: i. m. 268-269.o.

²⁶Tóth Mihály – Nagy Zoltán: i. m. 71.o.

²⁷Tóth Mihály- Nagy Zoltán: i. m. 71.o.

sem terheli, továbbá akkor sem, ha a szabály felismerése ellenére a szabályszegő magatartásra és az ebből következő veszélyhelyzet elhárítására nincs más cselekvési lehetősége.²⁸

III. Az orvosi tevékenység megengedett kockázata

III.1. A megengedett kockázatvállalás történeti gyökerei

A kockázatvállalás alatt egy olyan helyzet értendő, amikor fennáll a Btk. Különös Részében meghatározott bűncselekmény törvényi tényállásába foglalt eredmény, például halál, vagy testi sértés bekövetkezésének esélye, azonban az is előfordulhat, hogy elmarad a káros eredmény, illetőleg, hogy a végeredmény társadalmilag előnyös lesz.²⁹

A kockázatvállalás történeti gyökereit tekintve a bűnösség, ezen belül a tudatos gondatlanság körében jelent meg, relevanciája abból a szempontból volt, hogy a káros eredmény elmaradásába vetett bizalom könnyelmű vagy alapos volt-e.

A kockázatvállalás akkor számított megengedettnek, egyúttal büntetőjogi felelősséget kizáró oknak, ha megvalósulása olyan cél érdekében történt, mely közösségi szinten előnnyel járt, az előny elérésére reális esély volt, illetőleg az előny jóval nagyobb sikert eredményezett, mely a kockázat vállalása nélkül nem tudott volna bekövetkezni. A kockázatvállalás indokoltságának, vagy indokolatlanságának megítélése kizárólagosan objektív alapon történt.³⁰

A jogirodalom a későbbiekben a jellemzőket kiszélesítette az alábbiakkal:

1. a kockázatvállalás alapját valamely konkrét társadalmi szükségességnek kell alkotnia,
2. a kockázatvállalással létrehozott veszélynek arányosnak kell lennie a várható társadalmi haszonnal,
3. a kockázatvállalásnak magába kell foglalnia a szükséges biztonsági feltételeket,
4. a kockázaton alapuló döntés reálisan megalapozott legyen,
5. a kockázatos döntést társadalmilag hasznos célkitűzés irányítsa³¹

A megengedett kockázat büntetőjogi felelősséget kizáró okainak jellegét tekintve nézetkülönbségek alakultak ki. Viski László nézete szerint a megengedett kockázat a

²⁸Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része, Korona Kiadó, Budapest, 2004. 127.o.

²⁹Belovics Ervin: Az érték- érdek összeütközések mint a büntethetőséget kizáró okok. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2007. 196-197.o. Doktori értekezés <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/belovics-ervin/belovics-ervin-vedes-ertekezes.pdf> (2017.03.22.)

³⁰Belovics Ervin: i. m. 196.o.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/belovics-ervin/belovics-ervin-vedes-ertekezes.pdf> (2017.03.22.)

³¹Erdősy Emil: Véleményeltérések a kockázatvállalás büntetőjogi értelmezésében. Büntetőjogi Szakirodalom-gyűjtemény, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987. 397. o.

cselekmény társadalomra veszélyességét, azaz a jogellenességet zárja ki. Dezső László álláspontja szerint azonban a kockázatvállaló személy bűnösségét zárja ki.

Erdősy Emil álláspontja szerint a nézetek közti eltérés abból fakad, hogy a különféle elméletek képviselői a kockázatot absztrakt értelemben veszik figyelembe és azt „az egyes kockázatformák egyedi sajátosságaira tekintet nélkül egysíkúan, általános jellegében alkalmazzák valamennyi veszélyeztető cselekményre”³²

Erdősy nézete szerint a kockázatot differenciáltan kell értelmezni, ennek megfelelően az alábbi kockázattípusokat különbözteti meg:

1. az élet, testi épség, egészség kockázata: orvosi kockázat, sportkockázat;
2. az élet, testi épség, egészség és anyagi javak kockáztatása: technikai kockázat, közlekedési kockázat;
3. anyagi javak kockáztatása: termelési kockázat.³³

A megengedett kockázat általános hatását, a büntetőjogi felelősség kizárását az egyes kockázattípusok viszonylatában kell vizsgálni. A megengedett kockázat büntetőjogi rendszerben való helyének jellemzésére az is - is kötőszópárt kell alkalmazni. Tehát a megengedett kockázat egyes esetekben a jogellenességet, míg más esetekben az elkövető bűnösségét zárja ki.³⁴

Napjainkra a jogalkotási folyamat alapköveiben megváltozott, és a szóban forgó tevékenységekre részletes jogi szabályozás alkalmazandó. A foglalkozási szabályszegés tényállási elemként való szabályozásával, illetőleg a foglalkozási szabályok körülírásával a megengedett kockázatvállalás jelentősen veszített függetlenségéből.³⁵

III.2. A gyógyítás megengedett kockázatának fogalmi meghatározása

Erdősy Emil álláspontja szerint a gyógyító tevékenység bír a legnagyobb jelentőséggel az élet bármely tevékenységéhez képest, ugyanis az orvosi tevékenység célja, hogy az embernek, mint minden érték létrehozójának életét, illetve egészségét fenntartsa, valamint védelmi funkcióként megvédje a károsodástól. Az orvosnak a gyógyító tevékenység során meg kell ismernie az emberi szervezetet, az egyes szervek működésének törvényszerűségét, a betegségek okait, jellegzetességét. Az egészség újbóli helyreállítása céljából meg kell

³²Erdősy: i. m. 407.o. Idézi: Belovics: i. m. 197.o.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/belovics-ervin/belovics-ervin-vedes-ertekezes.pdf> (2017.03.22.)

³³Erdősy Emil: A megengedett kockázat a büntetőjogban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 93. o

³⁴Erdősy: Véleményeltérések... 407. o.

³⁵Belovics Ervin: i. m. 197.o.

<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/belovics-ervin/belovics-ervin-vedes-ertekezes.pdf> (2017.03.22.)

állapítania az új gyógyszeres kezelések, a lehetséges gyógyítási eljárások alkalmazásának feltételeit.

Az orvosi tevékenység, különös tekintettel a műtéti beavatkozások, az új gyógyítási eljárások bevezetése az érintettek életének, illetőleg egészségének kisebb - nagyobb veszélyével járhatnak. Az orvostudomány az ember életének és egészségének fenntartására és a károsodásoktól való óvására irányul - tekintettel arra, hogy az orvos „anyaga” az élő ember, nem pedig egy „holt anyag” -, nem kerülhető el az ember életének, illetve egészségének kockáztatása sem.³⁶

III.2.1. A gyógyítás megengedett kockázata fogalmának orvosi megközelítése

Az orvosi szakirodalomban elfogadott nézetek szerint a gyógyítás megengedett kockázatának körébe tartozik az orvos foglalkozási szabályainak megtartása mellett bekövetkező minden olyan káros következmény, mely a tudomány mindenkori állása szerint a beavatkozásnak nem szükségképpen velejárója, ebből kifolyólag nem lehet kiszámítani, illetve elkerülni.³⁷

A káros következmények a betegség átlagosnál lassabb, vagy kisebb súlyú gyógyulásában, valamint különféle szövődmények létrejöttében nyilvánulhatnak meg. A szövődmények valamely hányadát az orvos a tapasztalatok alapján számításba veszi, de ez nem jelenti azt, hogy ezekért a „várt” szövődményekért büntetőjogilag felelősségre lehet vonni őt.³⁸ A várható szövődményekre példaként hozhatjuk fel a tüdőgyulladás kialakulását az intenzíven hosszú időn át fekvő páciensek esetében. A szövődmények másik felét nem lehet előre látni, ennek okai abban keresendők, hogy a betegek, illetve a betegségek is sajátos természetűek. Bizonyos betegségek saját magukban is nagyobb veszélyt hordoznak, így tehát súlyosabbak lehetnek a szövődményeik is.

Szövődmény alatt értünk minden olyan, akár a betegség lefolyására, akár a beteg gyógyulására károsan ható körülményt, amely az alapbetegségen kívül más megbetegedés, vagy a beteg szervezetének működési zavara folytán következik be.³⁹

Két csoportját⁴⁰ különítjük el, melyek megkülönböztetése azért releváns, mert előbbi esetben fel sem merülhet az orvos foglalkozási szabályszegése, míg utóbbinál igen.

³⁶Erdősy: A megengedett kockázat... 94. o.

³⁷Harsányi László – Szuchowszky Gyula: A gyermekorvos szakmai felelőssége. Orvostovábbképző Intézet. Jegyzet, Budapest, 1973. 250. o. Idézi: Dezső: i. m. 195. o.

³⁸Dezső: i. m. 196. o.

³⁹Dezső: i. m. 196. o.

⁴⁰Dezső: i. m. 196-197. o.

Endogén szövődmény alatt azokat a szövődményeket értjük, melyek a beteg szervezetéből, betegségének súlyosságából, vagy természetéből, vagy a beavatkozásra való egyedi reakciókból keletkeznek.

A szövődmények másik csoportját az ún. exogén szövődmények alkotják, melyre példaként hozhatjuk fel az idegen test testüregben hagyását a műtéti beavatkozások során, mely bennhagyás következtében léphetnek fel különféle szövődmények. Leggyakrabban tisztázatlan eredetű láz jelentkezik, szepszis, tályogképződés, illetőleg vérzés is felléphet. Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy ezen szövődmények nem szükségszerűen alakulnak ki. Előfordulhat az is, hogy hosszú időn keresztül, vagy élete végéig tünetmentes marad a páciens, tehát nem okoz problémát a testben hagyott idegen test. Ha a szövődmény külső behatások formájában jelentkezik, akkor további vizsgálatokra van szükség abból a célból, hogy megállapíthassuk azt, hogy ezen exogén szövődmények a kockázat ismérveit is magukba foglalják-e, vagy sem. Ha nincsenek meg a kockázat ismérvei, nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy foglalkozási szabályszegés következménye a szövődmény.⁴¹ Tehát, ha a kockázat ismérvei közül bármelyik is hiányzik, azaz a káros következmény a betegről, vagy a betegségtől független, objektív külső ok, vagy az orvos személyében rejlő szubjektív ok miatt keletkezett, akkor a kérdéses elváltozás már nem a kockázat (szövődmény) körébe, hanem a gyógyítási hiba körébe tartozik.

Kenyeres Imre és Szuchowszky Gyula álláspontja⁴² szerint a kockázat objektív, illetve szubjektív elemekből tevődik össze. Konceptiójuk alapján a kockázat diagnosztikus hiányosságokból, tévedésekből, illetve beavatkozás technikai hibákból eredeztethető, melyeket visszavetítenek objektív, illetve szubjektív elemekre. Objektív elemek közé sorolandóak a berendezések, felszerelések üzemzavarai, fogyatékoságai, ügyeleti, vagy konziliáriusi viszonyok kiforratlansága. A szubjektív faktorok pedig az orvos személyében keresendők.

Dezső László nézete szerint a tévedés gyógyítási hibának minősül és nem kockázatnak. A kockázat általában felelősséget kizáró, a gyógyítási hiba - foglalkozási szabályszegés esetén - megalapozza a büntetőjogi felelősséget. Gyógyítási hiba valamennyi orvosi szakterületen, ezen belül a diagnózis és a terápia során is előfordulhat. A manuális szakmák esetében a kisebb hiba is súlyosabb következményekkel járhat. A nem manuális szakmáknál a hiba

⁴¹Kenyeres Imre – Szuchowszky Gyula: A bronchológiai ténykedéssel kapcsolatos orvosi felelősség orvosi szakértői vizsgálata. Tuberkolózis és Tüdőbetegségek, 1972. 25. 143.o.

⁴²Kenyeres – Szuchowszky: i. m. 143.o. Idézi: Dezső: i. m. 197. o..

következményei általában kevésbé súlyosak, illetőleg a hiba gyakrabban marad rejtve.⁴³ Nem manuális szakmának tekinthetjük például a belgyógyászatot, amely területen előforduló kisebb hibák, például a nem megfelelő gyógyszer adása, gyakrabban maradnak rejtve. Ezzel ellentétben a manuális szakmák közé tartozik például az ér-szívsebészet, amely területeken előforduló hibák, mint például a nem megfelelő erek összekötése, vagy elvágása nem maradhatnak büntetőjogi jogkövetkezmények nélkül.

III.2.2. A gyógyítás megengedett kockázatának jogi meghatározása

Erdősy Emil az orvosi tevékenység megengedett kockázatát a következőképpen határozza meg:

A gyógyítás megengedett kockázata alatt „a beteg életének, egészségének, vagy testi épségének a gyógyítás érdekében tudatosan előidézett azt az előre látható veszélyét és esetleges hátrányos változását értjük, amellyel az adott gyógybeavatkozás az orvosi foglalkozás szabályainak megtartása mellett járhat”.⁴⁴

III.2.3. A gyógyítás megengedett kockázatának ismérvei

III.2.3.1. A kockázat tárgya

A gyógyítás kockázatának tárgya az ember élete, testi épsége, illetve egészsége. A gyógyító tevékenységgel létrehozott veszélyhelyzet az élet, testi épség, valamint egészség sérelmének reális esélyét foglalja magába. Az előidézett veszélyhelyzet minden esetben konkrét, vagyis egyedileg meghatározott embert, illetve embereket érint, illetőleg közvetlen, tehát a hátrányos változás közeli bekövetkezésének valószínűségével kell számolni. A kockázatvállalásnak szempontjából nincs relevanciája annak, hogy az orvos segítségét igénylő emberek túlnyomó része betegsége, vagy sérülése miatt eleve veszélyben van.⁴⁵

Csak az a kockázatos gyógyító tevékenység megengedett, amely egyben szükséges is. Az orvosi tevékenység kockázatának szükségességén kell értenünk, hogy a gyógyítás célja a lehetőségre álló személyi, illetve tárgyi feltételek között másként nem, csak az adott egészségi állapot további rosszabbodásával érhető el.⁴⁶

III.2.3.2. Az arányosítás, mint a megengedethez feltétele

⁴³Szuchovszky Gyula – Harsányi László: A rendkívüli műtéti halálesetek orvos szakértői vizsgálata. I. Az elhatárolás elvi kérdései. Magyar Sebészet, 1974. 92.o. Idézi: Dezső: i. m.197.o.

⁴⁴Erdősy: A megengedett kockázat... 94., 95. o.

⁴⁵Erdősy: A megengedett kockázat... 95.o.

⁴⁶Erdősy: A megengedett kockázat... 95.o.

Az orvosi tevékenységgel előidézett veszélyfolyamat esetleges kedvezőtlen hatása főszabály szerint előre látható. A kedvezőtlen következmény szélső határa a betegségnek, illetve a sérülésnek tovább már nem romló állapota – a halált is beleértve –, amely az orvos gyógyító tevékenysége nélkül is létre jöhetett volna.

Ebből következik a gyógyítás megengedettségének feltételét adó arányosítás lehetősége. Az arányosítás során az orvos döntése meghozatalánál összehasonlítja tevékenysége elmaradása esetében keletkező kedvezőtlen változás esélyét beavatkozása sikertelenségének esélyével, ezt követően eldönti, hogy mely gyógymódot alkalmazza, amely előreláthatólag nem eredményez nagyobb egészségromlást, vagy életveszélyt, mint a gyógyítás elmaradásával járó egészségromlás, életveszély, vagy esetleges halál.⁴⁷

Általános arányosítási mércét természetesen lehetetlen lenne felállítani. Szuchovszky és Harsányi álláspontja⁴⁸ szerint a műteti kockázatot nem szűkíthetjük le csupán a primer kockázatra, ugyanis rendkívül összetett, valamint változó kategória, amely a betegség természetének, helynek, időnek, személyeknek, illetőleg külső körülményeknek a függvénye. Ebből adódóan még egy azonos műtétfajta kockázatát sem tekinthetjük mindig ugyanannyira kockázatosnak. A műteti kockázat határát tehát nem lehet pontosan meghatározni, minden esetben az összes körülmény gondos mérlegelésével és individualizáltan kell vizsgálni.

Az egyes műteti beavatkozások, vagy gyógyító eljárások során előfordulhatnak hátrányos kísérőjelenségek, amelyek mint végső káros hatás, arányosítási mérceként alkalmazandóak. Ilyen végső káros hatásnak tekintendők például egyes műtétek során mechanikai - gépi szövődmény előfordulásának az esélye, szervátültetések esetében a szerv kilökődésének lehetősége.⁴⁹

III.2.3.3. Az ún.rizikóhelyzet létrejötte

A rizikóhelyzet létrejöttéhez főszabály szerint két személy – az orvos és a beteg – egybehangzó akaratnyilatkozata szükségeltetik. A páciens gyógyítására vonatkozó orvosi döntés kisebb - nagyobb bizonytalansági elemet hordoz magában, melyek az orvos döntésének meghozatalakor vagy előreláthatóak, vagy később válnak ismerté a gyógyítás során. Azonban mégsem tartozik mindegyik gyógyítási eljárás, orvosi vizsgálat, műteti beavatkozás a kockázatos orvosi tevékenység körébe. Az orvosi tevékenység megengedett kockázata közé csak azok a gyógyítási eljárások, illetve műteti beavatkozások tartoznak,

⁴⁷Erdősy: A megengedett kockázat... 95.o.

⁴⁸Szuchovszky- Harsányi: A műteti kockázat kérdései az orvosszakértői gyakorlatban. Magyar Sebészet, 1965. 3-4. o.

⁴⁹Erdősy: A megengedett kockázat... 96. o.

amelyek megválasztásához nem csupán alternatívák mérlegelésére van szükség, hanem az orvosnak döntését olyan alternatívák közül kell meghoznia – a kockázatvállalás szükségességének szubjektív felismerése útján –, amelyek közül valamennyi előreláthatóan a sikertelenség esélyét is magában hordozza.⁵⁰

Arra a kérdésre, hogy a választott gyógyítási eljárás, vagy műtéti beavatkozás esetleges sikertelensége kizárja-e, vagy sem a kockázat megengedettségét az orvosi szakirodalomban különféle nézetek alakultak ki.

Budavári Róbert és Dezső László álláspontja⁵¹ szerint a gyógyító tevékenység kockázata magában hordozza a gyógybeavatkozással előre látható veszélyt is.

Harsányi László és Szuchovszky Gyula nézete⁵² szerint a gyógyítás kockázatának körébe azok a tényezők tartoznak, amelyeket az orvos akkor sem láthatott előre, ha a legnagyobb gondosságot tanúsítva járt el hivatása során. Erdősy Emil Harsányi és Szuchovszky álláspontjával ért egyet, ugyanis véleménye szerint a kockázatvállalás lényegi mozzanata a sikertelenség esetleges bekövetkezésének előrelátása és ennek ismeretében olyan alternatíva megválasztása, amelynek kifejtése a sikertelenség esetleges bekövetkezésének redukálását célozza. Nem tekinthető kockázatvállalásnak olyan magatartás, amely kizárólagosan a kedvező eredményt veszi figyelembe, mert a társadalmilag hasznos következmény létrehozására csak egyetlen lehetőség kínálkozik.⁵³

A megengedett kockázat két döntést⁵⁴ feltételez. Az egyik döntés az orvos kezében van, aki a rendelkezésre álló adatok alapján, például laboratóriumi leletek, saját vizsgálat, beteg elmondása folytán felállítja a diagnózist, megválasztja a páciens számára legcélszerűbb gyógyítási módot. Számba veszi a választott gyógyítási, illetőleg műtéti eljárás előre látható és ismert lehetséges káros következményeit, például gyógyszerek mellékhatásait, szövődményeket, legvégső esetben a halál bekövetkeztének esélyét. Az orvos olyan cselekvést vállal a beteg kockázatos gyógykezeléséről való döntés során, amelynek következményeit egyértelműen nem láthatja előre, mert teljes mértékben nem lehet kizárni az orvos céljával ellentétes következmények kialakulását.

A másik döntés pedig a beteg, valamint hozzátartozója kezében van, aki az orvos tájékoztatási kötelezettségének megtörténte után, miután tudomást szerez arról, hogy a gyógykezeléssel fokozott veszélynek veti alá magát, meghozza a döntést, hogy aláveti-e

⁵⁰Erdősy: A megengedett kockázat... 97. o.

⁵¹Budavári Róbert – Horváth Dezső: A modern anaesthesiológia kockázatai. Orvosi Hetilap 1964. 40. 1873. o.; Dezső: i. m. 235. o. Idézi: Erdősy II. 97. o.

⁵²Szuchowszky – Harsányi: A rendkívüli műtéti halálesetek. 92. o. Idézi: Erdősy II. 97. o.

⁵³Erdősy: A megengedett kockázat... 97. o.

⁵⁴Erdős: A megengedett kockázat... 98.o.

magát azon gyógyító eljárásnak, vagy műtétnek, amely lehetséges, hogy testi épsége, egészsége további károsodásához, sőt legvégső esetben halálához vezethet. A beteg a beleegyező nyilatkozat megtételével vállalja az orvosi tevékenység kockázatát.

Erdősy Emil professzor nézete szerint az orvos döntése a kockázatvállalás, míg a beteg döntése a kockázatviselés körébe tartozik. Szuchowszky Gyula, Harsányi László, valamint Somogyi Endre álláspontja⁵⁵ szerint azonban a műtégi kockázatot főszabályként a beteg vállalja, ugyanis a műtégi beavatkozás elvégzéséhez a felvilágosítást követően ő adja a beleegyezését. Ezen elképzelésből azonban nem tűnik ki az orvos, valamint a páciens kettős döntésének szükségessége, valamint ellentétes azzal a felfogással is, hogy a kockázatot az vállalja, aki meghozza a veszélyt hordozó döntést. A kockázat vállalás büntetőjogilag megegyezik a felelősségvállalással. Az orvosi tevékenység kapcsán az orvos, és nem a beteg vállalja a sikertelen gyógyító, vagy műtégi eljárás kockázatát.⁵⁶

III.3. A gyógyító tevékenység kockázatának létrejötte

A gyógyító tevékenység kockázatának létrejöttében az alábbi objektív, illetőleg szubjektív faktorok játszanak szerepet:

A. objektív faktorok: a) a betegség, illetve a beteg egyedisége, sajátos természete;

b) a gyógyító tevékenység tárgyi körülményei;

B. szubjektív faktorok: c) az orvos személyes képességei;

d) az orvos diagnosztikai tévedései.⁵⁷

a) A beteg, illetve a betegség egyedisége olyan hatást gyakorol a gyógyító tevékenységre, hogy még abban az esetben sem zárható ki a gyógyítástól elvárt remélt eredménnyel ellentétes eredmény bekövetkezése, ha a kezelőorvos helyesen állította fel a diagnózist, vagy jól választotta meg az adott műtégi beavatkozást.⁵⁸

Ha az orvos a legnagyobb gondosságot tanúsítja egy műtégi beavatkozás során, akkor is bekövetkezhet például szervsértés, erek elvágása, vagy *perforatio*. Egy rutinműtét is kiszámíthatatlanná válhat az által, ahogy a beteg egy gyógyszerre, vagy metszésre reagál.⁵⁹

⁵⁵ Szuchowszky – Harsányi: A műtégi kockázat kérdési az orvosszakértői gyakorlatban. 2. o.; Somogyi Endre: Az igazságügyi orvostan alapjai. Medicina, Budapest, 1973.147. o.

⁵⁶ Erdősy: A megengedett kockázat... 98.o.

⁵⁷ Erdősy: A megengedett kockázat... 102. o.

⁵⁸ Erdősy: A megengedett kockázat... 102. o.

⁵⁹ Busch Béla: Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozása; In: Sótornyai Péter (szerk.): Orvosi felelősség, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006. 157.o.

b) A gyógyító tevékenység tárgyi körülményei körébe azok a tényezők tartoznak, melyek fokozzák a gyógyítás veszélyességét és a beteg, valamint az orvos személyében gyökerező körülményeken kívül állnak. Az objektív tényezők közé sorolhatjuk többek között a kórházi berendezések, felszerelések működés közbeni üzemzavarait, mechanikai meghibásodásait. A gyógyítás tárgyi adottságait tekintve eltérés mutatkozhat az egészségügyi ellátórendszerek infrastrukturális adottságai között is.⁶⁰

c) Az orvos személyes képességei a gyógyítási kockázat egyik legrelevánsabb összetevője. Le kell szögeznünk, hogy az orvosok individuális képességei nem esnek mindig egybe. Nem hasonlíthatjuk össze egy hosszú ideje praktizáló, tapasztalt orvos szaktudását, egy rezidensével. Nincs egy szinten például egy specialista, egy nem specialistával. Eltérés mutatkozik egy kipihent orvos és egy fáradt orvos teljesítőképessége között. Mások annak az orvosnak a potenciáljai, aki korszerű eszközökkel felszerelt klinikán dolgozik, modern diagnosztikai, terápiás módszerekkel rendelkezik, mint aki nincs ezek birtokában.⁶¹

d) Az orvos diagnosztikai tévedését az orvosi szakirodalom főszabály szerint a kockázatvállalás körében tárgyalja.⁶² Dezső László nézete szerint azonban a tévedés nem a kockázat, hanem a gyógyítási hiba körébe tartozik.⁶³

A betegség hibás felismerésében az orvos személyén kívüli objektív, illetőleg az orvos személyében rejlő szubjektív okok egyaránt részt vehetnek. A kockázatvállalás szempontjából a tévedés szubjektív okainak van relevanciája. Az orvosi irodalom szerint ebbe a körbe tartozik az orvos felkészületlensége, hibás kórismézés, a helyes anamnézis helytelen értékelése, rutinvizsgálatok, vagy egyéb vizsgálatok elmulasztása, több betegség jelenléte esetén azok fel nem ismerése.⁶⁴

A diagnosztikus tévedés kialakulásához vezethető szubjektív okok között vannak olyanok is, amelyek felróhatóak az orvosnak, ezeket foglalkozási szabályszegésnek tekinti az orvosi irodalom⁶⁵, melyektől élesen elkülöníti a jóhiszemű diagnosztikai tévedést.

A jóhiszemű diagnosztikai tévedés alatt olyan hiba értendő, amely még a leggondosabb eljárás során is létrejöhet, és annak ellenére keletkezik, hogy az orvos a diagnózis felállítása során a megfelelő jártassággal a tőle elvárható gondosságot tanúsította. Az orvosi szakirodalom szerint az orvos jóhiszemű diagnosztikus tévedéséből eredő

⁶⁰Erdősy: A megengedett kockázat... 102-103.o.

⁶¹Erdősy: A megengedett kockázat... 103.o.

⁶²Többek között: Somogyi – Budavári: i. m. 27- 28. o., Somogyi Endre: Az igazságügyi orvostan alapjai, 148.o.

⁶³Dezső: i. m. 197. o.

⁶⁴Szuchovszky Gyula – Harsányi László: A sebészeti gyakorlat egyes igazságügyi orvostani vonatkozásai. Magyar sebészet, 1962. 307- 308. o.

⁶⁵Lásd: Somogy – Budavári: i. m. 28. o., Dezső: i. m. 277. o. Idézi: Erdősy II. 108.o.

kockázatos orvosi tevékenység azért megengedett, mert az orvos nem szegett foglalkozási szabályt.

Jelentős különbség mutatkozik a jóhiszemű diagnosztikus tévedés orvosi, illetőleg jogi megítélése között. Büntetőjogi szempontból a jóhiszemű diagnosztikus tévedés esetén is foglalkozási szabályt szeghet az orvos, mert ha a tudomány mindenkori állása szerint ismert más vizsgálati eljárást alkalmazott volna, helyesen történt volna adott esetben a diagnózis felállítása.⁶⁶

Erdősy a gyógyítás kockázatának létrejöttére kialakított koncepcióját alapul véve álláspontom szerint a műtéti beavatkozások megengedett kockázata körébe tartozó idegen test testüregben hagyásának objektív okai közül a beteg, illetve a betegség egyediségére példaként hozhatjuk fel a hatalmas vérvesztéssel járó sérüléseket, amelyeknél a műtéti terület gyakran átláthatatlanná válik, melynek következtében nagy mennyiségű törlőkendő igénybevétele szükségeltetik. Ezen műtétek esetében nem lehet teljes bizonyossággal kizárni azt, hogy idegen test maradjon a betegben. Az idegen test testben hagyása nagymértékben függ továbbá a gyógyító tevékenység tárgyi körülményeitől is, melyek közé sorolhatjuk az egészségügyi ellátó intézmények infrastrukturális helyzetének elmaradottságát, a kórházak nem megfelelő műszerezettséggel való ellátását. Véleményem szerint azonban ezekben az esetekben is elkerülhető lenne a megfelelő megelőzési technikák alkalmazásával az, hogy idegen test maradjon a betegben, vagy ha a bennmaradás nem is akadályozható meg, az egészen biztosan, hogy a testben hagyott idegen testet időben észrevegyék és ezáltal elkerülhető legyen a szövődmények, illetőleg az esetleges káros következmények kialakulása.

Az orvos személyében keresendő szubjektív okok közül példaként hozhatjuk fel egy fáradt, kialvatlan, több órája ügyeletet teljesítő orvos teljesítőképességét, melyet illetően nagyobb a hibázás kockázati faktora. A szubjektív okok közül továbbá hozzájárulhatnak az idegen test testben hagyásához az orvos diagnosztikai tévedései, melyek véleményem szerint összefüggésbe hozhatóak a tárgyi körülményekkel, például műszerezettség elavulásából adódó pontatlanság miatt nem tudja felállítani az orvos a pontos diagnózist. Vannak olyan egészségügyi intézmények, melyek olyan korszerűtlen röntgengéppel rendelkeznek, hogy nem mutatják ki, hogy idegen test maradt a beteg testében, így tehát az orvos sem tudja felállítani a helyes diagnózist.

III.4. A műtéti beavatkozások megengedett kockázata

⁶⁶Erdősy: A megengedett kockázat... 104- 105. o.

Az orvosi tevékenység megengedett kockázata közé Erdősy Emil álláspontja szerint az alábbiak tartoznak:

1. új gyógyítási eljárások,
2. egyes műtéti beavatkozások,
3. egyes gyógyszeres kezelések,
4. szervátültetések kockázata.⁶⁷

Az idegen test esetleges testüregben hagyására az operációk alkalmával kerülhet sor.

A műtéti beavatkozás megválasztása esetében az orvos korlátozott döntési szabadsága érvényesül, melynek határait az Eütv. rendelkezései jelölik ki. A műtéti beavatkozás kockázatának viseléséhez a beteg hozzájáruló nyilatkozata szükségeltetik. Abban az esetben, ha az orvos a beteg, vagy hozzátartozója beleegyezését nem kérte ki, illetőleg, ha az érdekelt megtagadta a hozzájárulást a lehetséges műtéti kockázatot az orvos viseli.⁶⁸

A beteget megilleti az önrendelkezési jog, melynek értelmében – főszabályként – a cselekvőképes beteg saját maga dönt arról, hogy az egészségügyi ellátást igénybe kívánja-e venni, vagy sem. Abban az esetben, ha él az igényérvényesítés jogával, megválaszthatja, hogy milyen beavatkozások elvégzéséhez adja hozzájárulását, illetőleg melyeket utasít vissza. Az önrendelkezési jog tehát a kezelésbe történő beleegyezést, vagy visszautasítást foglalja magába a beteg részéről.⁶⁹

A műtéti beavatkozásba történő beleegyezés feltétele, hogy a páciens a beleegyező nyilatkozatot megtévesztéstől, fenyegetéstől, illetőleg kényszersztől mentesen tegye meg. A jognyilatkozat érvényességéhez továbbá szükségeltetik még az orvos részéről a beteg megfelelő tájékoztatása, ugyanis az orvos - beteg jogviszonyban a páciens kevesebb információval rendelkezik, mint az orvos. Tehát a felek a jogviszonyban csak abban az esetben lehetnek egymásnak mellérendelt partnerei, ha az egyenlőtlenségek kiküszöbölésére törekszenek.⁷⁰

A beleegyezésnek három formája ismeretes, amelyek a következők: ráutaló magatartással történő, szóbeli, illetve írásbeli beleegyezés. Az ún. invazív beavatkozások - mint például a műtéti beavatkozás - esetében követelmény az írásbeli beleegyezés.⁷¹ Abban az

⁶⁷Erdősy: A megengedett kockázat... 97. o.

⁶⁸Erdősy: A megengedett kockázat... 100. o.

⁶⁹Dósa Ágnes – Hanti Péter – Kovácsy Zsombor: Kommentár az egészségügyi törvényhez, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016. 49.o.

⁷⁰Dósa – Hanti – Kovácsy: i. m. 50. o.

⁷¹Dósa – Hanti – Kovácsy: i. m. 50. o.

esetben, ha a beteg cselekvőképtelen, a beleegyezés jogát helyette – az alábbi sorrendben – meghatalmazottja, törvényes képviselője, illetve hozzátartozója gyakorolhatja.⁷²

A cselekvőképes beteg önrendelkezési jogának korlátozását jelenti az Eütv. azon rendelkezése, amelynek értelmében nincs szükség a beteg beleegyezésére, ha az mások testi épségét, vagy egészségét súlyosan veszélyezteti, illetőleg ha a beteg közvetlen életveszélyben van, kivéve, ha az életmentő, valamint az életfenntartó kezelés visszautasításának kritériumai fennállnak.⁷³

Abban az esetben, ha egy invazív beavatkozás, például műtét előre nem látható kiterjesztése⁷⁴ szükségeltetik, azaz szélesebb körben kell elvégezni a beavatkozást, mint amit előre terveztek, illetve amihez a beteg előzetesen beleegyező nyilatkozatot tett, akkor két lehetséges megoldás közül kell választani.

Az egyik lehetőség az, hogy a beavatkozást befejezik annak kiterjesztése nélkül, és a beteg tájékoztatását követően, a páciens beleegyezésével egy halasztott időpontban a kiterjesztett beavatkozást elvégzik. Ennek a megoldásnak a hátránya, hogy a páciens számára megterhelést jelent, mert a beteget ismételtelen el kell altatni, illetőleg fel kell tární, valamint az idővesztés is hátrányosan befolyásolhatja egészségi állapotát.

A másik megoldás, hogy tovább folytatják a beavatkozást, és kiterjesztik a műtétet a páciens beleegyezése nélkül, amelyre két esetben van lehetőség. Az egyik eset, ha a kiterjesztett beavatkozás elvégzésének elmaradása a betegnek aránytalanul súlyos terhet jelentene. A másik eset alkalmazására sürgős szükség fennállása esetén kerülhet sor, vagyis mikor a páciens egészségi állapota olyan mértékben megváltozna a beavatkozás kiterjesztése nélkül, amelynek következményeként közvetlen életveszélyes állapotba kerülne, illetőleg súlyos, vagy maradandó egészségkárosodás következne be nála, ha nem kapná meg az azonnali egészségügyi ellátást.⁷⁵

IV. Az ún. idegen test probléma orvosi és jogi megítélése

IV.1. Az ún. idegen test probléma orvosi megítélése

1930-ban a Magyar Sebésztársaság nagygyűlésen foglalkozott a műtéti beavatkozások során a testüregekben hagyott idegen test eseteiben az orvosi magatartás, valamint az ezzel kapcsolatban felmerülő orvosi felelősség kérdéseivel.

⁷²Dósa – Hanti – Kovácsy: i. m. 54. o.

⁷³1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről (Eütv.) 17.§

⁷⁴Dósa – Hanti – Kovácsy: i. m. 57-58.o.

⁷⁵Dósa – Hanti – Kovácsy: i. m. 58. o.

A Sebészársaság álláspontja szerint a megengedett kockázat körébe tartozónak kell tekinteni abban az esetben, ha az adott intézményben mindent megtettek annak érdekében, hogy megakadályozzák az idegen test testüregben maradását.

Álláspontjuk szerint az idegen test testben maradására biztos módszer nem ismert, így tehát azt nem lehet megakadályozni, de az idegen test testben maradásának esélyét a szakmai, illetőleg tárgyi körülményekhez képest redukálni lehet.⁷⁶

1974-ben a Magyar Sebész Szakmai Kollégium álláspontja értelmében az idegen testek visszahagyásának megelőzésére nincs biztos módszer, ezért nem lehet kötelező megelőzési technikát alkalmazni. A Szakmai Kollégium véleménye szerint az orvos legnagyobb gondosságának tanúsítása mellett is előfordulhat az előre nem várt eredmény, és ez nem tekintendő gondatlanságnak, vagy foglalkozási szabályszegésnek.

Az operációk során az idegen test testüregben maradásának megakadályozása érdekében a kollégium tíz pontban tett javaslatot. Az ajánlásban szerepelt, hogy az adott műtétet végző osztályokon készítsenek írásos szabályzatot a műtéti eszközök számáról, ugyanis az esetleges peres eljárás alkalmával ennek nélkülözése az orvos, vagy az egészségügyi szolgáltató intézmény hátrányosabb helyzetbe kerülhet.⁷⁷

1995-ben a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetsége „Kockázat vagy szabályszegés, ha ok nélkül idegen test marad a szervezetben” címmel tartott konferenciát.

A szervezet álláspontja szerint napjainkban nincs olyan ismert módszer, amelyről teljes bizonyossággal megállapítható lenne, hogy az operáció alkalmával ne maradhasson a páciens testében idegen test.

Különféle megelőzési technikák ismeretesek, ebből kifolyólag minden egészségügyi intézménynek, illetőleg orvosi szakágnak az egyéni felelőssége, hogy olyan módszert, illetőleg számolási technikát alkalmazzanak, mely elkerülhetővé teszi az idegen test testüregben hagyását.

Lehetséges az is az idegen test testben maradása esetében, amikor az idegen test megkeresése, illetőleg eltávolítása nagyobb kockázati faktorral jár, mint annak bennhagyása.

⁷⁶Miko V. Műtétkor bennmaradt idegen test. Orvosi Hetilap 1954; 43:1165-73. Idézi: Sótónyi Gergely: A testüregben hagyott idegen test megítélése egy nemzetközi felmérés tükrében. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/a_testuregben_hagyott_idegen_test_megitelese_egy_nemzetkozi_felmeres_tu_kreben-1214.pdf (2017.04.04.)

⁷⁷Nagy László, Berentey György: Az idegen test okozta műtéti szövődményről. Igazságügyi Szakértő 2003; 2 (2):8. Idézi: Sótónyi Gergely: A testüregben hagyott idegen test megítélése egy nemzetközi felmérés tükrében. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/a_testuregben_hagyott_idegen_test_megitelese_egy_nemzetkozi_felmeres_tu_kreben-1214.pdf (2017.04.04.)

Fontos, hogy a bennhagyás tényét rögzíteni kell a műtéti beavatkozások során vezetendő jegyzőkönyvbe, és az esetleges szövődmények elkerülése érdekében az ún. posztoperatív szakban a páciens szoros megfigyelés alá kell helyezni. Kiemelendő továbbá az állásfoglalásban megfogalmazottakkal kapcsolatosan, hogy a páciens tájékoztatni kell, ha a testben idegen test maradt.

Ha a műtéti beavatkozásokat követően az idegen test testüregben hagyásával kapcsolatos gyanú áll fenn, szükségeltetik erről a tényről a beteget tájékoztatni, illetőleg az idegen test eltávolítása érdekében fel kell tární azokat a módszereket, melyek ezt lehetővé teszik.

A műtéti beavatkozás elvégzése előtt a beteg tájékoztatóban meg kell határozni, hogy milyen gyakorlat alkalmazásával, illetőleg szabály követésével célozza meg az egészségügyi intézmény az idegen test testüregben maradásának lehetőségét redukálni.

A bennhagyás ténye akkor nem valósít meg foglalkozási szabályszegést, ha mindent megtettek annak érdekében, hogy bekövetkezését, illetve a nem várt következményeket elkerüljék.

A konferencia összegzéseként megállapítást nyert, hogy a fentebb megfogalmazottak következetes betartásával csökkenthető a műtéti beavatkozások során a testüregben hagyott idegen testek előfordulásának esélye, illetőleg az ezzel összefüggő polgári, valamint büntetőpererek száma.

Arra a kérdésre, hogy az egészségügyi ellátó intézmények a javaslatban megfogalmazottakat mennyiben tették saját rendszabályaik részévé, nem tudjuk meghatározni pontosan, mert nincs hiteles adat.⁷⁸

IV.2. Az ún. idegen test probléma jogi megítélése

A műtéti beavatkozások alkalmával a testüregben hagyott idegen test miatti felelősség kérdése gyakorta tárgya a büntető, illetve polgári pereknek. Az idegen testtel kapcsolatos eljárások azért különlegeseek gyakorlati szempontból, mert az adott ügyben eljáró bíróságok sokszor nem fogadták el az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának (ETT IB) – a legfőbb szakértői testületnek – szakértői véleményét és azzal ellentétes ítéleteket hoztak.⁷⁹

⁷⁸Sótonyi Gergely: A testüregben hagyott idegen test megítélése egy nemzetközi felmérés tükrében. http://www.elitmed.hu/upload/pdf/a_testuregben_hagyott_idegen_test_megitelese_egy_nemzetkozi_felmeres_tu_kreben-1214.pdf (2017.04.04.)

⁷⁹Dósa Ágnes: Felelősség az idegen test testüregben maradásáért <http://www.elitmed.hu/folyoiratok/lam/0305/9.htm> (2017.04.04.)

1. Az első ítélet az idegentest testüregben hagyásának tárgyában a 70-es években született egy súlyosan mozgáskorlátozott, fejlődésbeli elmaradottsággal küzdő ötéves kislány halála miatti büntetőügyben. A történeti tényállás⁸⁰ szerint a kislányon műtéti beavatkozást kellett végrehajtani a fejbiccentő izom megrövidülése miatt. A műtét során érsérülés következett be, erős vérzés kíséretével, melyet gézlapokkal, illetve ún. Spongostan szivacsokkal csillapítottak, ezt követően ellátták az érsérülést. A műtét végeztével a páciensnél láz, nyelési nehézség, illetőleg fulladás jelentkezett. A lány nyakán sipoly jött létre, melyből fonalszálakat tartalmazó genny szivárgott. A beteg állapota egyre inkább romlott, gennyes mellüregi tályog képződött, mellyel huzamosabb ideig kezelték a műtétet végző osztályon. A páciens állapotában nem történt javulás, ezért a műtétet követő másfél évvel később ismételten műtétet hajtottak rajta végre, melynek során feltárták a tályogot. A tályogüregben egy 22X30 cm-es gézlapot találtak, melyet a beavatkozás során eltávolítottak. A beteg az operáció végeztét követően életét veszítette. A boncorvos álláspontja szerint a halál oka a jobb mellkasfélben képződött tályog, az elhúzódó fertőzés, valamint az ismételt operáció miatti megterheltség volt.

Az eljárás során az ETT IB szakértő véleménye szerint a műtétnél használt tárgyak szervezetben hagyása minden eset tekintetében egyedi elbírálás alá kell, hogy essen. Egy neves kölni sebész, Haberer adataira hivatkoztak, mely szerint az általa végzett 3843 műtéti beavatkozásból hat esetben maradt idegen test a beteg testében. Verebély professzorra is hivatkoztak továbbá, aki azon az állásponton volt, hogy nem ismert olyan eljárás, mely biztosan meg tudná akadályozni a bennhagyást.

A fentebb ismertetett ügyben a sérült eret nem tudták kezdetben feltárni a vérzés megszüntetésére egyetlen lehetőség volt, a gézlapokkal, illetve az ún. Spongostan szivacsokkal elállítani a vérzést. Ebből következik, hogy az a tény, hogy egy tampon bennmaradt, nem tekinthető foglalkozási szabályszegésnek, hanem a műtéti beavatkozások nem kívánatos szövődményének körébe tartozik. Arra a kérdésre, hogy a műtétet követő másfél évben miért nem vették észre a tünetek alapján a betegben hagyott idegentestet az ETT IB véleménye szerint a röntgenfelvétel nem ad értékelhető képet a géz röntgenárnyékaról, a beteg életét pedig veszélyeztette volna az ismételt feltárás.

Az elsőfokú bíróság részben elfogadta az ETT állásfoglalását és pénzbüntetést kiszabva megállapította az orvos büntetőjogi felelősségét, ugyanis álláspontja értelmében nem tett meg mindent az orvos, hogy feltárja és megszüntesse a sipoly okát.

⁸⁰Somogyi Endre: Hibák és tévedések az orvosi gyakorlatban. Medicina. Budapest. 1979. 239.-255o.

A másodfokon eljáró bíróság teljes egészében egyetértett az ETT IB állásfoglalásával és az orvost felmentette a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés alól.

2. Egy másik, szintén a 70-es évekből származó kártérítési ügyben⁸¹ a páciens bal lábába kisugárzó deréktáji fájdalom miatt fordult kezelőorvosához. Alternatív kezelést hajtottak rajt végre, azonban állapotában nem történt javulás, a bal végtag izomzatának kezdetleges sorvadása következett be, ezért műtéti beavatkozást hajtottak rajta végre, mely során a gerinccsatornába beékelődő porckorongot eltávolították. A műtétet követően a panaszok még inkább súlyosabbak lettek, a bal láb izomzata tovább sorvadt. Ennek következtében az első műtét után 1 évvel ismételten operációt kellett végrehajtani, mely műtét során az SI csigolya tájékán egy genyvet tartalmazó üregben egy vattalapot találtak. Az operáció végeztével a páciens panaszai megszűntek.

Ebben az ügyben az ETT IB ugyanazon állásfoglaláson volt, mint a fentebb ismertetett idegen test tárgyában folytatott büntetőeljárásban, mely állásfoglalás szerint nem ismert olyan eljárás, amely elkerülhetővé tenné teljes bizonyossággal az idegen test testben maradását. Az ismert módszerek közül – mint például az eszközök megszámlálása, jelző fonallal való ellátása, utólagos röntgenellenőrzés alkalmazása – egyik sem teszi lehetővé, hogy ne maradjon a betegben idegen test. A vattalap sebben maradása az állásfoglalás szerint a műtéti beavatkozások megengedett kockázatának körében értékelendő.

Az eljáró járásbíróság nem fogadta el az ETT IB véleményét, és megállapította az alperes felelősségét. A bíróság álláspontja szerint nagyobb gondossággal és körültekintéssel – figyelemmel a tárgyi és személyi feltételek meglétére – a vattalap bennmaradása elkerülhető lett volna.

3. A beteg halálához vezető másik büntetőügyben⁸² bélelzáródás miatt műtéti beavatkozást hajtottak végre, mely során a páciens hasüregében maradt egy törlőkendő.

Az ETT IB állásfoglalása szerint a hasüregben hagyott törlőkendő foglalkozási szabályszegésnek akkor tekintendő, ha előidézésében orvos részéről gondatlanság állapítható meg. A szövődmény elkerülésére nincs biztos módszer. A ETT véleménye szerint a következő módszerek alkalmazandóak:

műtéti eszközök számlálása, összefogott, vagy műszerrel megjelölt, illetve szalagokkal megjelölt törlőkendők alkalmazása, fémszállal ellátott kendők alkalmazása, mely nem a

⁸¹Somogyi: i. m 256-266. o.

⁸²Somogyi: i. m. 116-117.o.

bennfelejtés kockázatát redukálja, hanem az idegen test röntgenfelvételen való kimutatását teszi lehetővé, továbbá a hasüreg gondos átvizsgálása.

Az ETT álláspontja szerint egyik módszer sem nyújt teljes biztonságot az idegen test testben maradásnak elkerülésére és ezen módszerek közül a műtéti eszközök számlálása, illetőleg a műszerrel történő jelölés csak ajánlhatóak és nem emelhetőek kötelezettséggé.

Kötelező a hasüreg zárása előtt azt átvizsgálni. Abban az esetben, ha az orvos ezt megtette, nem állapítható meg a foglalkozási szabályszegés.

A bíróság ebben az ügyben is csak részben fogadta el az ETT IB véleményét. A bíróság rendelkezésre álló adatok alapján megállapítást nyert, hogy az operáció során nagytörlőt használtak annak jelölése nélkül, illetve annak teljes eltávolítása megtekintéssel nem volt teljes bizonyossággal ellenőrizhető. A rendelkezésre álló elkerülési módszerek valamelyikét kellett volna alkalmazni annak ellenőrzésére, hogy nem maradt-e idegen test a páciens hasüregében. A legegyszerűbb módszer alkalmazása – az eszközök megszámlálása – is célravezető lett volna.

Ebben az ügyben a bíróság megállapította az orvos büntetőjogi felelősségét. Az indokolás szerint a vádlott a gyakorlat által kialakított és adott esetben eredményes módszert nem alkalmazta abból a célból, hogy meggyőződjön arról, hogy nem maradt-e idegen test a betegben, ezzel pedig foglalkozási szabályszegést valósított meg.

4. A Legfelsőbb Bíróság 1995-ben állást foglalt arról, hogy a törlőkendő testüregben hagyása nem tartozik a műtéti beavatkozások megengedett kockázatának körébe. A történeti tényállás⁸³ szerint a páciensen császármetszést hajtottak végre, melynek során testében törlőkendő maradt, mely később mechanikus bélelzáródáshoz vezetett és újabb műtétet kellett elvégezni a törlő eltávolítása céljából.

A törlőkendő eltávolításáról a páciens nem tájékoztatták és nem tüntették fel a zárójelentésben sem.

A beteget még háromszor kellett megműteni a bélelzáródás miatt, ezt követően pedig a műtéti hegek miatt sipoly alakult ki nála.

A bíróság megállapította, hogy mulasztás történt az orvos részéről, amikor bennhagyta a törlőkendőt a beteg hasüregében, illetve akkor is, amikor erről nem tájékoztatta a páciens.

⁸³Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 20.511/1995. In: Dósa Ágnes: Felelősség az idegen test testüregben maradásáért. <http://www.elitmed.hu/folyoiratok/lam/0305/9.htm> (2017.04.04.)

Az orvos védekezésében előadta, hogy a törlőkendő testben maradása a műtéti beavatkozások megengedett kockázatának körébe tartozik, mert nincs olyan ismert módszer, amely teljes bizonyossággal kizárna az műtéthez használatos eszközök testben maradását.

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása szerint elkerülhető a törlőkendő hasüregben hagyása, ha a műtétnél használt eszközök utólagos számbavétele, illetve a műtéti hely szakszerű ellenőrzése megtörténik. A megelőzést elősegítő biztos módszer hiánya nem eredményezi azt, hogy a káros eredményt a megengedett kockázat, és nem a foglalkozási szabályszegés körében kellene értékelni.

5. Jogerős felmentő ítéletet hozott a bíróság abban az ügyben,⁸⁴ amelyben foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés miatt indult büntetőeljárás törlőkendő hasüregben hagyásának megalapozott gyanúja miatt.

A páciens 1992. áprilisában vették fel a tüdőosztályra kivizsgálási célból. Nagy mennyiségű véres székletet ürített, hányás lépett fel nála, ezért átszállították a belgyógyászatra. A beteg gyomrában nagy mennyiségű vérzés lépett fel. Lokális öblítést alkalmaztak gyomorszondán keresztül, illetőleg intravénásan gyógyszerek adásával próbálták a vérzést megszüntetni. A beteg nagy mennyiségű vért veszített, melynek pótlására 200 ml vért kapott, de a vérzést így sem sikerült csillapítani. A vérveszteség következtében a beteget átszállították az intenzív osztályra. Másnap sürgősségi műtétet hajtottak rajta végre a csillapíthatatlanul vérző patkófékely miatt. Miután felnyitották a beteget hatalmas mennyiségű alvadt vér és epe ömlött a hasüregbe, amely rendkívül nagyszámú törlőkendő felhasználását tette szükségessé a vérzés megállítása céljából. A műtétet követő néhány nap elteltével a beteg életét veszítette. A sértett halálának oka tályogképződés, májműködési zavar, keringési és légzési elégtelenség volt. Ezen szövődmények kialakulása a páciens hasüregében hagyott törlőkendővel hozható okozati összefüggésbe.

A szakértői vélemények szerint a gyomor feltárása után hirtelen nagy mennyiségű vér, illetve epe ömlött a beteg hasüregébe, melynek következtében rengeteg törlőkendőt kellett felhasználni az operáció során a vérzés csillapítása érdekében. Nem alakult ki egységes gyakorlat a kórházban a törlőkendők számának fejben tartására vonatkozóan, ezért a szakértői állásfoglalások szerint nem lehet egyértelműen megállapítani a foglalkozási szabályszegést.

Az ETT IB is állásfoglalt az ügyben, melynek értelmében a hasi műtétet követően idegen test testüregben hagyása önmagában nem valósít meg foglalkozási szabályszegést.

⁸⁴Szegedi Városi Bíróság 8. Bf. 1576/1993., Csongrád Megyei Bíróság 1. Bf. 574/1994. In: Sándor Judit: Gyógyítás és ítélkezés, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1997. 214-215.o.

A másodfokú bíróság helybenhagyva az elsőfokú bíróság ítéletét rámutatott arra, hogy a hasi műtét alkalmával a törlőkendő hasüregben hagyása önmagában nem elegendő a foglalkozási szabályszegés megállapításához, ehhez az elkövetők részéről további mulasztó magatartásra van szükség. Ezt pedig az adott ügyben kétséget kizáróan nem lehet megállapítani.

Ugyanezen ügy tárgyában a büntetőeljárással párhuzamosan kártérítési eljárásra is sor került, ahol a bíróság szintén nem fogadta el az ETT IB állásfoglalását. Az alperesek védekezésének alapjául éppen az szolgált, hogy felmentő ítélet született az orvosok elleni büntetőeljárásban.

A Szegedi Városi Bíróság ítéletének indokolása⁸⁵ szerint az orvos feladata, hogy kialakítsa azokat az ellenőrzési technikákat, amelyek lehető teszik, hogy az operációk során idegen eszközök, tárgyak maradhassanak a testben. Az orvos ezen kötelezettsége az Eütv. 43.§ (2) bekezdéséből ered, mely a legnagyobb gondosság követelményét fogalmazza meg az orvos tevékenységére vonatkozóan. Az ellenőrzés leginkább célravezető módjának kialakítása az orvosra tartozó feladat, azonban ezt a műtétet végző orvosok, illetőleg a tanúk vallomása alapján egyáltalán nem lehet kivitelezni.

V. Összegzés

Dolgozatomban arra kerestem a választ, hogy az idegen test bennhagyásának ténye önmagában foglalkozási szabályszegésnek tekintendő-e, és ez elegendő az orvos büntetőjogi felelősségre vonásához, vagy pedig a műtéti beavatkozások megengedett kockázatának körébe tartozónak kell tekintenünk. Erre a kérdésre nem válaszolhatunk egyértelmű igennel, vagy nemmel. A probléma forrása az, hogy nem tudjuk taxatív felsorolni, hogy mi minősül az orvosi tevékenységen belül foglalkozási szabálynak. Tehát ha az orvos foglalkozási szabályszegésének gyanúja áll fenn, minden esetben szakértő igénybevétele szükségeltetik annak megállapítása céljából, hogy szakmai szabályt segett-e az orvos, vagy sem. Abban az esetben, ha megállapítható a szakmai szabályszegés, ez önmagában még nem jelenti azt, hogy az orvost büntetőjogi felelősségre lehet vonni. A felelősség megállapításához a foglalkozási szabályszegésen túlmenően szükségeltetik, hogy a szabályszegés bűnösen történjen, közvetlen veszély, vagy sértő eredmény álljon fenn, továbbá az elkövetési magatartás, vagyis a foglalkozási szabályszegés és a sértő eredmény között álljon fenn okozati összefüggés. Ezen

⁸⁵Szegedi Városi Bíróság 3. Pf. 21. 302/1996, Csongrád Megyei Bíróság 2. Pf. 20.187/1997. In: Dósa Ágnes: Az orvos kártérítési felelőssége, HVG- ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2010. 338.o.

feltételek fennállását külön - külön is nehéz bizonyítani, a felelősségre vonáshoz azonban a felsoroltak együttes megléte szükségeltetik.

Abban az esetben, ha az orvos tevékenysége megfelel a szakmai szabályoknak, illetőleg a jogszabályoknak, függetlenül attól, hogy bekövetkezett a sértő eredmény – álláspontom szerint az idegen test testben hagyása tárgyában a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés törvényi tényállásán belül szabályozott halál, vagy testi sértés okozása, maradandó fogyatékoság, illetve súlyos egészségromlás okozása jöhet szóba –, az eredményt a megengedett kockázat körébe tatozónak kell tekintenünk. A megengedett kockázat büntethetőséget kizáró ok, tehát ebben a körben fel sem merülhet az orvos büntetőjogi felelőssége. Mivel az idegen test testben hagyására a gyógyító tevékenység során, ezen belül a műtéti beavatkozások alkalmával kerülhet sor, ezért munkám egyik célkitűzése volt az is, hogy komplex képet nyújtsak az orvosi tevékenységről, illetőleg annak megengedett kockázatának fogalmáról, valamint ismérveiről. Továbbá felvázoltam azokat az orvos személyén kívül álló objektív, illetőleg az orvos személyében keresendő szubjektív tényezőket, melyek a gyógyító tevékenység megengedett kockázatának létrejöttében szerepet játszanak, majd a felvázolt sémát az idegen test problematikára vetítve hoztam fel néhány példát, melyek véleményem szerint nagymértékben befolyásolják az idegen test testüregben hagyását.

Dolgozatom zárásaként gyakorlati szemszögből vizsgáltam az idegen test testben hagyása problematikát, melynek megítélésével kapcsolatban gyakran ellentétes az orvosi, illetőleg a jogi felfogás. Az adott ügyben eljáró bíróságok ugyanis sokszor nem fogadták el az Egészségügyi Tudományos Tanács Igazságügyi Bizottságának (ETT IB) – a legfőbb szakértői szerv – állásfoglalását és azzal ellentétes döntéseket hoztak. Az idegen test bennhagyásának orvosi megítéléséről főszabály szerint – az ETT IB álláspontja alapján – azt mondhatjuk, hogy a megengedett kockázat körébe tartozónak tekintik. Nézetük szerint ugyanis nincs olyan eljárás, amely elkerülhetővé tenné teljes bizonyossággal az idegen test testben maradását. Az ismert módszerek – mint például az eszközök megszámlálása, jelző fonallal való ellátása, utólagos röntgenellenőrzés alkalmazása – közül egyik sem teszi lehetővé, hogy ne maradjon a betegben idegen test.

Állásponton szerint sem ismert olyan eljárás, melynek alkalmazása teljes bizonyossággal lehetővé tenné azt, hogy ne maradjon idegen test a páciens szervezetében. Véleményem szerint azonban a kérdés az, ha idegen test marad a betegben, hogy azt még időben felismerjék és meg tudják akadályozni a bennmaradás következtében esetlegesen létrejövő szövödmények kialakulását, legvégső esetben pedig a halál bekövetkezését. A

jövőre vonatkozóan dolgozatom továbbfejlesztéseként, ezért a különféle elkerülési technikákkal szeretnék foglalkozni mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szabályozást illetően.

Az idegen test tárgya ügyében hozott bírósági határozatokat vizsgálva azt tapasztaltam, hogy a legtöbb esetben kártérítési eljárásra került sor, melyet az adott egészségügyi intézmény ellen indított a felperes. Elhanyagolható azonban a száma az idegen test testben hagyása tárgyában indított büntetőeljárásoknak. Az idegen testes ügyek esetében a vizsgált bírósági határozatokból arra a következtetésre jutottam, hogy a bírói gyakorlat hajlik arra, hogy kártérítési eljárások során megállapítsa az egészségügyi szolgáltató intézmény, büntetőeljárások alkalmával pedig az orvos felelősségét.

dr. Hengl Melinda

az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának mentora

Egyetemes írástörténet

I. Az írás megszületése

A mai történettudomány elfogadott tétele, hogy két fő korszakot lehet elkülöníteni: a történet előtti időt (praehistoria) és a valódi történelmet. A kezdet-korban (történelem előtti időkben) az emberiség még a műveltség lényegesen más, alacsonyabb fokán állt. Ami ez után következett (valódi történelem), az már a magasabb műveltség kora, ennek fejlődése ellenőrizhető. A két korszak határánál (kb. Kr. e. 4. évezred) az írás megszületése áll, mert írás nélkül nincs magasabb műveltség.¹

Az emberi intellektus kibontakozását több tényező is befolyásolta, amelyek közül a legnagyobb szereppel a biológiai fejlődés és a társadalmi együttélés bírt. Ezek együttesen olyan képességek kifejlődéséhez vezettek, amelyek alapvetően különböztették meg az embert minden más élőlénytől. Ezek a képességek a gondolkodás, a beszéd és az írás.

Az írás definíciója Kéki Béla szerint: „*nyelvileg kifejezett gondolatok maradandó rögzítésére szolgáló, kisebb-nagyobb emberi közösségektől elfogadott, egyezményesen grafikai jegyek rendszere*”.² Vass Kálmán szerint: „*az írás fogalmán a meghatározott tartalmú és jelentésű ábrák útján történő gondolatok rögzítését és közlését értjük*”.³

Az írás vizuális ingerek segítségével teszi felfoghatóvá az akusztikusan létező elszálló szót, így győzve le a gondolatközlés útjában álló földrajzi és időbeli akadályokat, ezzel bontva le a tudás terjedésének útjában álló térbeli és időbeli korlátokat.⁴

Az írás az ember talán legnagyobb horderejű találmánya. Létrejött az emberiségnek egy bizonyos intellektuális és társadalmi fejlettségi szintjén, valamint viszonylag fejlett nyelvállapotában volt lehetséges. Egy fejlett nyelv birtokában érhetett el az ember társadalmi szerveződése azt a szintet, amelyben valós igénnyé válhatott, hogy a nyelv segítségével az ember testén kívülre helyeződött tudattartalom térbeli és időbeli hatókörét kitágítsa.

Az írás valószínűleg a kereskedelem és az államszervezés igényeinek kielégítésére jött létre. Mert a kereskedelmi szerződések és megállapodások természetüknél fogva

¹ Várkonyi Nándor: Az írás és a könyv története. Széphalom Könyvműhely, 2001. 21. o.

² Kéki Béla: Az írás története. A kezdetektől a nyomdabetűig. Vince Kiadó, Budapest 2000. 11. o.

³ Vass Kálmán: A kriminalisztikai kézírásvizsgálat alapterminológiájához. In: Gödöny József (szerk.): Kriminalisztikai tanulmányok 8. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1970. 253. o.

⁴ Kéki: i.m. 11. o.

megkövetelték az állandóságot, továbbá a nagyobb államszervezeteket sem lehetett írás nélkül működtetni.

Az írás eredetéről kétfajta felfogás alakult ki. A monogenezis elmélet szerint az írás valamikor tízezer évnél nem régebben Mezopotámiában jött létre, és onnan terjedt el. Ezzel szemben a poligenezis elmélet hívei szerint legalább hét egymástól független keletkezési hellyel kell számolni, amelyek a sumer (Kr. e. 4. évezred vége), az egyiptomi (Kr. e. 4. évezred vége), az égei-tengeri (hettita és krétai, Kr. e. 2. évezred eleje), a kínai (Kr. e. 2. évezredben), az elámi (Kr. e. 3000 körül), az Indus-völgyi (Kr. e. 2200 körül) és a maya (Kr. e. 1. században). Napjainkban a szakirodalom nagy része a poligenezis elméletét fogadja el megalapozotabbnak.⁵

II. Az írás humanisztikus alapjai

Pszichológiai nézőpontból vizsgálva a kézírás bonyolult mozgáskészség, amely technikai, grafikai és ortografikus készségekre bontható. A technikai készségek közé tartozik például az írás helyes módszerének megtanulása és a megfelelő testtartás. A grafikai készség jelenti az írásjegyek papíron történő gyors és pontos ábrázolásának képességét. Az ortografikus készség az írásjegyek használati szabályainak ismeretét és alkalmazását foglalja magába.

Kézírásunk nagyon egyedi, szinte olyan, mint az ujjlenyomatunk. Annak a valószínűsége, hogy az ábécé betűinek fele megegyezzen - vagyis két egyforma írást találjunk - nagyon kicsi. A kézírás egyéni jellegének okai objektív és szubjektív körülményekre vezethetők vissza. Az objektív körülmények közé tartoznak: az eszköz- és anyagtulajdonságok, a körülmények, az íráshelyzetek, az írástanítás módszerei, a fényviszonyok, a hőmérséklet, az írófelület, az ülőalkalmatosság és a hordozó anyag minősége. A szubjektív körülmények pszichológiai, fiziológiai és anatómiai komponensekből állnak. Ilyenek a fizikai adottságok és tulajdonságok, a látás minősége, a kéz milyensége, a finommotorika, a pszichikai adottságok, a tanító és a tanulótársak hatása az egyénre és a média szerepe.⁶

III. Az írástörténet

Tárgyalása során elkülönítem az egyetemes és a magyar írástörténet. Ebben a tanulmányban az egyetemes írástörténetről írok, amely alatt az írás előzményeit, az írás kialakulásához

⁵ Fazekasné Visnyei Irma: Pedagógiai grafológia 1. Regiografo Kiadó, Komló 2005. 19. o.

⁶ Kaszab Gyula – Soóky Andrea – Gulyás Jenő István: Hamis vagy valódi? Írásszakértés és jogismeret mindenkinek. Grafodidakt Grafológusképző és Személyiségfejlesztő Központ, Budapest 2003. 162-163. o.

vezető utat és az írás fejlődésének főbb állomásait értem. Egy másik tanulmányban (Magyar írástörténet) a magyar írástörténet bemutatása során a nemzeti sajátosságokra térek ki.

III.1. Egyetemes írástörténet

III.1.1. Az írás előzményei⁷

Az írást megelőző jelrendszerek az emlékezés és a gondolatközlés speciális módszerei. Fennmaradásukat egyrészt a civilizált népek népszokásainak, másrészt az afrikai, ausztráliai és csendes-óceáni szigetvilágban élő írással még napjainkban sem rendelkező természeti népeknek köszönhetők. Típusai: a rováspálcák, a hírnökböttek, a csomójelek, a kagylófüzérék és a tulajdonjegyek.

A csomójelek az emlékezés legősibb jeleiként a számadatok rögzítésére szolgáltak. Az inkák csomójeleiket az államigazgatásban használták és kipuknak nevezték. A kipu alapszinórból és rákötött mellékfonalakból állt. A zsinór színe a tárgyára utalt (sárga – arany, fehér – ezüst, zöld – gabona, kék – vallás, bíbor – hadsereg, vörös – inka vagyontárgyak), a mellékfonalak csomói a tárggyal összefüggő számadatokat (tízese számrendszerben) rögzítették. A kínai hagyományban a csomójelek nádból és kákából font zsinegek voltak, amelyekre kákából vagy gabona szalmájából kötöttek csomókat. A Salamon-szigetek és Nyugat-Afrika őslakói is használták ezt a primitív eszközt.

A rováspálcák a kölcsönadott értékek és az adósságok nyilvántartásával segítették az emlékezést. A rovásfára vagy rováspálcára rárótták (belemetszették) jobbról balra haladva a rovátkákat, majd hosszában félbe hasították. A két egymással megegyező felet elosztották az adós és a hitelező között. Újbóli összeillesztéssel ellenőrizni lehetett az utólagos, egyoldalú módosításokat. Angliában még a tizenharmadik században is rováspálcán nyugtázták az adóhivatalnokok a befizetési összegeket, valamint Kelet-Európában a juhászok, csikósok, gulyások és kondások a tizenkilencedik század végéig így vették számba az állatállományukat. Kínában évszázadokon át a szerződéskötés nélkülözhetetlen eszköze volt, amelyet napjainkban maga a kínai írás is bizonyít. A szerződés szó jelében a háromszor áthúzott függőleges vonal a rováspálcát, a mellette lévő írásjegy a kést szimbolizálja.

A hírnökbötte feladata az emlékezés segítésén túl, az üzenetek közvetítése is volt. A vésett jelek jelenthettek meghívást (különböző alkalmakra: pl. vadászat), kereskedelmi ügyletet (cserealapok rögzítése), háborút (Norvégiában századokkal korábban törvényi előírás volt, hogy a háború kitörésekor hírvívó bötteket kellett végigvinni az országon), segítségkérést (a

⁷ Az ezen cím alá tartozó gondolatok hivatkozási helye: *Kéki*: i.m. 12-16. o.

szomszédos törzseknek üzenve) vagy betölthettek hitelesítési funkciót (az Ausztrál őslakosoknál a hírnökből felmutatása az üzenet átadására való illetékességet bizonyította). E módszer alkalmazására még az 1930-as években is volt példa az ausztráliai bennszültek körében.

A kagylófüzér (arakó) az üzenetközlés eszköze volt a nyugat-afrikai színes bőrűek körében, de még napjainkban is kommunikálnak így a Guineai-öböl partvidékén élő népek. A felfűzött kagylók számában és helyzetében rejlik az üzenet tartalma (pl.: két kagyló nyílásával egymás felé fordítva a barátságot, egymástól elfordítva az ellenségeskedést jelent). Az észak-amerikai irokéz indiánok számára még a kagylók színe is jelentéssel bírt (pl.: fehérre festett – béke, vörös – háború, fekete – veszély), a színezett kagylófüzért vampumnak nevezték.

A tulajdonjegy (billog) az állattenyésztéssel foglalkozó népek körében terjedt el. A gazdák fanyélbe ütött vaspálcára vésettek egy kicsi, egyszerű ábrát, amelyet megtüzesítve az állatok bőrébe vagy szarvába nyomtak. Így a billoggal mások számára is egyértelművé tették a tulajdonos kilétét. A leggyakoribb jelek közé tartoztak a madárláb, a kereszt, a kör, a csillag, a sarló, a kehely, a villa, a sarkantyú és a szív.

III.I.2. Az írás kialakulásához vezető út: a barlangrajzok

Már a kőkorszakbeli ősember is hagyott „grafikus” nyomokat. Az altamirai barlang sziklafala köbe karcolt, kiszínezett, nagyon élethű, paleolitikumi (Kr. e. 20 – 25 ezer) állatképeket őrzött meg. Az ősember sixtusi kápolnája a dél-franciaországi lascauxi barlang volt, amelynek falain sárga, vörös, és fekete színű vadlovak, bölények és szarvasok elevenedtek meg. Az átmeneti kőkor, a mezolitikum és a neolitikum barlangrajzai az idő előre haladtával, egyre stilizáltabbakká váltak, csak a lényegét jelezték és pár vonással utaltak az ábrázolt tárgyra. Ez a kevésbé élethű és jelképes ábrázolás vezetett el a (kép)írás jeleihez.⁸

Ezen jégkorszaki szimbólumok a korlátozott érvényű írás egyik formájának tekinthetők, amelyeknek számtalan változata létezett (a későbbiekben minden történelmi korban), és létezik még napjainkban is (pl. kapcsolási rajzok).⁹

III.I.3. Az írás fejlődésének főbb állomásai

III.I.3.1. A képírás

A rajzok stilizálódása és stabilizálódása révén kialakult képírás (piktográfia) jelei bármilyen nyelven olvashatóak voltak, mert közvetlenül az ábrázolt tárgyra (szóra) utaltak és még nem

⁸ Kéki: i.m. 16-17. o.

⁹ Andrew Robinson: Az írás története. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2003. 53. o.

jelöltek hangértékeket.¹⁰ A korai amerikai írások (indián, azték, maja), a sumerek írása és a Húsvét-sziget lakóinak írása is képírás jelleget mutatott.

Az indián képírás egyik legnevezetesebb emléke a dakota indiánok bölénybőrre írt Téli Krónikája, amely 1800-tól 1870-ig ábrázolta belülről kifelé csigavonalban haladva az évek legfontosabb eseményeit (pl.: 1800-ban varjú indiánok megöltek 30 dakotát, 1813-ban számarkőhögés járvány volt, 1825-ben megáradt a Missouri és többen megfulladtak, 1869-70-ben napfogyatkozást észleltek). Az észak-amerikai rezervátumokban élő indiánok még a jelenkorban is használják a képírást, erre példa a csippevé indiánok hét törzsének 20. századvégi kérvénye, amelyben halászati jogért folyamodtak az Egyesült Államok kongresszusához. A kérvényen a törzseket totemállataik ábrázolják, a szívüket és szemüket összekötő vonalak pedig a közös akaratot, a közös kérést jelenítik meg.¹¹

Az aztékok írása kicsi, oldalnézetből ábrázolt képecskékből állt, előbb a tárgy vagy állat fekete körvonalát húzták meg, majd kiszínezték a rajzot. A legnevezetesebb azték írásos emlék a Codex Borgia, amely tartalmazta az indián napok földi és égi jelenségeivel kapcsolatos elképzeléseket és az Esthajnalcsillag kultuszát.¹² Jeleik tarkák és élénk színűek voltak, egyes színek állandóan megismétlődtek, mert egyes fajta jeleket mindig ugyanazzal a fekete, sárga vagy vörös színnel ábrázolták. Írásuk a kép- és a szóírás keveréke volt, de nagyrészt a képekkel való ábrázolás dominált.¹³

A maják írásjegyei stilizáltak voltak és mindegyik egy-egy kis négyzetet töltött ki. Jellegzetes emlék a quiriguaai Maya naptár részlete, a legépebben fennmaradt emlék a Codex Dresdensis, amely a csillagászati és naptári ismeretek összefoglalója.¹⁴ A fenn maradt emlékek szerint írásukat Icamna nevű istenüktől (a nappal és az éjszaka irányítója) kapták.¹⁵ Írásukban az egyes betűkhöz több hieroglif (kép-szó) és szótagoló jel is tartozott.¹⁶

A Mezopotámiában élő népek már a Kr. e. 4. évezredben ismerték az írást, amelynek feltalálása a sumerekhez köthető.¹⁷ Már Kr. e. 3000 körül kapcsolatba kerültek az akkádokkal és kölcsönösen hatottak egymásra. A sumér befolyás az akkád nyelvre jól érzékelhetővé vált a szórendben: alany, tárgy, ige (amely szokatlan volt egy sémit nyelv esetén). Az akkád befolyás tisztán látható a sumér nyelvbe átkerülő jövevényhangok által, amelynek egyik példája az „u” hang, amely az Abū Salābīkh szövegekben jelent meg. A Kr. e. 2500 és Kr. e.

¹⁰ Kéki: i.m. 18. o.

¹¹ Kéki: i.m. 19-21.o.

¹² Kéki: i.m. 19-21.o.

¹³ Várkonyi: i.m. 63. o.

¹⁴ Kéki: i.m. 45-47.o.

¹⁵ Várkonyi: i.m. 67. o.

¹⁶ Robinson: i.m. 130. o.

¹⁷ Kéki: i.m. 23-24. o.

1600 közötti periódusban a sumér nyelv fokozatosan megváltozott, a beszélt nyelvből átalakult irodalmi nyelvvé.¹⁸ A sumér írás megfejtése nagyon nehézkes volt, elsőként Grotefend azonosított néhány nevet (Hüsztapszész, Dareiosz és Xerxész) az óperzsa szövegben, majd Rawlinsonnak sikerült megfejtenie a bízutúni feliraton a Dareiosz uralma alatt álló népek nevét.¹⁹ A sumér ékírás²⁰ jelei eleinte konkrét tárgyakat ábrázoltak stilizált formában, majd idővel az egyes jeleket többféle értelemben is elkezdték használni (pl. szem + víz = sírás) és így kialakult a fogalomírás, majd idővel az ábrák egyre jobban összekapcsolódtak a szavak hangalakjával és így fokozatosan átalakult szótagírássá.²¹ A sumér jelekből alakult ki idővel a babiloni és az asszír birodalom írása is.²² Valamint a mezopotámiai ékírás szolgált az elámi ékírás alapjául is.²³

A Húsvét-szigeten élők képirása 21 db beszélő fán maradt fenn. A bennszülöttek által kohau rongo rongnak nevezett írásos fatáblák, 80-90 cm hosszúak és 10 cm szélesek, jeleik szorosan álltak, kb. 700 különböző jel ismétlődött rajtuk, egy balról jobbra haladó sort egy jobbról balra haladó követett, és minden második sorban fejtetőn álltak az ábrák. Barthel kutatásai szerint ez nem is tisztán képirás, hanem már a fogalom és szóírás jelei is megtalálhatók rajtuk.²⁴

Az Indus-völgyi írás több (kb. 40-50) jele, hasonlóságot mutatott a Húsvét-szigeti írásjelekkel. Az írás kb. 3500 feliraton maradt fenn, amelyek pecsétköveken, terrakotta bélyegzőkön, cserepeken, vörösréz táblákon, bronzeszközökön, valamint elefántcsont- és csontpálcákon őrződtek meg. A feliratok nagyon rövidek voltak, általában jobbról balra íródtak, soronként átlagosan kevesebb, mint 4 jelet és szövegenként csak 5 jelet tartalmaztak (a leghosszabb is csak 20 jeltől állt), valamint állatok körvonalai is gyakran megjelentek. Összetett írásrendszerre utal az, hogy valószínűleg összesen kb. 400 jelet használtak. Az Indus-völgyi írás még megfejtésre vár.²⁵

Napjainkban is számos piktogram veszi körül az embereket és könnyíti meg életüket. Ilyenek például az időjárás előrejelzések ábrái (nap, villám, felhő, stb), a közlekedési táblák, a ruhadarabok címkéinek rajzai valamint a számítógépek monitorán és az elektromos

¹⁸ Thomsen, Marie-Louise: Mesopotamia. Copenhagen Studies in Assyriology. Volume 10. The Sumerian Language. An introduction to its history and grammatical structure. Akademisk Forlag, Copenhagen 1984. 15. o.

¹⁹ Robinson: i.m. 78. o.

²⁰ Az „ékírás” elnevezés Thomas Hyde oxfordi professzortól származik: „wedge-like” = „ékszerű”. Hiv: Robinson: i.m. 72. o.

²¹ Kéki: i.m. 23-24. o.

²² Robinson: i.m. 71. o.

²³ http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.nyelvek.es.irasok/index.asp_id=135.html (2017.05.23.)

²⁴ Kéki: i.m. 21-22. o.

²⁵ Robinson: i.m. 147-148. o.

készülékeken található jelzések. Voltak arra vonatkozó törekvések (például Leibniz, Kr. u. 17. századi filozófus és matematikus), hogy kitaláljanak egy komplett írott nyelvet, amellyel lehetséges lenne az univerzális kommunikáció, amely függetlenül lenne a világ összes beszélt nyelvétől, és csak a filozófiai, a politikai és a tudományos kommunikáció főbb fogalmainak lenne alárendelve. Az elképzelés abból táplálkozott, hogyha mindezeket sikerült megvalósítani a zenében és a matematikában, akkor miért ne lehetne az írásban is? Be kell látni azonban,²⁶ hogy bár egyes piktogramok (ábrák) hatékonyak, az univerzális írott kommunikáció egyelőre még várat magára, mert az írás és az olvasás közvetlen és eddig megfejthetetlen kapcsolatban áll a beszéddel. Az írás nem választható el a beszédétől, a szavakat rögzítő írások hangokat és jeleket is tartalmaznak.²⁷

Kitérőként megemlítendő, hogy különleges, úgynevezett „manuális piktogramok”-ból építkezik a jelbeszéd. Bár található benne néhány ikonikus jel is (pl. nyuszi, kígyó, stb), de a jelek többsége (pl. kakaó, kávé, stb²⁸) absztrakció úgy, mint az írott ábécé betűi. A jelnyelv sem független a beszédétől, hanem a beszélt nyelven alapul, mint például az ASL (American Sign Language).²⁹ Ezért sok esetben, ha egy amerikai, egy kínai és egy magyar jelnyelvet használó siket ember szeretne kommunikálni egymással, akkor jelnyelvek közötti tolmácsra van szükség.

III.1.3.2. A fogalomírás

A képírásból fejlődött ki a fogalomírás (ideográfia) úgy, hogy a jelkészletben megnőtt a szimbolikus értelmű ábrák száma, tehát a jelek már nemcsak a konkrét tárgyakra utaltak, hanem az ahhoz kapcsolódó elvont fogalmakra is (pl.: a Nap nemcsak égitestre, hanem a hőségre is; a láb képe a testrészt mellett a járásra is). A fogalomírás jelei az ideogrammák, amelyek értelmezése bizonyos közmegegyezést feltételezett és még nem jelöltek hangértéket.³⁰

Egyiptomban a Kr. e. 3. évezredben a hieroglif írás³¹ hódított teret, amely formáját tekintve képírás jellegű, de jelölésmódja meghaladta azt, és már a kezdetektől (Kr. e. 2900 körül) teljesen kiforrt írásrendszert mutatott. Legnevezetesebb emléke a három nyelven (görög és két ismeretlen) íródott rosette-i kő, amelyet Champollion fejtett meg. A hieroglif

²⁶ Lásd később például a kínai írásnál. Vagy gondolva az egyes nyelvek speciális hangjaira.

²⁷ Robinson: i.m. 17. o.

²⁸ <http://jelnyelv.hu/jelnyelvi-szotar/etkezes/> (2017.05.22.)

²⁹ Robinson: i.m. 38. o.

³⁰ Kéki: i.m. 18. o.

³¹ A hieroglif írás jelentése: „szent véset”. Hiv: Aidan Dodson: A hieroglif írás az ókori Egyiptomban. Officina’96 Kiadó, Budapest 2005. 45. o.

írás monumentális díszírás, amelyet emlékműveken és feliratokon használtak, vésővel kőbe véstek vagy kalapáccsal fába faragtak. A hieroglif jeleknek a kézíráshoz alkalmazkodott, egyszerűsített (képszerűségét nagyrészt elvesztett) formája a hieratikus (papi) írás, amelyet a mindennapi feljegyzésekhez használtak, nádtollal és ecsettel róttak papiruszra. Különleges emlék Pawiaenadja Halottak könyve, amelynek bal oldalán hieratikus írással, jobb oldalán hieroglifákkal készült szöveg látható.³² A hieratikus írás leegyszerűsítéséből jött létre a Kr. e. 7. században a démotikus (népi) írás, amely gyorsírás jellegű, sok összevonást és rövidítést alkalmazott.³³ Az egyiptomi ábécé 24 mássalhangzót tartalmazott, a magánhangzókat nem írták le, azokat a szöveget olvasó pótolta nyelvtudásának megfelelően. A hieroglif írás nem képirás, annak ellenére, hogy legtöbb jele élőlényt, vagy élettelen tárgyat jelölt. Csak néhány jel funkcionált ténylegesen képként (tehát jelentette azt, amit ábrázolt), a többségük nem, vagy csak közvetetten utalt az ábrázolt képre. Az egyiptomi nyelvtan közelebb állt az arabhoz és a héberhez, mint az európai nyelvekhez. A közép-egyiptomi mondat szórendje: ige, alany, tárgy, továbbá fontos összetevője volt a végződések gyakori használata a (minden számban és esetben nemek szerint megkülönböztetett) névmások jelölésére. Az igeidők tekintetében a befejezett és a befejezetlen cselekvés koncepcióját alkalmazták, a jelen és a múlt idő helyett.³⁴ Az egyiptomi hieroglifák különlegessége például az úgynevezett „rébusz-elv” alkalmazásában is megmutatkozott, amelynek segítségével láthatóvá tettek hangokat és szimbolizáltak absztrakt gondolatokat. Rébusz például a „nap” jele, amely az első jelkép Ramszesz nevében. A rébusz egy szellemes ötlet, amelynek segítségével kifejezhetővé vált néhány elemi beszélt nyelvi fordulat, amely egy tisztán piktografikus rendszerben első ránézésre lehetetlennek tűnt.³⁵ Lehet, hogy mégis van remény egy univerzális kommunikációs kódra?³⁶

A hettiták kétféle írást is használtak: a sumér ékírást és a hieroglifikus jeleket. Ékírásukban nagyrészt átvették a sumér-babiloni ékírásos jeleket és szótagolást. A történeti, a jogi és a rituális szövegekben váltogatták egymást a hettita kifejezések, és azok sumér vagy babiloni megfelelői. A hieroglifikus írásrendszerüket³⁷ kizárólag feliratokon használták - nem a hétköznapi kommunikáció eszköze volt -, így pecséteken és sziklákba vésve maradt fenn. Érdekes emlék a Tarkondemos-pecsét, amelyen két felirat is szerepel: egy ékírásos és egy hieroglifikus.³⁸

³² Robinson: i.m. 102. o.

³³ Kéki: i.m. 28-32. o.

³⁴ Dodson: i.m. 38-48. o.

³⁵ Robinson: i.m. 42. o.

³⁶ A szerző megjegyzése.

³⁷ A hettiták hieroglif jelekkel írt agyagtábláinak megfejtése Bossert érdeme. Hiv: Kéki: i.m. 37. o

³⁸ Robinson: i.m. 91. o

A Kréta szigetén talált (a Kr. e. 2. évezredben keletkezett) kiégetett agyagtáblák különös írásjeleket őriztek meg. Arthur Evans rendszerezte a jeleket és elkülönítette a minószi hieroglifákat - amelyek még képszerűek voltak -, a későbbi vonalas írásjegyekké egyszerűsödött írásjegyektől, amelyeket lineáris A és lineáris B (az akhájok írása) típusú írásnak nevezett.³⁹ A lineáris A és B között szoros kapcsolatot találtak, de viszonyuk a mai napig még nem teljesen tisztázott. Valószínű, hogy az A-ból fejlődött ki a B, hogy a minószi helyett görögül lehessen írni vele. A lineáris A írás még megfejtésre vár.⁴⁰ A lineáris B megfejtése Michael Ventris angol építész nevéhez fűződött, amely így a legkorábbi, számunkra is érthető európai írássá vált.⁴¹

III.1.3.3. A szóírás

A gyakori használat következtében az egyes jelek összekapcsolódtak az egyes szavakkal, így idővel a jelek a szavak értelmén túl, a szavak hangalakjával is összeforrtak és hangzócsoportokat kezdtek jelölni, amely a szóírás (logográfia) kialakulását eredményezte.⁴²

Az ókori elámi (a mai Irán délnyugati, Mezopotámiával határos részén) írásbeliség már a Kr. e. 4. évezred végére kifejlődött. Az elámi nyelv agglutináló volt, a ragozás az igei és névszói tövekhez kapcsolódó toldalékok által valósult meg, és két nyelvtani nemet (élőt és élettelen) különböztetett meg. A mondatrészek általában alany, tárgy és ige sorrendben követték egymást. Szövegeimlékei között található királyfelirat, adminisztratív szöveg, egy óelámi szerződés és néhány ráolvasás. Az ókori Elámban három írásrendszert használtak: a proto-elámit, a lineáris elámit és az elámi ékírást. A Kr. e. 4. évezred végén jelent meg és a Kr. e. 3. évezredben használták a proto-elámi írást, amely - hasonlított a kortárs uruki proto-sumer íráshoz -, agyagtáblákra írt, kb. 1000 (részben piktografikus, részben absztrakt) jelet használó, logografikus írás volt. A formális hasonlóság ellenére a jeleket még nem sikerült értelmezni, így (a számjelek kivételével) a proto-elámi írás megfejtetlen. A Kr. e. 3. évezred végétől a lineáris elámi írás terjedt el - szintén megfejtésre vár -, amely csak 18 feliraton maradt fenn (pl. egy bilingvis - lineáris elámi és ékírásos akkád - szövegben). A Kr. e. 2. évezred elején átvették a mezopotámiai ékírást, amelyet az elámi nyelv igényeihez igazítottak, és az így létrejött elámi ékírás kb. 130 jelből állt.⁴³

³⁹ Kéki: i.m. 39-42. o.

⁴⁰ Robinson: i.m. 149. o.

⁴¹ Robinson: i.m. 109. o.

⁴² Kéki: i.m. 18. o.

⁴³ http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.nyelvek.es.irasok/index.asp_id=135.html (2017.05.23.)

A kínai írás eredetileg képirás jellegű volt, a jelek a tárgyak valós képét próbálták rögzíteni. Ahogyan nőtt a jelek száma, a bonyolult, sok vonásból álló összetett írásjelek fokozatosan elvesztették képszerűségüket. A több mint 4 ezer éves kínai írás fejlődése nem járta be a piktogrammáktól a betűírásig vezető utat, amelynek legfőbb oka a kínai nyelv sajátosságaiban kereshető. A kínai nyelv egy szótagú szavakból álló és izoláló nyelv, nem ismeri a ragozást. A szavak többjelentésűek, így főként a jellegzetes éneklő hanglejtés segítségével tehető különbség az azonos hangalakú szavak jelentései között (pl. a „ma” szó jelentése lehet: egyenletes hanglejtéssel „édesanya”, emelkedő hanglejtéssel „len”, ereszkedő és a végén felkapott hangsúllyal ejtve „ló”, ereszkedő hanglejtéssel „szidni”), valamint a szinonimák halmozása által (pl. magyarul így hangzana, hogy a barátom nevet – mosolyog) válik egyértelművé a jelentés. A mára már nagyrészt erősen szimbolikussá vált 44 ezer kínai írásjel többségében felfedezhető két elkülönülő rész (elem), amelyek közül az egyik a kiejtésre, a másik a szó értelmére utal. A kínai írásjelek napjainkban is szinte művészi hatásúak, ahogyan kitöltik kis négyzeteiket.⁴⁴ A kínai karakterek esetén előfordulhat, hogy írójuk túlzott jelentőséget tulajdonít e szimbólumoknak, mert – ellentétben az alfabetikus betűkkel – ténylegesen rendelkeznek jelentéssel, és néhány jel szinte vizuálisan felidézi a jelentését. Lehetséges, hogy a kínai írásjelek hangközvetítés nélkül „közvetlenül szólnak a tudathoz”.⁴⁵ A kínai karakterek öt nagy csoportba oszthatók: (1) a piktogramok, (2) az egyszerű reprezentációk (tehát nem piktografikus, de más vizuálisan logikus formájú jelek, pl. az egyes szám megjelenítése egy vonással), (3) az összetett reprezentációk (esetén van logika, de az a gondolatok szintjén valósul meg, pl. a nap és a hold karakterének kombinálásával kifejezett fényes fogalom), (4) a rébuszok, és (5) a szemantikai-fonetikai jelek (amelyek a szójelentéssel bíró karakterek és a szó kiejtését jelző karakterek, pl. az „anya” írásjelében).⁴⁶

A koreaiak átvették a Kr. u. 1. században a kínaiak írását, bár agglutináló (ragozó) nyelvük ragjait nem tudták jól rögzíteni vele. Kr. u. 1446-ban Sze-Csong uralkodó új írást vezetett be, amely geometriai elemekből (pont, vonás, négyzet, kör) építkezett. Az új koreai ábécé 11 magánhangzóból és 14 mássalhangzóból álló, egyszerű és könnyen megtanulható betűírás volt, így hamar elterjedt. A koreai írás egyik jellegzetessége, hogy a szótagvégi mássalhangzókat az előttük lévő magánhangzó alá rögzítik.⁴⁷

A vietnámiak is a kínai írásjeleket vették át, amely esetükben jól rögzítette a szintén egy szótagú szavakból álló, ragozást nem ismerő nyelvüket. A Kr. u. 17. században

⁴⁴ Kéki: i.m. 48-50. o.

⁴⁵ Robinson: i.m. 48. o.

⁴⁶ Robinson: i.m. 186. o.

⁴⁷ Kéki: i.m. 52. o.

próbálkoztak a latin betűs írásnak a nyelvükre való alkalmazásával, amelynek eredménye az 5 diakritikus jel (a magánhangzókra tett vonások és az alájuk írt pont) bevezetése volt, amelyek segítségével jelölhetővé váltak a kiejtés változatok, így új betűírásuk gyorsan elterjedt.⁴⁸

III.1.3.4. A szótagírás

Azáltal, hogy a jelek hangalakokat is rögzítettek, lehetővé vált a több szótagú szavaknak, az egy szótagú szavak jeleinek egymás mellé írásával való rögzítése (pl. „silány” = „sítalp” jele + „lány” jele), és kialakult a szótagírás.⁴⁹

A japánok a Kr. u. 4-5. századtól vették át a kínai szóírás jeleit, amely az alapvető nyelvi különbségek miatt (a kínai izoláló nyelv, a japán agglutináló nyelv) nem volt képes pontosan rögzíteni az elhangzottakat. A Kr. u. 8-9. században a kínai fű-írás szójeleinek egy részét csak hangértéke alapján felhasználva kialakították a japán nyelvhez alkalmazkodó, sajátos első szótagírásukat a hiraganát. A Kr. u. 11. század végén a kínai normál írásból létrehozták a kissé szögletes jelekből álló második szótagírásukat a katakanát, amelynek kb. 3-4 ezer jele szilárdult meg a Kr. u. 19. század végére. Mindkét szótagírás 71 jelet tartalmazott. A japán írás harmadik típusa a kínaiaktól régen átvett és megőrzött szójelekből állt, amelyeket kandzsiknak neveztek. A japánok párhuzamosan használják mindhárom írást, hiraganával írják a toldalékszerű tartalmakat (a ragokat, a névutókat, az igekötőket), katakanával rögzítik földrajzi neveket, a személyneveket, az idegen nyelvből átvett jövevényszavakat, a hangutánzó és az indulatszavakat, valamint kandzsikkal jelölik a főneveket, az igetöveket és a mellékneveket. A japán nyelvészek Latin Betű Társasága szabályzatot adott ki (Romadzsi-kaj), amelyet Hepburn (amerikai misszionárius) módosított arra vonatkozóan, hogy miként kell a japán szavakat latin betűre átírni (Romadzsi-Hepburn-féle szabályzat).⁵⁰ Jelenleg még problematikus a kandzsi jelek digitalizálása. Az output oldaláról tekintve: a kandzsi jelek nyomtatása sokkal több memóriát igényel (mint a betűírásoké), és csak jelentősen torzulva kivitelezhető. Az input felől közelítve: nehéz olyan billentyűzetet tervezni, amely legalább kétezer féle kandzsi jelet képes működtetni és képes olyan gyorsan bevinni a jeleket, mint az alfabetikus írásrendszerek esetén. Ha nem sikerül megoldást találni a problémákra, akkor a kandzsi jelek el fognak tűnni az elektromos adatfeldolgozásból, és akár a japán mindennapok egyéb területeiről is.⁵¹

⁴⁸ Kéki: i.m. 53-54. o.

⁴⁹ Kéki: i.m. 18-19. o.

⁵⁰ Kéki: i.m. 54-59. o.

⁵¹ Robinson: i.m. 209. o.

III.I.3.5. A betűírás

Az emberek tudásának bővülése, a felfedezett földrajzi helyek nevei és az új uralkodó családok személyneveinek rögzítésével kapcsolatban fellépő igény, magával hozta az írásrendszer átalakítását. Az egyik út a jelek számának növelése, a másik a jelek kapcsolatának változtatása és a későbbiekben elemeire bontása volt. A meglévő szójelek egymás mellé rajzolásával, és ezekből csak a kezdő hangzók felolvasásával (ez az akrofónia) leírhatóvá váltak az új szavak. Az akrofónia alkalmazásával alakult ki az egyes hangokat (hangalakokat) rögzítő betűírás (fonográfia).⁵²

A Sínai-félszigeten talált, Kr. e. 2. évezredből származó feliratos kőtáblákat Gardiner fejtette meg. A sínai ősemiták a saját nyelvükre alkalmazták az egyiptomiak írását és közben felfedezték, hogy ha a különböző jeleket következetesen egy-egy hang jelölésére használták, akkor a 32 jel kombinálásával minden szavukat rögzíteni tudták. Vitákat követően az írástörténészek többségének jelenlegi véleménye szerint Kr. e. 1500 körül a Serabit el-Khadim fennsík ősemita népe átvette az egyiptomi hieroglif jeleket, amelyeket saját nyelvén megnevezett, majd az akrofónia elvének segítségével a szavak jelentését figyelmen kívül hagyta és az első hangzókat betűként önállóan kezdte rögzíteni, így jött létre a protosínai írás. A sínai ősemiták tették meg az első lépést, nyelvük minden mássalhangzóját más jellel jelölték, így kialakították az első betűírást.⁵³

Ugarit romjainak feltárása egy rasz samrai földműves birtokán felfedezett sírkamrával kezdődött. A Kr. e. 12. században elpusztult ókori város könyvtárának és írnokiskolájának maradványait is megtalálták, valamint több ékírásos agyagtáblát. Amelyek alapján Bauer megállapította, hogy az ugariti írás már a Kr. e. 15. században 30 jelből álló, tiszta betűírásnak tekinthető.⁵⁴

A föníciaiak kezdetben átvették az egyiptomi hieratikus írást, majd valószínűleg a protosínai és az ugariti írás hatására a Kr. e. 14-13. században kifejlesztették saját ábécéjüket. A jelekkel jobbról balra haladtak, a szavakat eleinte szóközök nélkül írták, később kis vonásokkal és pontokkal választották el. A 22 betűs föníciai ábécé csak mássalhangzókat rögzített, a magánhangzókat az olvasónak kellett kiegészítenie (pl. az „mlk” mássalhangzócsoporthoz jelentése lehetett: „malk” - király, „malki” - királyom, „malák” - uralkodik, „malaka” - uralkodott, „malaku” - uralkodtak). Írásukban érvényesült az akrofónia elve (pl. az „ökör” neve „alef”, és jelét az „a” hang írására használták), a szókezdő hangnak

⁵² Kéki: i.m. 19. o.

⁵³ Kéki: i.m. 60-61. o.

⁵⁴ Kéki: i.m. 61-62. o.

lefoglalták a jelet, de a betű nevének megtartották az egész szót. A föníciai írás legrégebbi emléke Ahiram király szarkofágján található, a kőkoporsó fedelének szélébe vésve. A síremléket a Kr. e. 13. században fia állíttatta Búblosz királyának örök nyugvóhelyül. Nevezetes lelet a Holt-tengertől keletre talált moabita kő, amely Mésa moabita király háborús győzelmeinek állított emléket Kr. e. 842-ben.⁵⁵

Az arámiak (arameusok) a Kr. e. 8. században a föníciaiaktól átvett betűírást használták, majd a Kr. e. 7. században lekerekítették az eredetileg szögletes formákat, a jelek mozgalmassá, művészi hatásúakká váltak és megszületett a kurzív írás, amelynek emlékei Assurbanapi uralkodásának idejéről származnak. Az arámi betűformákat idővel átvették a héberek, az arabok, a perzsák, a görögök, valamint hatottak a régi indiai írásokra.⁵⁶

A héberek eleinte a Palesztinában elterjedt ékírást használták, majd áttértek a föníciai íráshoz hasonló betűírásra. Ennek a kánaánita héber írásnak a legrégebbi emléke a Kr. e. 9. századi gezeri naptár, amely óhéber írással rögzítette a földművelés teendőit felsoroló héber hónapneveket. A Kr. e. 6. században átvették az arámi betűket, és formájukat 200 év alatt sajátossá tették, így kialakítva máig megőrzött betűtípusukat a kvadrátát, amelynek jelei apró négyzeteket töltenek ki és jobbról balra íródnak.⁵⁷

A nomád arab törzsek kapcsolatba kerültek az arámi kultúrával és a mediterrán népek műveltségének hatása mutatkozott meg a Kr. u. 1. században kifejlődött nabateus íráson, amelynek egyik emléke a Kr. u. 328-ból származó namárai sírkő. Ez az írás forrásként szolgált az arab írás későbbi változatai számára. Az arab írás önálló fejlődésének első jelentős állomása a Kr. u. 7. századtól megjelent kúfi írás volt, amely nevét Kúfa városáról kapta. A hétköznapiabb formák mellett, elterjedt a díszesebb változata is (a virágos kúfi), amelyet kizárólag a Korán másolására használtak. Közben a kúfi mellett megjelent az arab írás hajlékonyabb vonalvezetésű változata a naszkhi. A két írás évszázadokig egymás mellett létezett, majd a Kr. u. 11. században a naszkhi kiszorította a kúfit. Az arab ábécé 28 mássalhangzót (konzonánst) tartalmazott, amelyek leírásához csak 17 jelet használtak. A hiányzó betűket a megkülönböztető jelek (egy, két vagy három pont) segítségével ábrázolták, amelyek megváltoztatták az egyes betűk hangértékét. Csak 3 alapmagánhangzót („a”, „i”, „u”) jelöltek az írásban, a betűjegyek fölé húzott jellel, vagy a betűk alá írt vonással. Sorvezetésük napjainkban is jobbról balra haladó. A muszlim vallás tiltja az ember- és állatábrázolást, ezért a művészi kalligráfia sok helyen síkdíszítő motívumként jelent meg. Az

⁵⁵ Kéki: i.m. 62-64. o.

⁵⁶ Kéki: i.m. 64-66. o.

⁵⁷ Kéki: i.m. 66-68. o.

iszlám térhódításával az arab betűket több nép is átvette. A perzsák az egyházi és jogi munkák írásához a naszkhít használták, de a kereskedelmi valamint a családi levelezésben a sok és szabálytalan betűkapcsolatot engedő sekasztét-t részesítették előnyben, míg az irodalmi művek írásához (pl. színes miniatúrákkal díszített perzsa kódexek) az elegáns naszta'liq betűt alkalmazták (amelyet nemcsak vízszintesen írtak, hanem jobbról balra emelkedő sorokban is). Mivel az arab betűk könnyen és gyorsan írhatók voltak elterjedtek az afgánok, az észak-afrikai berberok, a kelet-afrikai szuahélik, valamint Madagaszkár, Hindusztán, Madras és a Maláj-félsziget lakói között is. A törökök is átvették, de nem kedvelték a naszkhít, ezért kifejlesztették helyette elsőször a dívánit, majd később más írásváltozataikat, amelyek közül a sziaqatot használták például a megszállt magyarországi területeken is, a pénzügyi igazgatás külön írástípusaként. Így elterjedtségét tekintve az arab betű sokáig versenytársa volt a latin betűnek. Azonban az arab írásnak a nem sémi nyelvekre való alkalmazása a magánhangzók hiányos jelölése miatt problematikus volt, ezért a 20. században több nép is hűtlenné vált az arab íráshoz. A turkológusok 1926-os bakui kongresszusa kimondta, hogy a törökök és a tatárok térjenek át a latin betűs írásra. Ennek végrehajtását a török nemzetgyűlés 1928. november 3-án hozott döntése szolgálta, a latin betűs írás jól előkészített bevezetéséről.⁵⁸

A görögök (az arámiak közvetítésével) a föníciai ábécét vették át (a legújabb kutatások szerint a Kr. e. 8. század körül). Amelyet bizonyít a betűk elnevezéseinek hasonlósága (a föníciai „alef”, görögül „alpha”), a betűk formáinak azonossága, a görög ábécé betűinek sorrendje (nagyjából megegyezik a föníciaival), és az írás iránya (amely a legrégebbi emlékeken jobbról balra haladó). A sorvezetés idővel átalakult, előbb (Kr. e. 7 - 6. század) busztrofedonná (ökörszántás: az egyik sorban jobbról balra, a másikban balról jobbra íródó), majd (Kr. e. 5. század) balról jobbra haladóvá. A görögök mássalhangzóik jelölésére változatlan formában vették át a föníciai ábécé 16 jelét, a magánhangzók rögzítésére pedig azokat a fennmaradó jeleket használták, amelyek a görög nyelv hangrendszere miatt feleslegesnek bizonyultak. Így alakult ki az „alef”-ből az „a”, a „hé”-ből az „e”, a „héth”-ből az „é”, az „ajin”-ből az „o” és a „jod”-ből az „i”. Az „u” jelölésére a „waw”-ot használták, az „y” a klasszikus görögben már „ü”-nek hangzott, az „ó” számára pedig kifejlesztették az „omegá”-t. Idővel három mássalhangzópárt is beillesztettek az ábécébe: a „ph”-t (Φ), a „kh”-t (Χ) és a „psz”-t (Ψ). Így jött létre a 26 betűs görög ábécé, amelyből a Kr. e. 7. században kikopott a „digamma” (Ϝ) és a Kr. e. 6. században a „koppa” (Ϙ). Az archaikus görög írásnak több változata alakult ki a századok során, amelyek egymás mellett léteztek. A

⁵⁸ Kéki: i.m. 68-72. o.

leglátványosabb különbség a keleti (ión) és a nyugati (dór) típus között volt, mivel betűik formájában 9 esetben is mutatkozott eltérés. Arkhinosz rétor a Kr. e. 403-ban elérte a keleti (ión) változat hivatalos írássá minősítését, amellyel ez a klasszikus ábécé rangjára emelkedett és megszilárdult a 24 betűs görög ábécé betűsora. Eleinte csak a nagybetűket ismerték. A kőbe vésett feliratok betűit monumentális vagy kapitális írásnak, a papiruszra írt változatait kurzív írásnak nevezték. A Kr. u. 3. századtól a kerekded formájú unciális írás terjedt el, amelynek betűformái napjainkban is fellelhetők a görög írásban. A kisbetű (minuszcula) csak a Kr. u. 9. században jelent meg.⁵⁹

Érdekesség, hogy az etruszk nyelv nagy részét a kutatók sajnos napjainkban még nem értik, annak ellenére, hogy képesek folyamatosan olvasni rajta, mert az etruszk írás is a görög ábécé betűit használta. Kétnyelvű (föníciai és etruszk/görög) emléke a Kr. u. 500 körüli időkből származó arany díszablák sora, amelyek azonban csak a „ci” (három) szóval gazdagították az etruszk nyelvismertetet.⁶⁰ Az etruszk ábécé 27 jelből állt, és többféle változata is használatban volt, ahogyan a nyelv is több változáson esett át.⁶¹

A szláv ábécé megszületését a szláv nyelvre fordítandó könyvek (Biblia) igénye hívta életre. Az ábécét a görög minuszculákból szerkesztette Konstantin⁶², megalkotva ezzel a glagolita írást. Az ábécé 38 betűből állt: olyan betűket is tartalmazott, amelyek nem képviseltek külön hangértéket (pl. az „i” hang háromféle jele), valamint új elemek is bevezetésre kerültek (azokra a szláv hangokra, amelyek hiányoztak a görög nyelvből), és átvett három írásjegyet a szemita írásból is. Idővel a glagolita betűformák kissé átalakultak, szögletessé váltak. Az írás során a betűket nem kapcsolták össze, de szorosan egymás mellé írták. A glagolita írást használták a morvák, majd rövid időre átvették a csehek és közvetítésükkel eljutott a lengyelekhez is (bár náluk az akkor már elterjedt latin betűs írás miatt nem honosodott meg), a délszlávok közül a horvátok körében hódított leginkább, de használták a szerbek és a bolgárok is (amíg a cirill írás ki nem szorította).⁶³

Az új szláv írás: a cirill betű a Kr. u. 9. században jött létre a Bolgár Birodalomban, nevét a nagy előd (Konstantin = Cirill) tiszteletére kapta. Megalkotójának kiléte napjainkban még vitatott. (Egyes elképzelések szerint Cyrill szláv apostol tekinthető ezen írás atyjának is.⁶⁴) A cirill ábécé 43 betűből állt: átvette a 24 görög betűt és 5 betűjelet a glagolitából, valamint saját betűket is tartalmazott. Vonalvezetésében a glagolitánál egyszerűbb volt. A Kr.

⁵⁹ *Kéki*: i.m. 73-78. o.

⁶⁰ *Robinson*: i.m. 152. o.

⁶¹ *Varga Csaba*: Jel Jel Jel avagy az ABC harmincezer éves története. Frig Könyvkiadó, 2001. 415. o.

⁶² Konstantin szerzetesként felvett neve: Cirill. Hiv: *Kéki*: i.m. 94. o.

⁶³ *Kéki*: i.m. 92-95. o.

⁶⁴ *Elizabeth Hering*: Az írás rejtélye. Budapest 1996. 91. o.

u. 11. században Bulgáriából Kijevbe került át a szláv birodalom (és vele az írásbeliség) központja, így innen terjedt tovább a régi cirill betű, amelynek jelentősen egyszerűsített változata az orosz ábécé. I. Péter cár 1710-es nyomdabetű reform rendelete következtében a cirill betű közelebb került (hasonlatosabbá vált) a latin antikva betűformáihoz, és törölte azokat a görögből átvett betűket, amelyek nem fejeztek ki orosz hangokat. Az orosz cirill betűsorról szinte teljesen megegyezik az ukránok (2 betű eltérés), a bolgárok (1 betű eltérés) és a szerbek (5 betű eltérés) cirill írása.⁶⁵

Valószínűleg (bár kétséget kizáróan nem bizonyítottan) az arameus írás volt az őse az egyik legkorábbi indiai írásnak, a kharosthi-nek. A legrégebbi (Kr. e. 270 körül) ismert feliratok Asóka császár sziklába vésett rendeletei.⁶⁶ Ez az írás az arámi ábécé 12 mássalhangzóját tartalmazta, amelyet kezdetben jobbról balra haladva írtak, majd megjelent a busztrofedon irány, végül pedig áttért a balról jobbra haladásra. A kharosthi-t csak Északnyugat-Indiában használták és csak a Kr. e. 3. századtól a Kr. u. 4. századig. Vele párhuzamosan létezett a bráhmí, amely az egész indiai szubkontinensen elterjedt. A bráhmí ábécé megteremtését nehezítette, hogy a szemita mássalhangzóírás egyes betűjeleinek felhasználásával meg kellett oldani a saját magánhangzók jelölését is, és olyan betűsört kellett kialakítani, amely alkalmas volt a szanszkrit és a prákrit hangrendszerének grafikai jelekkel történő rögzítésére. Ahogy idővel a prákritból a tájnyelvek sokasága kialakult, úgy jöttek létre a bráhmí írásból valamennyi indiai nyelvjárás ábécéi (kb. 200 változat), tehát hatásában átörökítve ez az ábécé napjainkban is él. Az egyes változatok között jelentősek voltak az eltérések. A nágarit használata terjedt el Észak-India nyugati felében a Kr. u. 1. évezred közepétől, majd kb. a Kr. u. 7. vagy 8. században kezdődött a betűk fölött végighúzott fejevonal (hindiul: matra) alkalmazása. A Kr. u. 11. századtól kezdve a dévanágari vált a legelterjedtebb írássá Indiában, amelynek sajátos jellemzői közül érdemes kiemelni, hogy az ábécében nincs „a” betű, valamint több szót is egybeírnak (amit a fejevonalak külön is hangsúlyoznak). A dévanágari fölé kerekedve minden tájnyelv helyi írásváltozatának, ugyanakkor megőrizve a bráhmí írásrendszer sok sajátosságát, lett a függetlenné vált India napjaiban is hivatalos írása.⁶⁷

III.1.3.5.1. A latin betű kialakulása

⁶⁵ Kéki: i.m. 95-97. o.

⁶⁶ Robinson: i.m. 175. o.

⁶⁷ Kéki: i.m. 101-104. o.

Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a rómaiak a görög ábécét vették át, de a legújabb kutatások azt mutatják, hogy etruszk hatás is alakította a latin betűt. Kettős hatás alatt fejlődött ki a kereskedelmi, háborús és egyéb kapcsolatok miatt. A latin betűk kezdetben merevek és szögletesek voltak, a szavakat nem választották el egymástól, mivel monumentális emlékművekre vésték őket. Később több formája is kialakult és a hódításokkal egész Európában elterjedt. Nagy Károly frank király Alkuin szerzetest bízta meg Kr. u. 781-től az írás megreformálásával. Így alakult ki a karoling minuszkula, a későbbi latin kisbetű, majd a könyvírás és másolás során a nagybetű (kapitális) is. Ettől kezdve napjaikig a latin betűk nem sokat változtak, de az írás körülményei (íróeszköz, írólap, tinta) és a kor divatja változtattak a megjelenő formákon.

A latin betű a középkorban a latin nyelveket beszélő népek körében természetes volt, de elterjedt a szláv népeknél is (lengyel, cseh, szlovák), és elfogadták többek között a germánok, a finnek, valamint a magyarok is. Továbbá a későbbiekben Amerika és Ausztrália felfedezését követően ott is meghonosodott.⁶⁸

III.I.4. A közönséges írás betűrendszerein kívül eső ábécék

Az eddig ismertetett (közönséges) írások mellett érdekességgént megemlítendő, hogy más ábécék is léteznek, mint például a Morse-ábécé, a Braille-írás és a gyorsírás.

A Morse-ábécé egy olyan kommunikációs kód, amely szöveges információt tartalmazó üzenet átvitelét teszi lehetővé vezetékes (távíró) vagy vezetékek nélküli (pl. rádiós) kommunikációs csatornán.⁶⁹

A Braille-írás - más néven a vakírás -, egy és hat közötti számú, domború nyomású pont kombinációiból kialakított írásjeleket használ, amelyek az ujjbegyek segítségével olvashatók.⁷⁰

A gyorsírás akkor használatos, ha az auditív beszéd egyidejű és szövegveszteség nélküli rögzítése az elvárás. Alapkövetelménye a gyorsaság, a rövidség és a rekonstruálhatóság. A gyorsírási rendszerek fő alkotórészei: a jelek, a rövidítési szabályok és az állandó rövidítések. A legrégebbi gyorsírási emlék az Kr. e. 4. századi Athénból származik. Jelenleg nagyon sok gyorsírási rendszer ismert, amelyek egymás mellett léteznek.⁷¹ A legismertebbet Sir Isaac Pitman találta ki a Kr. u. 19. században. Mivel fonetikai alapelvekre épül, ezért viszonylag könnyen alkalmazható más (nem angol) nyelv lejegyzésére is. 65 betűből áll, amelynek

⁶⁸ Fazekasné Visnyei: i.m. 22-23. o.

⁶⁹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Morzek%C3%B3d> (2017.05.22.)

⁷⁰ Kaszab – Soóky – Gulyás: i.m. 157. o.

⁷¹ Kaszab – Soóky – Gulyás: i.m. 157. o.

összetétele: 25 egyszerű mássalhangzó, 24 kettős mássalhangzó és 16 magánhangzó (bár ezeket többnyire kihagyják). A jelek egyenes vonalak, hurkok, pontok és kötőjelek keverékeiből állnak.⁷²

IV. Összefoglalás

Ebben a tanulmányban az írás megszületési körülményeinek (intellektuális és társadalmi érettség, fejlett nyelvállapot, kereskedelmi és államszervezési igények) valamint humanisztikus alapjainak (technikai, grafikai és ortografikus készség, a kézírás egyéni jellegének objektív és szubjektív körülményei) bemutatását követően, kitértem az - általam - egyetemes írástörténetnek nevezett rész főbb pontjaira: az írás előzményeire (a rováspálcák, a hírnökbetűk, a csomójelek, a kagylófüzerek és a tulajdonjegyek), az írás kialakulásához (barlangrajzokon át) vezető útra és az írás fejlődésének főbb állomásaira (a képirás, a fogalomírás, a szóírás, a szótagírás és a betűírás). Végül megemlítettem a közönséges írás betűrendszerein kívül eső ábécéket.

A fent ismertetett jelrendszerek több ponton is eltéréseket mutatnak egymástól, de mindegyikben közös, hogy a gondolatok rögzítésére jöttek létre és sikeresen meg is valósították azt.

⁷² Robinson: i.m. 43. o.

Kis Kelemen Bence

az ÓNSZ Közjogi Tagozatának alumni tagja

Az Alkotmánybíróság identitáshatározata¹

A magyar alkotmányos identitás bevezetésének hatása a magyar alkotmányos környezetre²

I. Az indítvány

Az alapvető jogok biztosa 2015. december 2. napján kelt indítványában³ az ún. „kvóta határozatból”⁴ adódó alkotmányjogi problémával kapcsolatban a hatályos Abtv. 38. § (1) bekezdése alapján saját hatáskörében kérte az Alaptörvény XIV. cikk (1) és (2) bekezdésének, valamint az E) cikk (2) bekezdésének értelmezését az Alkotmánybíróságtól.

Az alapvető jogok biztosa szerint a „kvóta határozat” által érintett egyik konkrét alkotmányjogi probléma abban áll, hogy a menedékkérők Olaszországból, illetve Görögországból történő áthelyezése a kérelmezők egyedi helyzetének érdemi és átfogó vizsgálata nélkül zajlik, így az csoportos jelleget ölt, egyben szemben áll az uniós jogrend alapjogvédelmi rendszerével és az Alaptörvény XIV. cikk (1) bekezdésének egy fordított értelmezésével is.

Ezzel kapcsolatban a következő kérdést fogalmazta meg:

„Az Alaptörvény XIV. cikk (1) bekezdésének a külföldiek csoportos kiutasítására vonatkozó feltétlen tilalma a más állam által végrehajtott jogellenes csoportos kiutasítás megvalósításához nélkülözhetetlen, a magyar állam szervei vagy intézményei által végrehajtott eszközselekményre is kiterjed-e, vagy csupán azokra az esetekre vonatkozik-e ez a tilalom, amikor a külföldinek kimondottan a magyar jogalkalmazó szervek közhatalmi aktusának következtében kell Magyarország területéről távoznia?”⁵

Az indítvány második kérdése három nagyobb konkrét alkotmányjogi probléma köré csoportosul, amelynek lényege az Európai Unión keresztül történő közhatalomgyakorlás,

¹ 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, ABK 2016. december, 1418.

² Köszönettel tartozom Petrétei Józsefnek, Mohay Ágostonnak és Lukonits Ádámnak a hasznos és kritikus észrevételeiért.

³ AJB 8770-/2015.

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1361afa3cea26b84c1257f10005dd958/\\$FILE/X_3327_0_2015_inditva.ny.002.pdf/X_3327_0_2015_inditvany.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/1361afa3cea26b84c1257f10005dd958/$FILE/X_3327_0_2015_inditva.ny.002.pdf/X_3327_0_2015_inditvany.pdf) (2016. 12. 24.)

⁴ A Tanács (EU) 2015/1601 határozata (2015. szeptember 22.) a nemzetközi védelem területén Olaszország és Görögország érdekében elfogadott átmeneti intézkedések megállapításáról. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32015D1601> (2016. 12. 24.)

⁵ AJB 8770-/2015. 1. kérdés

annak az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésében rejlő korlátai, valamint az EU *ultra vires* aktusainak magyar alkotmányjogi megítélése és az ún. „alapjog fenntartás”.

Az alapvető jogok biztosának három konkrét kérdése a következő volt:

„a) Az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése értelmében jogosultak-e, illetve kötelesek-e a magyar állami szervek és intézmények az Európai Unióban megvalósuló államközi együttműködés keretei között hozott olyan intézkedések végrehajtására, amelyek ellentétesek a magyar Alaptörvénynek az alapvető jogok tartalmára vonatkozó rendelkezéseivel? Levezethető-e az Alaptörvény rendelkezéseiből, hogy amennyiben a magyar intézmények és szervek nem jogosultak, illetve kötelesek az ilyen intézkedések végrehajtására, mely magyar intézménynek áll jogában ezt kimondani?

b) Az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdése alapján az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékéhez kötött hatáskörgyakorlás korlátozhatja-e olyan uniós jogi aktus végrehajtását, amely nem alapul a Magyarország által a többi tagállammal kötött alapító szerződések alapján az Európai Unió részére átadott hatáskörökön? Levezethető-e az Alaptörvény rendelkezéseiből, hogy amennyiben a magyar intézmények és szervek nem jogosultak, illetve kötelesek az ilyen intézkedések végrehajtására, mely magyar intézménynek áll jogában ezt kimondani?

c) Értelmezhetők-e az Alaptörvény E) cikkében illetve a XIV. cikkben foglaltak oly módon, hogy azok felhatalmazást adhatnak arra illetve korlátozhatják, hogy az Európai Unió jogi keretei között folytatott együttműködés részeként magyar intézmények és szervek

- az Európai Unió más tagállamában jogszerűen tartózkodó külföldi személyek jelentős csoportjának,

- a csoportot alkotó személyek egyéni és személyes helyzetének vizsgálata nélkül,

- az érintettek beleegyezése vagy erre utaló szándéka nélkül,

- az érintetteknek egy nagyobb csoportból, objektíven előírt kritériumok alkalmazása nélkül történő kiválasztása útján

történő áthelyezését intézményi eljárásuk útján lehetővé tegyük.”⁶

II. A döntés érvelése

II.1. A többségi határozat

II.1.1. Az indítvány befogadhatóságának vizsgálata

⁶ AJB 8770-/2015. 2 kérdés, a), b), és c) alkérdései

Az indítványozó által megjelölt jogszabályhely alapján az Alkotmánybíróságnak mindenekelőtt vizsgálnia kellett, hogy az indítvány jogosulttól származott, az értelmezés konkrét alaptörvényi rendelkezésre vonatkozik és mindez összefügg-e konkrét alkotmányjogi problémával, továbbá természetesen azzal, hogy az értelmezés közvetlenül levezethető-e az Alaptörvényből.⁷

Mindezek alapján az Alkotmánybíróság elsőként megállapította, hogy az indítvány az alapvető jogok biztosától, így jogosulttól származik és a konkrét alaptörvényi rendelkezés megjelölése okán az Alaptörvény értelmezésére is irányul. A konkrét alkotmányjogi probléma létezése és az Alaptörvényből való közvetlenül levezethetőség kérdésében az AB hatáskörét korábban is megszorítóan értelmezte.⁸ Az alapvető jogok biztosának a fentiekben idézett két kérdése kapcsán a testület külön-külön folytatta le a befogadhatóság vizsgálatát.

Az Alkotmánybíróság az indítvány első kérdését az Alaptörvény E) cikkének értelmezésére irányuló indítványtól az Abtv. 58. § (3) bekezdése, valamint az Ügyrend 63. § alapján külön végzéssel⁹ elkülönítette. A testület végzését az ügy elkülönült érdemi vizsgálata, elbírálása és eldöntése szempontjából célszerűségi okokkal indokolta, azonban egy párhuzamos indokolásban e döntés kritikája is megjelenik.¹⁰

Az indítvány második kérdésének három alpontja az Alkotmánybíróság szerint olyan alkotmányjogi problémákat vet fel, amelyek közül az első kettő az Alaptörvényből közvetlenül levezethető. Ezek közül az első az uniós jogi aktusok esetleges alapjogsértésével, vagyis az alapjogi fenntartással kapcsolatos, a második pedig az *ultra vires* uniós jogi aktusok megítélésével foglalkozik. A harmadik alpont csak egyes vonatkozásaiban – az alapjogi fenntartás és az *ultra vires* aktusok összefüggésében – válaszolható meg az AB által, amelyet az első két alpontnál tesz meg.

II.1.2. A többségi határozat érvelése

(I) Az Alkotmánybíróság a befogadhatóság megállapítása után leszögezi, hogy annak ellenére, hogy az Európai Unió Bírósága az uniós jogot független, autonóm jogrendként jellemzi,¹¹ az Európai Unió az alapító szerződésekben a tagállamok által meghatározott keretek között és körben saját nevében történő szerződéskötésre és önálló jogalkotásra felhatalmazott jogközösség. Ennek alapjai a tagállamok között létrejött nemzetközi

⁷ 8/2014. (III. 20.) AB határozat, ABK 2014. március, 300, 303.

⁸ 17/2013. (VI. 26.) AB határozat, ABK 2013. július, 706, 708.

⁹ Az előadó bíró X/3227-31/2015. sz. végzése

¹⁰ 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, ABK 2016. december 1418. Juhász Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolása

¹¹ 6/64 sz. Flaminio Costa kontra E.N.E.L. ügyben 1964. július 15-én hozott ítélet [EBHT 1964, 585. o.]

szerződések, amelyeknek urai végső soron maguk a tagállamok, amelyek meghatározhatják, hogy az uniós jog elsőbbséget vagy elsődlegességet élvez-e a belső, nemzeti jogokkal szemben, függetlenül attól, hogy az EUB fenntartja-e a szupremáciáról alkotott nézeteit, avagy sem.

Ezek után az alkotmányos párbeszédre¹² történő utalással az AB megvizsgálta a tagállami alkotmánybíróságok és egyéb bíróságok alapjogi fenntartásról, valamint az *ultra vires* aktusokról alkotott határozatait. Az Alkotmánybíróság *inter alia* citálta az észt, a francia, a lett, a lengyel és német alkotmánybíróságok, valamint az ír, az angol felsőbbbíróságok e tárgykörben alkotott véleményeit. Ezeket összegezve az alkotmánybírák megállapították, hogy erre irányuló indítvány alapján, kivételes jelleggel – az alkotmányos párbeszéd tiszteletben tartása mellett – vizsgálhatják, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló, az Európai Unió útján való hatáskörgyakorlás folytán sérül-e az emberi méltóság, más alapvető jog lényeges tartalma, Magyarország szuverenitása, valamint *alkotmányos önazonossága*.

(II) Az Alkotmánybíróság az alapjogi fenntartásra vonatkozóan azt a megállapítást tette, hogy Magyarország területén minden közhatalom gyakorlása, legyen az az Unió útján, vagy saját jogán, alapjogilag kötött, és annak ellenére, hogy az Európai Unió többnyire a tagállamokkal azonos védelmi szintet képes biztosítani az egyének számára,¹³ az alapvető jogok lényeges tartalmának *ultima ratio* jellegű védelemét végső soron a tagállami alkotmánybíróságok látják el. Így van ez Magyarország esetében is, ahol az E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás sem járhat az emberi méltóság vagy más alapvető jog lényeges tartalmának sérelmével.

(III) Az AB az *ultra vires* aktusok tekintetében mások mellett utal arra, hogy az alapító szerződések részét képző „Jegyzőkönyv”¹⁴ 6. cikke alapján az Országgyűlés vagy az EUSz. 16. cikk (2) bekezdése alapján a Magyarország tanácsi képviselőjét ellátó Kormány tehet

¹² Lásd erről: Drinóczi Tímea: Alkotmányos párbeszéd-elméletek. Jura 2012/2. sz. 60-72. o. Vö. 1/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 3. és 30/2015. (X. 15.) AB határozat, ABK 2015. október, 1416.

¹³ BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983)

¹⁴ Az AB ebben az esetben feltehetőleg „A Szubszidiaritás és az arányosság elvének alkalmazásáról” szóló 2. sz. Jegyzőkönyvre, gondol, amelynek 6. cikke így rendelkezik: „A jogalkotási aktus tervezetének az Unió hivatalos nyelvein való továbbításától számított nyolc héten belül bármely nemzeti parlament, illetve bármely nemzeti parlamenti kamara indokolt véleményt küldhet az Európai Parlament, a Tanács, illetve a Bizottság elnökének, amelyben ismerteti azokat az okokat, amelyek alapján az adott tervezetet nem tartja összeegyeztethetőnek a szubszidiaritás elvével. A nemzeti parlamentekre, illetve nemzeti parlamenti kamarákra tartozik, hogy – adott esetben – a jogalkotási hatáskörökkel rendelkező regionális parlamentekkel egyeztessenek. Amennyiben a jogalkotási aktus tervezete a tagállamok egy csoportjától származik, a Tanács elnöke a véleményt továbbítja e tagállamok kormányainak.

Amennyiben a jogalkotási aktus tervezete a Bíróságtól, az Európai Központi Banktól, illetőleg az Európai Beruházási Banktól származik, a Tanács elnöke a véleményt továbbítja az érintett intézménynek vagy szervnek.”

megfelelő intézkedéseket az Unió részéről történő hatáskörtúllépés esetén. Az E) cikk (2) bekezdésének értelmezését a fentiekre tekintettel lehet elvégezni.

Az E) cikk (2) bekezdésében meghatározott Európai Unió intézményein keresztül történő hatáskörgyakorlás kapcsán az Alkotmánybíróság megjegyezte, hogy e közös hatáskörgyakorlás nem lehet korlátok nélküli. Az alkotmánybírák azt is meghatározták, hogy mik jelenítik meg ezeket a korlátokat. A közös hatáskörgyakorlás egyfelől nem sértheti Magyarország szuverenitását, ezt az ún. „szuverenitáskontroll” hivatott biztosítani, illetve nem járhat az alkotmányos önazonosság sérelmével sem, amelyet „identitáskontrollként” helyez védelem alá. A hatáskörgyakorlás e két korlátja az Alaptörvény Nemzeti Hitvallásán, az E) cikk (2) bekezdésén, illetve az EUSz 4. cikk (2) bekezdésén alapszik.

Az Alkotmánybíróság egyebek mellett a tekintetben is állást foglalt, hogy Magyarország szuverenitásának és alkotmányos önazonosságának védelme és tiszteletben tartása mindenkire kötelező, amelynek legfőbb letéteményese maga az Alkotmánybíróság, az Alaptörvény 24. cikk (1) bekezdése alapján, amely kimondja, hogy az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve az Alkotmánybíróság.

Az uniós jogi aktusok integritásának védelme érdekében az Alkotmánybíróság azt is kiemelte, hogy a szuverenitás- és identitáskontroll tárgya közvetlenül nem lehet európai jogi aktus, annak értelmezése, vagy érvényességének, érvénytelenségének vizsgálata, vagy annak akár alkalmazásbeli szupremáciája, mindazonáltal ezt a nézetet nem minden alkotmánybíró tette magáévá.¹⁵

II.1.2.1. Szuverenitáskontroll

Az AB a szuverenitáskontrollt az alábbi gondolattal vezeti be a magyar közjogi életbe: „Magyarország az Európai Unióhoz történt csatlakozásával nem szuverenitásáról mondott le, hanem csak egyes hatáskörök közös gyakorlását tette lehetővé, ennek megfelelően Magyarország szuverenitásának fenntartását kell vélelmezni az Európai Unió alapító szerződéseiben megállapított jogokhoz és kötelezettségekhez képest további hatáskörök közös gyakorlásának megítélésekor (fenntartott szuverenitás vélelme). A szuverenitás az Alaptörvényben a hatáskörök végső forrásaként és nem hatáskörként került rögzítésre. Ezért a hatáskörök közös gyakorlása sem eredményezheti azt, hogy a nép elveszíti végső ellenőrzési lehetőségét a közhatalom (akár közös, akár egyedi, tagállami formában megvalósuló) gyakorlása felett. Ezt támasztja alá az Alaptörvény E) cikk (4) bekezdésében írt országgyűlési

¹⁵ 22/2016. (XII. 5.) AB határozat, ABK 2016. december, 1418. Stumpf István alkotmánybíró párhuzamos indokolása

elismerésre vonatkozó szabály, illetve kivételesen az Alaptörvény XXIII. cikk (7) bekezdésében írt népszavazási jog gyakorlása.”¹⁶

Az Alkotmánybíróság e gondolatmenetéből végső soron két féle következtetést vonhatunk le: egyrészt e bekezdés jelentheti azt, hogy egy népszavazás adott esetben leronthatja *minden* uniós jogi aktus kötelező erejét, másrésztől viszont létezhet a bekezdés egy olyan értelmezése is, amely az E) cikk (4) bekezdésével összhangban egy olyan képet fest, amely szerint népszavazás csak az alapító szerződésekben az Unióra nem ruházott hatáskörök gyakorlása esetén, tehát *ultra vires* jellegű aktusokról tartható. A magam részéről úgy vélem, hogy tekintettel a határozat kellően homályos jellegére, mindkét értelmezés levezethető, a határozat értékelésénél azonban bővebben kitérek mindkét gondolatmenetre.

II.1.2.2. Identitáskontroll

Az alkotmánybírák az identitáskontroll gondolatát az EUSz 4. cikk (2) bekezdésének idézésével vezetik le, amely úgy szól, hogy „[a]z Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti (alkotmányos) identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének, ideértve a regionális és helyi önkormányzatokat is.”¹⁷ Más tagállami alkotmánybíróságok gyakorlatára utalva egy, az egyenjogúság és a kollegialitás elvein nyugvó együttműködés keretében képzelel a testület e passzus gyakorlati megvalósulását.

Az Alkotmánybíróság leszögezi, hogy Magyarország alkotmányos önazonosságát érti alkotmányos identitás alatt, amelynek tartalmát az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezési alapján, az R) cikk (3) bekezdésével összhangban, azok céljára, a Nemzeti Hitvallásra és történeti alkotmányunk vívmányaira figyelemmel esetről-esetre határozza meg a testület:

„Magyarország alkotmányos önazonossága nem statikus és zárt értékek jegyzéke, ugyanakkor több olyan fontos összetevője kiemelhető példálódzó jelleggel, amelyek azonosak a ma általánosan elfogadott alkotmányos értékekkel: a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma, a közjogi autonómiák tisztelete, a vallásszabadság, a törvényes hatalomgyakorlás, a parlamentarizmus, a jogegyenlőség, a bírói hatalom elismerése, a velünk élő nemzetiségek védelme. Egyebek mellett ezek történeti alkotmányunk olyan vívmányai, amelyeken az Alaptörvény és általa a magyar jogrendszer nyugszik.”¹⁸

¹⁶ ABK 2016. december, 1418, 1426.

¹⁷ Az Európai Unióról szóló Szerződés 4. cikk (2) bekezdés

¹⁸ ABK 2016. december, 1418, 1427.

E példálózó jellegű felsorolás után az Alkotmánybíróság kiemeli, hogy a magyar alkotmányos önazonosság védelme egy másik módon is felmerülhet, nevezetesen az egyének életfeltételeit, főként az alapjogok által védett magánszférájuk és személyi, valamint szociális biztonságukat és önálló döntési felelősségüket befolyásoló esetek vonatkozásában. Mindez kiegészül Magyarország nyelvi, kulturális és történeti hagyományainak érintettségének esetével is.

Az AB *inter alia* azt is megállapította, hogy a magyar alkotmányos önazonosság olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, csupán elismeri. Rögzítette továbbá, hogy szuverenitás és identitás több ponton érintkezik egymással, a rájuk vonatkozó két teszt bizonyos esetekben egymásra tekintettel végzendő el és egymás feltételeiként is állhatnak.

Az alkotmánybírák az indítvány második kérdésének harmadik alpontjára oly módon válaszoltak, hogy „[a]mennyiben valószínűsíthető, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló hatáskörgyakorlás folytán sérül az emberi méltóság, más alapvető jog, Magyarország szuverenitása (ide értve az általa átadott hatáskörök terjedelmét is), illetve történeti alkotmányán alapuló önazonossága, az Alkotmánybíróság erre vonatkozó indítvány alapján, hatáskörei gyakorlása során vizsgálhatja, hogy a vélt sérelem valóban fennáll-e.”

II.2. Párhuzamos indokolások

A határozathoz öt párhuzamos indokolást, – Dienes-Oehm Egon, Juhász Imre, Pokol Béla, Stumpf István és Varga Zs. András alkotmánybírók – valamint egy különvéleményt (Salamon László alkotmánybíró) fűztek, így a határozat 14 igen, 1 nem mellett került elfogadásra.

(P1-I) Dienes-Oehm Egon alkotmánybíró párhuzamos indokolásában az *ultra vires* uniós jogi aktusok időbelileg korlátozott alkotmánybíróági vizsgálatára hívja fel a figyelmet. A tagállami alkotmánybíróságoknak az Európai Unió hatáskörtúllépése esetén szerint két esetben: az EUMSZ. 267. cikke szerinti előzetes döntéshozatali eljárás keretében, vagy az alkotmányos párbeszéd informális keretei között lehet szerepe. Magyarország esetében ez csak az Abtv. 38. § (1) bekezdésében szereplő jogalap keretei között valósulhat meg.

(P1-II) A párhuzamos indokolás kitér arra is, hogy a szuverenitáskontrollt csak jövőbeli aktsók, vagy esetleges szerződésmódosítások kapcsán lehet majd alkalmazni és ezek mindig kivételes eseteknek tekinthetők.

(P2-I) Juhász Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolását azzal kezdi, hogy nem ért egyet a X/3227-31/2015. sz. végzéssel, amellyel az Alaptörvény XIV. cikkére vonatkozó indítvány elbírálását a testület bizonytalan időre elhalasztotta. Álláspontja szerint az elkülönítés azért indokolatlan, mert a határozatot jelenleg is alkalmazni kell.

(P2-II) A párhuzamos indokolás második felében Juhász Imre a többségi határozat indokolási deficitjeire hívja fel a figyelmet, tekintettel arra, hogy az uniós és nemzeti alapjogvédelmi szintek egyezőségének vizsgálata elengedhetetlen lett volna a határozat meghozatalához. A párhuzamos indokolás ezt egyebek mellett az őshonos nemzeti kisebbségek uniós védelme iránti averzióval és a korábban és a később csatlakozott tagállamok közötti kettős mérce alkalmazásával magyarázza az alapjogi teszt vonatkozásában.

(P3) Pokol Béla alkotmánybíró a teljes problémakör rendkívüli politikai kötöttségére figyelemmel óvatosságra intett párhuzamos indokolásában, amelyet azzal indokolt, hogy az AB elé kerülő ügyekben az alkotmánybíráknak csak politikailag előzetesen mérlegelt esetekben kelljen döntenie, hogy nekik már csak a tisztán jogi kérdésekkel kelljen foglalkozniuk.

(P4-I) Stumpf István párhuzamos indokolása annak terjedelme és az általa felvetett kérdések jelentősége okán már-már különvéleményi karaktert ölt. Elsőként említhető, hogy a testület határozatában egy meglehetősen evidens következtetésre jut, nevezetesen, hogy az AB vizsgálhatja, hogy az E) cikk (2) bekezdésen alapuló közös hatáskörgyakorlás sérti-e az Alaptörvényt. Mindez kiegészül azzal, hogy a fenti cikk nem tekinthető valódi európai integrációs klauzulának, mivel nem rendelkezik az uniós jog mibenlétéről, a magyar jogrendszerhez való viszonyáról, hatályáról és alkalmazhatóságáról, így csupán egy csatlakozási klauzuláról beszélhetünk.

(P4-II) Stumpf István fontosnak tartotta volna, hogy az Alkotmánybíróság állást foglaljon az integrációs fenntartás eljárásjogi kereteiről is, amelyet a maga részéről alapszerződés módosítás esetén az arra jogosult állami szervek indítványa vagy alkotmányjogi panasz által lát elképzelhetőnek.

(P4-III) A többségi határozattal ellentétesen a párhuzamos indokolás arra a következtetésre jut, hogy amennyiben a testület vizsgálná egy uniós jogi aktus *ultra vires* jellegét, akkor annak érvénytelenségének vizsgálatába bocsátkozna, amely értelemszerűen ellentétes lenne az uniós jogrenddel.

(P4-IV) A többségi határozat szuverenitáskontroll kapcsán megfogalmazott népszuverenitási olvasatának kritikája is megjelenik, tekintettel arra, hogy a nép közvetlen hatalomgyakorlása bizonyos kérdésekben az Alaptörvény szerint eredendően ki van zárva. Ilyen kizárt tárgykör a nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség is.¹⁹ E korlát figyelmen kívül hagyása *ad absurdum* kiüresíthetné a teljes uniós jogrendet.

¹⁹ Alaptörvény 8. cikk (3) d) pont

(P4-V) A párhuzamos indokolás rámutat egy, az Alaptörvény szövegéből le nem vezethető, a német Alkotmánybíróságtól átvett gondolatra is, nevezetesen „az alkotmányos önazonosság védelme felmerülhet az egyének életfeltételeit, főként az alapjogok által védett magánszférájukat és személyi, illetve szociális biztonságukat, továbbá önálló döntési felelősségüket befolyásoló esetekben.”²⁰

(P4-VI) További kritikaként fogalmazza meg Stumpf István a többségi határozattal szemben azt a gondolatot, hogy az alkotmányos önazonosságot az Alaptörvény csak elismeri, azt nem hozza létre. Érvelése szerint mindez elszakítja az identitást az Alaptörvény szövegétől és egy bizonytalan módszertannal alkotott fogalmat képez, amely esetenként külföldi elemekkel is vegyíthetné a magyar alkotmányos identitást. Álláspontja szerint Magyarország alkotmányos önazonosságát az Alaptörvény keretei között, abból kiindulva kell kibontania az Alkotmánybíróságnak.

(P5) Varga Zs. András a többségi határozat indokolásának tömörségét kifogásolja, ezért a magyar alkotmányos identitást formáló elemek²¹ felsorolását kiegészíti annak forrásaival, illetve azzal a megállapítással, hogy ezek történeti alkotmányunk vívmányainak is tekinthetők. Mindez kiegészül egy, az alkotmányos önazonosság és szuverenitás fontosságát taglaló gondolatmenettel, amely kimondja, hogy Magyarország szuverenitásának védelme egyszersmind az önazonosság védelme is.

(K1) Salamon László a többségi határozatot nem tudja elfogadni, mivel úgy véli, hogy az nem ad az alapvető jogok biztosának kérdéseire hiánytalan választ. A határozat elvi szintű megállapításait felhasználva az alábbi következtetéseket vonja le az indítvány kérdéseire vonatkozóan:

- a) az Európai Unió keretei között megvalósuló államközi együttműködésben hozott intézkedés végrehajtása alaptörvényi tilalomba ütközik, amennyiben az az Alaptörvény alapjogi rendelkezéseit sérti;
- b) az uniós jogi aktus érvényesülését érinti, ha az hatáskör hiányában, *ultra vires* született;
- c) az állami szervek és intézmények által követendő eljárások, illetve a fenti helyzetekhez való viszonyulásuk nem köthető az Alkotmánybíróság előzetes eljárásához.

III. A rendelkező rész és a *ratio decidendi*

²⁰ ABK 2016. december, 1418, 1427.

²¹ Meglátásom szerint az egy és oszthatatlan alkotmányos identitás nem rendelkezik egy érték-katalógussal. Nemzeti alkotmányos identitás-felfogásomban ezért identitásformáló elemekről beszélek, amelyek alakítják egy állam alkotmányos identitását.

A fenti érveket összegezve az Alkotmánybíróság megállapította, hogy vizsgálhatja, hogy az Alaptörvény E) cikk (2) bekezdésén alapuló közös hatáskörgyakorlás sérti-e az emberi méltóságot, más alapvető jogot, vagy Magyarország szuverenitását, illetve történeti alkotmányon alapuló önazonosságát.

A határozat elvi jelentőségű tétele akként foglalható össze, hogy Magyarország szuverenitása és alkotmányos identitása egy olyan korlátot jelenthet, amely ideális körülmények²² között megállíthatja az európai integrációt²³, vagy másképpen:

„Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy Magyarország alkotmányos önazonossága olyan alapvető érték, amelyet nem az Alaptörvény hoz létre, azt az Alaptörvény csak elismeri. Az alkotmányos önazonosságról ezért nemzetközi szerződéssel sem lehet lemondani, attól csak a szuverenitás, az önálló államiság végleges megszűnése foszthatja meg Magyarországot. Az alkotmányos önazonosság védelme ennek megfelelően mindaddig az Alkotmánybíróság feladata marad, amíg Magyarország szuverenitással rendelkezik.”²⁴

IV. Az érvelés kritikája

A határozat érvelésének kritikáját homogénen kezelem, tekintettel arra, hogy a többségi határozathoz fűzött párhuzamos indokolások és a különvélemény nem vitatják az érvelés fő irányát, azt csupán kiegészítik, néhol pontosítják.

A többségi határozat érvelési rendszerére, technikájára egyértelműen hatást gyakorolt a német Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata, a *Solange* és más jelentős ítéletek útján.²⁵ Ezt támasztja alá az, hogy a fenntartott szuverenitásból levezethetően állapítja meg az Alkotmánybíróság, hogy az alapjogilag kötött közös hatáskörgyakorlás két korlátja Magyarország szuverenitása és alkotmányos identitása vagy önazonossága.²⁶ A szuverenitás- és identitáskontroll bevezetése után megjelenik egy intézményvédelmi kötelezettség Magyarország szuverenitásának és alkotmányos önazonosságának védelmére. Míg Magyarország szuverenitásának védelme az Alaptörvény rendelkezéseiből levezethető, addig a nemzeti alkotmányos identitás védelme csupán az EUSz 4. cikk (2) bekezdésében szerepel és ott is az Európai Unió oldaláról állapít meg egy tiszteletben tartási kötelezettséget, tehát az

²² Az ideális körülmények értelmezéséről a határozat értékelésére külön kitérek.

²³ Figyelemmel természetesen az Európai Unió Bírósága által alkalmazott arányossági tesztre is. Az arányossági tesztéről bővebben ld. *Von Bogdandy, Armin –Schill, Stephan: Overcoming Absolute Primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty. Common Law Review* 2011/48. sz. 1441. o.

²⁴ ABK 2016. december, 1418, 1427.

²⁵ BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 (1971), BVerfGE 73, 339, 2 BvR 197/83 (1983), BVerfGE 89, 155, 2 BvR 2134, 2159/92 (1992) és BVerfGE, 2 BvE 2/08 (2009)

²⁶ Az önazonosság és az identitás szinonim fogalmak ld. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 78. és 553. o.

identitáskontroll nem feltétlenül vezethető le az Alaptörvény jelenleg hatályos rendelkezéseiből. A szuverenitás és önazonosság védelmének legfőbb letéteményeseként meghatározott Alkotmánybíróság jogalapja²⁷ pedig az identitáskontroll kritikájánál tárgyaltak fényében erőteljesen megkérdőjelezhető.

A szuverenitáskontroll kapcsán mindkét általam felvetett értelmezési lehetőséget – ti. a népszavazás minden uniós jogi aktus kötelező hatályát leronthatja, vagy csak az *ultra vires* aktusokét – számba kell vennünk, ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a teszt lényegéről.

Elsőként a minden uniós aktus lerontását tükröző nézetet vizsgálom. Üdvözlendő a népszuverenitás olyan széles körű értelmezése, amely lehetővé teszi a nép közvetlen hatalomgyakorlását ilyen esetben is, azonban ahogy erre Stumpf István is rámutatott párhuzamos indokolásában, a többségi határozat teljességgel Alaptörvényellenes, tekintettel arra, hogy az Alaptörvény 8. cikk (3) d) pontja nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség esetén kizárja a nép közvetlen hatalomgyakorlását. A népszavazás – mint a nép közvetlen hatalomgyakorlása – nem áll az Alaptörvény felett, más szavakkal kizárólag úgy gyakorolható, ahogy azt az alkotmány előírja. Minderre figyelemmel ahhoz, hogy népszavazás olyan tárgyban megvalósulhasson, amely nemzetközi kötelezettségből ered, először a népszavazás alaptörvényi rendelkezéseinek kellene változtatni. Azonban ilyenkor is problémát jelent az, hogy e népszavazás az Országgyűlést kötelezi, nem pedig az Európai Uniót, tehát az szuverenitás sérelme az EU-tagállam viszonyában még mindig fennáll.

Másrészről azonban létezhet egy olyan értelmezés is, miszerint a népszavazást itt az E) cikk (4) bekezdéssel együtt kell értelmezni, azaz oly módon, hogy ezzel magáról a csatlakozásról tartható népszavazás. Ezek pedig ott kapcsolódnak össze, ahol a közös hatáskörgyakorlás nem az alapító szerződésekben az Unióra ruházott hatáskörön alapul, tehát *ultra vires* jelleget ölt. Többen ilyennek tartják pl. az ún. "kvótahatározatot". Összességében ez annyit jelent, hogy a népszavazás nem minden uniós jogi aktus lerontását szolgálná, hanem csak azokra az esetekre vonatkozhatna, amelyek a közös hatáskörgyakorláson túlmenő uniós jogalkotásnak minősülnek, hiszen ezeket alapvetően nem ismerte el magára kötelezőnek Magyarország és egyik tagállam sem, a fenntartott szuverenitás vélelméből adódóan. Ezzel az értelmezéssel azonban további problémák is adódnak. Egyfelől továbbra is fennáll az Alaptörvény népszavazást érintő rendelkezéseinek megváltoztatására irányuló kényszer, hiszen az érvényes és eredményes népszavazáson hozott döntés továbbra is az Országgyűlést köti, nem pedig az EU-t. Mindez azt jelenti, hogy a probléma továbbra is az EU és a tagállam

²⁷ Alaptörvény 24. cikk (1)

viszonyában értelmezhető és értékelhető. Másfelől az AB az Alaptörvény XXIII. cikk (7) bekezdésére történő hivatkozása sem helyes, tekintettel arra, hogy az alapjogot rögzít, nem pedig a népszavazást, mint intézményt, mivel az csak a 8. cikkel, mint az intézményi szabályozást tartalmazó cikkel összhangban értékelhető. További nehézséget jelent, hogy a határozat nem mondja meg, hogy milyen szuverenitásról beszél.²⁸

Mindazonáltal bármelyik értelmezés legyen is helyes, a határozat kellően homályos ahhoz, hogy mindkét értelmezés levezethető legyen a szövegből. Ugyanakkor az is kiemelendő, hogy a nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettséget nem említi (figyelemmel arra, hogy az uniós jog nem minősül ugyan nemzetközi jognak, de *sui generis* jellegére tekintettel mégis nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség marad), sőt hallgat az *ultra vires* aktusokról is. Végző soron a határozatnak egyértelműen ki kellett volna mondani, hogy az *ultra vires* uniós aktusok a fenntartott szuverenitás miatt sértik a magyar alkotmányos identitást, nem pusztán az Alaptörvénybe – mint jogforrásba – ütköznek, hanem Magyarország önazonosságát sértik.

Az alkotmányos önazonosság meghatározásakor már több kritikai megjegyzéssel élhetünk a többségi határozat és az azt kiegészítő párhuzamos indokolások vonatkozásában is.

Elsőként emelhető ki a magyar alkotmányos identitás értelmezési tartománya. Magyarország alkotmányos önazonosságát a többségi határozat szerint az Alaptörvény egésze, illetve egyes rendelkezései alapján, az R) cikk (3) bekezdésére figyelemmel, azok céljával, a Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban, eseti jelleggel értelmezhetjük. Ez egészül ki azzal, hogy az önazonosság nem statikus és nem is zárt értékkatalógus, amelynek különböző elemei vannak, mint például a szabadságjogok, a hatalommegosztás vagy a jogegyenlőség, amelyek egyben történeti alkotmányunk vívmányai is. Ez még erőteljesebben jelentkezik Varga Zs. András párhuzamos indokolásában. E probléma a szakirodalomban oly módon jelent meg, hogy vizsgálni kell: az alkotmány identitásáról beszélünk, vagy pedig az alkotmányt létrehozó nép identitásáról.²⁹

Az Alkotmánybíróság egy olyan vegyes felfogást tett magáévá, amely szerint az alkotmányos identitást nem az Alaptörvény hozza létre, hanem azt csak elismeri, amely egyértelműen az alkotmányt létrehozó néphez kapcsolja az alkotmányos identitást. Ennek ellenére több más esetben, példának okáért az önazonosság értelmezési tartományának

²⁸ A nép-, jog- vagy állami szuverenitás kérdése a határozatban nyitott marad, ugyanakkor a szuverenitás és az átruházott hatáskörök értelmezése kulcsfontosságú lehet a fenntartott szuverenitás és hatáskörök átengedésének mértékének fényénél vizsgálva. A kérdésről ld. bővebben: *Petrétei József*: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. 2009, 2011, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 191-192. o.

²⁹ *Drinóczi Tímea*: Az alkotmányos identitásról. Mi lehet az értelme az alkotmányos identitás alkotmányjogi fogalmának? MTA Law Working Papers, 2016/15. sz., 1-42. o.

megjelölésekor, vagy az intézményvédelmi kötelezettség legfőbb szervét megállapító jogalap megjelölésekor, ha tágan értelmezve is, de az Alaptörvény identitása kerül előtérbe. E kettősség rányomja a bélyegét a teljes határozatra és dogmatikai zűrzavarhoz is vezet. Ennek az érvelésnek a kritikája jelenik meg Stumpf István párhuzamos indokolásában is, aki egy ún. „láthatatlan Alaptörvény” megjelenésére figyelmeztet.³⁰ Stumpf szerint a probléma abban áll, hogy ha elszakítjuk az identitást az Alaptörvény szövegétől, akkor végső soron azt is kockáztatjuk, hogy akár külföldi „importcikkkel” is megtölthetjük a magyar alkotmányos identitást, annak bizonytalan értelmezési keretei miatt. A magam részéről a „külföldi importcikk” megjelenését nem tartom valós veszélynek, tekintettel arra, hogy az Európai Unió egy olyan értékközösség is, amely magában hordozza a lehetőséget arra, hogy bizonyos alkotmányos identitást formáló elemek az Unión belül közősek lehessenek. Ez végső soron azt jelenti, hogy a külföldön is megjelenő identitásformáló elemek – alapjogok, államforma stb. – nem jelentik a magyar alkotmányos önazonosság leromlását, csupán közösséghez tartozásunk bizonyítékát testesítik meg. Másrészt azt sem tartom valós problémának, hogy ha nem tisztán az Alaptörvény szövegéből levezethető identitásformáló elemeket állapítunk meg, hiszen ez az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában sem volt minden esetben követelmény.³¹

A másik, szintén ehhez kötődő probléma Drinóczi Tímea e témában írt egyik legfrissebb cikkében³² is megjelenik. Ez pedig a történeti alkotmányunk bizonytalan kontúrjainak kérdése.³³ A határozat szövegéből kitűnik, hogy a történeti alkotmány vívmányai

³⁰ Érdekes lehet ezzel az aggodalommal párhuzamba állítani Sólyom László „láthatatlan alkotmány” elméletét. Amely véleményem szerint feloldani látszik a Stumpf István által megfogalmazott kollíziót a „láthatatlan Alaptörvény” és az Alaptörvény szövege között, hiszen ezek között elméletben nem lehet összeütközés. „Az Alkotmánybíróságnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe.” 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990/88. Sólyom László párhuzamos indokolása 1. pont.

³¹ Példának okáért ld. 208/09. sz. Ilonka Sayn-Wittgenstein kontra Landeshauptmann von Wien ügyben 2010. december 22-én hozott ítélet [EBHT 2010, 806. o.] amelyben egy osztrák alkotmányos törvényben, nem az alkotmánytörvényben szereplő rendelkezés vált identitásformáló elemmé, vagy a 438/14. sz. ügyben Nabil Peter Bogendorff von Wolfersdorff kontra Standesamt der Stadt Karlsruhe és Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe ügyben 2016. június 2-án hozott ítélet [EBHT 2016, 401. o.] amelyben nem a Grundgesetz, hanem a Weimari Alkotmány 109. §-ára hivatkozva állapított meg az Európai Unió Bírósága nemzeti alkotmány identitást formáló elemet.

³² A témában írt legfrissebb cikke: *Drinóczi Tímea*: A 22/2016 (XII. 5.) AB határozat: mit (nem) tartalmaz, és mi következik belőle Az identitásvizsgálat és az ultra vires közös hatáskörgyakorlás összehasonlító elemzésben. 2017/1. sz. 1-21. o.

³³ *Cieger András*: Alkotmányosság és nemzeti identitás – a magyar történelem kontextusában. Vázlat http://atelier.org.hu/upload/category/mta_elte_atelier/kotoerok1.3_cieger_andras.pdf és *Zászkaliczky Márton*: Eszméletörténeti szempontok a történeti alkotmányosság közép- és kora újkori magyarországi történetéhez. *Közjogi Szemle* 2015/3. sz. Idézi: *Drinóczi*: Az alkotmányos identitásról ... 27-30. o.

részelemét képezik a magyar alkotmányos önazonosságnak. Az mindenesetre még Varga Zs. András párhuzamos indokolásából sem lesz nyilvánvaló, hogy minden esetben történeti alkotmányi vívmányról is beszélhetünk-e, amikor alkotmányos identitásformáló elemeket állapítunk meg, vagy a két eljárás teljesen különbözik. Érdeemes megjegyezni azt is, hogy a határozat ellentétes lehet az AB korábbi gyakorlatával,³⁴ amely úgy rendelkezett, hogy a történeti alkotmány vívmányait a testület esetről esetre fogja kibontani. Jelen helyzetben azonban a testület nem, hogy nem bontotta ki a történeti alkotmányunk vívmányait, hanem csoportosan határozta meg őket, azok egyedi vizsgálata nélkül. Mindazonáltal ebben az esetben is lehetséges egy olyan értelmezés, hogy ezzel az AB nem mond le a történeti alkotmány vívmányainak esetről-esetre történő meghatározásáról, pusztán amiről eddig kimondta és amiről a jövőben ki fogja mondani, hogy a történeti alkotmány vívmánya, az egyben az alkotmányos identitásunk része is.³⁵

Ennél égetőbb probléma azonban Drinóczi szerint, hogy az önazonosság történeti alkotmányi vívmányokhoz kötése még inkább bizonytalanná tesz az amúgy sem egyszerűen behatárolható intézményt. E tekintetben segítségünkre lehet a szakirodalomban kidolgozott történeti alkotmány vívmányaira vonatkozó teszt,³⁶ amely nem csak időbeli, de jogállami értéktartam szerint is csak olyan elemeket tekint történeti alkotmányunk vívmányainak, amelyek beleillenek napjaink alkotmányos értékeibe. Mindez természetesen egybecseng a határozat jelenlegi szövegével is. E tesztek és korlátok alkalmazásával tehát nem jelenthet valódi problémát a történeti alkotmány vívmányainak az identitásformáló elemek közötti felsorolása, azonban még mindig bizonytalanok az előbbieket meghatározásának kontúrjai.

A határozat értékelésének végén célszerű kitérni azokra az „ideális körülményekre” amelyek fennállása esetén az alkotmányos identitás gátja lehet az uniós jogi aktusok érvényesülésének.

E tekintetben is két érvelés lehetséges. Egyrészt utalva az AB alkotmányos párbeszédben betöltött szerepére, elképzelhető olyan helyzet, hogy az AB alkotmányos identitást megállapító véleménye informális, vagy formális úton az EUB elé kerül, amelynek így lehetősége van az uniós jogi aktus érvénytelenségéről határozni. Az a kérdés azonban megkerülhetetlen, hogy az AB kezdeményez-e előzetes döntéshozatali eljárást, vagy sem, lehetősége ettől függetlenül természetesen megvan erre. Másfelől viszont ez az érvelés is több

³⁴ 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, ABK 2012. július, 242.

³⁵ A történeti alkotmány vívmányinak gyakorlati kérdéseiről ld. *Vörös Imre*: A történeti alkotmány az alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2016/4. sz., 44-57. o.

³⁶ *Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár*: Díszítő elem vagy új értelmezési távlatok? A magyar közjog történeti dimenziói az Alaptörvény tükrében. *Közjogi Szemle* 2014/1. sz. 65-74. o.

tekintetben megkérdőjelezhető, példának okáért, hogy egyáltalán rendelkezik-e az AB az alkotmányos identitás sérelmének megállapítására hatáskörrel, függetlenül attól, hogy a határozattal létesített illet a maga számára. Kritikai megállapítás lehet az is, hogy ha létezik is ilyen hatáskör – minthogy az AB alaptörvény-értelmezéssel levezethet új hatáskört – akkor kizárólag a magyar jogba ütközés miatt mondhatja ki adott esetben az alkotmányos identitás sérelmét, így vélhetően sérülhet az uniós jog primátusa. Ez az érvelés jelenik meg Stumpf István párhuzamos indoklásában. Más kérdés, hogy ha az AB kimondja az identitás sérelmét, az az EUB-ot nem köti, a végső döntés ilyen esetben is nála van. Természetesen az identitáskontroll (ahogy a többségi határozatból ez ki is tűnik) nem feltétlenül lesz összeegyeztethetetlen az uniós jog elsőbbségével/elsődlegességével, amennyiben azonban igen, az kötelezettségszegési eljárást vonhat maga után.

V. A határozat jelentősége

A 2016. október 2-án tartott érvénytelen kvótanépszavazást követően október 8-án Magyarország miniszterelnöke által benyújtott, ám el nem fogadott hetedik alaptörvény-módosítási javaslat³⁷ és a korábban megindult magyar szakirodalmi párbeszéd³⁸ fényében a határozat jelentősége vitathatatlan.

Az említett hetedik módosítási javaslat szövege Alaptörvénybe kívánta emelni az alkotmányos identitás fogalmát, amelyet az Alaptörvény összefüggő módosítása által valósított volna meg. Ez négy különböző helyen változtatott volna Magyarország legfőbb jogforrásának szövegén.

A Nemzeti Hitvallás az alábbi mondattal egészült volna ki: „[v]alljuk, hogy a történeti alkotmányban gyökerező alkotmányos önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.”³⁹ Az E) cikk (2) bekezdését az alábbi második fordulattal bővítette volna az alkotmánymódosító hatalom: „[a]z e bekezdés szerinti hatáskörgyakorlás összhangban kell álljon az Alaptörvényben foglalt alapvető jogokkal és szabadságokkal, továbbá nem

³⁷ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/12458 sz. javaslat

³⁸ A párbeszédhez ld. *Drinóczi*: Az alkotmányos identitásról ... 1-42. o., *Sulyok Márton*: Értelem és érzelem vagy büszkeség és balítélet? – Alkotmánybíráskodás és alkotmányos identitás. *Fontes Iurius*, 2015/1. sz. 27-39. o., *Csink Lóránt*: Az Alaptörvény identitása – honnan hová? In: Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára (szerk. Tóth Judit) Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 2015. 134-141. o. és *Szakály Zsuzsa*: A történeti alkotmány és az alkotmányos identitás az Alaptörvény tükrében. *Pro publico bono – Magyar közigazgatás*, 2015/2. sz. 24-38. o. A témában újabb írások: *Blutman László*: Szűrületi zóna: az Alaptörvény és az uniós jog viszonya. *Közjogi Szemle*, 2017/1. sz. 1-14. o. *Drinóczi Tímea – Mohay Ágoston*: The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review. In: *Procedural Aspects of EU Law: Jean Monnet International Scientific Conference*. (szerk. Dunja Duić, Tunjica Petrašević) 2017. 192-209. o. és *Csink Lóránt – Fröhlich Johanna*: Az alkotmány identitása, stabilitása és változtathatósága, *Iustum Aequum Salutare*, 2015/4. sz. 21-32. o./

³⁹ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/12458 sz. javaslat 1. cikk

korlátozhatja Magyarország területi egységére, népességére, államformájára és állami berendezkedésére vonatkozó elidegeníthetetlen rendelkezési jogát.”⁴⁰ Az Alaptörvény R) cikk pedig az alábbi (4) bekezdéssel toldották volna meg: „Magyarország alkotmányos identitásának védelme az állam minden szervének kötelessége.”⁴¹ A módosítási javaslat utolsó cikke tartalmazott néhány idegenjogi és a népességről való rendelkezési jog pontosítását szolgáló rendelkezést is.⁴²

Könnyen belátható, hogy az Alkotmánybíróság fent elemzett határozata gyakorlatilag „beleértelmezte” az Alaptörvény hatályos szövegébe a tervezett hetedik módosítás szellemét és szövegének egy részét. A történeti alkotmányban gyökerező alkotmányos identitás Magyarország „történeti alkotmányán alapuló önazonossága” formájában jelent meg a határozat szövegében. Az E) cikk (2) bekezdésének példálózó felsorolásából az alapvető jogok és szabadságjogok, az államforma és állami berendezkedés jelentek meg *expressis verbis* „a szabadságjogok, a hatalommegosztás, a köztársasági államforma” alakjában. A népességről való rendelkezési jog, mint a jelenlegi migrációs válságban kényes kérdés külön nem lett nevesítve a határozatban, azonban erre több alkotmánybíró is utalt párhuzamos indokolásában.⁴³

A hetedik módosítási javaslatot és a határozatot összekapcsolja még az örökkévalósági klauzulák⁴⁴ kérdésköre. A hatályos magyar Alaptörvényben nincsen örökkévalósági klauzula,⁴⁵ szemben például a német, cseh alkotmányokkal,⁴⁶ amelyek megneveznek olyan rendelkezéseket, amelyek alkotmánymódosítás útján sem változtathatók meg, ezek csak az alkotmányozó hatalom által módosíthatók. A hetedik módosítási javaslatot rendszerben vizsgálva megállapítható, hogy fordított logikával, de létrehozott volna egy olyan örökkévalósági klauzula-együttest, amelyek az alkotmánymódosító hatalom által nem módosíthatók. Ilyennek tekinthetők az E) cikk (2) bekezdésébe épülő, fentebb idézett identitásformáló elemek különböző megjelenési formái. Erre rímel Varga Zs. András párhuzamos indokolása is, aki a következőket állítja:

⁴⁰ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/12458 sz. javaslat 2. cikk

⁴¹ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/12458 sz. javaslat 3. cikk

⁴² Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításáról szóló T/12458 sz. javaslat 4. cikk

⁴³ Példának okáért Dienes-Oehm Egon, Pokol Béla vagy Juhász Imre

⁴⁴ A témában lásd Fröhlich Johanna: Az örökkévalósági klauzulák dilemmája. In: Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011. II. kötet. (szerk. Drinóczi Tímea – Jakab András) Pázmány Press, Budapest-Pécs 2013. 31-44. o.

⁴⁵ Trócsányi László: Az alkotmányozás dilemmái – Alkotmányos identitás és európai integrációs (HVG-ORAC, Budapest, 2014.) 81. o.

⁴⁶ A német példát ld. *Ewigkeitsklausel*: „Eine Änderung dieses Grundgesetzes, durch welche die Gliederung des Bundes in Länder, die grundsätzliche Mitwirkung der Länder bei der Gesetzgebung oder die in den Artikeln 1 und 20 niedergelegten Grundsätze berührt werden, ist unzulässig.” Grundgesetz, Art. 79 Abs. (3)

„Mivel az önazonosságot alkotó értékek a történeti alkotmányfejlődés alapján jöttek létre, olyan jogi tények, amelyekről nemcsak nemzetközi szerződéssel, de még az Alaptörvény módosításával sem lehetne lemondani, mivel jogi tények jogalkotás útján nem változtathatók meg.”⁴⁷

Mindez azt jelenti, hogy az Alkotmánybíróság által *exemplifikatív* jelleggel meghatározott alkotmányos identitásformáló elemek egy kvázi örökkévalósági klauzulát alkotnak, amely nemcsak „integráció álló”, de az alkotmánymódosító hatalom által is érinthetetlen.

A határozat végső soron bekapcsolja a magyar Alkotmánybíróságot azoknak a tagállami alkotmánybíróságoknak a sorába, akik már nyilatkoztak saját alkotmányos identitásukról, annak mibenlétéről és hatásairól az uniós jog érvényesülésére. Egy bizonyos: az európai alkotmányos párbeszéd informális keretei között rendkívül fontos szerepe van a tagállami alkotmánybíróságoknak abban, hogy megállapításokat tegyenek saját alkotmányos identitásukról, amelyet az Európai Unió Bíróságának a lojális együttműködés elvéből és a nemzeti alkotmányos identitás tiszteletben tartásának követelményéből adódóan figyelembe kell vennie, azonban a végső szót csak a luxemburgi bírúk mondhatják ki egy uniós jogi aktus alkalmazhatósága tekintetében. Ha ezt az elvet feladjuk, akkor az egész európai integráció gondolata veszélybe kerül. A nemzeti alkotmányos identitás egy eszköz, amelyet a tagállamok felhasználhatnak az európai jog hullámával szemben, azonban ez egy olyan eszköz, amelyhez egyfajta morális felelősség⁴⁸ is társul, hiszen nem felejtethjük el, hogy nemzeti identitásunk védelme mellett, európai identitásunk védelme is kiemelt jelentőségű.

A fent elemzett alkotmánybírósági határozat véleményem szerint helytálló következtetéseket von le, azonban érvelése sok esetben hiányos és néhány esetben, mint például a nemzetközi kötelezettség tárgyában tartott népszavazás, téves álláspontra helyezkedik. Fontos lenne a jövőben tisztázni a történeti alkotmány vívmányainak és az alkotmányos identitásformáló elemek viszonyát, valamint egyértelműen állást foglalni egyik vagy másik alkotmányos identitás koncepció mellett, tekintettel a vegyes rendszerből adódó dogmatikai zavarokra. Mindezek mellett az Alkotmánybíróság adóssága maradt részletesen, minden esetre kiterjedő módon elemezni azokat az eljárásokat, amelyekben alkotmányos identitásformáló elem megállapítására kerülhet sor.

⁴⁷ ABK 2016. december, 1418, 1435.

⁴⁸ Morális felelősség alatt ehelyütt nem egy absztrakt jogi fogalmat értek, sokkal inkább egy belső kötelezettséget. E felelősség talán leginkább az „Europafreundlichkeit” fogalmában ragadható meg, amelyet a német alkotmánybíróság Lisszabon döntésében alkotott meg. BVerfGE 123, 267, 353, 2 BvE 2/08 (2009) Idézi: Von Bogdandy - Schill: i. m. 1450. o.

Röviden összegezve a határozat tanulságát azt mondhatjuk, hogy ebben a kérdésben a viták sokkal inkább politikai jelleget öltenek, azok jogi karaktere elhalványulni látszik.

Kiss Fanny

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye a hatályos magyar büntetőjogban

I. Bevezetés

Egyre többet hallhatunk és olvashatunk a médiában arról, hogy bizonyos magyar rendelkezéseket az Emberi Jogok Európai Bírósága kritikával illet. Nem történt ez másképp a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélkül kiszabható életfogytig tartó szabadságvesztés esetében sem. Nem egy alkalommal marasztalta el Magyarországot az Emberi Jogok Európai Bírósága az Emberi Jogok Európai Egyezményének megsértése miatt, ez tehát nem maradhatott el ebben a kérdésben sem. Ugyan a jogalkotó létrehozta a kötelező kegyelmi eljárás intézményét, amely a feltételes szabadulás lehetőségét a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték számára is biztosítja, az Emberi Jogok Európai Bírósága ezt sem tartotta megfelelőnek.

Pályamunkámban ezen folyamatot kívánom röviden bemutatni, kezdve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kialakulásától egészen a kötelező kegyelem intézményének létrejöttéig.

II. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kialakulásáról röviden

Örökös fogság néven már a középkorban is ismeretes volt a mai fogalmaink szerinti életfogytig tartó szabadságvesztés, azonban ebben az időszakban a büntetés életfogytig tartó jellege a fogvatartás módjából és körülményeiből származott. A XVIII. század végén megvalósult börtönreformoknak köszönhetően a hosszabb idejű szabadságelvonással járó büntetések már nem jelentették feltétlenül az elítélt halálát.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés esetében ezt követően megjelent a társadalomvédelmi jelleg, továbbá kialakult egy olyan elképzelés, mely szerint e büntetésből lehetővé kell tenni a feltételes szabadulást. Ennek megfelelően a Csemegi-kódex alapján bizonyos kritériumok teljesülése esetén az elítéltet tizenöt év eltelte után az igazságügy-miniszter feltételes szabadságra bocsáthatta. Ugyan az 1961. évi Btk. az életfogytig tartó szabadságvesztést, mint büntetési nemet nem tartalmazta bizonyos elvi okokból, az 1971. évi 28. törvényerejű rendeletben helyreállították, majd az 1993. évi XVII. törvényben fogalmazták meg azt a tételt, mely szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt

elkövető nem bocsátható feltételes szabadságra abban az esetben, ha őt ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik.¹

A XX. század végétől kezdődően azonban a feltételes szabadságra bocsátás gyakorisága miatt kezdett formálissá válni a büntetés életfogytig tartó jellege. A folyamat megállítása és a szervezett bűnözés elleni fellépés érdekében a törvényhozó vizsgálta, mely további bűncselekményekkel kapcsolatban lenne indokolt az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, és hogy szükséges-e bizonyos esetekben a feltételes szabadságra bocsátás kizárása. Ennek eredményeként az 1998. évi LXXXVII. törvényben többek között a fegyvercsempészetet és az emberkereskedelmet sorolták ezen bűncselekmények körébe, továbbá e Novellában rögzítették a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést mint intézményt, a hosszú idejű és életfogytig tartó büntetések közti különbségtétel kifejezése érdekében.

1999-től az életfogytig tartó szabadságvesztés megállapítása esetén az ítéletben a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége akár ki is zárható, így megvalósul a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés.²

III. Alkotmányosság és alapvető jogok

Az Alaptörvény a III. cikk (1) bekezdésben a következőképpen rendelkezik: „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.”³

Nem sokkal később a IV. cikk (2) bekezdésében viszont így fogalmaz: „Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.”⁴

Ezen normák értelmezése során arra a következtetésre juthatunk, hogy az Alaptörvény rendelkezései egymással ellentétbe kerülnek, ugyanis amíg a III. cikk (1) bekezdésében tiltja az embertelen és megalázó büntetés kiszabását – megfelelően ezzel az emberi méltóság sérthetatlensége elvének⁵ – a IV. cikk (2) bekezdésben a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést szabályozza, továbbá egyfajta alkotmányos korlátként határozza meg a szándékos és erőszakos elkövetést.

¹ Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. <http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatatlan-jovorol/> (2017. 02. 25.)

² Balogh Ágnes – Tóth Mihály: Magyar büntetőjog – általános rész. Osiris Kiadó, Budapest 2015. 297-299. o.

³ Magyarország Alaptörvénye. Patrocinium, Budapest 2013. 13. o.

⁴ Magyarország Alaptörvénye. Patrocinium, Budapest 2013. 13. o.

⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk

Láthatjuk tehát, hogy az Alaptörvény az abban lefektetett alapvető jogokkal ellentétes rendelkezést is tartalmaz, amely legkevesbé sem felel meg a jogbiztonság követelményének, továbbá emberiességi szempontokból is kifogásolható. Az Alkotmánybírósághoz már korábban fordultak azzal a kéréssel, hogy állapítsa meg a szabályozás Emberi Jogok Európai Nyilatkozatába (továbbiakban: Egyezmény) való ütközését, ám ez nem tartozik annak hatáskörébe, arról csak az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) rendelkezhet.⁶

IV. Hazai hatályos szabályozás

Életfogytig tartó szabadságvesztés a 2012. évi C. törvény 41. § alapján kizárólag akkor szabható ki, ha az elkövető az elkövetéskor huszadik életévét betöltötte, a büntetés végrehajtási fokozata pedig fegyház. A bíróság ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, ám annak lehetőségét akár ki is zárhatja,⁷ ez utóbbi esetben valósul meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés.

A törvény a 44. § (1) bekezdésében taxatív felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek esetében a bíróság kizárhatja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ilyen bűncselekmények többek között a népirtás, terrorcselekmény és az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása. Ezekben az esetekben azonban az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának feltétele, hogy a bűncselekményt személy vagy dolog elleni erőszakkal kövessék el,⁸ mely kritérium bizonyos helyzetekben értelmetlen, ugyanis egyes bűncselekmények megvalósítása – így például a rombolás tényállását alapul véve – nem is lehetséges személy vagy dolog elleni erőszak nélkül.⁹

Kizárható a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége abban az esetben is, ha az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmények miatt szabták ki, amelyek közül csak az egyik ad alapot a kizárásra, de ez az egyetlen bűncselekmény azonban önmagában nem tenné kötelezővé a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés megállapítását.¹⁰

A bíróságot mérlegelési jogkörétől a Btk. 44.§ (2) bekezdése fosztja meg. E szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kötelező kizárni, azaz realizálódik a tényleges

⁶ Pálmai Erika: Kötéltánc. HVG 34/24. sz. 18-20. o.

⁷ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 42.§

⁸ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 44.§ (1) bekezdés

⁹ Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. <http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatatlan-jovorol/> (2017. 02. 25.)

¹⁰ BH2015. 145.

életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az elkövető erőszakos többszörös visszaeső vagy a 44.§ (1) bekezdésében meghatározott bűncselekmények valamelyikét bünszervezetben követte el.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság 2009 októberében – ugyan még a korábbi Btk. alapján – köteles volt ítéletében életfogytig tartó szabadságvesztést megállapítani a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával Magyar László ügyében, akit társtettesként, nyereségvágyból és több emberen elkövetett emberölés büntette, 21 rendbeli rablás büntette és egyéb bűncselekmények elkövetése miatt halmazati büntetésként, mint többszörös visszaesőt ítélték el. A terhelt a döntés ellen felülvizsgálati indítványt nyújtott be a kiszabott büntetés arányosságát illetően, melyet a Legfelsőbb Bíróság 2010 szeptemberében elutasított, arra hivatkozva, hogy „a büntetés mértéke megfelel a bűncselekmény minősítésének, és a büntetőjog más szabályaiba sem ütközik”.¹¹ Magyar László ezt követően kérelmet nyújtott be az EJEB-hez a Magyarország ellen az Egyezmény 3. Cikkének megsértése miatt, ennek eredményeként pedig az EJEB megállapította az Egyezmény megszegését.¹²

A Kúria 3/2015. számú Büntető jogegységi határozatában kimondja, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a magyar jogrend része, nemzetközi szerződésbe pedig nem ütközik. Az ítélkezési gyakorlat megváltoztatására egyebek mellett az EJEB esetjoga sem ad okot.

V. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja a magyar szabályozással kapcsolatban

V. 1. Magyar László kontra Magyarország ügy¹³

Bár korábban már említésre került az EJEB Magyar László kontra Magyarország ügyben hozott döntése, az azzal kapcsolatban felmerült problémákat, vitás kérdéseket szükséges részleteiben is tárgyalni.

Az Európa Tanács 2003-ban elfogadott ajánlásában kifejezte, hogy a tagállamok jogrendjének lehetővé kell tenniük az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéletek számára a feltételes szabadságra bocsátást.¹⁴ Az ajánlásnak való megfelelés érdekében

¹¹ 3/2015. számú Büntető jogegységi határozat

¹² László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10)

¹³ László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10)

¹⁴ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805df03f (2017. 02. 24.) Rec(2003)22 of the Committee of Ministers to member states on conditional release (parole), II. 4.a. “In order to reduce the harmful effects of imprisonment and to promote the resettlement of prisoners under conditions that seek to guarantee safety of the outside community, the law should make conditional release available to all sentenced prisoners, including life-sentence prisoners.”

azonban sem a korábbi Btk., sem az új Btk. nem mellőzte a feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetőségét.

Magyar László a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítése után Magyarország ellen kérelmet nyújtott be az EJEB-hez egyebek mellett a rá kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel (továbbiakban: tész) kapcsolatban. Kérelmében arra hivatkozott, hogy a magyar szabályozás – kimondottan a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárása – sérti az Egyezmény 3. Cikkét¹⁵, amely szerint: „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

Az EJEB eljárása során Magyar a Kafkaris kontra Ciprus ügyre¹⁶ hivatkozott, melyben a Bíróság kimondta, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének de iure és de facto léteznie kell, azaz jogszabályban lehetőséget kell biztosítani a felülvizsgálatra és ezen eljárásnak tényleges gyakorlattal kell rendelkeznie. A kérelmező továbbá arra is rámutatott, hogy a magyar szabályozásban a felülvizsgálati rendszer meglehetősen átláthatatlan, a kegyelem elnyerésének előreláthatósága pedig bizonytalan. Utaltak mindezek mellett arra a statisztikai tényre is, mely szerint egyetlen tényleges életfogytiglanra ítélt személy sem kapott még kegyelmet, tehát maga az intézmény csak de iure létezik. A hatályos rendszerben tehát kimondatlanul ugyan, de nincs remény a „tészesek” számára a feltételes szabadságra bocsátásra.

A magyar állam ezzel szemben a Törköly kontra Magyarország ügyre¹⁷ hivatkozott, melyben az EJEB megállapította, hogy Törköly számára igaz, hogy távoli, de van remény a feltételes szabadságra bocsátásra a köztársasági elnök által adható kegyelem révén.¹⁸ Az állam elismerte, hogy az említett kegyelmet még egyetlen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt sem kapta meg, viszont rámutatott az intézmény közelmúltban való törvénybe iktatására – ezzel válaszolva Magyar felvetésére. Magyarország az EJEB előtt mindezek mellett kifejtette, hogy az elítéltek a büntetés végrehajtása során több alkalommal is kérelmezhetik a kegyelmet, melyet megfelelően és személyre szabottan vizsgálnak. Az eljárás során az ország tehát megfogalmazta saját álláspontját, mely alapján a kötelező kegyelmi eljárás de iure és de facto is lehetőséget ad a szabadságvesztés időtartamának csökkentésére.

¹⁵ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2017. 05. 22.) 7. o.

¹⁶ Kafkaris v. Cyprus (Application no. 21906/04)

¹⁷ Törköly v. Magyarország (Application no. 4413/06)

¹⁸ 2013. évi CCXL. törvény 46/A.§ (1) bekezdése alapján „A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt esetében e törvény rendelkezései alapján hivatalból kegyelmi eljárást (a továbbiakban: kötelező kegyelmi eljárás) kell lefolytatni.”

Az ügyben a Magyar Helsinki Bizottság is állást foglalt¹⁹, szerinte a kegyelem intézménye nem jelenti kimondottan, hogy a büntetés tartama mérsékelhető. Kifogásolta az említett intézménnyel kapcsolatban az elutasító határozat formáját, ugyanis a köztársasági elnök nem köteles azt indokolással ellátni. A feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges szempontok ismeretének hiánya miatt véleményük szerint a kegyelem lehetősége elvi szinten jelenik csak meg, sérelmezték tehát a gyakorlati megvalósulás elmaradását.

A Bíróság végül megállapította, hogy amennyiben a felülvizsgálat lehetősége fennáll, az állam nem sérti az Egyezményben foglaltakat, továbbá akkor sem, ha az eljárás során a feltételes szabadságra vonatkozó kérelmet elutasítják. Abban az esetben azonban, ha az elítélt továbbra is társadalomra veszélyesnek minősül, az adott ország nem köteles őt szabadságra bocsátani csupán azért, mert büntetését már hosszú ideje tölti. Kimondta a felülvizsgálat szükségességét annak érdekében, hogy a hatóság vizsgálhassa az elítélt rehabilitációjának eredményességét. Amennyiben azt pozitívan ítélik meg, úgy a további fogvatartás jogalapja akár meg is szűnhet. Nem várható el viszont a fogvatartott részéről a rehabilitáció eredményességére való törekvés, ha tudja, hogy egyáltalán nincs is lehetősége a feltételes szabadulásra. Az elítélnek jogában áll egyrészt ismerni a szabadon bocsátás kritériumait – ezeket azonban a jogalkotó kimondottan nem határozta meg –, másrészt pedig a legkorábbi felülvizsgálat várható időpontját. A szabályozás tehát nem biztosít megfelelő felülvizsgálatot abban az esetben sem, ha az elítélt esetében jelentős pozitív irányú változás állapítható meg.²⁰

2014. május 20-án meghozott és október 13-án véglegessé vált ítéletében a Magyar László kontra Magyarország ügyben a Bíróság egyhangúan döntött a 3. Cikk megsértéséről,²¹ emellett pedig megállapította, hogy a magyar szabályozás „rendszerszintű hiányosságban szenved”.²² Az ítélet 2014. október 13-án vált véglegessé.

Magyarország ezen rendelkezések figyelembe vételével a 2013. évi CCXL. törvényt a 2014. évi LXXII. törvény 93-162. szakaszaival módosította, ezzel egyidejűleg pedig bevezette 2015. január 1-től a kötelező kegyelmi eljárást. Az intézmény törvénybe foglalásával a jogalkotó a problémát megoldottnak tekintette.²³

¹⁹ <http://www.helsinki.hu/magyar-igazsag-nemzetkozi-egyezményt-sért-a-tesz/> (2017. 02. 25.)

²⁰ László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10)

²¹ 3/2015. számú Büntető jogegységi határozat

²² Tóth Mihály: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztés lehetséges jövőjéről. <http://jog.tk.mta.hu/blog/2014/09/életfogytiglan> (2017. 02. 25.)

²³ „Az EJEB határozatban felhozott hiányosságot a magyar jogalkotás megszüntette.” 3/2015. számú Büntető jogegységi határozat

V. 2. T.P és A.T. kontra Magyarország ügy²⁴

Az EJEB-hez 2014. október 28-án és 2014. november 20-án érkezett be T. P. és A. T. magyar állampolgárok kérelme, akik külön-külön azt sérelmezték, hogy ugyan 2015. január 1-vel hatályossá válik a kötelező kegyelem intézménye, ennek ellenére tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésük ideje sem de iure, sem de facto nem mérsékelhető, ez pedig szerintük az Egyezmény 3. cikkébe ütközik. A Bíróság a benyújtott panaszt 2015. március 30-án továbbította Magyarország számára.

T. P.-t a Nógrád Megyei Bíróság 2006. november 22-én életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés és lőfegyverrel visszaélés büntette miatt. 2007. júniusában a Fővárosi Ítéltábla a fellebbezését, majd 2008. februárjában a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmét utasította el. Ezt követően 2013. novemberében a köztársasági elnök a kegyelmi kérelmét is elutasította.

2010. májusában a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság több emberen elkövetett emberölés és lőfegyverrel visszaélés büntette miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte A. T.-t a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményének kizárásával. A. T. fellebbezését 2010. novemberében a Debreceni Ítéltábla utasította el, majd 2011-ben a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmét tagadta meg. 2014-ben T. P.-hez hasonlóan kegyelmi kérelmét a köztársasági elnök elutasította.

Az EJEB a két ügyet hasonlóságuknál fogva egyesítette, ugyanis azokat erre alkalmasnak találta.

T. P. és A. T. kifejtették a kötelező kegyelmi eljárással kapcsolatos problémáikat. Először is megjegyezték, hogy az új eljárás során – ahogy az általános kegyelem esetében is – a köztársasági elnök döntésének érvényességéhez az igazságügyért felelős miniszter ellenjegyzése szükséges, továbbá azt egyikük sem köteles indokolni. Ezzel kapcsolatban hivatkoztak a Magyar László kontra Magyarország ügyre²⁵, amelyben az EJEB kifejtette az indoklás szükségességét. A felek továbbá sérelmezték, hogy a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges követelmények sem az ítélet meghozatalakor, sem később nem voltak számukra megismerhetők. Mindezek mellett a Vinter és mások kontra Egyesült Királyság ügyre²⁶ is hivatkoztak, melyben a Bíróság kifejezte, hogy a feltételes szabadságra bocsátást

²⁴ T.P. and A.T. v. Hungary (Applications nos. 37871/14 and 73986/14)

²⁵ László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10)

²⁶ Vinter and Others v. the United Kingdom (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10)

legkésőbb 25 év elteltével szükséges felülvizsgálni, így tehát a magyar megoldás, mely ezt 40 év elteltével teszi kötelezővé embertelennek minősül.

A magyar kormány is kinyilvánította saját álláspontját, miszerint az új intézmény *de iure* és *de facto* is biztosítja a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés idejének mérséklését, továbbá a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges követelmények már az ítéletek meghozatalakor megismerhetők voltak T. P. és A. T. számára. A magyar állam szintén a Törköly kontra Magyarország ügyre²⁷ hivatkozott, tekintettel arra, hogy az államoknak a büntetés kiszabása saját mérlegelési jogkörükbe tartozik, a bíróságnak tehát nem feladata megszabni ezen eljárás felülvizsgálati időpontját. Hangsúlyozták, miszerint ha a kötelező felülvizsgálatra 25 év letöltése után kerül sor a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében, akkor előnyösebb helyzetbe kerülnének az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltékkel szemben, ők ugyanis 25 és 40 év közti időintervallumban számíthatnak felülvizsgálatra. Felhívták az EJEB figyelmét arra, hogy a „tészéseknek” lehetőségük van azonban a 40 év letelte előtt általános kegyelmet kérni, elutasítás esetén akár többször is.

Az ügyben beavatkozóként vett részt a Magyar Helsinki Bizottság. Több esetben a magyar rendszer azonos hiányosságait emelte ki, mint a kérelmet benyújtó felek. Álláspontjuk szerint sem biztosít valós lehetőséget a kötelező kegyelem intézménye a feltételes szabadságra bocsátásra, továbbá a Magyar Helsinki Bizottság is sérelmezte a köztársasági elnök döntésére vonatkozó szabályozást. A követelményrendszer megismerhetetlensége mellett kiemelték, hogy az a szempontrendszer sincs konkrétan megfogalmazva, mely alapján a köztársasági elnök a kegyelmi kérelmeket elbírálja. A magyar szabályozás egyik legnagyobb hiányosságának vélték, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését töltő személy magatartásában vagy személyiségében bekövetkezett változásokat – még a jelentős mértékűeket – sem veszi figyelembe.

A Bíróság szerint csak a legfeljebb 25 év után bekövetkező felülvizsgálat nem ütközik az Egyezmény 3. cikkébe, ahogy azt a Vinter és mások kontra Egyesült Királyság ügygel²⁸ kapcsolatban is meghatározták. Kifogásolta, hogy a magyar kormány nem nyilatkozott az előzetes letartóztatás beszámításának kérdéséről, továbbá, hogy a köztársasági elnök mind T. P. és A. T. korábbi általános kegyelemre vonatkozó kérelmét elutasította. Az EJEB elismerte azonban az államok büntetés kiszabására vonatkozó saját mérlegelési jogkörét, viszont hangsúlyozta az általa megfelelőnek tartott időkorlátot. A Bíróság szerint a

²⁷ Törköly v. Magyarország (Application no. 4413/06)

²⁸ Vinter and Others v. the United Kingdom (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10)

követelményeknek és az értékelés szempontrendszerének pedig konkrétan megfogalmazva rendelkezésre kell állniuk már az ítélet kihirdetése idején.

Ezek alapján a Bíróság megállapította az Egyezmény 3. cikkének sérelmét és kártérítést ítélt meg T. P. és A. T. számára.

A két ügy közti legfontosabb különbség azonban az, hogy Magyar László esetében a kérelem benyújtásakor még nem állt fenn a kötelező kegyelem intézménye, azt ugyanis tulajdonképpen ezen ügy egyik lényeges következményeként, 2014-ben hozta létre a jogalkotó és 2015 januárjától vált hatályossá. T. P. és A. T. ügyében pedig az intézménnyel kapcsolatban felmerült hiányosságokra hívták fel az EJEB figyelmét.

VI. A kötelező kegyelmi eljárásról, mint új jogintézményről²⁹

Ha a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy a szabadságvesztésből negyven évet kitöltött, a büntetésvégrehajtási intézet először nyilatkozatot kér az elítélttől arra vonatkozóan, hogy hozzájárul-e a kegyelmi eljárás lefolytatásához. Az érintett három lehetőség közül választhat ekkor: hozzájárul, megtagadja vagy magát a nyilatkozattételt utasítja el. Ezt követően a büntetésvégrehajtási intézet – hozzájárulás esetén – a nyilatkozat megküldésével egyidejűleg jelzi az igazságügyért felelős miniszter számára, hogy az elítélt a negyven évét kitöltötte.³⁰

Az igazságügyért felelős miniszter az értesítést követő hatvan napon belül beszerzi az eljárás lefolytatásához szükséges személyes adatokat és a döntéshozatal során vizsgálandó előkészítő iratokat, a Kúria elnökét pedig az értesítéstől számított három hónapon belül tájékoztatja az eljárás megkezdéséről.

Az ügyben öttagú testület, az ún. Kegyelmi Bizottság jár el. A Bizottság tagjait a Kúria elnöke jelöli ki a Büntető Kollégium javaslata alapján.³¹ Bizonyos kizárási okok azonban fennállhatnak, így nem lehet a testület tagja olyan bíró, aki az ügyben vagy a szabadságvesztés végrehajtása során bíróként, ügyészként vagy a nyomozó hatóság tagjaként eljár, az elítélt hozzátartozója, illetve a büntetőügy sértettje vagy annak hozzátartozója. A kijelöléshez szükséges az adott bíró hozzájárulása is.

A Bizottság elnökét saját tagjai közül választja, döntéseit pedig szótöbbséggel hozza meg. A megválasztott elnököt akadályoztatása esetén az általa kijelölt tag helyettesíti. A

²⁹ A 2013. évi CCXL. törvény 46/A. - 46/H.§ rendelkezik a kötelező kegyelmi eljárás részleteiről.

³⁰ Abban az esetben, ha az elítélt nem járul hozzá az eljárás megkezdéséhez vagy a nyilatkozattételt megtagadja, az eljárás nem folytatható le. [2013. évi CCXL. törvény 46/B. § (3) bek.]

³¹ A Kegyelmi Bizottság tagja csak Kúrián vagy ítéltáblán büntető ügyekben eljáró bíró lehet. [2013. évi CCXL. törvény 46/D. § (4) bek.]

beszerzett iratokat az igazságügyért felelős miniszter a Bizottság rendelkezésére bocsátja, aki köteles azt kilencven napon belül bizonyos szempontok alapján vizsgálni. Ha szükséges, további adatokat szerezhet be, egyes szakkérdésekben pedig szakértő közreműködését veheti igénybe. A testület az elítélt mentális állapotának felmérésére pszichológus vagy szakorvos segítségét köteles kérni. Az eljárás során a Kegyelmi Bizottság az elítéltet is meghallgatja.

A testület a vizsgálatok alapján állást foglal az ügyben, végül az összegyűjtött iratokat, a szakértők által adott szakvéleményeket az állásfoglalással együtt megküldik az igazságügyért felelős miniszternek,³² aki ezek alapján elkészíti a köztársasági elnök számára a felterjesztést, melynek kötelező tartalmi eleme az indokolás. A felterjesztést egyrészt az állásfoglalástól számított tizenöt napon belül meg kell küldeni a köztársasági elnök részére, másrészt pedig az elítélt számára is.³³

A köztársasági elnök ezek után mérlegeli a kegyelmi kérelmet és dönt annak elfogadásáról vagy elutasításáról, őt azonban a Kegyelmi Bizottság állásfoglalása nem köti. A döntés meghozatalára vonatkozó határidőt a törvény nem állapít meg.³⁴

Abban az esetben, ha az elítélt nem részesült kegyelemben, a kötelező kegyelmi eljárást két év elteltével újra le kell folytatni.

A kegyelem szabályozásával kapcsolatban az EJEB kifejtette, hogy még az ilyen fajta megoldás is megalázó vagy embertelen bánásmódnak minősül, ugyanis negyven év túl hosszú idő az elítélt számára. Egyes kriminológiai kutatások ugyanis kimutatták, hogy a büntetés legkésőbb huszonöt év elteltével eléri célját, ekkor tehát még jó esély van a reszocializáció eredményességére.³⁵ Annak ellenére, hogy az EJEB már huszonöt év letöltése után javasolja a felülvizsgálat lehetőségét, egyes államokban elfogadta a harminc év után tartandó felülvizsgálatot is, az Igazságügyi Minisztérium az EJEB javaslatával szemben éppen ezért annak saját gyakorlatára hivatkozott.³⁶ Az EJEB sérelmezte továbbá a köztársasági elnök eljárása esetén a határidő és indokolás hiányát is.

VII. A „tész” végrehajtásával kapcsolatos általános információk és statisztikai adatok

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetése óta 2000-ben, 2001-ben, 2005-ben és 2008-ban évenként 1 fő, 2006-ban, 2007-ben és 2009-ben évenként 2 fő, 2003-ban és

³² Az igazságügyért felelős miniszter a Kegyelmi Bizottság álláspontjától nem térhet el a felterjesztés elkészítése kapcsán. [2013. évi CCXL. törvény 46/G. § (1) bek.]

³³ Az elítélt számára való megküldésre vonatkozóan a törvény nem állít határidőt.

³⁴ http://jog.mandiner.hu/cikk/20161004_a_megreformalt_tenyleges_letfogytig_se_tetszik_strasbourgna (2017. 02. 25.)

³⁵ Pálmai Erika: Kötéltánc. HVG 34/24. sz. 18-20. o.

³⁶ <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-minisztrium/hirek/aggalyos-a-tenyleges-letfogytig-tarto-szabadsagvesztessel-kapcsolatos-itelet> (2017. 02. 25.)

2004-ben pedig 3-3 fő részesült ebben a büntetésben. 2000 és 2009 között tehát összesen 16 esetben szabták ki a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztést. A 16 főből 2 személy a végrehajtás során öngyilkos lett.³⁷

2010-ben összesen 16 „tészes” fogvatartott volt, ez a szám azonban tovább nőtt: 2011-re 19 főre, 2012-re pedig már 25 főre. 2013-ban ugrásszerűen nőtt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítéltek száma, ekkor 46 főt tartottak fogva. 2014-ben az elítéltek száma ehhez képest csak három fővel gyarapodott. Az összesen 49 fogvatartott közül 36-an jogerősen töltötték büntetésüket.³⁸

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltők egy nagyobb része a Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimében kerül elhelyezésre. A körletrészen lakóegységes zárkákat alakítottak ki számukra, amely két kisebb alapterületű – egy nappali és egy éjszakai – lakózárkából áll, melyeket rögzített berendezési tárgyakkal szereltek fel.³⁹ Kezdetben elegendőnek bizonyult a férőhelyek száma, ez azonban a körletrésre kerülő elítéltek száma miatt ma már nem mondható el.

A körletnek kettős célja van: egyrészt a tartalmas élet feltételeinek, másrészt a büntetésvégrehajtási intézet biztonságos működésének biztosítása. Az üzemelés megkezdésekor a kezelőszemélyzet hetente tartott ún. team-értekezletet, ahol értékelték többek között a fogvatartottak magatartását is, azonban a túlszolgálatok csökkentése miatt erre 2009-ben már csak havonta egy alkalommal került sor.

A személyzet célja a foglalkoztatás teljeskörű biztosítása, az elítéltek ugyanis szükségleteiket akár a munkavégzéssel szerzett jövedelmükből is fedezhetik.

A kapcsolattartásra leginkább a szórványosság jellemző. Az elítélteknek lehetőségük van látogatókat fogadni, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön esetében például erre 60-90 perc áll rendelkezésre havonta legfeljebb két alkalommal. A szabályozás ezen kívül telefonálási lehetőséget is biztosít, melynek időtartama Sopronkőhidán és Szegeden is egyaránt 10 perc, a beszélgetést ellenőrzik és amennyiben a kapcsolattartás szabályaiba ütközik, megszakítják azt.⁴⁰

³⁷ Matovics Csaba: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. Bűnügyi Szemle 2009/2. sz. 100. o.

³⁸ A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Kommunikációs Főosztály, Budapest 2014. 20. o.

³⁹ Matovics Csaba: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. Bűnügyi Szemle 2009/2. sz. 102. o.

⁴⁰ <http://bv.gov.hu/sopronkohida-tajekoztatok-hasznos-informaciok> Látogatással kapcsolatos tájékoztató, Telefonhasználattal kapcsolatos tájékoztató, <http://bv.gov.hu/szeged-tajekoztatok-hasznos-informaciok> Telefonhasználattal kapcsolatos tájékoztató (2017. február 25.)

A végrehajtás körülményeiről általánosságban elmondható, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek bizonyos eszközökkel törekednek arra, hogy az elítéltek számára élhetőbbé tegyék környezetüket. Ezt támasztja alá az a tény, miszerint a szabadságvesztésüket töltők rendelkeznek könyvekkel, olvasólámpával, szabadidőjükben pedig főzősarok, filmsarok és bizonyos sporteszközök használatára is lehetőségük van. 2008 végén kisállatterápiát vezettek be, melynek keretén belül két tengerimalac élt a körletben, ez azonban olyan sikeresnek bizonyult, hogy a kisállatok számát növelniük kellett.⁴¹

VIII. Összegzés

Az EJEB Magyar László kontra Magyarország ügyben hozott döntésében a magyar szabályozás hiányosságát találta Egyezménybe ütközőnek, a probléma megoldásaként a jogalkotó pedig létrehozta a kötelező kegyelmi eljárás intézményét. A Bíróság azonban még ezt sem tartotta megfelelőnek, egyrészt arra hivatkozott, hogy a meghatározott negyven év az elítélt esetében túl hosszú idő, másrészt pedig sérelmezte a köztársasági elnök közbenjárásának szabályait.

A T. P. és A. T. kontra Magyarország ügy következtében további szabályozási hiányosságok és problémák merültek fel a kötelező kegyelmi eljárást illetően, emellett pedig a Bíróság megfogalmazta a de facto érvényesüléssel kapcsolatos kételyeit is.

Véleményem szerint az ilyen hosszú ideig tartó fogvatartás után a reszocializáció esélye minimálisra csökken, az elítélt ugyanis hozzászokik a büntetés- végrehajtási intézet „mesterséges” körülményeihez. Abban az esetben viszont, ha mégis feltételes szabadságra bocsátják, a társadalomba való visszailleszkedés – a fogvatartás ideje alatt lezajlott lényeges változások miatt – meglehetősen nehéz feladattá válhat az elítélt számára. Szükséges lenne tehát egy időben korábbi felülvizsgálat annak érdekében, hogy amennyiben a büntetés elérte célját, az adott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy számára fennálljon a reszocializáció lehetősége.

A köztársasági elnök eljárását illetően az EJEB a döntés meghozatalára vonatkozó szempontrendszer megismerhetetlensége mellett az indokolás és a határidő hiányát sérelmezte. Amennyiben az értékelési rendszer nem ismerhető meg az érintettek számára sem, valós problémaként merül fel a törvényhozóval szembeni bizalmatlanság. Az időkorlát megállapításának elmaradása miatt az eljárás elhúzódhat, ez pedig sértheti az Egyezményt,

⁴¹ *Matovics Csaba*: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. Bűnügyi Szemle 2009. 2. sz. 105. o.

továbbá az elítélt számára is egyfajta bizonytalan helyzetet idéz elő. Az indokolás hiánya szintén kardinális kérdés, ugyanis a Kegyelemi Bizottság szakértők által alátámasztott állásfoglalása a köztársasági elnököt nem köti, így ő egy tapasztalt bírói testület által, objektív szempontok figyelembe vételével kialakított szemléletet bírálhat felül. Ilyen súlyú határozat meghozatala esetén álláspontom szerint annak indokolása elmaradhatatlan kellék, hiszen az elítéltre nézve ennek hátrányos hatásai lehetnek, befolyásolhatja akár a büntetés-végrehajtási intézetben tanúsított magatartását is.

Munkámban röviden igyekeztem bemutatni a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos általam legfontosabbnak vélt problémákat, természetesen a kérdés sokkal részletesebb tárgyalásra is szorul.

Kühár Noémi

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A marhakereskedelem szabályozása a XVI-XVIII. században és napjainkban

I. Bevezetés

Jelen tanulmány célja a marhakereskedelem XVI-XVIII. századi szabályozásának összehasonlítása napjaink rendelkezéseivel. Ezzel kapcsolatban az országos jogszabályok mellett kiemelt figyelmet szentelek a partikuláris szabályozásnak is, így a vármegyei közgyűlésen elfogadott statútumok vizsgálatának is. Cikkem elején röviden ismertetem a marhakereskedelem gazdaságban betöltött szerepét, majd rátérek azokra az intézkedésekre, melyeket mind az országos, mind a helyi szintű jogalkotás tett annak érdekében, hogy a marhalopások számát visszaszorítsa. Végül bemutatom, hogy a jelenlegi szabályozás milyen hasonlóságokat mutat a századokkal ezelőtti rendelkezésekkel.

II. XVI-XVIII. századi szabályozás

A vásároknak már a középkori Magyar Királyság idején is fontos szerepük volt az adásvételek lebonyolításánál. A vásártartási joggal bíró helységek a hét – kiváltságlevélben – meghatározott napján tarthatták meg vásárukat, ami sok esetben a település nevében is visszaköszön (így például a szerdahely és szombathely végű településeink). A vásárok a népelet meghatározó alkalmak voltak, megjelent rajtuk a település apraja-nagyja, így az ügyletekhez sok esetben szükséges nagy nyilvánosság a vásárokon biztosított volt. Így mivel a közösségi élet központjaivá váltak, sok – a jogélet szempontjából is jelentős – cselekménynek nyújtott helyszínt egy-egy helyi vásár (példának okáért érdemes megemlíteni a három vásáron való kikiáltást, mely a perbehívás eszköze is lehetett, ha a perbehívott nem jelent meg a bíró előtt).

A marhák, mint nagyobb értéket képviselő vagyontárgyak, a kezdetektől fogva törvényi védelemben részesültek. Ez arra is visszavezethető, hogy a marhakereskedelem volt a magyar gazdaság egyik legjövedelmezőbb ágazata, és emiatt is vált a marhalopás az egyik leggyakoribb bűncselekménnyé. Régi magyar háziállataink közül a szürke marha volt a leginkább elterjedt, az 1870-es évekig a marhaállomány 100 %-át ez a fajta tette ki. Hosszú időn keresztül Közép-Európa legkeresettebb hízómarhája, így értéke igen magas volt. Már Szent László törvénye büntetni rendelte azokat a személyeket, akik nem nyilvános vásárok alatt adtak el vagy vettek barmokat. Az általános felfogás az volt ugyanis, hogy aki tisztesség

szándékkal kíván eladni vagy vásárolni, az az ellenőrzött keretek között működő vásáron bonyolítja le az adásvételt. Így Szent László halálbüntetéssel sújtotta nemcsak a lopott dolgok eladóját és vásárlóját, hanem azokat az orgazdákat is, akik lopott dolgokat vettek vagy rejtegettek. Hasonlóan szigorú büntetéssel fenyegeti a tolvajokat, rablókat az 1527:6. tc., mely szerint a megyei ispánok és szolgabírák mellé tizenkét nemes személyt válasszanak, akiknek kötelessége a tolvajokat, rablókat, gyújtogatókat, gyilkosokat és más gonosztevőket kinyomozni és összeírni, majd „minden kegyelem nélkül” fővesztéssel büntetni.

Minekután országos szinten szabályozták a marhák kereskedelmének tisztaságát, és szigorúan büntették a marhatolvajokat is, a vármegyék is saját szabályozási körükbe vonták a marhák kereskedelmét. Ezek az alacsonyabb szintű jogszabályok nem lehettek ellentétesek a törvényekkel, sőt inkább annak részletszabályaiként is felfoghatók. Az adott témakört aprólékosan és szinte minden részletre kiterjedően szabályozza az általam példaként felhozott következő néhány statútum.

1794-ben Várad-olasziban tartott közgyűlésen elfogadott Bihar megyei statútum¹ 1. pontja a helybeli bírakra ró kötelezettséget azáltal, *„hogyminden helybeli bírák ezen rendelkezésnek vétele után mindjárt házrendébe egy arra a végre készítettendő protokollumban conscribálják, valamint a lakosokat, úgy azoknak mindennemű marháikat is. A házzal nem bíró lakosokat, vagyis az úgy nevezett szökött lakókat nemkülönben conscribálni kell minden marháikkal együtt, az alá a numerus alá, a mely alatt laknak”*. Ezen rendelkezés értelmében a helybeli bírák kötelesek a lakosokat marháikkal együtt összeírni egy jegyzőkönyvbe, amelynek célja a helyi lakosok megismerése a gonosztevők kártételeinek elkerülése végett.

A megkezdett gondolatmenetet folytatja a statútum 2. pontja: *„meglévén az embereknek s azok jószágainak conscriptiója, senki passus nélkül annyi földre, az honnét azon nap vissza nem térhet, vagy esmeretlen helyre, ki nem indulhat, se gyalog, se marháival, hanem tartozik passust venni a bírótól, melynek formája adnectáltatik, melylyel mind személyét, mind pedig marháját bizonyíthassa, úgy a helységben sem jöhet, ha csak magát a bíró előtt nem jelenti. Mert addig is onnét származtak a tolvajságok, hogy a helységben, mint a fűben, kígyó módjára lappangó orgazdák az idegen kóborló embereknek helyt adtak, s más jámbor dolgaiban foglalatoskodó embereknek marháikat nekik adták, s általok elloptatták.”* A statútum 2. pontja kimondja, hogy a vármegye minden lakosának kötelessége megjelenni a bíró előtt, ha ismeretlen vagy olyan helyre utazik, ahonnan aznap nem tud hazatérni, és a bíró

¹ Corpus Statutorum Hungariae Municipalium III. 442-448. oldal

passus kiállításával igazolja az illető személyazonosságát, valamint a tulajdonában álló marhák eredetét is.

A marhalopások megelőzése érdekében a fentiek mellett a statútum arra vonatkozóan is tartalmaz rendelkezéseket, hogy a bírának tudomással kell bírniuk arról, hogy *„a határjokban mennyi a kinlakó marha, és a mellett hány s kik névszerint a pásztorok”*. Ennek érdekében a rendelet alapján a pásztorokat minden év májusában egy járásbeli esküdtnek össze kell írni, és erről az esküdtnek a törvényszék előtt kell jelentést tennie. A pásztoroknak tilos volt *„az földesuraság és bírák híre nélkül marhát legeltetés kedvéért akármely tekintetből is keze s gondviselése alá venni, külömben az oly pásztor mint orgazda, a ki pedig keze alá adja, mint tolvaj fog büntettetni”*. A pásztorok felelősségével kapcsolatban több rendelkezést is tartalmaz a statútum, így a következő pontot is, mely így szól: *„nem is fog szabad lenni, hogy valamely pásztor akár mészárosnak, akár zsidónak, vagy más rendbeli kereskedőnek, vagy marhát, vagy bőrt eladjon az uraság, vagy bírák híre s passusok nélkül, mivel az alattomban való eladás tolvajságot jegyez, melyért mind az eladó, mind pedig a megvevő egyenlő büntetésre vonattatnak”*. Ehhez kapcsolódik a következő pont is, mely nem kizárólag a pásztorokra vonatkozóan fogalmaz meg tilalmat, hanem a megye lakosai számára is, a következőképp: *„úton, útfélen, csárdákba, semmi szín alatt cserét vagy vásárt ne tegyenek bírák híre nélkül, mivel az eféle csere és vásár már magába rejti a gyanúságot, mely ha kivilágosodik, azonnal a cserélt, s vett jószág elvételődik, maga pedig mind az adó, mind a vevő büntetés alá vettetik”*.

Továbbá elrendelte a statútum azt is, hogy *„a gulyákat, méneseket a földes urak és az helység bírái véletlenül nézettessék meg gyakran, ha a marhák mellett a rendes, és tudva lévő szegődött cselédeken kívül más tekergő, bitangembert nem találnek-e.”* Amennyiben a földesurak vagy a bírák ilyen bitang embert találtak, kötelességük volt a magistratuális tiszthez kísérni, aki a megfelelő eljárás lefolytatásával jár el ezt követően. Annak biztosítása érdekében, hogy a marhák ilyen fajta ellenőrzése a későbbiek folyamán se maradjon el, a közgyűlés egy esküdt embert rendelt ki. Ezen tisztviselő feladatkörébe csupán annak a felügyelete tartozott, hogy idegen emberek nem ólálkodnak-e a marhák körül. Ilyen esetben köteles volt értesíteni a gazdát, azonban itt az ő feladata véget is ért: a gazdának kellett gondoskodnia arról, hogy a gyanús embert elfogják.

A statútum ezt követően a marhák megbélyegzéséről rendelkezik. A vármegye ezen intézkedés bevezetésétől reméli a marhalopások visszaszorulását, miszerint *„a tolvajok sem annyira bátorságosak a jegyes marhákat lopva elvinni, mint a jegynélkül valókát”*. Így elrendelték, hogy a kiosztott bélyegvassal, a statútum kiadását követő tavasszal minden

marhát bélyegezzenek meg. Amennyiben a gazdák a megbélyegzést nem végzik el azzal a hátrányos következménnyel számolhatnak, hogy amennyiben kár éri őket, saját maguknak kell viselniük. A rendelet szerint a billogozás hasznai a következők:

„a) Hogyha a marhája valakinek eltéved, az helység száma legottan megmutatja, hol kellessen a kározt keresni.

b) Ha ellopattatik s a tolvaj megfogattatik (ha tagadná is) a bélyeg száma megmutatja, hol kellessen a kározt keresni, vagy micsoda helyről lopattatott el a marha.

c) Ha a tolvaj el akarná is adni, már nem tettetheti magát, hogy iminnét, vagy ammonnét szerzett tulajdon jószága”.

A statútum adásvételre vonatkozó rendelkezéseinek értelmében marhát passus nélkül eladni, venni, cserélni tiltott tevékenység volt, és amennyiben az eladó több marhát kívánt értékesíteni, mindegyikre külön passust kellett igényelnie. A nyomtatott passus ára marhánként egy krajcár volt, hogy a köznép helyzetét a lehető legkevésbé terhelje meg a passusokra fordítandó kiadás. A rendelet szerint a passusokat az a helységbeli nótárius jogosult kiadni, akik a marhákról jegyzőkönyvet vezetnek. A vevőkre a következő kötelezettséget rója a statútum: *„A ki marhát vett akár vásárban, akár vásáron kívül, hazamenetele után 24 óra alatt köteles magát legitimálni, a marháját improtokolláltatni, a passusást előadni, a melyet a notárius numerisálva tartson meg. A[z] pedig mentség nem lészen, hogy abban a megyében, a hol a marha vevődött, a passussal való vásárlás szokásba nincs, mert tartozik kérni, arról pedig felsőbb helyekről vagyon rendelés téve, hogy az helység bírái adni tartozzanak”.* Ha az eladó marháját a vásárról visszahajtja szintén tartozik megjelenni a nótárius előtt, valamint abban az esetben is, hogy az adásvétel sikeres volt: ilyenkor az adásvétel tényét kell a jegyzőkönyvbe beiktatni.

Gömör vármegye közgyűlése által 1670. június 4.-én elfogadott statútum kimondja, hogy ha *„valaki ennek utánna akármilyen rendbeli katonáktól akármely helyről akármilyen szín alatt e nemes vármegyében behajtott akármilyen névvel nevezendő barmot megmerészel vásárolni s venni, afféle vevő személy, akár találtassék kezében a megvett marha, s akár ha előbb adott legyen is rajta, mint nyilvánvaló orgazda, comperta mera rei veritate, az nemes vármegyének magistrátusa által irremessibiliter megbüntettessék, és ezen közönséges statutumok ellen való cselekedeteiért fejével és életével fizessen”.*² Továbbá rögzíti a statútum azt is, hogy azok akik a vármegyébe marhát kívánnak behajtani, elsőként az alispán urat keressék fel, és az elhajtott marha eladására tőle marhalevelet (passus) nyerjenek. Ilyen passussal rendelkező

² Corpus Statutorum Hungariae Municipalium II/I. 258-259.o.

személyektől bárki jogszerűen szerezhethet – adásvétel útján – marhát, a vármegye lakosai közül.

Abból, hogy fővesztéssel büntették nemcsak a marhatolvajokat, hanem az orgazdákat is, kitűnik, hogy egy igen súlyos és rendkívül elterjedt bűncselekménnyel állunk szemben. És mielőtt a Helytartótanács az ország egész területére kötelezően kibocsátott preventív rendeletekkel próbálta visszaszorítani ezeket a vagyon elleni bűncselekményeket, a vármegyék saját területükön igyekeztek a magántulajdon védelmére kelni. A statútumok egyrészt - mint büntetőjogi tárgyú rendeletek – halálbüntetés kilátásba helyezésével fenyegették a tolvajokat és orgazdákat, másrészt a vármegye tisztviselői számára kötelezettségeket írtak elő, és meghatározták feladataikat.

A marhalevelek kiadását a fent említett Gömör megyei statútum az alispán hatáskörébe utalta azáltal, hogy a marhahajtóknak fel kellett keresniük, és ő bocsátotta ki számukra a tisztességes adásvételhez szükséges iratot. A marhakereskedelmet azáltal is igyekeztek ellenőrzés alatt tartani, hogy a szolgabírónak kötelessége volt a marhakereskedők részére külön úti levelet kiadni, melynek kibocsátása előtt megbizonyosodtak jámborságukról, magaviseletükről és tehetségükről. Ebből az következik, hogy csak bizonyos fajta szakképzettséggel rendelkező tisztességes személy folytathatott kereskedő tevékenységet, így is biztosítva a marhák adásvételének tiszta voltát. A szolgabírónak a kiadott úti levelekről külön jegyzőkönyvet kellett vezetniük, hogy ha a kereskedők tevékenysége felől bármi kétség merülne fel, a lehető leghamarabb tisztázni tudják a helyzetüket.

És bár nagyon szigorú szabályokkal igyekeztek gátat vetni a lopásoknak, a marhák értéküknél fogva a tolvajok érdeklődési körébe estek, így a lopás mindig is elterjedt bűncselekmény volt. A szolgabírónak minden évben tájékoztatnia kellett a vármegyét a lopásokról, így kaptak képet az elkövetett bűncselekményekről. A szolgabírónak ugyanis jegyzőkönyvet kellett vezetnie minden olyan idegen kézen talált marháról, melyet a tulajdonosa felismert. Ezt minden évben be kellett a közgyűlésnek mutatnia, így tudatva a vármegyével a rendészeti igazgatás egyik területének helyzetét.

Közvetlenül a járásbeli főszolgabíróknak alárendelve működtek a mezei vagy batorsági biztosok, akiknek kötelessége a megye vagyoni biztonságának fenntartása volt, így a lopások, rablások kinyomozása, és a bűnösök megfelelő igazságszolgáltatási fórum elé állítása volt. Az ő feladataik közé tartozott a gyanús személyeknek, valamint a pásztoroknak folyamatosan nyilvántartásba vétele, hiszen nekik volt leginkább lehetőségük arra, hogy lopást elkövessenek, valamint a lopott marhák elsikkasztásában közreműködjenek. Eszerint minden hónapban véletlenszerűen megvizsgálták a nyájakat, csordákat, méneseket a pásztoroknál lévő

lajstrom alapján. Amennyiben olyan marhát találtak, amely a pásztornál lévő lajstromban nem szerepel, kötelesek voltak azonnal zár alá venni. Ha a pásztor az ismeretlen marha eredetét nem tudta bizonyítani, a biztos kötelessége volt, hogy a vármegyei vagy a vérhatósági uradalom fogházába kísérje. Ezzel összefüggésben az ő feladatuk volt annak a felügyelet is, hogy a gazdák a tulajdonukban lévő marhákat a pásztorok lajstromába beírassák.³

A mezei biztosnak fontos feladata volt az is, hogy a nyilvános vásárok alkalmával a gyanús személyektől elkérjék az áruba bocsátott marháról szóló úti levelet, és ezt megvizsgálva meggyőződjenek a marha eredetéről. Amennyiben az eladó nem tudta kétséget kizáróan bizonyítani, hogy honnan szerezte a marhát, a mezei biztos a járásbeli főszolgabíróhoz kísérte, és az adott esetről a vármegyének jelentést tett. Marhalopás esetén köteles volt tájékoztatni a szomszédos vármegyék azon tisztviselőjét, akinek a hatáskörébe tartozott a tolvajok üldözése.⁴

A nyilvánosságnak nemcsak az adásvétel szempontjából volt jelentősége, hanem amiatt is, hogy az emberek ismerjék a tolvajokat, tudják azokat a helyeket, ahol lopott dolgokkal kereskednek, és így a tisztességes lakosok távol tudják tartani magukat tőlük. A marhák húsa igen értékes volt, és így a lopott barmok elsikkasztására nem találhatnánk megfelelőbb helyet, mint a mészárszékek. Ezt a megye is felismerte, és elrendelte, hogy a falusi mészárszékeken minden levágott állatról rendes naplókönyvet kelljen vezetni. A fent említett Bihar megyei statútum a következő rendelkezéseket tartalmazza erre vonatkozóan: „*A mészárszékekben levágott marhákra nézve különös protokollum fog tartódni, abban felíródik, mikor milyen marha vágódott le, de még levágattatása előtt is:*

a) tartozik a mészáros vagy székgazda legitimálni, hol vette a marhát, a passust előadván.

b) A notarius, vagy a ki viszi ezt a protokollumot, megnézi a marhát, ha megegyez-e a passussal, s egészséges-e a marha?

c) A mészáros ezen bátorságára célzó fáradtságáért a notáriusnak tartozik minden marhától s sertéstől egy krajczárt fizetni.”

Amennyiben egy levágott állat eredetét tekintve a mészáros nem tudott kielégítő tájékoztatást adni, az eladott húsból származó bevételt lefoglalták, és az egész megyében közhírré tették az esetet. Ezáltal nemcsak megszégyenítették az adott feldolgozót, hanem az egész megye tudomására hozták, hogy nem tisztességes, s ez nyilvánvalóan nem tett jót az üzletének sem.

³ Ifj, Palugyay Imre: Megye-hivatalok. Heckenast Gusztáv tulajdona, Pest MDCCCXLIV. 202.o.

⁴ Ifj, Palugyay Imre: Megye-hivatalok. Heckenast Gusztáv tulajdona, Pest MDCCCXLIV. 203.o.

A marhák folyamatos ellenőrzésének nemcsak az volt a célja, hogy valóban tulajdonosa birtokolja-e az adott jószágot, közegészségügyi dimenziói is voltak. Egyrészt a marhák ételmezésben betöltött szerepe miatt a falusi és tanyasi mészárszékeknél a helyhatósági orvos felügyelte, hogy a vágószékek alá kerülő marhák a betegség gyanújától is mentesek legyenek. Másrészt mivel a marhakereskedelem fontos bevételi forrás is volt, egyes betegségek által okozott pusztulások súlyos gazdasági problémákat is okozhattak. A helyhatósági orvos marhadög esetén köteles volt intézkedni, hogy a marhakkal való közlekedést elzárják és a szokásos marhavásárok elhalasszák. A beteg állatot el kellett a többitől különíteni, a döögöket pedig mélyen elásni, így is megelőzve, hogy a betegség az egészséges jószágokat is megfertőzze. Továbbá a helyhatósági orvos utasításokkal látta el a „hatóság rendes barmászait”, akiknek bizonyos időközönként jelentést kellett készíteniük a betegség állásáról. Néhány megyénkben a marhák egészségügyi ellenőrzésére külön tisztség, a barom-orvosi hivatal jött létre. Feladatuk a betegségek gyógyítása és a marhavészek, járványok megelőzése volt. Azokban a megyékben, ahol ilyen tisztség nem létezett, a XVIII. század végétől már csak azoknak a kovácsoknak engedték meg a tevékenységük végzését, akik rendelkeztek barom-orvosi tudomány elvégzését igazoló oklevéllel, ugyanis főbarom-orvosi hivatalt csak 1826-ban hoztak létre hazánkban.

III. Jelenlegi szabályozás

A marhák mind a mai napig önálló szabályozás tárgyát képezik, tartásukra és velük való kereskedelemre külön jogszabályok vonatkoznak. Ez is bizonyítja, hogy értéküknél fogva a marhák szerepe még mindig nagyon jelentős a gazdaságban, habár nem mehetünk el amellett a tény mellett sem, hogy egészségügyi okokból is szükség van a megfelelő szabályozásra. Sőt az utóbbi évtizedekben állatvédelmi szempontok is előtérbe kerülnek, így például a fájdalommentes beavatkozások és az állatkínzásnak minősülő cselekedetek kizárása. A következőkben a 21/1996. (VII.9.) FM rendelet azon rendelkezéseire térek ki, mely területek a nemesi vármegyék életében is statútumok tárgyát képezték, így hasonlítva össze a két korszak intézkedéseit.

A földművelésügyi miniszter rendelete a marhalevéltre a következő definíciót adja: *„hatósági bizonyítvány, amely igazolja az állat tulajdonjogát, továbbá azt, hogy az állat(ok) forgalomba hozatalának, más település területére vagy - külön jogszabály alapján elrendelt zárlat esetén - a tartási helyéről más tartási helyre történő szállításának állat-egészségügyi hatósági korlátozó intézkedés miatt nincs akadálya.”* E fogalom alapján a marhalevelek ma is ugyanazt a szerepet töltik be, mint háromszáz évvel ezelőtt, tartalmazzák a tulajdonos nevét, a

tartás helyét, az állat fajtát és fajtáját, az állat jegyeit és jeleit, valamint a tulajdonátruházást. Ezek mellett azonban még az állategészségügyi igazolás is a passzus részét képezi, melyet a jegyző vezet rá a marhalevéltre, ugyanakkor az állat egészségi állapotára vonatkozó vizsgálat eredményét az állatorvos is jogosult feltüntetni a bizonyítványon. A passzust az állat tulajdonosának az állattal együtt, annak mindenkori tartási helyén őriznie kell, illetve szállításakor és tartásakor is minden esetben a marha igazolására kell szolgálnia.

A mai szabályozás alapján a marhaleveleknek három fajtáját különböztetjük meg. A belföldi egyedi marhalevelet az állatról egyedenként, a belföldi közös marhalevelet pedig több állatról vagy állatcsoportról állítják ki. A harmadik fajtája a külföldi marhalevél, melyet más országban állítottak ki, ami igazolja az állat tulajdonjogát, valamint azt, hogy az állat szállításának nincs egészségügyi akadálya. A marhalevél rendeltetése az állat forgalomképességének igazolása és a vele való kereskedelem biztonságának garantálása, és így a vevő érdekeinek védelme is. Az állattartó köteles az illetékes jegyzőnél marhalevelet váltani, ha az állat tulajdonjogát másra átruházza, vagy azt megszerezte; ha közfogyasztásra vagy közbiztonságon magánfogyasztásra történő levágatás céljából hajtja vagy szállítja; ha állatvásárra, -kiállításra, -díjazásra, vagy más község területén lévő legeltetésre vagy tulajdonváltozás nélkül más község területére tartás véget hajtja vagy szállítja. A marhalevél kiváltásának kötelező esete még, ha közös marhalevélen jelzett állatok értékesítése egyedenként vagy kisebb csoportban történik, valamint a külföldi marhalevéllal rendelkező állatok tartása vagy tenyésztése esetén a beérkezésüktől számított nyolc napon belül az illetékes jegyzőnél az eljárást kezdeményezni kell.

Amint a nemesi vármegyékben a szolgabíró nyilvántartást vezettek a kiadott marhalevelekről és a marhakereskelemmel foglalkozó személyekről, úgy napjainkban a jegyző köteles a kiállított marhalevelekről, az azokra jegyzett irányítási és egyéb intézkedésekről nyilvántartást vezetni, melynek ellenőrzésére a hatósági állatorvos jogosult. Az állatorvos ugyanakkor saját nyilvántartást is vezet, amely alapján készült igazolással az állattartó a marhalevél kérelmezésekor tudja igazolni, hogy az állat megjelölése megtörtént, és az állatorvos milyen jelölést alkalmazott. A 99/2002. (XI.5.) FVM rendelet értelmében a „szarvasmarha egyedi jelölésére kizárólag a tenyésztési hatóság által jóváhagyott és olyan páros füljelző alkalmazható, amely megfelel az 1760/2000/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletben leírt követelményeknek, és tartalmazza az ország kódját, a tenyésztési hatóság betűjelét vagy logóját, a lézertechnikával nyomtatott ENAR-számot⁵, az ENAR-számmal

⁵ ENAR-szám: Egységes Nyilvántartási és Azonosítási Rendszerben való megjelölésre utal

megegyező vonalkódot és kiemelt formában a használati számot.” A fent említett állatvédelmi szempontok itt is megjelennek. Amíg a XVII. században a szarvasmarhákat billoggal⁶ jelölték meg, ma már az állatok számára sokkal fájdalommentesebb füljelző (krotália) alkalmazását írja elő a törvény. A krotáliák lehetnek alumíniumlapocskák, fémszalagok vagy műanyagból készített füljelzők, melyekre ráütik az azonosítószámot, majd fogóval oly módon illesztik a fülbe, hogy az a fül roncsolódása nélkül ne legyen eltávolítható. A szarvasmarhák megjelölésének másik módja lehet a fagyasztás, mely során a színes bőrrel borított testfelületre folyékony nitrogénben lehűtött jelölővasat nyomnak. A fagyasztás helyén néhány hónap múlva fehér szőrök nőnek ki, és így az állat megkülönböztetésére alkalmas módszer ez is. Ezek alkalmazása az állatok számára sokkal kisebb sérülést okoz, mint a billog használata okozott.

IV. Összegzés

A marhák kereskedelmével és tartásával kapcsolatban a mai szabályozás számtalan hasonlóságot mutat a nemesi vármegyék rendelkezéseivel. Marhát tartani és vele kereskedni csak érvényes marhalevéllal rendelkező tulajdonosnak lehetett és lehet mind a mai napig. A szolgabírák által vezetett nyilvántartáshoz hasonló „adatbázist” jelenleg a jegyzőknek kell vezetniük. Állategészségügyi szempontok nemcsak a vármegyék játszottak szerepet, napjainkban is szigorú vizsgálatoknak kell alávetni a haszonállatokat mielőtt azzal a tulajdonosa kereskedhetne. Ám amint azt fentebb leírtam, ma már állatvédelmi szempontok is előtérbe kerülnek, így az állatok megjelölésére használt billogot, sokkal kevésbé kegyetlen megjelölési eszközök váltották fel.

⁶ A billog az állatok bőrébe égetett tulajdonjegy vagy jószágjegy. A bélyeget vasból készített, felizzított bilyogzóvassal égették rá az állat nyakára, farára vagy esetleg a szarvára.

Lovas László

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának tagja

A tulajdonátruházás egyes kérdései az ókori Rómában és hatályos polgári jogunkban

I. Bevezetés

A tulajdonátruházás kérdésköre a római jog legmeghatározóbb elemei közé tartozik. Igen sok jogtudós vizsgálta már az elméleti és gyakorlati problematikáját különböző aspektusokból ezen szerzősmódnak, és mind a mai napig jelennek meg újabb és újabb tudományos művek ezzel kapcsolatban. A fokozott érdeklődés nem öncélú, minthogy modern jogrendszereink tulajdonképpen az antik római jogi tulajdonátruházás legvitatottabb pontja alapján válnak el egymástól és alakítanak ki merőben eltérő szisztémát arra vonatkozólag, hogy milyen feltételek szükségesek a tulajdonjog átszállásának megtörténtéhez. Így tehát míg a francia konszenzuális rendszer a jogcímet tekinti a kizárólagos követelménynek a tulajdonátszálláshoz, addig a német jog megköveteli mind a jogcímet mind a dolog átadását.¹

Kiindulópontként a tulajdonátruházás fogalmát szükséges meghatározni. „A tulajdonátruházás a meghatározott dolgok tulajdonának élők köti ügylettel való megszerzése az eddigi tulajdonosoktól.”² Származékos szerzősmódként természetesen érvényesült az alábbi Ulpianusi jogelv:

Ulpianus D. 50,17,54:

„Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet.”

Tehát senki nem ruházhat át több jogot, mint amennyivel maga rendelkezik.

Témánk szempontjából fontos csoportosítást jelent, hogy az egyes tulajdonátruházó ügyletek esetében szükség volt-e bármiféle *causára*. Ebből a szempontból, az elbirtoklás (*usucapio*) és az átadás (*traditio*) elvárta valamilyen *causa* létezését a *mancipatio* és az *in iure cessio* azonban absztrakt jogügylet volt, így ezen esetekben akár szándék nélkül is megtörténhetett a tulajdonszerzés.³

II. Formaszerű ügyletek

II. 1. Mancipatio

¹ Bodzási Balázs – Menyhárd Attila: Dologi jog. Polgári Jogi Kodifikáció 2008/4. sz. 30. o.

² Benedek Ferenc – Pókecz Kovács Attila: Római Magánjog. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2013. 190. o.

³ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és intézményei. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 319. o.

A *mancipatio* ünnepélyes ügylet, mely a XII táblás törvény előtt alakult ki, de még a klasszikus korban is alkalmazták. Legfontosabb forrásunk ezzel kapcsolatban Gaius Institúciói. Ez alapján szükség volt egy átruházóra (*mancipio dans*), és egy szerzőre (*mancipio accipiens*), továbbá jelen kellett lennie öt *commerium*-képes serdült férfitanúnak és a mérlegtartónak (*libripens*). Az átruházandó dolognak is ott kellett lennie.⁴

Kezdetben a *mancipatio* egy adásvételnek volt tekinthető. Ez az adásvétel volt a legelterjedtebb *causája* a az ily módon történő tulajdonátruházásnak, azonban nem nevezhető kizárólagosnak.⁵ Később azonban a *mancipatio* függetlenedett az adásvételtől, melynek köszönhetően önállóan alkalmassá vált csak a tulajdonátruházására is. Még jogcímét sem követelt meg az ügylet.⁶ Innentől kezdve a jogügylet egy jelképes adásvételnek volt tekinthető (*imaginaria venditio*).⁷ Ez olyannyira így volt, hogy az sem jelentett akadályt, ha a felek akarata egyébként más jogügyletre irányult, de végsősoron a megállapodás hiánya vagy a fenyegetéssel kikényszerített *mancipatio* is alkalmas volt a tulajdonjog átszállásának előidézésére feltéve, ha a formai szabályokat betartották.⁸ Bessenýő András szerint azonban, valójában szükség volt jogcímre, mi több elismert *iusta casua* volt az elvárás. Ugyanis mind a *mancipatio* mind az *in iure cessio* esetében léteztek a *ius gentium* által el nem ismert tulajdonátruházási jogcímek. Az ilyen átadást a *fidi fiduciae causa* névvel illették. A *fiducia cum amico* a dolog szívességgként történő átvételét jelentette, még a *fiducia cum creditore* esetén a dolog zálogtárgyal megegyező rendeltetésben került a hitelezőhöz.⁹

A *mancipatio* mint a *res Mancipi* átruházására szolgáló ügylet további kérdéseket vethet fel a vételár megfizetésével kapcsolatban. A preklasszikus korban, mint már említettem a *mancipatio* egy adásvételnek volt tekinthető. Így a következő preklasszikus forrás által is alátámasztható, hogy a vételár megfizetése a *mancipatio* követelménye volt.

Varro rust. 2,1, 15:

„*Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere, neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini(...)*”

⁴ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 191.o.

⁵ Paul du Plessis: Borkowski's Textbook on Roman Law. Oxford University Press, Oxford, 2015. 184. o.

⁶ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 191.o.

⁷ Földi-Hamza: i.m. 321. o.

⁸ Földi András (Szerk.) - Kelemen Miklós - Kisteleki Károly - Márkus Eszter - Rigó Balázs - Siklósi Iván: Összehasonlító jogtörténet. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 436. o.

⁹ Bessenýő András: Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2010. 261. o.

Ahhoz, hogy más tulajdona az enyém legyen szükséges egy közbenső lépés, és nem minden adásvételben elegendő, hogy a megegyezés vagy pénzfizetés ahhoz, hogy kiváltsa a tulajdonátszállást.¹⁰

A klasszikus korban azonban – ha elfogadjuk a legtöbb szerző véleményét, miszerint a *mancipatio* egy kauzáltlan átruházási mód – még az adásvétel jogcímén történő tulajdonátruházás esetében sem lehetett követelmény a vételár megfizetése. A formalitás megtartásával a tulajdonjog átszáll függetlenül attól, hogy van-e, és ha van, milyen *iusta causa* az ügylet alapja. Egyebek mellett a klasszikus korban már a *traditio*val történő átruházásnak sem eleme a vételár.

Gaius D. 18, 1, 53:

„Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor datus sit. Quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.”

Annak érdekében, hogy a tulajdon a vevőre átszálljon, nem lényeges, hogy a vételár meg van-e fizetve vagy kezes van-e állítva. Amit mi a kezessel kapcsolatban állítunk szélesebben alkalmazva kell érteni, ami azt jelenti, hogy biztonságot nyújtanak a vételárra bármilyen módon az eladónak. Például tartozásátvállalás, zálogadás ugyanaz, mint ha a vételár meg lenne fizetve.

A fentiekre tekintettel a szakirodalom nem teljesen egységes a jogcím tekintetében. Mind Bechmann mind Albertario álláspontja szerint a vételár megfizetése a klasszikus korban a *mancipatio*val történő tulajdonátszállás feltétele volt.¹¹ Ezzel szemben a magyar jogirodalom inkább az absztrakt jelleg mellett érvel.

II. 2. *In iure cessio*

Az *in iure cessio* szintén absztrakt jogügylet, mely tulajdonképpen egy színlelt per (*rei vindicatio*). Az eljárás abból áll, hogy az átruházó alperesként, a szerző fél pedig felperesként jelenik meg a bíróság előtt és az átruházó fél elfogadja a felperes követelését. *Res Mancipi* és *res nec Mancipi* átruházására egyaránt alkalmas volt.¹²

¹⁰ A forrás elemzése bővebben: Jusztinger János: A vételár az ókori római adásvételnél. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2016. 172. o. Vö. továbbá: Jusztinger János: A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban. PhD-értekezés, Pécs, 2012. 210-211. o.

¹¹ Ld. August Bechmann: Der Kauf nach gemeinem recht, I. Erlangen, 1876 – repr Aalen, 1965. 157. o.; Emilio Albertario: Il momento del trasferimento della proprietà nella compravendita Romana. In: Studi di diritto romano III (szerk. Emilio Albertario). Giuffrè, Milano, 1936. 439. o.

¹² Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 191–192. o.

III. Formátlan ügylet (*traditio*)

III. 1. Feltételei

A formátlan *traditio* esetében két feltételnek kellett teljesülnie. A dolog átadására és a *iusta causa* meglétére egyaránt szükség volt. Kezdeként azonban két dolgot meg kell jegyezni. Egyrészt *traditio* olyan értelemben, mint a dolog átadása a vevőnek az áruforgalom megjelenésétől kezdve létezett. Másrészt pedig formálódó eljárásként már a preklasszikus korban meg kellett, hogy jelenjen.¹³ „A *traditio* egy dolog birtokának átadása valamely jogszerű tulajdonszerzési cím alapján.”¹⁴ Itt azonnal el kell határolnunk egymástól a birtok-*traditiot* és a tulajdon-*traditiot*. Utóbbi esetben a *civilis possessio* és a tulajdonjog is átszáll az *accipiensre*.

Gaius 2, 19-20:

„*Nam res nec Mancipi ipsa traditione pleno iure alterius fiunt, si modo corporales sunt et ob id recipiunt traditionem. Itaque si tibi uestem uel aurum uel argentum tradidero siue ex uenditionis causa siue ex donationis siue quauis alia ex causa, statim tua fit ea res, si modo ego eius dominus sim.*”

Res nec Mancipi magával a *traditio*val válik más teljes tulajdonává feltéve, ha azok testi dolgok és ezért képesek *traditio*ra. Ezért, ha én átruházok rád ruhát, aranyat vagy ezüstöt adásvétel vagy ajándékozás jogcímén vagy bármilyen más jogcímen a tulajdonjoga azonnal a tied lesz feltéve, ha annak a tulajdonosa vagyok.

A fragmentum alapján megállapítható, hogy kezdetben csak a *res nec Mancipi* átruházására volt alkalmas a *traditio*, a klasszikus kortól azonban a *res Mancipi* is átruházhatóvá vált ezen a módon. Ugyanis, ha a *res Mancipit* *traditio*val ruházták át akkor az nem eredményezett kviritár tulajdont.

Gai. inst. 2, 41:

„*Nam si tibi rem Mancipi neque Mancipauero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium uero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias: semel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est et in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea Mancipata uel in iure cessa esset.*”

¹³ György Diószdi: Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law. Akadémia Kiadó, Budapest, 1970. 139 – 140. o.

¹⁴ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 192. o.

„Ha ugyanis neked egy *res mancipi*t se nem mancipáltam, se nem cedáltam *in iure*, csak átadtam neked, a dolog a vagyoned részévé vált, a *ius Quiritium* alapján azonban az enyém marad mindaddig, amíg azt te birtoklással el nem birtokoltad: ha egyszer ugyanis, már befejezted az elbirtoklást, attól kezdve teljes joggal a tieddé válik, azaz egyrészt a vagyonedba tartozik az a dolog, és egyúttal a *ius Quiritium* alapján is a tied, mintha csak mancipálták vagy *in iure* cedálták volna.”¹⁵

Az *actio Publiciana* megjelenésével azonban ennek a kérdésnek gyakorlati jelentősége nem maradt, minthogy az ilyen formahibásan szerző fél is, a kviritár tulajdonoséhoz hasonló védelmet kapott.¹⁶

Másrészt ezen szerzésmódnak csak *res corporalis* lehetett a tárgya, és a dolognak forgalomképesnek kellett lennie. A *tradens*nek természetesen tulajdonosnak kellett lennie. Az átvévőnek pedig *ius commerci*ivel kellett rendelkeznie.¹⁷

Az, hogy az átruházónak tulajdonosnak kellett lennie, a jogtudományban igen komoly problémákat vet fel mind a mai napig. Legtöbbször csak *probatio diabolica* (ördögi bizonyítás) néven említik, mely utal arra a sajátosságára, hogy milyen nehéz elérni, megtalálni azt. Tulajdonképpen a latin szövegekben úgy hivatkoznak rá, mint amelyet soha nem lehet elérni, lehetetlen bizonyíték.¹⁸ Az egész kérdéskör két jól ismert maxima köré összpontosul. A már említett *nemo plus iuris* és a *regressus ad multos auctores* (származékos szerzés esetén a tulajdonjogot valamely eredeti szerzésmódig kell visszavezetni) elvei köré.¹⁹ Ennek a tárgykörnek a vizsgálata a tulajdonbiztonság szempontjából elengedhetetlen, ennek elismerése esetén ugyanis a származékos úton szerző fél számára akár tulajdonjogának a bizonyítása is lehetetlenné válhatna sok esetben.

A *probatio diabolicával* Diódsi is foglalkozott. Meglátása szerint származékos tulajdonszerzés esetében a felperesnek csak azt kell bizonyítania, hogy formailag a szerzés megfelelt a szabályoknak. Ha ezt sikerült a felperesnek bizonyítania, az alperesre száll a bizonyítási teher, hogy a saját tulajdonjogát bizonyítsa.²⁰ Benedek szerint azonban ez ellentmond a forrásoknak, és egyébként is ellenétes nem csak a mai de az ókori viszonyokkal

¹⁵ Brósz Róbert (ford.): Gaius institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 53. o.

¹⁶ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 190. o.

¹⁷ Földi-Hamza: i.m. 330 –331. o.

¹⁸ Raffaele Scalcione: The Derivatives Revolution: A Trapped Innovation and a Blueprint for Regulatory Reform. Kluwer Law International, The Netherlands, 2011. 271. o.

¹⁹ Benedek Ferenc: A *probatio diabolica* kérdéséhez. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 1980/95. sz. Jogtörténeti Tanulmányok, Emlékkönyv Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára. 32. o.

²⁰ Diódsi: i.m. 154 – 155. o.

is.²¹ A *traditio*hoz kapcsolódó tulajdonátruházás problematikájával ilyen téren Ulpianus is foglalkozott. Az alábbi fragmentumban végig vezeti a *nemo plus iuris* elvét:

Ulpianus D. 41, 1, 20:

„pr. Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum qui accipit, quam est apud eum qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert, si non habuit, ad eum qui accipit nihil transfert.”

„Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit: si servus fuit fundus, cum servitutibus transit, si liber, uti fuit: et si forte servitutes debebantur fundo qui traditus est, cum iure servitutium debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet, eum qui servus sit, nihil iuri servitutis fundi detrahit, verumtamen obligat se debbitque praestare quod dixit.”

A dolog átadásával nem tud több jogot átruházni annak, aki a dolgot kapja, mint amennyit az átadó birtokol. Ebből adódóan bárki, aki tulajdonosa egy földnek át tudja ruházni azt átadással, de ha az átadónak nincs tulajdonjoga nem tudja a tulajdonjogot átruházni a szerző félnek.

Amikor a tulajdonjogot átruházzák neki, az ugyanolyan feltételekkel van átruházva, mint amilyennel rendelkezett az átruházó. Ha a földhöz szolgáalom tartozik, akkor azt azzal tudják átadni. Ha a föld mentes ettől, akkor így tudják átadni. Ha a szolgalmak a földhöz tartoznak, amit átruháznak, a föld tulajdonjoga a szolgalmi jogokkal együtt fog átszállni, amik az előnyére vannak. Így, ha bárki azt állítaná, hogy meghatározott telek mentes szolgáalomtól, és átruházza azt de az szolgáalommal van terhelve, az átadónak ez a kijelentése semmit sem kisebbít a fennálló szolgalmi jogokon, ami a mondott földhöz kapcsolódik, mindazonáltal ez kötelezi őt és muszáj teljesítenie, amit ígért.

Ezekre a körülményekre tekintettel feltételezhető, hogy a származékos szerzésmódok sohasem nyújtottak teljes biztonságot a tulajdonjog fennállására. Ez a bizonytalanság azonban lehetetlenné tette volna a római gazdaság fejlődését. Diósdival ellentétben Benedek az *usucapioban* találta meg ennek a komplikációnak a feloldását. Szerinte az elbirtoklás a tulajdonostól szerzőknek nyújt segítséget a fent említett problémák leküzdésére. Az elbirtoklás pozitív feltételei a jogcím és az elbirtoklási idő eltelte, még az akadályai az elbirtoklás megszakadása, a rosszhiszemű birtokba lépés és a dolog elbirtokolhatatlansága. Így a *traditio* nem több mint az elbirtokló helyzet létrehozója, azonban a tulajdonátruházást az

²¹ Benedek: A probatio diabolica kérdéséhez. 34. o.

usucapio fejezi be.²² Ez többek között az ingatlanátruházás esetén, amikor is telekkönyvi rendszer még nem létezett (kivétel: Egyiptom, Közép Asszír Birodalom) az egyetlen lehetőség volt, hogy biztos tulajdoni helyzeteket teremtsen.²³

A fentiekén túl még meg kell említeni az akarat szerepét a tulajdonátruházás esetében:

Gaius D. 41,1,9,3:

„Nihil enim tam conveniens est naturali aequitati quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi.”

Semmi sincs annyira összhangban a természetes méltányossággal, mint a tulajdonos kívánságának – aki szándékozik átruházni a tulajdonát másra, – megfelelni.

Ez az *animus transferendi et accipiendi dominii* elve vagyis az egybehangzó akaratmegállapodásé. A tulajdonos átkívánja ruházni a dolgot a másik fél pedig meg kívánja szerezni azt. Ez a jogelv a *traditio* két legfontosabb feltételében mutatkozik meg: a jogcímben (*iusta causa traditionis*) és az átadás tényében (*traditio rei*).²⁴

III. 2. *Traditio rei*

Az átadás ténye vagyis a birtokba adás kevésbé vitatott feltétel, mint a jogcím. Fontos, hogy az átadás az átruházó akaratából kell, hogy történjen függetlenül a jogcím fennállásától vagy fenn nem állásától (pl. ha a szerző fél ellopja a megvett dolgot, nem eredményez tulajdonátszállást).²⁵ Az alábbi fragmentum a szűkebb értelemben vett *traditio* lényegét adja.

Diocletianus C. 2, 3, 20:

„Traditionibus et usucapionibus dominia rerum non nudis pactis transferuntur”

A dolgok tulajdonjogát átadással viszik át és nem pusztá megállapodásokkal.

Maga az átadás különbözőképpen történhetett meg. a) valóságos kézből-kézbe adással; b) ha az előbbi nem lehetséges, akkor a felek egyéb módon is kifejezhetik akaratukat; c) szabadon hozzáférhető dolog esetén megegyezéssel; d) hallgatólagos *traditio*val, amikor a szerző fél önállóan veszi birtokba a dolgot; e) szimbolikus aktussal (pl. kulcs átadása).²⁶ *Longa manu traditionak* nevezzük azokat az eseteket, amikor a kézből-kézbe adás nem lehetséges:

Paulus D. 41, 2, 1, 21:

²² Benedek: A probatio diabolica kérdéséhez. 41 – 42. o. Ld. (Paulus D. 50, 16, 28) „*Alienationis verbum etiam usucapionem continet(...)*”

²³ Földi (szerk.) – Kelemen – Kisteleki – Márkus – Rigó – Siklósi: i.m. 438.o.

²⁴ Bessenyő: i.m. 257.o.

²⁵ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 192. o.

²⁶ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 164. o.

„*Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in praesentia sit, videri mihi traditam priscus ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. Non est enim corpore et tactu necesse adprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu argumento esse eas res, quae propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas, nam pro traditis eas haberi, si in re praesenti consenserint: et vina tradita videri, cum claves cellae vinariae emptori traditae fuerint.*”

Ha én elrendelem, hogy az eladó *traditio*val ruházza át a tulajdont a megbízottamra, miközben az a jelenlétünkben van, Priscus mondja, hogy úgy lesz tartva, mint ha az nekem lett volna átadva. Ugyanez a szabály lesz alkalmazva, ha én elrendelem az adósomnak, hogy fizesse másnak az összeget, ez esetben nem szükséges, hogy birtokba vegye testileg vagy ténylegesen a dolgot, de a szándék és a dolog szemmel láthatósága meglegyen. Ez azonban csak azoknál a dolgoknál bizonyít, ahol például a nagy súly miatt nem tudják megmozdítani, mint az oszlopok. Ekkor úgy tekintik, hogy az átruházás megtörtént, ha a felek megegyeztek az oszlopokról előtte. Vagy a bort átruházzák, ha a borospince kulcsát átadják a vevőnek.

*Brevi manu traditio*ról akkor beszélhetünk, ha a szerző fél korábban már birtokolta a dolgot. A *traditio* ebben az esetben abból áll, hogy kifejezik az akaratukat a felek.²⁷

Gaius D. 41.1.9.5:

„*Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem, quam commodavi aut locavi tibi aut apud te deposui, vendidero tibi: licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quod patior eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio.*”

Néha a pusztá kívánsága a tulajdonosnak elegendő, hogy átruházza a tulajdonát átadás nélkül, mint például, ha én már kölcsön adtam vagy bérbe adtam egy dolgot neked, és miután le van rakva nálad én eladom neked. Bár én nem ezzel az okkal adtam át neked, de pusztán abból a tényből következőleg, hogy én megengedem neked, hogy az eladás okán nálad maradjon, az a tied lesz.

*Constitutum possessorium*ról beszélünk, ha a szerző fél a *naturalis possessio*t nem szerezte meg. Ilyen például, ha az eladó benne marad a lakásban bérlőként.²⁸ Végül a *traditio clavium* eseteiben szintén megtörtént a birtoknak az átadása.²⁹

Gaius D. 41, 1, 9, 6:

²⁷ Plessis: i.m. 186. o.

²⁸ Benedek - Pókecz Kovács: i.m. 192.o.

²⁹ Jusztinger: A vételár az ókori... 158. o.

„Item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.”

Hasonlóképpen ha bárki eladja az áruját, amit áruraktárban tárol és ugyanakkor átadja a raktár kulcsát a vevőnek, akkor az eladó átruházta a vevőre az áru tulajdonjogát.

III. 3. *Iusta causa traditionis*

A *traditio* másik lényeges eleme a megfelelő jogcím, titulus megléte. Ezek olyan ügyletek, amelyek alkalmasak arra, hogy a tulajdonjog átszállását megvalósítsák. Ha tehát valaki csak letétbe adja át a dolog birtokát másnak, az nem alkalmas a tulajdonjog átruházására.³⁰ A *causa* kérdése azonban igen összetett, tulajdonképpen már a fogalom pontos definíciója is hiányzik a jogtudományban. A *iusta causa* követelménye az alábbi töredékben jelenik meg:

Paulus D. 41, 1, 31:

„Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.”

A pusztá átadása a dolognak nem ruházza át a tulajdonjogot. A megtörténéséhez eladás vagy más *causa* szükséges, ami megelőzi az átadást.

Ezzel kapcsolatban azonban az Institúciókban további forrásokat találunk, melyek nem csak az adásvételt ismerik el *causaként*:

I. 2, 1, 41:

„Sed si quidem ex causa donationis aut dotis aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferentur: venditae vero et traditae non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato. quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum: tamen recte dicitur et iure gentium, id est iure naturali, id effici. sed et si is qui vendidit fidem emptoris secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.”

„Már most, ha a dolog ajándék, hozomány, vagy bármi más címen adatik át, a tulajdon kétségen kívül átszáll; de az eladott és az átadott dolgok tulajdonát a vevő csak akkor szerzi meg, ha az eladónak a vételárat megfizette, vagy őt más módon kielégítette, pl. maga helyett más adóst állítva, vagy zálogot adva. Ezt a XII táblás törvény is így rendeli, de joggal lehet mondani, hogy a *ius gentium*ből, illetőleg a természetes jogelvekből is következik. De ha az eladó a vevőnek hitelt nyújtott, azt kell mondanunk, hogy a dolog rögtön a vevőé lesz.”³¹

³⁰ Földi-Hamza: i.m. 330. o.

³¹ Mészöly Gedeon *iff.* (ford): Justinianus császár institúciói négy könyvben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 56. o.

A fenti fragmentumok alapján is jól körül határolhatóak azok a titulusok, amelyekkel a tankönyvirodalom is foglalkozik.

a) A *causa solutionis* tekintették a *stipulatio* és a *legatum per damnationem* alapján történő *traditio* jogcímének. Kérdés azonban, hogy milyen következményekkel jár a tulajdonátszállásra, ha érvénytelen volt a *solutio*.³²

Gai. inst. 3, 91:

„*Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur; nam proinde ei condici potest si paret eum dare oportere, ac si mutuum accepisset.*”

Ő, aki kapott valamit, amit nem követelt egy embertől, aki fizetett neki tévedés miatt, felelős a leírásban szereplő szerződés alapján. Kereset indítható ellene a formula alapján.

A *traditio* ezek alapján érvényes és a tulajdonjog átszáll az *accipiens*re. Ebben az esetben tehát úgy teljesített a *tradens*, hogy erre nem volt kötelezve (*indebite* fizetett). Az átruházónak más módon kellett magán segítenie, hisz az adott dolgot nem veheti vissza.³³ Két együttes feltételnek teljesülni kellett tévedés esetén is: egyrészt a *tradens*nek tévedésben kellett lennie másrészt viszont szükséges volt, hogy az *accipiens* jóhiszemű legyen, melyre utal a következő fragmentum:³⁴

Scaevola D. 13, 1, 18:

„*Quoniam furtum fit, cum quis indebitos nummos sciens acceperit (...)*”

Ahol egy fél tudatosan átveszi a pénzt, ami nem követelés ez ugyanolyan, mint a lopás.

A *dissensus in causis* a következő esetben csak látszólagos mert a *causa solutionis* a valóságos jogcím mind kötelmi hagyomány mind *stipulatio* esetén.³⁵

Julianus D. 41, 1, 36:

„*Cum in corpus quidem quod traditur consentiamus, in causis vero dissentiamus, non animadverto, cur inefficax sit traditio, veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam, tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi.*”

Amikor megállapodunk a tulajdonról, ami már át van adva, de eltérő a meggyőződésünk a *causájáról* ennek az átruházásnak, nem értem miért lenne az átruházás érvénytelen. Például, ha én úgy gondolom, hogy arra vagyok kötelezve, hogy

³² Benedek Ferenc: A iusta causa traditionis a római jogban. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 1959/8. sz.10. o.

³³ Hoffmann Pál: A római magánjog rendszere mai érvényében, vagyis Pandekták alapvonalai. Heckenast Gusztáv, Budapest, 1872. 172. o.

³⁴ Benedek: i.m. 11.o.

³⁵ Jusztinger: A vételár az ókori... 159. o.

átruházom a földbirtokot neked összhangban a kötelmi hagyománnyal, és én átruházom ezt, és te abban a benyomásban vagy, hogy nekem ezt *stipulatio* alapján kellene csinálnom (...).

b) A *causa donationis* magába foglalta a szűkebb értelemben vett ajándékozáson kívüli, olyan egyéb ingyenes juttatásokat is, mint a dologi jog átruházása, vagy a tartozás elengedése. A legfontosabb jellemzőjét ezeknek az ügyleteknek az ingyenesség adta. Erre utal Ulpianus a következő töredékben:³⁶

Ulpianus D. 12, 1, 18. pr.:

„*pr. Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dederō, tu quasi mutuum accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit, videndum. Et puto nec mutuum esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti.*”

Ha én adok neked pénzt, mint ajándék, és te ezt elfogadod, mint kölcsön, Julianus azt mondja, hogy ez nem ajándék és hogy a pénz voltaképpen nem válik annak a tulajdonává, aki kapja, mivel eltérő meggyőződésük van. Így, ha ő elkölte a pénzt bár ő felelős kereset alapján a visszatérítésért, ő mindazonáltal kifogással tud élni csalás alapon, mert a pénzt elköltötték a fél akaratával összhangban, aki adta.

Ebben az esetben tehát újfent a *dissensus in causis* esetével állunk szemben. Azonban, itt már nem jön létre sem az ajándékozás sem a kölcsön, így a tulajdonátruházás sem megy végbe, már csak azért sem, mert a kölcsön nem ingyenes jogcím.³⁷

Julianus D. 41, 1, 36:

„(...) *Nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias, constat proprietatem ad te transire nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.*”

Ha én fizetek neked egy pénzösszeget abból a célból, hogy megajándékozzalak téged, és te hiszed, hogy az én szándékom kölcsön nyújtása volt neked, a tulajdonjog átszáll rád és a tény, hogy mi más meggyőződésen vagyunk az átadás és az átvétel *causájára* vonatkozólag, nem lesz akadálya a jogi átruházásnak.

A fenti *julianusi* töredék szöges ellentétben áll *Ulpianus* nézetével, hiszen a *causában* való eltérés egyik esetben meghiúsítja a tulajdonátszállást, míg a másik esetben ez nem jelent akadályt ennek bekövetkezésére. Ehelyütt csak röviden érintve a kérdést, Benedek Ferenc

³⁶ Benedek: i.m. 12.o.

³⁷ Bessenýő: i.m. 259 – 260. o.

megállapítása látszik helyesnek, mely szerint a *Julianustól* származó *fragmentum interpolált*, és az a kompilátorok nézetét adja vissza.³⁸

c) *Causa dotis*ről beszélhetünk, amennyiben hozományba adással kapcsolatos ingyenes juttatás forog fenn.³⁹

d) A *causa credendi* a jogcíme a pénztől különböző dolog tulajdonának átruházásának, ahol specifikus vagy generikus visszaadására irányuló kötelem jön létre az *accipiens* terhére. A pénz átruházása esetén annyi különbséget lehet felfedezni, hogy a pénzkölcsön átadása esetén az nagy valószínűséggel összekeveredik az *accipiens* pénzével és mint ilyen eredeti szerzősmóddal állunk szemben (*commixtio nummorum*).⁴⁰

Iavolenus D. 46, 3, 78:

„*Si alieni nummi inscio vel invito domino soluti sunt, manent eius cuius fuerunt: si mixti essent, ita ut discerni non possent, eius fieri qui accepit in libris Gaii scriptum est, ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competere.*”

Amikor a másikhoz tartozó pénz kifizetése a tulajdonosa tudta vagy beleegyezése nélkül történik, az továbbra is a tulajdonos tulajdona marad. Ha ez a pénz összekeveredik más pénzével úgy, hogy nem lehet őket elválasztani, a pénz ahhoz a személyhez fog tartozni, aki kapta így lopás elleni kerestet kap a tulajdonos az ellen, aki kifizette a pénzt.

e) A *causa emptio*nis a dolog eladásával és megvételével kapcsolatos tulajdonátruházásra vonatkozó jogcím. Egyaránt vonatkozik a készvételre és a konszenzuális adásvételre is, utóbbi esetre azonban csak a birtokba adás megtörténte után. Természetesen amennyiben az eladó nem volt tulajdonos, úgy a vevő elbirtoklással szerezhette meg a tulajdonjogot, melynek következtében szerzőscím az elbirtoklási jogcím is (*iustus titulus usucapionis*).⁴¹

A *causa emptio*nishoz tartozó kérdés, amint azt már korábban említettük, a vételár megfizetése.⁴² Archi szerint a vételár megfizetése nem szükséges a tulajdonátruházáshoz.⁴³ A

³⁸ Benedek: i.m. 26. o.

³⁹ Besseney: i.m. 257. o.

⁴⁰ Benedek - Pókecz Kovács: i.m.185. o.

⁴¹ Jusztinger: A vételár az ókori... 160. o.

⁴² Ld. erről még áttekintően: Jusztinger János: A pecunia numerata követelménye a római adásvételnél. Történeti áttekintés. Jura 2015/2. sz. 44-54. o.

⁴³ Gualberto Archi: In tema di trasferimento della proprietà per compravendita. Studia et documenta historiae et iuris 1, 1935. 115. o. A kérdéskörhöz ld. még Jusztinger János: Tulajdonszerzés és vételárfizetés a római adásvételnél. Jura 2013/1. sz. 23-36. o.; az adásvételi praxis vonatkozásában: Jusztinger János: Tulajdonszerzés és vételárfizetés az ókori Róma szerződési praxisában. Jura 2013/2. sz. 67-73. o.; János Jusztinger: Acquisition of property and the payment of purchase price in the contract practice of ancient Rome. In: Kúpna Zmluva - História a súčasnosť (szerk. Erik Štenpien). Univerzita Pavla Jozefa Safárika v Kosiciach, Košice 2013. 183-200.

preklasszikus-klasszikus korban a már említett varrói formulával kapcsolatban valószínűsíthető, hogy a vételár megfizetésére *traditio* esetében is szükség volt, de legalábbis az arra való kötelezettség vállalásra *stipulatio*s formában.⁴⁴ A klasszikus korban jelentősen megváltozott, enyhült ez a szabály, csökkent a jelentősége. A *traditio* útján történő *res nec Mancipi* átruházásának már nem feltétele a vételár megfizetése, hiszen az egyéb módon történő eladói érdek biztosítása egyaránt elegendő volt a tulajdonjog átszállásához.⁴⁵

Pomponius D. 18, 1, 19:

Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.

Amit eladtam nem válik a vevő tulajdonává, hacsak a vételárat ki nem fizette nekem, vagy biztosítékkal el nem látta a fizetést, vagy hacsak nem bízok meg a jóhiszeműségében a vevőnek, mindenféle biztosíték nélkül.

Az *iustinianusi* jogban a tulajdonátszálláshoz szükség volt a vételár megfizetésére, vagy meghitelezésére, azonban a valóságban ez már nem öltött testet. Elegendő volt a felek egybehangzó akaratnyilvánítása, tehát a konszenzus.⁴⁶

f) A kiegészítés illetve a csereszerződés is hatályos jogcímmé vált a *justiniánusi* jogban (*causa permutationis*). A *causa transactionis* szintén meg kell megemlítenünk, mely a vitás ügyekben a felek megegyezésével hozott megállapodásokra utal. Végül a *do ut facias* és a *facio ut des* szerződések jelennek meg, tehát egy dologért cserébe kapok egy szolgáltatást, vagy egy szolgáltatásért cserébe kapok egy dolgot.⁴⁷

III. 4. „Absztrakt tulajdonátruházás”

A dolgozat elején említett kérdés tekintetében vagyis, hogy a *traditio* esetében a *iusta causa* megléte szükséges-e, még csak érintőlegesen tettünk említést. Alapvetően Savignytől eredeztethető a német pandektisztikában irányadó elmélet, amely szerint a tulajdonátruházáshoz a római jogban nem volt szükség jogcímre. Savigny szerint ugyanis, a rómaiaknak túl elméleti volt annak kifejezésre juttatása, hogy a tulajdonjogot át akarják

o.; János Jusztinger: Acquisition of ownership in the sales contract practice of ancient Rome. In: Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza. (szerk. Földi András, Sándor István, Siklósi Iván). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2015. 221-234. o.

⁴⁴ Ld. Varro rust. 2,2, 5-6: „(...) Cum emptor dixit "tanti sunt mi emptae?" Et ille respondit "sunt" et expromisit nummos, (...) Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis non solverit nummos, ut ille emptorem simili iudicio, si non reddat pretium.” Jusztinger: A vételár az ókori... 172. o.

⁴⁵ Gaius D. 18, 1, 53

⁴⁶ Földi-Hamza: i.m. 331. o.

⁴⁷ Benedek - Pókecz Kovács: i.m.193. o

ruházni, azt a jogügylet körülményeiből kell kikövetkeztetni és így a *traditiónál* a *causára* tekintet nélkül megtörténik a tulajdonátruházás. Erre bizonyítékul hozza a már említett *julianusi* töredéket, hogy a *dissensus in causis* esetében is végbemegy a tulajdonjog átszállása. Azonban a fenti fragmentumot interpoláltságára tekintettel, nem lehet figyelembe venni mint bizonyíték.⁴⁸ Úgy gondolta, hogy a *traditio* egy absztrakt dologi jogi szerződés, amely így önállóan a kötelmi jogi szerződéstől függetlenül biztosítja a tulajdonjog átszállását.⁴⁹

Így tehát hibás azon szerzők véleménye, akik szerint a *traditio* végbemehetett megfelelő *titulus* nélkül. A tulajdonátszálláshoz olyan *iusta causa traditionis* kellett, amely alapján a vevő érvényesen tulajdont szerezhetett.⁵⁰

A kauzális tulajdonátruházás elmélete az *animus transferendi et accipiendi dominii* elvét kívánja degradálni azzal, hogy a *iusta causában* való megállapodás esetén az előbbire nincs is szükség. Az átruházó ugyanis sohasem cél nélkül kívánja a dolgot tradálni és a szerző fél sem cél nélkül kívánja akvirálni azt, hanem mindig egy konkrét cél érdekében.⁵¹

A német jog fejlődése során a tradicionális rendszer két alakzata jött létre. A porosz ALR és az osztrák ABGB megkövetelte az érvényes jogcímet és a dolog átadását is. Azonban, ahogy már fentebb említettük, Savigny nyomán eltávolodtak ettől a felfogástól és már csupán a dolog átadását tekintették a tulajdonátruházás egyetlen feltételének (természetesen, ha az átadó a tulajdonjogát átkívánta ruházni, az átvevő pedig ezt megkívánta szerezni). Ez jelenik meg a BGB-ben is. A francia konszenzuális rendszer ettől merőben eltér. A Code Civil szerint ugyanis, a létrejött kötelelem, a felek megegyezése tulajdonossá teszi a szerző felet. Megjegyzendő azonban, hogy harmadik személyek jogainak védelme érdekében, a francia jog is alkalmazza a tradicionális rendszert bizonyos esetekben.⁵²

IV. Az új Ptk. rendelkezései

IV. 1. Feltételei

Az új Ptk.-ban hasonlóan az 1959. évi IV. törvényhez a tulajdonjog átruházása a jogcímen alapszik. Továbbá az ingók és az ingatlanok esetében pedig különbséget tesz úgy, hogy az ingóknál a birtok átadását követeli meg, az ingatlanoknál pedig az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzést. A Ptk. az átadást, mint a tulajdonátruházás dologi jogi oldalát jogügyletnek tekinti, mely megoldás segítségével a kezelhetők a jogügyletben részt vevő

⁴⁸ Benedek: i.m. 20 – 26. o.

⁴⁹ Földi(szerk.) – Kelemen – Kisteleki – Márkus – Rigó – Siklósi: i.m. 439.o.

⁵⁰ Földi-Hamza: i.m. 330. o.

⁵¹ Bessenýő: i.m. 258. o.

⁵² Földi(szerk.) – Kelemen – Kisteleki – Márkus – Rigó – Siklósi: i.m. 439 – 440. o.

személyekben fennálló problémák (cselekvőképesség).⁵³ A magyar jog szerint tehát a tulajdonátruházás tradicionális rendszerű, a megegyezésen túl szükség van a dolog átadására is, ezáltal a szerző fél hatalmat szerez fölötte.⁵⁴

Ptk. 5:38. § [Az átruházás]:

(1) Ingó dolog tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a dolog birtokának átruházása szükséges.

(2) Ingatlan tulajdonjogának átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és erre tekintettel a tulajdonjog átruházásának az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése szükséges.

A tulajdonjog átruházásának végső soron négy feltétele van: a birtokátruházás, az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím, a tulajdonátruházás szándéka birtokátadáskor, illetve a *nemo plus iuris* elve.⁵⁵

IV. 2. Birtokátruházás

A Ptk. a birtokátruházás módjait az 5:3. §-ban szabályozza:

5:3. § [Birtokátruházás]

(1) A birtok átruházása a dolog feletti tényleges hatalomnak az erre irányuló megállapodás alapján való átengedésével valósul meg. A birtokátruházásra a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.

(2) A birtokátruházás a birtokos és a birtok megszerzőjének erre irányuló megállapodásával megvalósul, ha

- a) a birtokot megszerző fél a dolgot albirtokosként már birtokában tartja; vagy
- b) az átruházó fél a dolgot albirtokosként továbbra is birtokában tartja.

(3) A birtokátruházás a birtokos dolog feletti tényleges hatalmának megszüntetésével megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtok megszerzője megállapodnak.

(4) Ha a dolog harmadik személy birtokában van, a birtokátruházás a dolog kiadása iránti igénynek a birtokot szerző félre való átruházásával megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtokot szerző fél megállapodnak.

⁵³ (szerk.) Vékás Lajos – Gárdos Péter: A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. Wolters Kluwer, Budapest, 2013. 391. o.

⁵⁴ Lenkovics Barnabás: Dologi Jog. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014. 121 – 122. o.

⁵⁵ Lenkovics: i.m. 122. o.

Modern jogunkban tehát, hasonlóan az antik római joghoz a birtokátruházás megvalósulhat *bervi manu traditió*val, *longa manu traditió*val, *constitutum possessrium*mal, végül ún. *cessio vindicationis*szerűen vagyis olyan igény átruházásával, amely következtében harmadik személy a dolgot az igény megszerzőjének köteles kiadni.⁵⁶

IV. 3. Jogcím

A tulajdonjog megszerzéséhez szükséges átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím fennállása. Ez a legtöbb esetben valamilyen tulajdonátruházásra alkalmas szerződés, azonban egyéb esetekben lehet akár kár természetbeni megtérítése, kártalanítás, jogalap nélküli gazdagodás kiadása stb.⁵⁷ A jogcím érvénytelen volta önmagában kizárja a tulajdonátszállást, és maga a birtokátruházás is érvénytelen lesz. Az ilyen dolgot tehát tulajdoni perrel (*rei vindictio*) vissza lehet követelni. Ennek oka, hogy a felek célja a kötelmi szerződés véghezvitele, és nem csupán a birtokátruházás.⁵⁸ A Ptk. a 6. könyv, harmadik rész, XIV. címében egyebek mellett maga is meghatározza azokat a szerződéseket, amelyek alkalmasak a tulajdon átszállását előidézni. Ezek az adásvételi szerződés,⁵⁹ a csere szerződés, az ajándékozási szerződés. Ez a felsorolás azonban nem taxatív, egyrészt máshol is találunk ilyen szerződéseket (pl. kölcsön szerződés) másrészt épp a szerződési szabadság miatt. A titulus tehát azt határozza meg, hogy a birtokátruházás célja tulajdonátruházás vagy pedig egyéb ügylet (pl. haszonélvezet, bérlet).

IV. 4. *Nemo plus iuris*

A harmadik feltétel a tulajdonostól való szerzés tehát a *nemo plus iuris* elve.

5:39. § [Nem tulajdonostól való tulajdonszerzés]

(1) Átruházással a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni.

(2) A kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.

(3) Kereskedelmi forgalomban való szerzésnek minősül az, ha a vevő olyan eladótól vásárol, aki az adásvételi szerződést jogszerűen folytatott, üzletszerű gazdasági tevékenysége körében, saját nevében köti meg.

⁵⁶ Lenkovics: i.m. 122. o.

⁵⁷ Lenkovics: i.m. 122. o.

⁵⁸ (szerk.) Vékás – Gárdos: i.m. 392. o.

⁵⁹ Ehhez, összevetve a római jogi szabályozással ld. Jusztinger János: Tulajdonátruházás adásvétellel az ókori Rómában az új Ptk. rendelkezéseinek tükrében. Jura 2016/2. sz. 74-83. o.

(4) A tulajdonjognak a (2) bekezdés szerinti megszerzésével megszűnnek a harmadik személynek a dolgot terhelő olyan jogai, amelyek az átruházás előtt keletkeztek, és amelyek fennállása tekintetében a tulajdonjogot megszerző fél jóhiszemű volt.

5:40. § [Tulajdonszerzés pénzen és értékpapíron]

Akire pénzt vagy az értékpapírok átruházására vonatkozó szabályok szerint értékpapírt ruháznak át, tulajdonossá lesz akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.

A híres jogelvet tehát az első bekezdés fogalmazza meg. Azonban mai globalizált világunkban az ehhez való szigorú ragaszkodás állandó bizonytalansághoz vezetne, így a Ptk. két esetben kivételt tesz. A kiskereskedelmi forgalomban történő vásárlás esetén kizárólag ingó dolgok megszerzésekor, a vevő tulajdonjogot függetlenül attól, hogy az eladó tulajdonos volt-e feltéve, ha jóhiszemű és ellenérték fejében szerzett.⁶⁰ A jóhiszeműség megállapítására objektivizált mércét kell alkalmazni és az eset összes körülményét figyelembe kell venni. A jóhiszeműség mércéje az adott helyzetben általában elvárható magatartás, tehát ha a szerző fél nem tudott és nem is kellett tudnia arról, hogy a kereskedő nem tulajdonos. A másik kivétel az értékpapíron és pénzen történő tulajdonszerzés. Ez kizárólag azokban az esetekben áll fenn amikor ezeket tulajdonátruházási szándékkal adják át.⁶¹ Érvénytelen jogcím esetén azonban itt már nem tulajdoni perrel hanem kötelmi jogi szabályok szerint lehet visszakövetelni a pénzt vagy az értékpapírt. Ezekben az esetekben a jelen szabályok megalkotásának oka, hogy a jóhiszeműség elve és a *nemo plus iuris* elve ellentétben áll egymással. A törvény ezt a jóhiszeműség elvének elsőbbségével oldja fel természetesen az eredeti tulajdonos érdekeit is védelemben részesítve.⁶² A pénz tulajdonátruházásának szabálya igen hasonló a római jogi szabályokhoz, ahogy láthatjuk. Az római személyek is lopás elleni keresettel követelheték vissza a pénzt, tehát kötelmi alapon csak úgy, mint modern jogunkban.

IV. 5. Szándék

A tulajdonátruházás előfeltétele, hogy a birtokátruházás is a tulajdonjog átszállásának előidézése céljából menjen végbe. Ezek az ügyletek legtöbbször feltétlenek, tehát a tulajdonjog nyomban átszáll. Előfordulhat azonban, hogy ennek megtörténtét valamilyen feltételhez kötik. Ez a tulajdonjog fenntartásának egyik esete.⁶³

Ptk. 6:216. § [Tulajdonjog-fenntartás]

⁶⁰ Lenkovics: i.m. 124. o.

⁶¹ (szerk.) Vékás – Gárdos: i.m. 392. o.

⁶² Lenkovics: i.m. 124 – 125. o.

⁶³ Lenkovics: i.m. 123. o.

- (1) Az eladó a tulajdonjogát a vételár kiegyenlítéséig fenntarthatja.

IV. 6. Ingatlan-nyilvántartás

Az ingatlan tulajdonának átruházása esetén, ahogy már volt róla szó nem feltétel az ingatlan birtokbavétele, csupán az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés. A közhitelesség elve és a bejegyzés elve biztosítja, hogy a nyilvántartás el tudja látni funkcióját.⁶⁴

5:168. § [A bejegyzési elv]

(1) Törvényben meghatározott egyes jogok keletkezése, módosulása és megszűnése az ingatlan-nyilvántartási tulajdoni lapra történő bejegyzéssel megy végbe. Az ingatlan-nyilvántartásba azokat a jogokat lehet bejegyezni, amelyek bejegyezését jogszabály lehetővé teszi.

5:170. § [Az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége]

Az ingatlan-nyilvántartás a bejegyzett jogok és a feljegyzett tények fennállását hitelesen tanúsítja.

V. Záró gondolatok

Látható, hogy az antik római jog a tulajdonátruházásra vonatkozó szabályozás területén, minden tekintetben egyenlő szinten állt modern jogunkkal, nem tekinthetjük fejletlenebbnek. A *traditio* területén kialakított római feltételrendszer és az új Ptk. tulajdonátruházásra vonatkozó kondíciói sok tekintetben egybecsengenek. A római jog és a modern Ptk. is megköveteli a két legfontosabb feltétel teljesülését, vagyis a jogcím és a birtokbaadás megtörténtét (modern jogunkban az ingatlan átruházása esetén a birtokbaadást az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzés helyettesíti). Az új Ptk. tehát a kauzális tradicionális rendszeren alapszik, minthogy mind a két feltételnek teljesülni kell. Úgy gondolom, hogy ez a rövid tanulmány is jól példázza a római jog nagyfokú fejlettséget, és azt, hogy a modern európai tulajdonátruházási rendszerek – akár a német akár a francia akár a magyar típus – mind az antik jogból származnak illetve, ahogy Benedek Ferenc megfogalmazta, mindegyik a római joghoz megy vissza igazolásért, és igyekszik megindokolni a maga igazát ezért az antik jog vizsgálata, és álláspontjának megállapítása közelebb vihet minket a modern jogokban felmerülő kérdések megválaszolásához.⁶⁵

⁶⁴ Sándor István: Polgári Jog I, polgári jog alapelvei, az ember, mint jogalany, a személyiségi jogok, és a dologi jog. Patrocinium, Budapest, 2015. 160. o.

⁶⁵ Benedek: i.m. 4.o.

Makai Krisztián

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja

A jogosulatlan vadászat büntetőjogi jogkövetkezményei, különös tekintettel az orvvadászat tényállására

Annak, hogy a jogosulatlan vadászat büntetőjogi jogkövetkezményeiről és ezen belül is az orvvadászat tényállásáról készítem el a pályamunkám, több indoka is van. Az egyik természetesen maga a büntetőjog szeretete, ami azzal egészül ki, hogy magam is aktívan vadászom, így a vadászat egyéb vonatkozásai mellett annak büntetőjogi kérdései is felkeltették érdeklődésem. A másik pedig az orvvadászat tényállásának újszerűsége, mely a 2012. évi C. törvényben (Btk.) szerepel először büntetőjogi szabályozásunk fejlődésének történetében.

Tekintettel a dolgozat terjedelmi korlátaira, nem lehetséges a vadászattal összefüggő, ahhoz kapcsolódó összes büntetőjogi tényállás szerteágazó rendszerét felvázolni, így munkám elsősorban a címben jelölt bűncselekmény, a jogosulatlan vadászat, illetve ahogy a Btk. 245. § jelöli „Orrvadászat” problémájával fog behatóan – valamint az ezzel szorosan összefüggő bűncselekményekkel érintőlegesen – foglalkozni.

Meglátásom szerint az egyes büntetőjogi tényállások értelmezéséhez, azok gyakorlatba történő átültetéséhez elengedhetetlen adott tényállás történeti vonatkozásait is megvizsgálni ahhoz, hogy megértsük, milyen társadalmi érdeket kívánt védeni a jogalkotó annak megalkotásával. E frissen a törvénybe emelt tényállás még inkább szükségessé teszi kialakulásának áttekintését, hisz máskülönben nem kaphatnánk pontos képet arról, milyen sokrétű lehet azon esetek palettája, amelyek szankcionálása a 245. § alapján történik. Ebből következően dolgozatomat is az orvvadászat történetének kifejtésével kezdem, azonban ezt megelőzően szólni érdemes két – sokak által szinonimaként ismert – fogalomról, melyek egymástól való elhatárolása elengedhetetlen a kérdéskör precíz körbejárásához. Ezt a legvilágosabban Zoltán Ödön fejti ki egy 2005. évi tanulmányában.

E két fogalom az „orvvadász” és a „vadorzó”. Előbbinél az „orv”. míg utóbbinál az „orzó” jelzőre kell fektetnünk a hangsúlyt. Az orvvadász szóösszetétel azt jelzi, hogy a vadászati tevékenység a maga egészében „orv”, azaz tisztességtelen, a vadászatra vonatkozó jogszabályok rendelkezéseit sértő, jogosulatlan vadászat.¹ Ugyanakkor a vadorzó kifejezés

¹ Zoltán Ödön: Az orvvadászatról és szankcionálásának változásairól. Jogtudományi Közlöny, 2005/3. szám

estében az „orzó” a „vad” szóval áll szoros kapcsolatban, így Zoltán Ödön mondatait is olvasva könnyedén levonhatjuk a következtetést, itt nem az általános vadászati tevékenység jogszerűtlen folytatását kell értenünk, csupán a vad elejtésére irányuló konkrét, ám szintén jogszerűtlen magatartást, más birtokában, tulajdonában álló vadnak jogtalanul való elejtését, s az így lőtt vad elvitelét, ellopását. Meglátásom szerint – a mai szabályozás tükrében – ezt akként értelmezhetjük, hogy a vadászó orvvadászi tevékenységet kifejtve vadat lop, azt jogtalanul eltulajdonítja, s ezzel nem csak az orvvadászat, hanem a lopás tényállási elemeit (Btk. 370. §) is kimeríti. A későbbiekben célszerű behatóan foglalkozni azzal, hogyan viszonyul egymáshoz az orvvadászat és a lopás tényállása.

I. Szemelvények az orvvadászat történetéből

Az orvvadászat kérdése évszázados probléma a vadászok, ugyanakkor a nemvadászok körében is. Elsősorban az érdekelteket érintő cselekményről, annak fogalmáról, meghatározásáról van szó, melynek tartalommal való megtöltése mindig adott társadalmi korszakban uralkodó felfogás függvénye. Az orvvadászat társadalmi megítélése az idők folyamán jelentős változáson ment át, melyet elsősorban a társadalmi – gazdasági viszonyok változása határozott és határoz meg ma is, ami ezen tevékenységek társadalmi és jogi megítélésében, illetve szankcionálásában manifesztálódik.

A Honfoglalás idején a vadászati tevékenység nem volt korlátok közé szorítható. Jogi szabályozásának kérdése akkor merült fel először, amikor a vadászattal kapcsolatban érdek összeütközések merültek fel. Az időszak jellemzője a különböző korlátozások - területre, személyekre, időre - megjelenését jelenti a gyakorlatban, melyben közrejátszott a földtulajdon megjelenése is. A folyamat a magatartások szankcionálásnak kérdéseit is felszínre hozta, ami összefüggésben áll a jog és a vad tulajdonjoga egymáshoz való viszonyának alakulásával.² Az ezt követő állomások tárgyalását egészen napjainkig úgy gondolom elegendő csak vázlatosan – a teljesség igénye nélkül, de a lényeges állomásokat kiemelve – tárgyalni.

- Szent László *Decretum liber primus* 12. fejezete vagyoni jellegű szankciókkal fenyegeti a „mondott ünnepnapokon” tiltottan vadászókat.³

- II. Ulászló ötödik dekrétumának XVIII. cikke megtiltja a vadászatot a parasztnak⁴

² Zoltán Ödön: i. m.

³ Szent László Király *Dekrétomainak Első Könyve*. 12. Fejezet, a mondott ünnepnapok megtartásáról

⁴ 1504. évi XVIII. törvénycikk: a parasztnak vadászni és madarászni tilos

- 1729. évi XXII. törvénycikk megerősíti II. Ulászló dekrétumának XVIII. cikkelyét, valamint annak személyi hatályát kiterjesztették a polgárokra, „az összes nem nemesekre” és „az országban lakó bármily állású nem – honosítottakra is”.⁵

- II. József 1786. évi vadászati rendszabálya fellépett a vadorzás ellen és az idegen vad lelövését vagy elfogását lopásnak nyilvánította, azonban ez nem tudott törvényerőre emelkedni.

- 1872. évi VI. törvénycikk IV. fejezete rendelkezett „A vadászati kihágásokról és azok büntetéséről”, mely már használja az „orvvadászat” kifejezést és pénzbírsággal rendeli büntetni, ami elzárásra is átváltoztatható. E törvénycikk 1. § - a szabályozza először, hogy a vadászati jog a földtulajdonjognak elválaszthatatlan része, mely a mai napig változatlan formában jelen van és meghatározza a vadászatra vonatkozó jogszabályokat és azok alkalmazhatóságát.⁶

- 1883. évi XX. törvénycikk ugyanazt a kérdéskört szabályozta, mint az 1872. évi VI. törvénycikk.⁷ E törvény módosításokkal ugyan, de a II. világháborút követően is sokáig fennmaradt.

Következő nagy állomás az egyes szabálysértésekről szóló, többször módosított 17/1968. (IV.14.) Kormányrendelet volt, amely szabálysértésként minősítette és pénzbírsággal sújtotta a vadászjegy nélkül vadászókat, illetve azokat, akik úgy vadásztak, hogy az nem felelt meg a vadászat gyakorlására megállapított feltételeknek. Jogosulatlanul vadászónak tekintette azokat is, akik tiltott helyen vagy időben, tiltott módon, vagy tiltott vadra vadásztak. Az orvvadászat kifejezést még sem ez, sem az ezt követő 1999. évi LXIX. törvény nem használta, pusztán jogosulatlan vadásatról beszélt, igen enyhe szankciókkal fenyegetve az elkövetőket. Noha a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (Szabs. tv.) is így tesz, ugyanakkor – ezzel egyidejűleg – a Btk. beemeli a kifejezést. Elmondhatjuk tehát, hogy egészen a Btk. megjelenéséig az orvvadászatot, azaz azt a jogellenes magatartást, amely a vad jogellenes elejtését megelőző tevékenységben merül ki, a jogalkotó nem pönalizálta. Ezen tevékenység csak szabálysértés volt, mely ha a vad eltulajdonításával párosult, akkor átlépett a lopás vétségének, vagy büntetnének – vad értékétől függően – a „birodalmába”, melyet már büntetőjogi eszközökkel is lehetett szankcionálni. Ez utóbbi ma is jelen van a gyakorlatban, azonban erre a tényállással kapcsolatos halmazati kérdéseknél célszerű kitérni.

⁵ 1729. évi XXII. törvénycikk: a vadászat és madarászat szabályozásáról

⁶ 1872. évi VI. törvénycikk: a vadásatról

⁷ 1883. évi XX. törvénycikk: a vadásatról

A probléma nem csak a 2012. – t megelőző években volt először porondon a magyar jogalkotás elmúlt két évtizedében. Rajcsányi Péter országgyűlési képviselő már 1999 – ben benyújtott egy törvényjavaslatot a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (régibtk.) módosításáról, melyet Makai Lajossal a büntetőjog és a vadászati jog egyik jelentős képviselőjével közösen dolgoztak ki és a „jogosulatlan vadászat” címet viselte volna. E javaslat „megtörlobb” jellegű volt a jelenlegi szabályozásnál. Ez a következtetés legfőképp abból vonható le, hogy nem csak alap, hanem minősített esetei is voltak, melyeket már 1-5 évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionáltak volna. A súlyosabban minősülő esetek arra vonatkoztak, ha tilalmi időben, éjjel, fegyveresen, csoportosan, vagy bűnszövetségben követték el a bűncselekményt.⁸ Véleményem szerint ez a megközelítés túlmegy a szankcióval elérni kívánt célon, ugyanakkor indokoltnak tartanám a hatályos törvénybe is beiktatni, súlyosabb büntetés kilátásba helyezésével a csoportosan, vagy bűnszövetségben való elkövetés szankcionálását, hisz ez évtizedek óta probléma, mely az orvvadászatnak már egy szervezettebb és egyúttal súlyosabb foka, s az ily módon elkövetőkkel szemben talán hathatósabban érvényesülne a szankció speciálpreventív hatása.

A következő jelentős állomás, mely szintén nagy hatást gyakorolt a jelenlegi szabályozásra, továbbá – az eddig említettek mellett – ez is alapját adta a hatályos joggyakorlatnak, a 2004. évi X. törvény 2. § - a, ami a régibtk. – t a 266/B § - szal egészítette ki, az állatkínzás tényállásával. Elmondható ugyan, hogy a törvényhozó felismerte a jogosulatlan vadászat széles körben kárt okozó, jogtalan és tisztességtelen voltának a társadalomra is egyre veszélyesebb jellegét és negatívabb hatását, ugyanakkor a módosítás egyértelműen félresikerült lett. Több okból is erre a következtetésre juthatunk:

A törvénybe emelt új tényállás (1) bekezdésének a) és b) pontja helyesen határozta meg az állatkínzás fogalmát, s azt szankcionálta is. Az egyik probléma azonban abban lehetett fel, hogy a jogalkotó teljes egészében kihagyta a törvényből az orvvadászat – ha úgy tetszik – jogosulatlan vadászat tényállását. A másik nagy hiba forrása pedig konkrétan a 266/B. § (2) bekezdése. Ez ugyanis úgy rendelkezik, hogy az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki

a vadászatról szóló törvény által tiltott vadászati eszközzel vagy
tiltott vadászati módon vadászik

Ezzel az alapvető gond, hogy összekeverte az állatkínzást és a jogellenes vadászatot. Természetesen, aki az imént felsorolt módokon vadászik kétségtelenül elköveti a vétséget, mert megszegi a törvényi előírásokat, ugyanakkor már eleve nyilván nem állatkínzó,

⁸ *Rajcsányi Péter, országgyűlési képviselő – dr. Makai Lajos, bíró: levélváltás az 1978. évi IV. törvényt módosító törvényjavaslatról*

különösen akkor nem, ha magatartásának nincs eredménye, jelesül nem sikerül vadat lőnie.⁹ További hiányossága a rendelkezésnek, hogy a vad védelméről, a vadgazdálkodásról és a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény (Vtv.) - mely jelenleg is hatályos és háttérét adja minden vadászattal kapcsolatos más szabályozásnak – 37. § - a felsorolja a vadászati tilalmakat. Tilos vadászni:

- a) tiltott vadászati eszközzel
- b) tiltott vadászati módon;
- c) vadászati tilalmi időben;
- d) vadászati kíméleti területen;
- e) vadászati tilalom hatósági elrendelése esetén.

A 2004. évi törvény ezek közül csak az a) és b) pontokban foglaltak megsértését rendelte büntetni, a c), d) és e) pontos szerinti tilalmak megszegése továbbra is csak legfeljebb szabálysértésnek minősült. Mielőtt azonban rátérnénk a jelenlegi szabályozásra és annak gyakorlati kérdéseire még egy, szinte megmosolyogtató anomáliát érdemes kiemelni ezen módosítás kapcsán.

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (régi Sztv.) 149. § - a következőket mondta ki:

“Aki

a) idegen vadászterületen,

b) tiltott helyen vagy időben

jogosulatlanul, vad elejtésére használható és arra alkalmas állapotban lévő eszközzel tartózkodik, százezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Aki vadászjegy nélkül vagy pedig úgy vadászik, hogy nem felel meg a vadászat gyakorlására megállapított feltételeknek, százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(3) Az a vadász, aki tiltott helyen vagy időben, továbbá tiltott vadra vagy tiltott módon vadászik, százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(4) Aki a vadászatról szóló jogszabályok megszegésével vadásztat, százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.”

Ezek tulajdonképpen azok a magatartások, melyek a jogosulatlan vadászat fogalmi körébe sorolhatók, a 2004. évi módosítás azonban nem értékelte bűncselekményként, melynek következménye, hogy aki tiltott vadászati módon – pl. lesgödörből nyúlra lőtt, de egyebekben

⁹ Zoltán Ödön: i. m.

megfelelt a törvényi előírásoknak (rendelkezik vadászjeggyel, stb.) – vadászott, akkor az megvalósította a régi Btk. 266/B § (2) bekezdését és vétség miatt szabadságvesztéssel volt sújtható. Azonban, ha valaki vadászatra való jogosultság nélkül (vadászjegy, vadászati engedély hiányában), vagy tilalmi időben, vagy kíméleti területen nagy értékű vadat akart löni, akkor ez nem minősült bűncselekménynek, csupán szabálysértés volt, amely csak pénzbírsággal sújtható.

II. A jelenlegi szabályozás indoka és háttere

A jelenlegi szabályozás a már említett Btk. 245. § -a, mely már az orvvadászat címet viseli. Ugyan az előzőekben kimerítően foglalkoztam a folyamattal, ami ezen magatartás törvénybe emeléséhez vezetett, mégis indokoltnak tartom közelebbről meghatározni ennek konkrét okait, valamint azon – a Btk. – n kívüli jogszabályokban található – rendelkezéseket kiemelni, melyek a tényállás hátterét adják, tartalommal töltik meg azt. Az orvvadászat tényállása ugyanis keretdiszpozíció, melyet a már említett Vtv. továbbá annak végrehajtási rendelete a 79/2004. (V.4.) FVM rendelet (Vhr.) tölt meg tartalommal.

„A vadászat nem gyilkolás nem a feltétlen ölési, pusztítási vágy kiélése. A vadászat az ember és a természet kapcsolata, szeretete, tisztelete, a vadászat hitvallás, a vadászat szépség, a férfias erő és bátorság kifejezője.” mondja helyesen Bakóczy Attila „Vadorzók” c. művében. Az orvvadászás ezzel szemben engedély nélküli vadászatot jelent idegen vadászterületen lőfegyverrel vagy más tilalmazott eszközzel, melynek célja a vad elejtése, s mely nagyobb részt kíméletlen, hosszú szenvedést okoz a vadnak, kárt okoz az államnak és a vadászatra jogosultnak is, e mellett társadalomra veszélyessége is megkérdőjelezhetetlen.¹⁰

Már az 1999. évi Rajcsányi féle javaslat indokolása is tartalmazta a tényállás törvénybe iktatásának szükségességét és ez mind a mai napig megállja a helyét. Az orvvadászat már akkor soha nem látott méreteket öltött, mely ellen határozottabb fellépés vált szükségessé. Míg a magyar Btk.-ban 2012 – ig nem volt szabályozva, mint bűncselekmény, addig több európai állam – így Németország, vagy Ausztria – törvényei önálló bűncselekményként határozták és határozzák meg ma is. Egy akkori felmérés szerint a vadgazdálkodás mintegy 20 % - a orvvadászat útján veszett el. Ebből is következtethetünk, hogy az akkori szabályozás, mely szabálysértésként értékelte a jogosulatlan vadászatot, nem rendelkezett kellő visszatartó erővel, hisz a száz – százötven – ezer forintos bírságokat – kis túlzással – bárki meg tudta fizetni. Az orvvadászat tényállásának pönalizálása előtt a lopás tényállása alapján lehetett

¹⁰ Bakóczy Attila: Vadorzók. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest 1973. 16. o.

megállapítani a jogosulatlanul vadászó személy felelősségét, azonban már utaltam rá, hogy ez a jogosulatlan vadászatnak csak egy kis részét jelenti, tulajdonképpen annak befejezése, a vad elvétele, elvitele. Az orrvadászat veszélyessége azonban nem csak és főleg nem ebben rejlik, hanem az ezt megelőzően jogosulatlanul folytatott vadászati tevékenységben, ami ebben a megközelítésben gyakorlatilag egy büntetlen előkészületi jellegű cselekmény. Szintén indoka a szabályozásnak az, hogy abban az esetben, amikor egy idegen vadászterületen vadászfegyverrel, vagy más, vad elejtésére alkalmas eszközzel sétáló személy engedéllyel tartja azt magánál, szinte lehetetlen volt az akkori jogi konstrukció mellett (ld. feljebb) bizonyítani azt, hogy az illető személy ott jogosulatlanul vadászik. Összességében tehát azt lehet mondani, hogy a jogalkotó felismerte azt, hogy ezen magatartássorozat társadalomra veszélyessége nem csak és nem legfőképp a vad eltulajdonításában rejlik, hanem abban a jogellenes cselekményben, mely azzal veszi kezdetét, amikor valaki idegen vadászati jogot sértve, vad elejtésére alkalmas eszközzel megjelenik a vadászterületen, függetlenül attól, hogy eleve hiányoznak a vadászat egyes, személyi feltételei (pl. nem rendelkezik vadászvizsgával sem), vagy ugyan vadászként végzi tevékenységét, de illegálisán, idegen vadászterületen teszi mindezt.

A jogosulatlan vadászat társadalomra veszélyessége sokrétű, ezért erről véleményem szerint külön érdemes említést tenni még mielőtt a jogszabály elemzésébe belekezdenék. Egyik eleme a veszélyes helyzetek létrehozásában rejlik, amely már abból is következik, hogy nyilvánvalóan a vadász nem írja be magát a vadászatra jogosult által vezetett „beírókönyvbe” a vadászat megkezdése előtt, így a területen való kóborlása saját magára, illetve ha ő maga lövést ad le, a vadászati jogosultsággal vadászóra és bárki más ott tartózkodóra is veszélyhelyzetet teremt, mely olyan bűncselekmények elkövetéséhez vezethet, mint a „foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés” (Btk. 165. §), ezzel veszélyeztetve mások életét, testi épségét, vagyontárgyait.

Másik fontos eleme az orrvadászat élelmiszerbiztonsági kockázata, hisz az a jogosulatlanul vadászók ma már éttermi konyhákra is termelnek és gyakran a rendes piaci ár negyedéért adják a hús kilóját, természetesen „feketén”, ami közegészségügyi kérdéseket is felvet. Itt fontos megjegyezni, hogy akik jogszerűen folytatnak vadászati tevékenységet tisztában vannak azzal, milyen sokféle betegséget, kórokozót terjeszthetnek az állatok, épp ezért lényeges szabály, hogy észlelt esetekben értesíteni köteles a vadászatra jogosult a hatósági állatorvost. Szintén egyértelmű, hogy egy orrvadász ezzel nem foglalkozik, hiszen azon túl, hogy nem érdeke, „a saját bőrét sem viszi vásárra”. A magatartás társadalomra veszélyessége ezeken túl megjelenik az állatvédelmi szabályok be nem tartásában is. A vadász

tiszteli a vadat, valamint betartja a vadászat írott és íratlan szabályait, a vadászati módokat, eszközöket, előírásokat. Az orvvadászt azonban nem érdekli, hogy tilos a vad kíntása, hisz a köztük széles körben elterjedt „hurkolás” lassú kíntálásra ítéli a megfogott állatot, s ezzel az állatkíntás bűncselekményét is megvalósítja (Btk. 244. §). A jelenségnek, ezeken kívül vannak természetvédelmi vonatkozásai is. A vadgazdálkodás ugyan beavatkozás a természet világába, de fontos szerepe van a vadállomány mennyiségi szabályozásában és fenntartásában is. A természetvédelem szempontjai megnyilvánulnak a vadászati eszközökre, a tilalmi időkre és általában a vad védelmére vonatkozó rendelkezésekben is, melyek betartása hozzájárul a vadon élő, vadászható vadfajok biológiai sokféleségének fenntartásához. Itt is egyértelmű lehet a következtetés, a vadászó nem veszi figyelembe melyek a nem vadászható vadfajok, ahogyan azt sem, hogy melyek a természetvédelmi indíttatású vadászati idények, s ezzel veszélyeztetni adott vadfaj természetes állományának sokféleségét, fennmaradását. Fontos szempont a vagyoni jogok sérelme és a vadgazdálkodás ellehetetlenítése, ugyanis az orvvadászok beavatkozása évente milliárdos károkat okoz. A legnagyobb károk azokon a területeken keletkeznek, ahol a vadállománynak nemcsak a húsertéke, hanem a trófea és génkészlet értéke is jelentős (pl. Gemenc).¹¹

III. A törvényi tényállás elemzése összhangban a Vtv. és Vhr. rendelkezéseivel

A jelenlegi szabályozás a következőképpen szól:

“Aki

a) vadászterületen vadászatra való jogosultság nélkül, illetve idegen vadászterületen vadászóként engedély nélkül vad elejtésére vagy elfogására irányuló tevékenységet végez,

b) külön jogszabályban meghatározott, a vadfaj valamennyi egyedére kiterjedő vadászati tilalmi idő hatálya alá eső vadfaj egyedét ejti vagy fogja el,

c) külön jogszabályban meghatározott tiltott vadászati eszközzel, tiltott vadászati módon vagy kémleleti területen vad, illetve fokozottan védett vagy védett gerinces állat elejtésére vagy elfogására irányuló tevékenységet végez,

bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹²

A törvényi tényállás legfontosabb háttérjogszabályai a már említett Vtv., illetve Vhr.

A bűncselekmény által védett jogi tárgy a vadászható állatfajok, a fokozottan védett és védett gerinces állatok természetes állapotának fenntartásához, élőhelyük védelméhez, a

¹¹ Elek Balázs: Egy hiányzó törvényi tényállás: az orvvadászat. Kézirat.

¹² Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 245. §

vadgazdálkodás, a vadászati jog gyakorlása és hasznosítása jogilag szabályozott rendjének fenntartásához fűződő társadalmi érdek.¹³

A bűncselekmény elkövetési tárgya a vad, amely alatt a Vtv. 1. § (1) bekezdése értelmében a Magyarországon vadon élő állatfajok közül a vadászható fajokat kell érteni, tehát nem elkövetési tárgy a vadon élő, ám nem vadászható állatfaj, kivéve a c) pontban meghatározott védett és fokozottan védett állatfajok. Azt pedig, hogy mit tekintünk vadászható fajnak a Vhr. 1. § (1) bekezdésében találhatjuk meg. Jelenleg nyolc nagyvad faj és negyvenegy apróvad faj lehet elkövetési tárgy. Ez a c) pont esetében annyiban változik, hogy a védett és fokozottan védett állatfajok listája az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős növény – és állatfajok közzétételéről szóló 13/2001. (V.9.) KöM rendelet 2. számú mellékletében található.¹⁴

A bűncselekmény alanya bárki lehet. Az a) pont második fordulata képez kivételt ez alól, ugyanis annak alanya csak vadász lehet, ezért ő speciális tettesnek is nevezhető. Ennek a bűncselekménynek is lehet közvetett és közvetlen tettese is. Közvetett tettese lehet a bűncselekménynek, ha az orvvadász a gyermekével teteti ki a hurkot a vadváltóra (nyomvonal, melyen a vadak rendszeresen mozognak). Ilyenről azonban akkor is beszélhetünk, amikor valaki más személy tévedésének kihasználásával követi el a bűncselekményt. Ilyen lehet a vendégvadász kísérője akkor, ha vendége, megtevéstése hatására abban a téves feltevésben van, hogy az adott terület még a meghívó – tehát, akinél a kísérő vadász, vadásztársasági tag – vadásztársasághoz tartozik és úgy tudja, hogy jogszerűen ejti el az előre megbeszélt nagyvadat.¹⁵

A bűncselekmény csak szándékosan követhető el.¹⁶

A bűncselekmény tipikusan a lopással és a löfegyverrel, lőszerral visszaélés bűncselekményével állhat halmazatban. Az orvvadászattal halmazatban elkövetett lopás és rongálás sértettje maga a vadászatra jogosult.¹⁷

A bűncselekmény elkövetési magatartásának alapját is a Vtv. rendelkezései adják. Ehhez először tisztázni szükséges, hogy eszerint mi a vadászat fogalma, hisz a törvényi tényállás a jogellenesen folytatott vadászatot rendeli büntetni. A Vtv. 56. § (1) bekezdése értelmében vadászat a vadnak a törvényben engedélyezett eszközzel, vagy ragadozó madárral, illetve magyar agárral és engedélyezett módon vadász által, vadászterületen történő elejtésére,

¹³ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: Az új Büntető Törvénykönyv Magyarázata. Kommentár a 2012. évi C. törvényhez. Menedzser Praxis Kiadó és Tanácsadó Kft. Budapest 2014. 339 – 343. o.

¹⁴ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: i. m.

¹⁵ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: i. m.

¹⁶ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: i. m.

¹⁷ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: i. m.

vagy elfogására irányuló tevékenység.¹⁸ Tehát a vadászat jogszerű gyakorlásához a Vtv. több feltétel együttes fennállását követeli meg. A következőkben ezen feltételeket a Vtv. rendelkezései alapján elkülönítve és kibontva tárgyalom, melyekhez a Kommentártól eltérve, rendszerbe foglalva kapcsolom a Btk. orvvadászatra vonatkozó egyes fordulóit.

Előjáróban érdemes lefektetni, hogy a tényállás a) és c) pontjaiban írt elkövetési magatartás a vad, illetve a fokozottan védett, vagy védett gerinces állat elejtésére, vagy elfogására irányuló, de az eredményt, tehát magát az elejtést, elfogást nélkülöző tevékenység, azonban a b) pontban csak az alapozza meg a cselekmény tényállásszerűségét, ha a vad elejtése, elfogása is megtörténik.

a) Csak vadász gyakorolhatja olyan vadászterületen, ahol vadászatra jogosultsággal rendelkezik. Ezeket hívjuk a vadászat **személyhez kapcsolódó feltételeinek**:

a. A Vtv. rendelkezései alapján a vadászterületen vadászatra jogosultsággal rendelkezik a vadászterület tulajdonosa, a vadászati jog haszonbérbe adása esetén pedig annak haszonbérelője (tehát maga a vadásztársaság), továbbá a vendégvadász és a bérvadász.

b. További személyhez kötött feltétel, hogy az illető személy vadász is legyen, melyről a Vtv. 59. § - a rendelkezik. Eszerint rendelkeznie kell vadászjeggyel, vagy vadászati engedéllyel, illetve vadászlőfegyverrel való vadászat esetén, vadászlőfegyver-tartási engedéllyel; ragadozó madárral való vadászat esetén, a természetvédelmi hatóság által ragadozó madár tartására kiadott engedéllyel.

Ezen rendelkezések alapján a törvényi tényállás tulajdonképpen un. külső és belső orvvadászatot különbözteti meg egymástól. Előbbi a 245. § a) pontjának első fordulata, amikor az elkövető a személyi feltételek közül sem az “a.”, sem a “b.” pontban írtaknak nem felel meg. Magatartása ezért a jogszerű vadászat személyi feltételeinek teljes hiánya miatt tényállásszerű. Én ezt klasszikus orvvadászatnak nevezném, hiszen ez az az eset, amikor az illető személynek még vadászvizsgálata sincs. A belső orvvadászat – tehát a 245. § a) pont második fordulata - az, amikor az elkövető megfelel a személyi feltételek közül a “b.” pontban írtaknak (tett vadászvizsgát és a szükséges engedéllyel is rendelkezik), ugyanakkor nem rendelkezik vadászati jogosultsággal, tehát az “a.” pont teljes hiánya merül fel. Elkövetője ennek ezért csak vadász lehet.

Leegyszerűsítve két eset különböztethető meg. Az egyik, amikor valaki ugyan tett vadászvizsgát, de bármiféle engedély nélkül olyan területen vadászik, ahol más a vadászatra

¹⁸ Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs – Makai Lajos: i. m.

jogosult. A másik, amikor valaki még a vadászvizsgát sem tette le, nem nevezhető vadásznak, de ennek ellenére mégis vadászik valamely területen.

b) A vadászat csak akkor jogszerű, ha az a a Vtv. – ben **engedélyezett eszközökkel** történik, amit a Vtv. 67. § határoz meg. Vadat csak vadászati célra engedélyezett - legalább negyvenöt centiméter csőhosszúságú – vadászlőfegyverrel lehet elejteni. Vadászíjjal történő vadászat esetében gímszarvast, dámszarvast, muflont, vaddisznót és őzet kizárólag 222,7 newton húzóerőt meghaladó vadászíjjal és arra alkalmas vadászvevesszővel lehet elejteni. Vadat elfogni az e célra szolgáló hálóval, befogó karámmal, altató-, bénítólövedékes fegyverrel, valamint a vonatkozó közösségi rendeletben nem tiltott, illetve megengedett csapdázási módszerrel lehet. Egyéb szabályokat is felsorol a törvény, ám ezek előfordulása igen csekély.

A Vtv. ezzel párhuzamosan a 37/A. § - ban felsorolja azoknak az eszközöknek a körét, amelyekkel tilos vadászati tevékenységet folytatni:

1. a mérgezett hegyű és robbanó fejű nyílvessző;
2. a számszerű;
3. a lőfegyverre szerelt hangtompító eszköz;
4. a hurok, horog, madárlép, verem;
5. a működése vagy felhasználása körülményei folytán nem szelektív háló;
6. elöltöltő fegyver használata nem egyéni vadászatra;
7. az önműködő (automata) és öntöltő (félautomata) golyós lőfegyver;
8. vak, illetve megcsonkított élő csali állat;
9. az áramütést előidéző elektromos eszközök;
10. az emlősfajok ejtőhálójával történő befogásának kivételével a robbanószerek;
11. elektronikus képnagyítóból vagy képátalakítóból álló, éjszakai lövésre alkalmas célzóeszközök;
12. mérgezett vagy altató csalétkék.

c) További feltétele a jogszerű vadászatnak, hogy a Vtv. 30. § (1) bekezdésének megfelelően, **engedélyezett módon** történjen, azaz a vadat elejteni kizárólag a törvényben meghatározott módon szabad. Tilos a vadat a vonatkozó közösségi rendeletekben foglalt csapdázási módszerrel, valamint méreg alkalmazásával elfogni, illetve elpusztítani.

d) A Vtv. 37. § (1) bekezdése az, amely megfogalmazza azt a feltételt, miszerint **tilos vadászni vadászati kíméleti területen**, a 39. § rendelkezései pedig kimondják, hogy a vadászati hatóság a vadászterületet, vagy annak meghatározott részét kíméleti területnek minősítheti és mindezt milyen feltételek fennállása esetén teheti meg.

Ezen rendelkezéseknek (b), c), d) pontok) feleltethető meg a Btk. 245. § c) pontjának első, második és harmadik fordulata, melyeknél, mint azt fentebb említettem a magatartás megegyezik az a) pontban írtakkal, tehát itt sem elejtésről, vagy elfogásról van szó. A különbség a magatartás tanúsításának körülményeiből fakad, az elkövető magatartása a tiltott vadászati eszköz, tiltott vadászati mód, vagy a kíméleti területen történő vadászat miatt válik tényállásszerűvé, míg - mint már szintén elhangzott - az a) pontban a személyi feltételek valamelyikének, vagy mindegyikének hiánya, ami megalapozza a bűncselekményt.

e) Utolsó feltételként kell említeni, – szintén a Vtv. 37. § által megfogalmazott alapvetést – miszerint **tilos vadászni vadászati tilalmi időben**. Ez azokat az időszakokat jelöli, amikor bizonyos, egyébként vadászható vadfajok vadászata nem engedélyezett. Ezeket a tilalmi időszakokat a Vhr. 5. számú melléklete vadfajonként állapítja meg.

Ehhez kapcsolódik a Btk. 245. § b) pontja, melynél – mint korábban is említettem – az elkövetési magatartás a vad elejtése, vagy elfogása. Mivel itt a pusztán a tilalmi idő fennálta tényállásszerűvé teszi a cselekményt, ezt elkövetheti az is, aki egyebekben minden más feltételnek megfelel. Egyszerűen fogalmazva: vadászként űzi tevékenységét és olyan területen, ahol ez számára engedélyezett, ugyanakkor tilalmi időben ejti el a vadfaj azon egyedét, melyre ez a tilalom vonatkozik.

IV. Az orvvadászat és más bűncselekmények halmazata

Az orvvadászat bűncselekményének elkövetésére leggyakrabban azért kerül sor, hogy a tényállásban körülhatárolt módozatok valamelyikének megvalósításával, vagy akár egyszerre több tényállási elem kimerítésével az elkövető, az ily módon elejtett vadat jogtalanul eltulajdonítsa. Ugyan esett már szó röviden e bűncselekmény halmazati eseteiről, mégis úgy gondolom érdemes ennek egy külön bekezdést is szentelni, több okból.

Egyrészt, mert e bűncselekmény már – már “szükségszerű velejárója” a lopásra irányuló szándék is, másrészt, ha a lopás és az orvvadászat tényállásait komplexen vizsgáljuk, akkor előbbi tekinthető befejezett bűncselekménynek is, míg utóbbi egy előkészületi jellegű cselekmény, melyet a törvényhozó oly mértékben társadalomra veszélyesnek gondolt, hogy kriminalizálta. Természetesen más bűncselekményektől történő elhatárolása is indokoltá teszi a halmazat kérdésével történő külön foglalatosságot.

Az orvvadászat és a lopás halmazatban történő megállapítása akkor lehetséges, ha az elejtett, elfogott vadra az elkövető a lopás tényállásában meghatározott elvételt is

megvalósítja. Abban az esetben, ha a jogtalanul eltulajdonított vad értéke nem haladja meg a szabálysértési értékhatárt, az orvvadászat mellett a tulajdon elleni szabálysértés valósul meg.¹⁹

Aki az orvvadászat tényállásának a) vagy c) pontjában meghatározott fordulatok valamelyikével valósítja meg a bűncselekményt, akkor kizárólag a 245. § alapján kell felelősségre vonni, akkor is, ha mindezen jogellenes magatartást a természetkárosítás bűncselekményében meghatározott állat elejtése vagy elfogása végett tanúsítja, feltéve, hogy a vadászata sikertelen. Amennyiben viszont az állat elejtésére vagy elfogására is sor került a természetkárosítás megállapítása lehet indokolt, tehát a halmazat megállapítása itt kizárt.²⁰

Mindig a természetkárosítás bűncselekményét kell megállapítani akkor, ha az orvvadász a tényállás b) pontjának fordulatát valósítja meg és nem pusztán a vadfaj valamennyi egyedére kiterjedő vadászati tilalmi idő hatálya alá eső vadfaj egyedet ejti el, vagy fogja el ténylegesen, hanem ezen vad a természetkárosítás törvényi tényállásába is foglalt védett, vagy fokozottan védett állat.²¹

További halmazat megállapítására kerülhet sor, ha az elkövető engedély nélkül tartott lőfegyverrel vagy lőszerrel követi el a cselekményt. Tulajdonképpen ez a már említett klasszikus orvvadászat szükségszerű velejárója, hisz aki nem rendelkezik vadászjeggyel, illetve vadászati engedéllyel, az lőfegyverrel sem rendelkezhet.

V. Összegzés, gyakorlati problémák

Minthogy a jogosulatlan vadászat, vagy orvvadászat bűncselekménye még igen “friss” tényállásnak mondható Büntető Törvénykönyvünkben, így azzal kapcsolatban konkrét gyakorlati problémák még nem merültek fel, illetve ha fel is merültek, azok nem jutottak el olyan szintre, hogy azokból egységes következtetés, joggyakorlat alakulhasson ki.

Ahogy az 1999 – es törvényjavaslat kapcsán, úgy az új Btk. megjelenését megelőzően is voltak negatív kritikák a tényállás bűncselekménnyé nyilvánításával kapcsolatban. Többen helyezkedtek arra az álláspontra, miszerint nem magát a cselekményt kellene kriminalizálni, hiszen annak semmilyen pozitív prevenciós hatása nem lenne, hanem magát a bűnüldözést kell hatékonyabbá tenni. Ez a megközelítés úgy gondolom azért nem helytálló, mert egy magatartás kriminalizálása, annak elkövetése esetére pedig kellő visszatartó erővel rendelkező szankciók kilátásba helyezése már önmagában elrettentheti a potenciális elkövetői réteg egy részét attól, hogy a bűncselekmény elkövetését megkezdje. A bűncselekménnyé nyilvánítás

¹⁹ Elek Balázs: Vadászok, halászok a büntetőjog hálójában. HVG-ORAC, Budapest 2015. 242. – 246. o

²⁰ Elek Balázs: i. m.

²¹ Elek Balázs: i. m.

helyességét támasztja alá az a statisztika is, miszerint az ügyészség 2013 – ban még csak 3 esetben, 2014 – ben azonban már 48, 2015 – ben 44, 2016 – ban pedig 42 esetben emelt vádat az elkövetők ellen orvvadászat büntetnének elkövetése miatt.²² Érdekes lehet megvizsgálni azt is, hány esetben regisztrált bűncselekményt az ügyészség, melyekben valamely okból nem történt vádemelés. Az adatok ehelyütt is magukért beszélnek: 2013: 19; 2014: 147; 2015: 139; 2016: 129. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az új Btk. 2013. július 1. napján lépett hatályba.²³

Meglátásom szerint azonban gyakorlati problémákat vethet fel az orvvadászat tényállása és a már említett Szabs. tv. 178. § - a, mely a jogosulatlan vadásatról úgy rendelkezik, hogy aki idegen vadászterületen jogosulatlanul, vad elejtésére használható és arra alkalmas állapotban lévő eszközzel tartózkodik, szabálysértést követ el. Ez önmagában talán nem okozhat akkora fejtörést, hisz a törvény kizárólag arról rendelkezik, amikor valaki a vadászterületen akár vadászfegyverrel, akár más, vad elejtésére alkalmas eszközzel tartózkodik, tehát nem végez semmilyen aktív cselekvést.

Ezzel szemben a Btk. minden fordulatában egy – egy aktív magatartást definiál, ugyanakkor mégis rendezetlen az a gyakorlati probléma, hogy hol húzódik az a határvonal, amely elválasztja egymástól a Btk. 245. § kísérletének megvalósulását a Szabs. tv. 178. § - tól, vagyis mikortól nevezhető ebben az esetben aktívnek egy magatartás.

Nyilvánvaló, ha az elkövető célra emeli vadászfegyverét és azt el is sűti, ezzel mindenképpen megvalósítja az orvvadászat valamely fordulatát, annak függvényében, hogy a tényállásnak pontosan melyik pontjára irányult a tevékenysége, hiszen a vadászfegyver ravaszának meghúzása már kétséget kizáróan egyfajta aktív vadászati tevékenységnek minősíthető. Ugyanakkor, ha csak célra emeli fegyverét, az véleményem szerint nem meríti ki a vad elfogására, elejtésére irányuló tevékenységet, hiszen nem történik olyan – a tényállásból és a törvényhozó akaratából kiindulva – aktívként definiálható magatartás, amely az elkövetőt közelebb hozná céljának eléréséhez, hiszen ekkor még a felmerülő motívumok közül sem kristályosodhatnak ki azok, amelyek végső soron a ravasz meghúzására indítják az elkövetőt.

Megoldás lehet ezen kérdés tisztázására az emberölés kísérletének vizsgálata, azon belül is, amikor az elkövető lőfegyverrel szándékozik elkövetni a bűncselekményt. Az emberölés ezen megvalósulása egyaktusú deliktumnak tekinthető, s mint ilyen, kísérletének megállapítása akkor lehetséges, ha a büntetni rendelt magatartás alkotórészét képező cselekmény megvalósult, illetve annak megvalósítását az elkövető már megkezdte, így

²²<https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fBuntetoeljarasiAdatok%2fEljarasi+adatok.xlsx> (2017. 05. 23.)

²³<https://bsr.bm.hu/SitePages/ExcelMegtekinto.aspx?ExcelName=https%3a%2f%2fbsr.bm.hu%2fBuncselekmenyiAdatok%2fRegisztralt+buncselekmenyek+szama+az+elkovetes+helye+szerint.xlsx> (2017. 05. 23.)

például az elkövető az emberöléshez használni kívánt pisztoly ravaszát felhúzta, de valamilyen külső körülmény meggátolta abban, hogy a bűncselekmény elkövetését megalapozó magatartást befejezze. Erre alapozva úgy gondolom, akkor tekinthetünk valakit az orvvadászat alanyának és minősíthetjük cselekményét annak kísérleteként, ha a birtokában lévő vadászfegyver célra tartott és egyúttal kibiztosított állapotban is van. Véleményem szerint ez esetben már kétséget kizáróan megállapítható, hogy az elkövető a vad elejtésére irányuló aktív vadászati tevékenységet végez, csak valamilyen külső körülmény megzavarja magatartásának befejezésében. Ezzel szemben a biztosított állapotban lévő, ám felemelt fegyver úgy gondolom nem kellő bizonyíték arra, hogy az elkövető azt használni is kívánta a továbbiakban, tehát ez esetben csak szabálysértés hívható fel vele szemben. Természetesen a gyakorlatban ennek megállapítása szinte lehetetlennek bizonyul. Meglátásom szerint az új tényállás megalkotásával a szabálysértési alakzat megtartása egyrészt relevanciáját veszítette, másrészt gyakorlati problémákat szülhet annak elhatárolása, hogy az elkövetővel szemben orvvadászat bűncselekményének kísérletét, vagy a szabálysértési alakzatot hívja fel a jogalkalmazó.

Érdemes lehet még összehasonlítani az 1999 – es javaslatot a hatályos szabályozással. Dolgozatom elején került említésre, hogy a 99’ – es javaslat talán túlzóan megtorló jellegű volt, ugyanakkor úgy gondolom, hogy ez nem minden tekintetben helytálló. Az akkori javaslat súlyosabban – minősített esetként – rendelte volna büntetni, ha az elkövetők csoportosan, vagy bűnszövetségben valósítják meg a tényállást, amely egyáltalán nem idejét múlt elképzelés. Tekintettel az orvvadászat társadalomra veszélyességének már említett sokrétűségére, véleményem szerint indokolt lenne a jelenlegi szabályozásba is beiktatni ezen minősített eseteket, ugyanis könnyen belátható, hogy az ilyen jellegű elkövetés sokkal nagyobb veszélyeket hordoz magában. Jó példa erre Fejér megyében 2009 – ben elfogott profi orvvadászok, akik – hatalmas mértékben megkárosítva a vadállományt – vadásztak jogosulatlanul, az így zsákmányolt vadhúst pedig rendszeresen feldolgozták és eladták. Itt szintén csak utalnék a bűncselekmény társadalomra veszélyességét tárgyaló bekezdésre, melyben felsorolt következményeket az ilyen jellegű szervezett és profi orvvadászat megsokszoroz, ezáltal veszélybe sodorva a tisztességesen vadászókat, természetkedvelőket, megkárosítva az államot és a vadászatra jogosultat, valamint veszélybe sodorva a biológiai sokféleség fenntartását.

dr. Pecze Balázs

bíróági titkár, Pécsi Törvényszék

A közigazgatási hatósági eljárás jogorvoslati rendszerének változásai

2018. január 1. napját követően¹

I. Bevezetés

2018. január 1. napjával mind a közigazgatási hatósági eljárás szabályaiban, mind pedig a közigazgatási perrend szabályaiban lényeges változások következnek be.

Az Országgyűlés 2016. december 6. napján fogadta el az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvényt (a továbbiakban: Ákr.), valamint 2017. február 21. napján a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényt (a továbbiakban: Kp.). Jelen tanulmány célja annak bemutatása milyen koncepcionális változások következnek be a közigazgatási hatósági eljárások jogorvoslati rendszerében. Az Ákr. a jogorvoslati rendszer kérdésében jelentős változást tűzött ki célul, amennyiben az elsődleges – kérelemre induló – jogorvoslatként a közigazgatási pert nevesíti, és ehhez képest a fellebbezés másodlagos szerephez jut.

A közigazgatási eljárásokra vonatkozó statisztikai adatok szerint az ügyfelek elenyésző számban (átlagosan kevesebb, mint 0,5%) nyújtanak be fellebbezést, de ezen ügyek jelentős részében (mintegy 20 %-ban) bírói jogorvoslatot is kérnek az ügyfelek, így a megfellebbezett ügyek jelentős hányada kerül bíróság elé. A végleges, már nem támadható döntéshez (a bírói döntéssel létrejövő anyagi jogerőhöz) fűződő érdekek mielőbbi érvényesítése érdekében ezért a törvény hangsúlyváltást irányoz elő: főszabállyá teszi a bírósághoz való közvetlen fordulás lehetőségét (kizárva a fellebbezést), és kivételes esetekben teszi lehetővé a perlést megelőzően a fellebbezést a magasabb szintű közigazgatási hatósághoz.²

II. Az Ákr. jogorvoslati rendszere

Az Ákr. IX. Fejezetében került szabályozásra a közigazgatási hatósági eljárásban igénybe vehető jogorvoslatok köre. Nem lesz változás a jelenleg hatályos közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényhez (továbbiakban: Ket.) képest abban, hogy a jogorvoslati eljárások a jövőben is indulhatnak mind kérelemre, mind pedig hivatalból. Változás lesz ugyanakkor abban, hogy szűkül a kérelemre igénybe

¹ A tanulmány 2017. június 2. napján megjelent: <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/887>

² <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/A1600150.TVI/> - Ákr-hez fűzött indokolás

vehető jogorvoslatok köre annyiban, hogy az Ákr. a kérelemre induló jogorvoslati eljárások között már nem említi az újrafelvételi eljárást, valamint az Alkotmánybíróság határozata alapján indítható jogorvoslati eljárást.

Az Ákr. 113. § (1) bekezdése sorolja fel a kérelemre induló jogorvoslati eljárásokat, amelyek a közigazgatási per és a fellebbezési eljárás. Ugyanakkor az Ákr. 113. § (2) bekezdése a hivatalból induló jogorvoslati eljárások között nevesíti a döntés módosítását vagy visszavonását a hatóság saját hatáskörében; a felügyeleti eljárást; valamint az ügyészségről szóló törvény szerinti ügyészi felhívás és fellépés nyomán indított eljárást.

III. Kérelemre induló jogorvoslati eljárások

Ahogy azt már a bevezetőben említettem koncepcionális változást hoz az Ákr. a jogorvoslati rendszert illetően azzal, hogy a kérelemre induló jogorvoslatok közül a közigazgatási pert tekinti elsődlegesnek, és ehhez képest a fellebbezés másodlagos szerepet tölt be. Arra is utaltam, hogy a kérelemre induló jogorvoslati eljárások között már nem találjuk az Ákr-ben az újrafelvételi eljárást és az Alkotmánybíróság határozata alapján indítható eljárást. Ezzel összefüggésben a törvény indokolása kitér arra, hogy az újrafelvételi eljárás elhagyásának indoka, hogy a jogintézmény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a gyakorlatban valójában nem alkalmazzák.³ Az Alkotmánybíróság határozata alapján folytatott eljárás szabályozása – az indokolás szerint – okafogyottá vált az új kódexben. A jelenlegi szabályok azért bírtak jelentőséggel, mert az egyezség jóváhagyásáról szóló határozat ellen nem volt biztosítva a jogorvoslat lehetősége. A törvény azonban ilyen esetben is lehetővé teszi az egyezség megtámadását, így a rendelkezésre nincs szükség. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény teljes mértékben rendezi az alkotmányjogi panasszal összefüggő kérdéseket.⁴

III. 1. A közigazgatási per

Az Ákr. 114. § (1) bekezdése rögzíti, hogy az ügyfél – az önálló fellebbezéssel nem támadható végzések kivételével – a véglegessé vált döntés ellen közigazgatási pert indíthat. Fellebbezéssel támadható döntés esetén közigazgatási per akkor indítható, ha az arra jogosultak valamelyike fellebbezett és a fellebbezést elbírálták.

A jelenleg hatályos szabályozás értelmében közigazgatási pernek – a Ket. megfogalmazása szerint bírósági felülvizsgálatnak – két esetben van helye. Részben akkor, ha

³ Ákr. 111. §-hoz fűzött indoklás

⁴ Ákr. 111. §-hoz fűzött indoklás

az elsőfokú döntés ellen nincs helye fellebbezésnek – ezeket az eseteket a Ket. 100. § (1) bekezdése sorolja fel taxatív - , részben pedig akkor, ha a hatósági eljárásban a fellebbezésre jogosultak valamelyike a fellebbezési jogát kimerítette. Ugyanakkor itt szükséges megemlíteni, hogy bírósági felülvizsgálatra nem csak az érdemi döntések, a határozatokkal szemben van helye, hanem a Ket. 109. § (1a) bekezdése a végzések vonatkozásában is lehetővé teszi azt. A különbség annyi, hogy míg a határozatok elleni bírósági felülvizsgálat peres eljárás és az arra vonatkozó részletszabályokat a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) XX. Fejezete tartalmazza, addig a végzések elleni bírósági felülvizsgálat nemperes eljárás, amely a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról és az egyes nemperes eljárásokról szóló 2005. évi XVII. törvény (a továbbiakban: Knp. tv.) szabályai szerint kerül lefolytatásra. Ehelyütt utalok arra, hogy a 2018. január 1. napjától hatályba lépő Kp. szerint a végzések is peres eljárásban kerülnek elbírálására, egyesbírói hatáskörbe utalva, míg jelenleg bírósági titkárok is eljárhatnak és érdemi döntést hozhatnak a közigazgatási végzések vonatkozásában. A Kp. hatályba lépésével a bírósági titkárok ezen hatásköre megszűnik.

Az Ákr. a közigazgatási per vonatkozásában pusztán egy általános szabályt tartalmaz, biztosítva a közigazgatási per igénybevételének a lehetőségét, azonban a közigazgatási per részletszabályait az ugyancsak 2018. január 1. napján hatályba lépő Kp. tartalmazza.

Az Ákr. 114. § (2) perindítási jogosultságot biztosít az ügyész számára is a véglegesség vált hatósági döntés ellen abban az esetben, ha a jogsértés megszüntetésére felszólító ügyészi felhívásban megállapított határidő eredménytelenül eltelt, továbbá abban az esetben is, ha a hatóság eljárási kötelezettségét elmulasztotta a hatóság eljárásra kötelezése iránt.

A közigazgatási per szabályaihoz kapcsolódik az Ákr. azon rendelkezése, hogy mennyiben a keresetlevél alapján a hatóság azt állapítja meg, hogy döntése jogszabályt sért, akkor azt módosítja vagy visszavonja. Fontos hangsúlyozni, hogy a törvényi megfogalmazásból következik, hogy ebben az esetben a hatóság nem mérlegelhet, a döntését módosítania kell, illetve vissza kell vonnia. Az Ákr. 115. § (2) bekezdése biztosítja a hatóság számára azt a lehetőséget, hogy amennyiben a keresetlevélben foglaltakkal egyetért és az ügyben nincs ellenérdekű ügyfél, akkor a nem jogszabálysértő határozatot is visszavonhatja, illetve a keresetlevélben foglaltaknak megfelelően módosíthatja. Megjegyzendő, hogy erre csak abban az esetben van lehetősége a hatóságnak, ha nincs ellenérdekű ügyfél. Kiemelendő, hogy a keresetlevél alapján a döntés módosítására vagy visszavonására a hatóságnak csak egy alkalommal van lehetősége.

Tekintettel arra, hogy a közigazgatási per lehetősége a fent említettek szerint a hatóság végleges döntésével szemben nyílik meg, szükséges kitérni arra, hogy mit jelent a döntés véglegessége. A hatóság döntése végeleges, ha azt a hatóság már – az e törvényben meghatározott kivételekkel – nem változtathatja meg. A véglegesség a döntés közlésével áll be.⁵

Az Ákr. szakít a jogerő fogalmával és helyette a hatósági döntés véglegességét említi. Ennek indokaként a jogalkotó a német közigazgatás-tudomány egyöntetű álláspontjára utal, amely különbséget tesz a bíróság döntéséhez kapcsolódó jogerő (Rechtskraft) és a közigazgatási hatósági döntéshez kapcsolódó ún. Bestandskraft között. Az Ákr. 82. §-hoz – a döntés véglegessége – fűzött jogalkotói indokolás szerint a jogerő jelenleg is két (alaki és anyagi) értelemben jelenik meg a közigazgatási eljárásban, amely tudományos fogalom lévén nehezen érthető mind az ügyfelek, mind az ügyintézők számára. Összhangban a közigazgatási perrendtartás koncepciójával, a törvény a jelenlegi alaki jogerő helyett a döntés véglegessége fogalmat használja, kifejezésre juttatva, hogy a végleges döntés a hatósági eljárás befejezése, azt már a hatóság nem módosíthatja, abból jogok és kötelezettségek fakadnak, tehát a hatósági döntési joga tekintetében véglegesnek minősül.⁶

III. 2. Fellebbezés

A jelenleg hatályos Ket. a kérelemre induló jogorvoslati eljárások között első helyen említi a fellebbezést, amely a jogorvoslatok leggyakrabban alkalmazott formája. Alapvető jellemzője, hogy a közigazgatási szervezetrendszeren belüli, fellebbviteli jellegű, a döntés jogát a felettes szervre átszármaztató hatályú jogorvoslat. Rendes jogorvoslati eszköz, általános szabályként minden elsőfokú döntés ellen igénybe vehető.⁷ A fellebbezés tehát mindkét közigazgatási döntési forma – a határozat és a végzés – ellen is igénybe vehető, de fő szabályként a határozatok ellen teszi lehetővé a Ket., míg a végzések esetében kizárólag a Ket. 98. § (3) bekezdésben taxatív felsorolt esetekben. Ugyanakkor a Ket. 100. § (1) bekezdésében taxatív felsorolt határozatok vonatkozásában nincs helye fellebbezésnek, e határozatokkal szemben – kivéve az ügyfelek részéről az egyezséget jóváhagyó határozatot – bírósági felülvizsgálatnak van helye.

⁵ Ákr. 82. § (1) bekezdése

⁶ Ákr. 82. §-hoz fűzött indokolás

⁷ Barabás Gergely, Baranyai Bertold, Boros Anita, Demjén Péter, Dobó Viola, F. Rozsnyai Krisztina, Fazekas János, Fazekas Marianna, Forgács Anna, Hoffman István, Hoffmanné Németh Ildikó, Huber Gábor, Kapa Mátyás, Kovács András György, Kovács Tamás, Lapsánszky András, Mudráné Lang Erzsébet, Nagy Marianna, Szalai Éva, Szegedi László: Nagykomentár a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényhez a 98. §-hoz fűzött kommentár (<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/342/id/A13Y1368.KK/ts/20140315/lr/98>)

A jelenlegi szabályozással szemben az Ákr. a kérelemre induló jogorvoslati eljárások esetében – ahogy arra már fentebb utaltam – a fellebbezést nem általános jelleggel biztosítja az elsőfokú határozatokkal szemben. Az ügyfél, vagy akire a döntés rendelkezést tartalmaz, az elsőfokú döntés ellen akkor fellebbezhet, ha azt törvény kifejezetten megengedi.⁸ Fellebbezésnek tehát csak abban az esetben van helye ha azt az Ákr., valamint ágazati törvény megengedi. Az Ákr. a fellebbezést két esetben teszi lehetővé, nevezetesen akkor, ha a határozatot

- a) járási (kerületi) hivatal vezetője vagy – a képviselő testület kivételével – helyi önkormányzat szerve, vagy
- b) rendvédelmi szerv helyi szerve hozta.⁹

Értelmezési kérdésként merülhet fel az, hogy mit kell érteni helyi önkormányzat szerve alatt, tekintettel arra, hogy a jogalkotói indoklás e tekintetben egyedül a jegyzőt nevesíti. Ehhez képest Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2010. évi CLXXXIX. törvény (a továbbiakban: Mötv.) szerint az önkormányzati feladatok ellátását a képviselő-testület és szervei biztosítják. A képviselő-testület szervei: a polgármester, a főpolgármester, a megyei közgyűlés elnöke, a képviselő-testület bizottsága, a részönkormányzat testülete, a polgármesteri hivatal, a megyei önkormányzati hivatal, a jegyző, továbbá a társulás.¹⁰ Önkormányzati döntést pedig a képviselő-testület, továbbá a képviselő-testület felhatalmazása alapján a képviselő-testület bizottsága, a részönkormányzat testülete, a társulása, a polgármester és a jegyző hozhat.¹¹ Álláspontom szerint mindebből az következik, hogy nemcsak a jegyző, hanem a képviselő-testület felhatalmazása alapján a fentiekben felsorolt valamennyi képviselő-testületi szerv általi döntés határozata ellen fellebbezésnek van helye.

Az Ákr. csakúgy, mint Ket. önálló fellebbezési jogot biztosít meghatározott végzések ellen, melyek az alábbiak:

- a) ideiglenes biztosítási intézkedésről szóló,
- b) ügyféli jogállásról vagy jogutódlásról rendelkező,
- c) kérelmet visszautasító,
- d) eljárást megszüntető,
- e) eljárás felfüggesztése vagy szünetelése tárgyában hozott,
- f) eljárási bírságot kiszabó,

⁸ Ákr. 116. § (1) bekezdés

⁹ Ákr. 116. § (2) bekezdés

¹⁰ Mötv. 41. § (2) bekezdése

¹¹ Mötv. 41. § (3) bekezdése

- g) a fellebbezési határidő elmulasztása miatt benyújtott igazolási kérelmet elutasító,
- h) a zár alá vételt vagy lefoglalást, valamint ezek megszüntetése iránti kérelmet elutasító,
- i) az iratbetekintési jog gyakorlására irányuló kérelem tárgyában hozott elutasító,
- j) az iratbetekintési jog korlátozásra irányuló kérelem tárgyában hozott, valamint
- k) az eljárási költség megállapításával és viselésével kapcsolatos, a költségmentesség iránti kérelmet elutasító, a költségmentesség módosításáról vagy visszavonásáról szóló

elsőfokú végzés ellen.¹²

A Ket-hez képest szűkíti az Ákr. azon döntések körét, amelyek ellen nem biztosítja a fellebbezés lehetőségét, így nincs helye fellebbezésnek

- a) ha az elsőfokú döntést – a központi hivatal kivételével – a központi államigazgatási szerv vezetője hozta,
- b) ha a képviselő-testület önkormányzati hatósági ügyben hozott döntést,
- c) a másodfokú hatóság által hozott önállóan fellebbezhető végzés esetén,
- d) ha nincs kijelölt másodfokú hatóság,
- e) nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségűvé nyilvánított ügyben,
- f) ha a hatósági szerződés alapján végrehajtást rendeltek el.¹³

Az a) pont vonatkozásában azt, hogy mi minősül központi államigazgatási szervek a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény (2) bekezdése sorolja fel a következők szerint: kormány, kormánybizottság, minisztérium, autonóm államigazgatási szerv (Közbeszerzési Hatóság, Egyenlő Bánásmód Hatóság, Gazdasági Versenyhivatal, Nemzeti Adatvédelmi és Információs Hatóság, Nemzeti Választási Iroda), kormányhivatal (Központi Statisztikai Hivatal, Országos Atomenergia Hivatal, Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Nemzeti, Kutatási és Fejlesztési Hivatal), központi hivatal, rendvédelmi szerv és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (rendőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, hivatásos katasztrófavédelmi szerv, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok), önálló szabályozó szervek (Nemzeti Média-és Hírközlési Hatóság, Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal).

Szűkíti az Ákr. a fellebbezés lehetőségét abban az értelemben, hogy fellebbezni csak a megtámadott döntésre vonatkozóan, tartalmilag azzal közvetlenül összefüggő okból, illetve

¹² Ákr. 116. § (3) bekezdése

¹³ Ákr. 116. § (4) bekezdése

csak a döntésből adódó jog-vagy érdeksérelemre hivatkozva lehet.¹⁴ A fellebbezés előterjesztésével összefüggésben fontos rendelkezés, hogy a fellebbezésben csak olyan új tényre lehet hivatkozni, amelyről az elsőfokú eljárásban az ügyfélnek nem volt tudomása, vagy arra önhibáján kívül eső ok miatt nem hivatkozott.

A fellebbezés határidejére, a fellebbezés felterjesztésére és annak elbírálására vonatkozóan lényeges változások nem lesznek az Ákr.-ben, ezért ezen szabályok áttekintésétől eltekintek.

IV. Hivatalból induló jogorvoslati eljárások

A hivatalból induló jogorvoslati eljárások az alábbiak:

- a) döntés módosítása vagy visszavonása a hatóság saját hatáskörében,
- b) felügyeleti eljárás
- c) az ügyészségről szóló törvény szerinti ügyészi felhívás és fellépés nyomán indított eljárás

IV. 1. A döntés módosítás vagy visszavonása

Egyszerűsödik a döntés saját hatáskörben történő módosítására vagy visszavonására irányadó szabályanyag az Ákr.-ben figyelemmel arra, hogy az általános szabályokból levezethető kérdéseket törvény nem tartalmazza.¹⁵

A döntés saját hatáskörben történő módosítására vagy visszavonására abban az esetben van lehetőség, ha a hatóság megállapítja, hogy a másodfokú hatóság, a felügyeleti szerv vagy a közigazgatási ügyekben eljáró bíróság által el nem bírált döntése jogszabályt sért.

Fontos időbeli korlát, hogy a hatóságnak erre a jogorvoslatra a döntés közlésétől számított egy éven belül van lehetősége és mindössze egy alkalommal.

Garanciális szabály, hogy a módosítás és a visszavonás eszközével csak akkor élhet a hatóság, ha ezzel jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogot nem sért. Ez alól csak a hatósági igazolványba és a hatósági bizonyítványba felvett téves bejegyzés enged kivételt.

IV. 2. Felügyeleti eljárás

Ezen hivatalból jogorvoslati eljárás lényege, hogy a felügyeleti szerv megvizsgálhatja az ügyben eljáró hatóság eljárását, valamint döntését és amennyiben e vizsgálódás alapján jogszabálysértést állapít meg, akkor megteszi az ennek felszámolására szükséges intézkedést,

¹⁴ Ákr. 118. § (1) bekezdése

¹⁵ Ákr. 120. §-hoz fűzött indokolás

továbbá ha a hatóság döntése jogszabályt sért, azt megváltoztathatja vagy megsemmisítheti és amennyiben szükségesnek tartja, akkor a döntést hozó hatóságot új eljárásra utasíthatja.

Vannak azonban olyan esetek, amikor a felügyeleti szerv nem semmisítheti meg, illetve nem változtathatja meg a hatósági döntést. Ezek az alábbiak:

- a) a hatósági döntést a közigazgatási ügyekben eljáró bíróság érdemben már elbírálta;
- b) semmisségi ok esetén, ha az ügyfél jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogát sértené, és a döntés véglegessé válása óta 3 év eltelt; a kötelezettséget megállapító döntés véglegessé válásától, vagy ha az hosszabb, a teljesítési határidő utolsó napjától, a folyamatos kötelezettséget megállapító döntés esetén az utolsó teljesítéstől számított 5 év eltelt;
- c) semmisségi ok hiányában az ügyfél jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogát sértené.

Lényeges újítás, hogy a felügyeleti eljárásban hozott döntések ellen közigazgatási pernek van helye.

IV. 3. Ügyészi felhívás és fellépés

E jogorvoslati eljárást szabályozó Ákr. rendelkezés lényegében egy keretdiszpozíció, melyet az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény (a továbbiakban: Ütv.) tölt ki tartalommal. Az Ákr. 122. § -a mindössze annyit rögzít, ha az ügyész az ügyészségről szóló törvény alapján felhívással él, vagy sikertelen felhívás esetén fellép, a hatóság az ügyész által kifogásolt döntését korlátozás nélkül módosíthatja (megváltoztathatja), illetve visszavonhatja (megsemmisítheti), akkor is, ha a közigazgatási hatósági eljárásra vonatkozó jogszabály ezt egyébként korlátozza, vagy nem teszi lehetővé.

Az ügyész ellenőrzi a közigazgatási hatóságok által egyedi, a bíróság által felül nem vizsgálat jogerős vagy végrehajtható döntések, hatósági intézkedések törvényességét. Törvény eltérő rendelkezése hiányában az ügyész a hatósági döntés érdemére kiható törvénysértés esetén a jogerőre emelkedéstől vagy a végrehajtás elrendelésétől számított 1 éven belül felhívással él a törvénysértés megszüntetése érdekében. Az ügyész a felhívását az ügyben eljáró szerv felügyeleti szervéhez nyújtja be. Ha a döntést hozó szervnek nincs felügyeleti szerve, vagy felügyeleti szerve a Kormány, vagy ha az ügyben felügyeleti intézkedés jogszabály alapján kizárt, a felhívást az ügyész a döntést hozó szervhez nyújtja be.

Amennyiben a felhívás nem vezet eredményre, akkor az ügyész a jogerős döntést közigazgatási per keretében támadhatja meg.¹⁶

A jelenleg hatályos ügyészségi eljárás lényege, hogy azokban az ügyekben, amelyekben az ügyész fellép és a közigazgatási hatóság a fellépésre okot adó körülményt maga is orvosolni tudja, az ügyész a fellépését megelőzően önkéntes teljesítésre történő felhívással élhet, amelyben 60 napon belüli határidő tűzésével indítványozza a törvénysértés megszüntetését. A felhívás címzettje a megadott határidőn belül az iratok megküldésével tájékoztatja az ügyészt arról, hogy a törvénysértést orvosolta, testületi döntést igénylő esetben a testület összehívásáról intézkedett, vagy - indokai kifejtésével - arról, hogy a felhívásban foglaltakkal nem ért egyet. Ha a felhívás címzettje az ügyész által megadott határidőn belül a felhívásban foglaltaknak nem tesz eleget, nem válaszol, vagy a felhívásban foglaltakkal nem ért egyet, az ügyész 30 napon belül fellép, vagy értesíti a címzettet az eljárása megszüntetéséről. Testületi döntést igénylő esetben ezt a határidőt a testület döntést hozó ülésének időpontjától kell számítani. A törvénysértésnek nem minősülő hiányosságra és az olyan, csekély jelentőségű törvénysértésre, amely fellépést nem tesz indokolttá, az ügyész jelzésben hívja fel az illetékes szerv vezetőjének figyelmét. Ha az ügyész ezt kéri, az illetékes szerv vezetője a jelzéssel kapcsolatos álláspontjáról az ügyészt harminc napon belül értesíti.¹⁷

IV. 4. Semmisség

Az Ákr-ben az utolsó helyen szabályozott hivatalból indítható jogorvoslati eljárás a semmisségi eljárás. A semmisségi esetek - szabály szerint - *ex lege* orvosolhatatlan eljárási szabálysértések. Egy döntéshez a semmisség jogkövetkezményét akkor indokolt rendelni, ha nem lehet mérlegelni azt, hogy az eljárási szabályszegéshez fűződő jogkövetkezmények mellőzéséhez esetleg jelentősebb érdek fűződhet, mint azok levonásához. Az eljárási szabályszegésnek itt csak az aktus megsemmisítése lehet a jogkövetkezménye. A semmisség - szabály szerint - a közigazgatási hatóság hibás eljárását szankcionálja, vagyis a közigazgatási hatóságnak betudható helytelen, jogellenes cselekményhez vagy mulasztáshoz kapcsolódik.¹⁸

A semmisségi okok az Ákr-ben az alábbiak:

¹⁶ Ütv. 29. §

¹⁷ Ütv. 26. §

¹⁸ Barabás Gergely, Baranyai Bertold, Boros Anita, Demjén Péter, Dobó Viola, F. Rozsnyai Krisztina, Fazekas János, Fazekas Marianna, Forgács Anna, Hoffman István, Hoffmanné Németh Ildikó, Huber Gábor, Kapa Mátyás, Kovács András György, Kovács Tamás, Lapsánszky András, Mudráné Lang Erzsébet, Nagy Marianna, Szalai Éva, Szegedi László: Nagykommentár a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvényhez a 121.§-hoz fűzött kommentár (<https://uj.jogtar.hu/#doc/db/342/id/A13Y1368.KK/ts/20140315/lr/98>)

- a) az ügy nem tartozik az eljáró hatóság hatáskörébe,
- b) a döntést a szakhatóság kötelező megkeresése nélkül vagy a szakhatóság állásfoglalásának figyelmen kívül hagyásával hozták meg,
- c) a döntést hoz testületi szerv nem volt jogszabályszerűen megalakítva, nem volt határozatképes, vagy nem volt meg a szükséges szavazati arány,
- d) a döntés tartalmát bűncselekmény befolyásolta, feltéve, hogy a bűncselekmény elkövetését jogerős ítélet megállapította, vagy ilyen ítélet meghozatalát nem a bizonyítottság hiánya zárja ki,
- e) az ügyész a vádemelést elhalasztotta és annak tartama eredményesen telt el,
- f) a döntés tartalma a közigazgatási ügyekben eljáró bíróság adott ügyben hozott határozatával ellentétes, vagy
- g) a döntés meghozatala során valamely, törvényben meghatározott súlyos eljárási jogszabálysértést követtek el.

A fenti okok bármelyikének fennállása esetén a hatóságnak nincs mérlegelési joga, a döntést meg kell semmisítenie, illetve vissza kell vonnia és szükség esetén új eljárást kell lefolytatnia.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy semmisségi ok fennállása esetén sem semmisíthető meg az alábbiakban meghatározott időbeli korlátokon túl:

- abban az esetben, ha a döntés megsemmisítése az ügyfél jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogát sértené, a döntés véglegessé válása óta három év eltelt;
- a kötelezettséget megállapító döntés véglegessé válásától, vagy ha az hosszabb, a teljesítési határidő utolsó napjától, a folyamatos kötelezettséget megállapító döntés esetében az utolsó teljesítéstől számított öt év elteltével

A semmisség vonatkozásában lényeges változás, hogy – az Ákr-ben felsorolt más okok mellett – nem csak a jogerős ítéleten alapuló bűnösség kimondása eredményezhet semmisséget, hanem a vádemelés elhalasztása is megalapozza a döntés megsemmisítését illetve visszavonását. A vádemelés elhalasztása esetében a vádhatóság meg van győződve a terhelt bűnösségéről, azonban a bűncselekmény csekély tárgyi súlyára, valamint egyéb körülményekre figyelemmel a vádemelést határozattal elhalasztja abban az esetben, ha ettől a gyanúsított jövőbeni magatartásában kedvező hatás feltételezhető.¹⁹ További feltétel a vádemelés elhalasztása esetén, hogy annak tartama eredményesen eltelt.

¹⁹ Ákr. 123. §-hoz fűzött indoklás www.uj.jogtar.hu

V. Összegzés

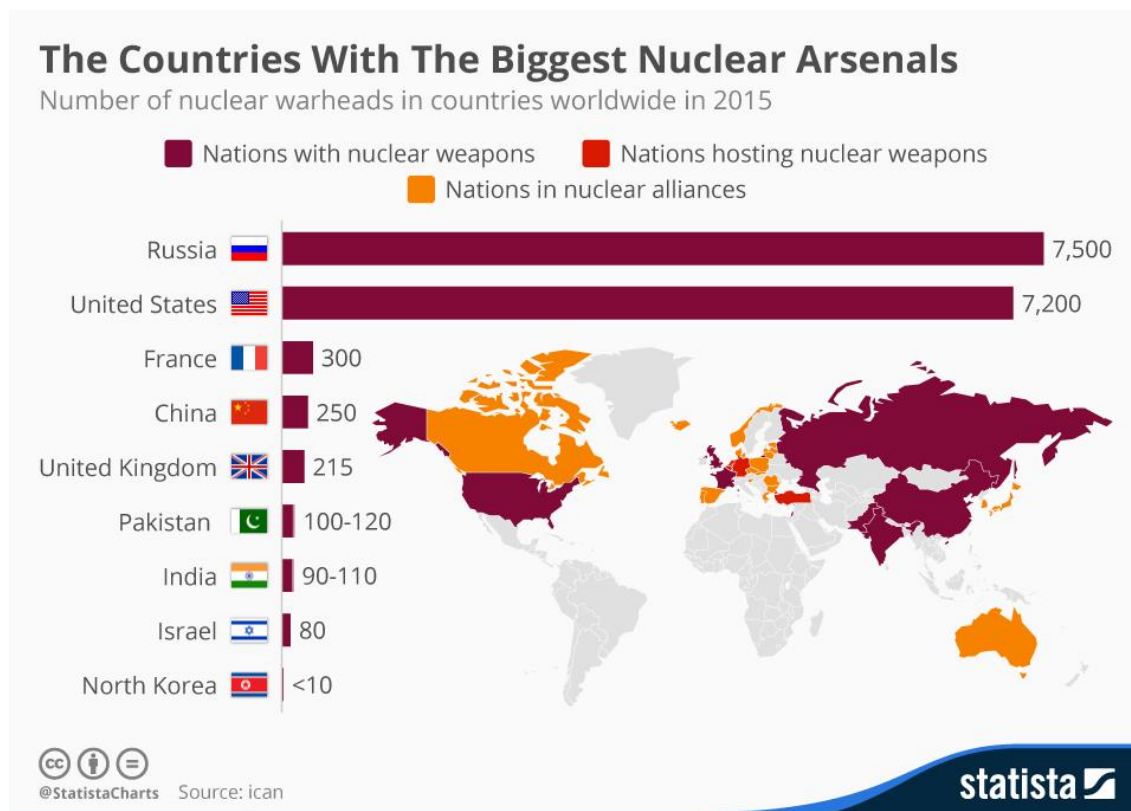
A fentiek alapján megállapítható, hogy a közigazgatási hatósági jogorvoslati rendszere, csakúgy mint a közigazgatási hatósági eljárások szabályai jelentős átalakuláson mennek keresztül 2018. január 1. napjától. A jogorvoslati rendszert érintő változások döntően a kérelemre induló jogorvoslati eljárásokat érintik, különös tekintettel a fellebbezés és a közigazgatási per szerepének, egymáshoz való viszonyának a változására. Az pedig, hogy a közigazgatási per, mint elsődleges kérelemre induló jogorvoslati eljárás mennyiben eredményez majd ügyforgalom-növekedést a közigazgatási és munkaügyi bíróságokon, az a jövő titka. Remélem tanulmányommal sikerül a jogalkalmazókat hozzásegíteni az új szabályok elsajátításához, megismeréséhez.

Róna Bence

az ÓNSZ Közjogi Tagozatának alumni tagja

A nukleáris fegyverek joga

1

1. ábra - A Föld nukleáris arzenáljai

I. Bevezetés

A nemzetközi béke és biztonság megteremtésének gondolata már több mint egy évszázada terítéken van a nemzetközi kapcsolatokban. 1899-ben, Hágában rendezték meg az első Nemzetközi Békekonferenciát azzal a céllal, hogy multilaterális egyezményeket dolgozzanak ki a háborúk megakadályozására, a konfliktusok békés megoldására és a hadviselés szabályaira vonatkozóan.² Azóta sokat fejlődött a technika, és a nukleáris fegyverek megalkotásával, és későbbi elterjedésével egy páratlan pusztító erővel rendelkező eszköz került a nemzetközi porond szereplőinek kezébe. Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy a második világháborút lezáró, tragikus események után, a hidegháború ideje alatt megindult a

¹https://d28wbuch0jlv7v.cloudfront.net/images/infografik/normal/chartoftheday_3653_the_countries_with_the_biggest_nuclear_arsenals_n.jpg

² Liwa-Horváth Krisztina (ford.): Alapvető tények az ENSZ-ről, Magyar ENSZ Társaság, 2013, 23. o.

nukleáris leszerelésre irányuló nemzetközi erőfeszítés. A nukleáris leszerelés megvalósítása alapvető feltétele annak, hogy a nukleáris energiát kizárólag békés célokra használják fel, azonban ez csak egy hosszú, fokozatos folyamat eredményeként valósulhat meg.³ Helytálló az a megállapítás, hogy az atomban rejlő energia felhasználhatóságának felfedezésével az emberiség egy Janus-arcú eszköz birtokába jutott. Egyrészt a napjainkba is egyre növekvő „energia-éhség” kezelésének egyik -bár sokszor vitatott- hatékony eszköze, másrészt előidézhet „soha nem látott mértékű pusztítást is”.⁴

A nemzetközi közösség és a nemzetközi jog három jelentős aspektusból foglalkozik a nukleáris energia kérdésével:⁵

- a) a haditechnikai alkalmazás;
- b) az ipari felhasználás, és ezzel összefüggésben a költség-igényesség okán szükséges nemzetközi együttműködés;
- c) a nukleáris tevékenységekkel összefüggő káros következményekkel, amelyek a nukleáris tevékenységet végző államon kívül, annak határain túl is jelentkezhetnek.

A nukleáris arzenálok elterjedése jogi szempontból új kihívást jelentett, hiszen egyrészt tisztázni kellett, hogy az új fegyverekre alkalmazhatók-e a korábbi normák -s ha igen, mennyiben-, másrészt e fegyverekhez kötődő sajátos viszonyok szükségessé tették külön jogi szabályozás megalkotását.⁶ A korai jogirodalomban megoszlottak a vélemények az „atomfegyverek” jogi helyzetét illetően -elsősorban azért, mert expressis verbis speciális nemzetközi szerződés a mai napig nem mondta ki a tilalmat-, mindazonáltal a *ius in bello*, vagyis a fegyveres összeütközések jogának, különösen a humanitárius jognak az idevágó normái valójában már a kezdetektől vonatkoztathatók voltak e fegyverekre.⁷

Az atomfegyverek katonai célú felhasználásának két fő problémaköre a leszerelés és a proliferáció. A leszerelés joga az alábbi kérdésekkel foglalkozik:

- a) a nukleáris fegyverek felhasználásának tilalma, korlátozása;
- b) nukleáris fegyverek és azok szállítórendszereinek gyártásnak tilalma;
- c) nukleáris anyagok fegyverek céljaira történő előállításának tilalma;
- d) meglévő nukleáris fegyverkészletek megsemmisítése.⁸

³ Lamm Vanda: A nukleáris energia hasznosításának nemzetközi jogi kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983, 10. o.

⁴ Lamm, 1983, 15. o.

⁵ Uo.

⁶ Lamm i.m., 1983, 16. o.

⁷ Lamm i.m., 1983, 17. o.

⁸ Lamm i.m., 1983, 53-54. o.

A nukleáris energia sajátosan veszélyes jellegéből fakadóan nem csak a fegyverek felhasználása, hanem azok gyártása, birtoklása, szállítása, és az azokkal folytatott kísérletek is komoly veszélyt jelenthetnek a nemzetközi béke és biztonság mellett a környezetre, sőt egyes közösségek társadalmára, gazdaságára is.⁹ Az atomfegyverekkel kapcsolatban továbbra is problémákra ad okot a fegyverek számának csökkentése, az atomsorompó-rendszer megvalósíthatóságának fenntartása, a ballisztikus rakéták és rakétavédelmi rendszerek fejlesztésének és terjedésének a megakadályozása.¹⁰ A többoldalú nemzetközi erőfeszítések mellett kiemelt jelentőséggel bír, ha az atomfegyverrel rendelkező hatalmak -elsősorban a hideghabárú alatt a két szuperhatalom- kötnek kétoldalú megállapodásokat, amik jelentősen csökkentették az atomháború veszélyét.¹¹

Jelen dolgozat a nemzetközi atomjog katonai felhasználással kapcsolatos szabályait vizsgálja. Először elemzem az ENSZ szerepét, majd górcső alá veszem a nemzetközi szerződési jog vonatkozó főbb szabályait. Ezeket követően a Nemzetközi Bíróság releváns esetjogát elemzem.

Az nukleáris leszerelés nemzetközi szerződési jogában elsősorban a robbanófejek, a szállító- és célba juttató eszközök számának csökkentése, a nukleáris fegyverek birtoklásának, átadásának, fejlesztésének, tesztelésének, elterjedésének korlátozása, és nukleáris fegyvermentes övezetek létrehozása jellemző. Vagyis jelenleg nem létezik kifejezett, univerzális, átfogó, és minden kérdésre kiterjedő, kodifikált tilalmi rendszer az atomfegyverek bevetésére vonatkozóan. Azonban a dolgozatban elemzésre kerül a releváns nemzetközi bírói gyakorlat és a nemzetközi szokásjog szabályai is. Utóbbi két normarendszeren -és a fegyveres összeütközések jogán, különös tekintettel a humanitárius jogon- keresztül feltevésem szerint megállapítható, hogy fő szabály szerint nem egyeztethető össze a nemzetközi joggal az atomfegyverek használata.

A téma kiválasztására az ösztönzött, hogy véleményem szerint a nukleáris jog a nemzetközi jog egyik legizgalmasabb területe, ráadásul kiemelt jelentőségénél fogva mindenkor aktuális. Valamint külön időszerűvé teszi, hogy napjainkban bővült az ide vonatkozó Nemzetközi Bírósági esetjog, illetve a nemzetközi kapcsolatokban is új lendületet kapott a leszerelés iránti igény.

II. Az Egyesült Nemzetek Szervezete a nukleáris leszerelés folyamatában

⁹ Lamm i.m., 1983 54. o.

¹⁰ Liwa-Horváth i.m. 150. o.

¹¹ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

Az ENSZ alapítása óta törekszik a multilaterális leszerelés és fegyverkorlátozás előmozdítására a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében.¹²

II.1. A Szervezet céljai, elvei

Az ENSZ Alapokmány I. fejezete fejt ki az Szervezet céljait és elveit.¹³ E célok között legfontosabbak a nemzetközi béke és biztonság fenntartása, a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok fejlesztése, és az általános béke megerősítésére alkalmas egyéb intézkedések foganatosítása.¹⁴ Továbbá a *„Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe”*, kiegészülve azzal, hogy a szervezet összes tagja köteles az Alapokmányban vállalt kötelezettségeit jóhiszeműen teljesíteni.¹⁵ E követelmények és alapelvek egy általános célt határoznak meg a Szervezet és a tagok számára. Ennek értelmében minden részes államnak arra kell törekednie, hogy előmozdítsa a nemzetközi béke és biztonság ügyét minden lehetséges eszközzel. Továbbá e követelmények negatív megközelítésből úgy foglalkozhatók össze, hogy minden államnak tartózkodnia kell a kötelezettségei rosszhiszemű megszegésétől, valamint minden olyan cselekménytől, amely a nemzetközi békét és biztonságot veszélyeztetheti. Ezek az alapelvek természetesen megjelennek a nemzetközi leszerelésről szóló dokumentumokban, ennél fogva alapvető elvi bázisát jelentik a nukleáris fegyverek elterjedésével és alkalmazásával kapcsolatos nemzetközi erőfeszítéseknek is.

II.2. A nukleáris joggal foglalkozó fontosabb szervezetek

II.2.1. Közgyűlés

Az Alapokmány elsődlegesen a Közgyűlésre ruhazza a felelősséget a leszerelést illetően (11. cikk).¹⁶ E cikk úgy rendelkezik, hogy a *„Közgyűlés megvizsgálhatja a nemzetközi béke és biztonság fenntartására irányuló együttműködés általános elveit, ideértve a leszerelést és a fegyverkezés szabályozását irányító elveket és ilyen elvek tekintetében ajánlásokat tehet a Szervezet tagjainak vagy a Biztonsági Tanácsnak”*. Tehát a Közgyűlésnek nincs közvetlen felhatalmazása arra, hogy a leszereléssel kapcsolatban kötelező nemzetközi normákat

¹² Liwa-Horváth i.m. 146. o.

¹³ Liwa-Horváth i.m. 24. o.

¹⁴ ENSZ Alapokmány I. fejezet 1. cikk 1. és 2. pontok

¹⁵ ENSZ Alapokmány I. fejezet 2. cikk 2. és 3. pontok

¹⁶ Liwa-Horváth i.m. 147.o.

alkosson, hanem az ilyen normák megalkotására tehet kezdeményezést. Amint arra alább kitérek, a Közgyűlés több alkalommal élt is javaslattevési jogával. A Közgyűlés két bizottsága foglalkozik leszerelési kérdésekkel:

- a) **Első (Leszerelés és Nemzetközi Biztonság) Bizottság**, amely a Közgyűlés rendes ülészakájával párhuzamosan végzi tevékenységét, és a Közgyűlés napirendjén szereplő minden leszerelési kérdéssel foglalkozik;
- b) ezzel szemben a **Leszerelési Ügyek Hivatala** (United Nations Office For Disarmament Affairs) egy speciális kérdésekkel foglalkozó, szakosított tanácskozó testület, amely évente három héten át ülésezik.¹⁷

II.2.1.1. Az Első Bizottság

A Bizottság napirendjén régóta terítéken van a nukleáris fegyverek kérdésének egyik kritikus pontja, a Közel-Kelet kérdése, pontosabban az a javaslat, hogy a régióban egy nukleáris fegyvermentes övezetet alakítsanak ki.¹⁸ Ez egy különösen progresszív lépés lenne, tekintve, hogy a térségben Izrael feltehetően rendelkezik nukleáris fegyverekkel, azonban mindeddig nem volt hajlandó a nemzetközi leszerelési erőfeszítésekben részt venni. Jóllehet e hozzáálláson egy bizottsági határozat nem fog változtatni, mindazonáltal ez egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a nemzetközi közösségben legalább felvetés szintjén folyamatosan jelen van a nukleáris robbanóeszközök terjedésének megakadályozása iránti igény, aminek pozitív hozadéka, hogy a téma a felszínen marad.

Továbbá több állam közös javaslatként folyamatosan napirenden tartja egy a nukleáris fegyverek használatát tiltó nemzetközi egyezmény kidolgozásának vízióját is.¹⁹

A Bizottság 71-ik ülészakája arra is felhívta a figyelmet, hogy még mindig nagyon messze járunk egy nukleáris tömegpusztító fegyverek nélküli világhoz, ezért a nemzetközi jog egyik prioritásként kell tekinteni arra, hogy lépcsőfokról lépcsőfokra közelebb kerüljünk a végső cél eléréséhez. Ennek ellenére le kell szögezni, hogy e javaslatok rendszerint kevés támogatásra találnak, különösen az atomhatalmak részéről. Valamint a valós, háttérben meghúzódó politikai motivációik is sokszor megkérdőjelezhetők, olykor hiányzik a szavak és a tettek összhangja, csak hogy e jelenségek vizsgálata nem célja jelen dolgozatnak. Az imént felvázolt okokból kifolyólag egyelőre a Bizottságban felmerülő ilyen jellegű

¹⁷ Uo.

¹⁸ A/C.1/71/L.1, Establishment of a nuclear-weapon-free zone in the region of the Middle East. Bár a határozat Egyiptom kezdeményezése, és nyilvánvalóan nem mentes a politikai motivációktól, ennek ellenére hosszabb távon lehetnek pozitív hozadéka, hiszen az elérendő cél mindenképpen figyelemre méltó.

¹⁹ A/C.1/71/L.10 Convention on the Prohibition of the Use of Nuclear Weapons. Bár más államok jegyzik e javaslatot, a politikai színezettel kapcsolatban itt is elmondható az, ami a Közel-Kelettel kapcsolatban.

kezdeményezések nemzetközi jogi szempontból inkább szimbolikus jelentőséggel bírnak, mintsem gyakorlati eredménnyel.

II.2.1.2. A Leszerelési Ügyek Hivatala

Az **UNODA (Leszerelési Ügyek Hivatala)** az eredetileg 1998-ban, az ENSZ főtitkára által életre hívott szervezet – eredeti elnevezéssel *Department for Disarmament Affairs* – 2007-ben kapta jelenlegi nevét (*United Nations Office for Disarmament Affairs, UNODA*).²⁰ A Hivatal feladata többek között, hogy elősegítse a nukleáris leszerelést, a non-proliferációt, és az egyéb -különösen a tömegpusztító- fegyverek leszerelésére vonatkozó rezsimek erősítését.²¹ Ennek keretében e Hivatal hajtja végre a Közgyűlés döntéseit leszerelési ügyekben.²² Továbbá e szerv segíti az **Első Bizottságot**, és a **Leszerelési Konferenciát** (Conference on Disarmament) feladataik ellátásában.²³

II.2.2. Leszerelési Konferencia

A tagállamok képviselőiből álló multilaterális fórum a leszerelési megállapodások ügyével foglalkozik.²⁴ E szerv tárgyalta meg az átfogó atomcsend-szerződést. Mivel kényes, az államok nemzetbiztonsági érdekeit is érintő kérdésekkel foglalkozik, ezért döntéseit konszenzussal hozza.²⁵

II.2.3. Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA)

Támogatja az atomenergia békés felhasználását, és védelmezi azt a katonai célú felhasználás ellen.²⁶ Jelentős szerepe van az atomfegyverek elterjedését megakadályozó egyezményben²⁷ részt vevő államok nukleáris programjainak ellenőrzésében.

II.2.4. Az Átfogó Atomcsendszerződés Szervezete Előkészítő Bizottsága (CTBTO)

Az 1996-ban elfogadott atomcsendszerződést (Comprehensive Nuclear-test-Ban Treaty) 2010 végéig 181 állam írta alá. Azonban a hatálybalépéshez mind a 44 nukleáris technológiával rendelkező államnak szignálnia kell, de ezt eddig nem tette meg Kína, Észak-Korea,

²⁰ United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA), <https://www.un.org/disarmament/about/> (2017. 01. 26.)

²¹ Uo.

²² Liwa-Horváth i.m. 150. o.

²⁴ Bruhács János: Nemzetközi jog II. Különös rész, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2011, 293. o.

²⁵ Liwa-Horváth i.m. 150. o.

²⁶ Liwa-Horváth i.m. 84. o.

²⁷ 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról

Egyiptom, Indonézia, India, Irán, Izrael, Pakisztán és az Egyesült Államok sem.²⁸ A CTBTO feladata, hogy előmozdítsa a teljes atomcsendszerződés hatálybalépését.

II.2.5. Egyéb szervek

Az UNIDIR kutatásokat végez a leszerelés területén, míg a **Leszerelési Kérdések Tanácsadó Testülete** a főtitkár tanácsadó szerve a leszereléssel és fegyverkorlátozással kapcsolatos kérdésekben, továbbá tanácsot ad az ENSZ Leszerelési Információs Program ajánlásainak megvalósítására.²⁹

III. A nukleáris fegyverek szerződési joga

Az erőszakkal való fenyegetés egyik formája a nagyarányú fegyverkezés, mivel kétségtelenül fokozza a nemzetközi feszültséget.³⁰ Kétséget kizáró tény, hogy a nukleáris fegyverkezési programok jelentős költséggel, humán tőke befektetéssel és rengeteg kutatás-fejlesztéssel megvalósuló projektek, továbbá számottevően növelik a programot megvalósító állam katonai erejét, politikai mozgásterét a nemzetközi térben, ennél fogva egyértelműen nagyarányú fegyverkezésnek minősíthetők. Ebből következik, hogy a nemzetközi stabilitás szempontjából esszenciális jelentősége van az ide vonatkozó nemzetközi megállapodásoknak. Az ENSZ megalakulása óta a fegyverkorlátozási és leszerelési tárgyalásokat, és az ezek eredményeként megszülető szerződéseket az alábbiak szerint csoportosíthatjuk:

- a) univerzális;
- b) regionális;
- c) bilaterális.³¹

III.1. Bilaterális szerződések

A hatvanas évek második felétől a bipoláris világrend logikája alapján a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kompromisszumai mentén hozták létre az „egymás helyébe lépő szerződések sorozatát” kialakító kétoldalú szerződési rendszert, ami elsősorban a nukleáris fegyvereket célba juttató eszközök korlátozását célozta, és bilaterális jellege ellenére alapvetően befolyásolta a nemzetközi kapcsolatokat.³² Az e körbe tartozó fontosabb szerződések az alábbiak:

²⁸ Liwa-Horváth i.m. 84. o.

²⁹ Liwa-Horváth i.m. 150. o.

³⁰ Bokorné Szegő Hanna: Nemzetközi jog, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 351. o.

³¹ Bokorné i.m. 352. o.

³² Bruhács i.m., 2011, 294. o.

- ABM-szerződés³³
- SALT-I. tárgyalások³⁴
- SALT-II.³⁵
- INF-egyezmény³⁶
- START-szerződések³⁷

III.1.1. ABM-szerződés

A rakétaelhárító rendszerek tilalmáról szóló szerződést 1972. május 26-án írták alá, hatályba pedig azonos év október 3-án lépett.³⁸ 2002. június 13-án a szerződést az Egyesült Államok felmondta arra hivatkozással, hogy az Oroszországgal való kapcsolatainak többé nem kell egymás kölcsönös megsemmisítésének fenyegetésén alapulnia.³⁹ Ennek ellenére a megállapodás megkötése idején a nemzetközi biztonság szempontjából jelentős, progresszív lépés volt. Ugyanis a felek felismerték, hogy egy teljes rakétavédelmi rendszer valójában destabilizálja a kölcsönös elrettentés politikáját, mivel egy esetleges atomcsapás esetén a másik fél nem lenne képes sikeres ellentámadásra, ami végső soron megelőző csapás végrehajtására ösztönözhetett volna.⁴⁰ Továbbá a védelmi képességek fokozása a támadófegyverek kvantitatív és kvalitatív fejlesztését is eredményezte volna, ebből kifolyólag a szerződésnek az offenzív képességek korlátozásában is szerepe volt.

III.1.2. SALT-I

Előbbi eredményhez kapcsolódik, hogy az 1972. évi szerződés 5 éves időtartamra felső határt vont a célba juttató eszközök maximális számát illetően.⁴¹ E megállapodás(ok) a két fél aszimmetrikus nukleáris arzenáljára tekintettel eltérő felső határokat állapított meg, aminek oka az volt, hogy az USA több robbanófejes rakétái egyszerre több célpontot meg tudtak semmisíteni, amíg a Szovjetunió ezt azzal kompenzálta, hogy darabszámban több rakétát

³³ Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on The Limitation of Anti-Ballistic Missile Systems (1972. évi szerződés a rakétaelhárító rendszerek tilalmáról)

³⁴ Strategic Arms Limitation Talks, a stratégiai támadófegyverek korlátozásáról az ABM szerződés másik elemét jelentette

³⁵ 1979. évi SALT-II. szerződés

³⁶ Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (1987. évi washingtoni szerződés a közép-és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról)

³⁷ Strategic Arms Reduction Treaty (stratégiai fegyvercsökkentési szerződések)

³⁸ The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance (<https://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty>, 2017. 04. 18.)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Bruhács i.m., 2011, 294.o.

⁴¹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

telepített.⁴² Tehát végső soron ebben az esetben is az volt a felek szándéka, hogy azonos szintre korlátozzák a harci képességeiket.

III.1.3. SALT-II

Már 1972-ben megindultak a tárgyalások arról, hogy a határozott idejű stratégiai támadófegyverek korlátozását egy átfogó, hosszútávú megállapodás váltsa fel.⁴³ Az 1974. évi vlagyivosztoki csúcstalálkozón Ford elnök és Brezsnyev főtitkár megállapodtak a támadórakéták számának egyenlőségében.⁴⁴ Az aszimmetrikus megoldás helyett ebben a megállapodásban a különböző technikai megoldások szerint csoportosítva, számszerűen meghatározták adott fegyvertípusok maximális számát.⁴⁵ A szerződést ugyan aláírták, de nem lépett hatályba, mivel a ratifikáció mindkét fél részéről elmaradt. Ennek ellenére a megállapodás alapvető rendelkezéseit a két állam betartotta.⁴⁶

III.1.4. INF-megállapodás

A közép- és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról szóló szerződésben az USA és a Szovjetunió vállalták, hogy minden 500 és 5500 kilométer közötti hatótávolságú földről vagy hajóról indítható ballisztikus rakétájukat leszerelik.⁴⁷ Ennek eredményeként a két állam összesen 2692 darab rakétát semmisített meg 1991-ig.⁴⁸ Az INF-egyezmény hatalmas jelentőséggel bír a leszerelési jogban annál fogva, hogy ez volt az első alkalom, amikor egy meghatározott nukleáris fegyverrendszer tényleges leszerelésére került sor.⁴⁹ A szerződés a mai napig hatályban van, azonban az ezredforduló után Oroszország felvetette, hogy felmondja a szerződést, sőt az Egyesült Államok 2014. júliusában már azt állította, hogy Oroszország megszegte a szerződésben vállalt kötelezettségeit.⁵⁰ Ezzel kapcsolatban egyelőre csak diplomáciai véleménycserére került sor, azonban nem kizárt, hogy az Egyesült Államok jogi eszközökhöz folyamodjon.

⁴² Strategic Arms Limitation Talks (SALT I) (narrative), (<https://www.state.gov/t/isn/5191.htm>, 2017. 04. 18.)

⁴³ Treaty Between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT II), (<https://www.state.gov/t/isn/5195.htm>, 2017. 04. 18.)

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁴⁷ The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance, (<https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>, 2017. 04. 18.)

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁵⁰ The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance, (<https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>, 2017. 04. 18.)

III.1.5. START-szerződések

A START-szerződések célja az ABM szerződéshez hasonlóan a stratégiai egyenlőséget biztosító fegyverkorlátozás.⁵¹ A szerződések legújabb példánya a 2011. február 5-én hatályba lépett „Új Kezdet”⁵² szerződés. E megállapodás is követi a korábbi gyakorlatot, és egyes fegyverrendszerekre lebontva határozza meg azokat a maximumokat, amelyekre a feleknek korlátozniuk kell arzenáljaikat 2018. február 5-ig.⁵³ A megállapodás azonban nem terjed ki a fejlesztésre, tesztelésre, és a meglévő vagy tervezett rakétavédelmi programokra.⁵⁴ Ennek ellenére véleményem szerint a nukleáris leszerelés előmozdítása szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy a két legnagyobb atomhatalom folytatja támadó képességeik mennyiségi csökkentését.

III.2. Regionális, multilaterális szerződések

Alább a többoldalú leszerelési egyezmények bemutatására kerül sor. Többoldalú leszerelési és fegyverzettszabályozási megállapodások:⁵⁵

- 1959. évi Antarktisz-szerződés
- 1963. részleges atomcsendszerződés (partial test-ban treaty)
- 1967. tactelolcói szerződés
- 1967. évi világűrszerződés
- 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról (atomsorompó, NPT)
- 1971. évi tengerfenék egyezmény
- 1985. dél-csendes-óceáni atommentes övezetről (rarotongai szerződés)
- 1996. átfogó atomcsend-szerződés
- 2005. egyezmény nukleáris terrorcselekmények tiltásáról
- 2006. közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezetről

III.2.1. 1959. évi Antarktisz-szerződés

Az Antarktisz-szerződést tizenkét olyan állam képviselői írták alá 1959. december 1-jén Washingtonban, amelyek tudósai a megelőző években aktív tevékenységet folytattak az

⁵¹ Bruhács i.m., 2011, 295.o.

⁵² The Treaty between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, NEW START

⁵³ New START (<https://www.state.gov/t/avc/newstart/>, 2017. 04. 18.)

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Liwa-Horváth i.m. 148-149. o.

Antarktiszon és annak térségében. A szerződés 1961-ben lépett életbe, és mára 53 állam vált a részesévé.⁵⁶

E megállapodás elsősorban a tudományos kutatásra, és az Antarktiszon folytatott egyéb tevékenységekre vonatkozó szabályokat tartalmazza, azonban fontos rendelkezései közé sorolható az is, hogy a déli jégvilágon kizárólag békés tevékenység folytatható és nem lehet sem helyszíne, sem tárgya nemzetközi viszálynak.⁵⁷ Továbbá a preambulum azt is hangsúlyozza, hogy a Szerződő Felek meggyőződése, hogy az Antarktiszbékés felhasználása előmozdítja az ENSZ Alapokmányában foglalt célokat és elveket.⁵⁸ Konkrétabban a Szerződés I. cikk, 1. bekezdése rendelkezik. E bekezdés felsorolásban rendelkezik arról, hogy tilos minden katonai jellegű tevékenység, többek között katonai bázisok és erődítmények alapítása, hadműveletek végrehajtása, továbbá bármilyen típusú fegyver kipróbálása. E rendelkezés tehát implicit kizárja nukleáris fegyverek tesztelését, illetve egyéb célú alkalmazását az Antarktiszb területén. Ennél fogva közvetve már e szerződésben megjelent egy -területileg- korlátozott hatású felhasználási tilalom.

III.2.2. 1963. évi részleges atomcsend szerződés

A részleges atomcsendszerződést (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water*) 1963. augusztus 5-én írták alá Moszkvában a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselői. A szerződés 1963. október 10-én lépett életbe és mára 126 a részes államok száma.⁵⁹

A megállapodás preambuluma még a lehető leggyorsabb, átfogó, teljes leszerelést tűzte ki célul, amely az ENSZ céljaival összhangban, szigorú nemzetközi ellenőrzés mellett kell, hogy megvalósuljon, végső soron véget vetve a fegyverkezési versenynek, és megszüntetve azokat a hatásokat, amelyek többek között a nukleáris fegyverek fejlesztését, előállítását és tesztelését ösztönözik.⁶⁰ A felek vállalták, hogy nem hajtanak végre nukleáris próbarobbantásokat, vagy bármely más nukleáris robbantást a joghatóságuk, illetve

⁵⁶ The Antarctic Treaty, <http://www.ats.aq/e/ats.htm> (2017.01.04.)

⁵⁷ Antarktisz-szerződés, preambulum: „Recognizing that it is in the interest of all mankind that Antarctica shall continue for ever to be used exclusively for peaceful purposes and shall not become the scene or object of international discord”

⁵⁸ Antarktisz-szerződés, preambulum: „Convinced also that a treaty ensuring the use of Antarctica for peaceful purposes only and the continuance of international harmony in Antarctica will further the purposes and principles embodied in the Charter of the United Nations”

⁵⁹ Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, http://disarmament.un.org/treaties/t/test_ban, (2017. 01. 04.)

⁶⁰ Részleges atomcsend szerződés, preambulum: „Proclaiming as their principal aim the speediest possible achievement of an agreement on general and complete disarmament under strict international control in accordance with the objectives of the United Nations which would put an end to the armaments race and eliminate the incentive to the production and testing of all kinds of weapons, including nuclear weapons”

ellenőrzésük alatt álló területeken a levegőben és azon túl a világűrben, a víz alatt -ideértve a saját vizeiket, és a nyílt tengert-, vagy bármely más környezetben, ha a robbanás eredményeként a radioaktív szennyezés a robbantást végző állam területén kívülre is kiterjed.⁶¹ Továbbá a felek azt is vállalták, hogy nem vesznek részt ilyen robbantásban sehol⁶², vagyis nem segítik és nem bátorítják más államok nukleáris robbantásait.

A Szerződés nyílt multilaterális nemzetközi megállapodás⁶³, tehát bármely állam csatlakozhat, ami lehetővé teszi, hogy az eredeti feleken kívül mások is kötelezettséget vállaljanak e szerződés keretein belül is a nukleáris tesztrobbantások korlátozása iránt.

A megállapodást határozatlan időre kötötték⁶⁴, ami a leszerelési célok tükrében mindenképpen előremutató, hiszen így a szerződés nem csak egy meghatározott időszakra tiltja e kísérleteket, hanem permanens hatállyal.

Habár már számos ország csatlakozott a szerződéshez, annak effektivitását jelentősen derogálja, hogy Kína, és Franciaország -két atomhatalom- máig sem tették ezt meg.

III.2.3. 1967. évi tlattelolcoi szerződés

Az 1967-es tlattelolcoi szerződés (*Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean*), amely 1967 február 14-én nyílt meg aláírásra Mexikóvárosban, harminchárom részes felet számlál és Latin-Amerika, valamint a Karibi térség atomfegyvermentes övezetté alakításáról szól.⁶⁵

E szerződés preambuluma is a fegyverkezési verseny befejezését és a nemzetközi béke előmozdítását tűzi ki célul, továbbá hivatkozik a Közgyűlés 808 (IX) számú és 2028 (XX) számú határozataira.⁶⁶ A megállapodás I. cikk 1. bekezdése rögzíti, hogy a szerződő felek csak és kizárólag békés célra használják fel a nukleáris technológiákat, továbbá megtiltják területükön bármilyen nukleáris fegyver tesztelését, felhasználását, előállítását, fogadását, megszerzését, tárolását, telepítését. Továbbá tartózkodnak attól, hogy részt vegyenek, bátorítsanak, vagy engedélyezzenek ilyen tevékenységeket.

Az övezet a részes államok teljes területére kiterjed, ideértve a tengeri területeiket, a légterüket, és bármely más területet, amely felett a részes állam főhatalmat gyakorol.⁶⁷

⁶¹ Részleges atomcsend szerződés I. cikk 1. bekezdés a)-b). pontok

⁶² Részleges atomcsend szerződés I. cikk 2. bekezdés

⁶³ Részleges atomcsend szerződés III. cikk 1. bekezdés

⁶⁴ Részleges atomcsend szerződés IV. cikk

⁶⁵ Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America and the Caribbean, <http://disarmament.un.org/treaties/t/latelolco> (2017. 01. 04.)

⁶⁶ Tlattelolcoi Szerződés, preambulum

⁶⁷ Tlattelolcoi Szerződés 3. cikk, 4. cikk

III.2.4. 1967. évi világűrszerződés

A világűr békés felhasználásáról szóló szerződést (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*⁶⁸) az ENSZ Közgyűlése 1966. december 19-én fogadta el, és aláírásra 1967. január 27-én nyílt meg Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben. A szerződés 1967. október 10-én lépett hatályba, és ma 104 állam részese.⁶⁹

A szerződés IV. cikke explicit rendelkezéseket tartalmaz az atomfegyverekkel kapcsolatban. E szerint a felek vállalják, hogy nukleáris fegyvereket vagy bármely másfajta tömegpusztító fegyvert hordozó semmilyen objektumot nem juttatnak föld körüli pályára, ilyen fegyvereket az égitesteken nem helyeznek el, illetve a világűrben semmilyen más módon sem tartanak.⁷⁰ Továbbá e cikkben kötelezik magukat a részes államok, hogy a Holdon illetve más égitesteken nem végeznek katonai tevékenységet, nem hajtanak végre fegyverkísérleteket, hanem kizárólag békés célokra használják fel azokat.⁷¹ Tehát a világűrszerződés is egy, az Antarktiszhoz hasonló demilitarizált övezetként deklarálta a világűr, azonban ebben a szerződésben már *expressis verbis* megjelenik a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tilalom, ami nagyobb hangsúlyt jelent e fegyverek tekintetében.

III.2.5. 1968. évi szerződés az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról

Az atomsorompó egyezmény⁷² (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, NPT) 1968. július 1-jén nyílt meg aláírásra Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben. 1970. március 5-én lépett hatályba, és jelenleg 191 állam részese.⁷³

A nukleáris leszerelés nemzetközi jogi forrásai közül ez az egyik legjelentősebb nemzetközi megállapodás, amely az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról szól.⁷⁴ A szakirodalomban különbséget tesznek a nukleáris fegyverek horizontális és vertikális elterjedése között. A vertikális elterjedés azt jelenti, hogy a nukleáris fegyverrel rendelkező

⁶⁸ 1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről

⁶⁹ Status of International Agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2016, http://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/treatystatus/AC105_C2_2016_CRP03E.pdf, (2017. 01. 04.)

⁷⁰ „States Parties to the Treaty undertake not to place in orbit around the earth any objects carrying nuclear weapons or any other kinds of weapons of mass destruction, install such weapons on celestial bodies, or station such weapons in outer space in any other manner.”

⁷¹ „The moon and other celestial bodies shall be used by all States Parties to the Treaty exclusively for peaceful purposes. The establishment of military bases, installations and fortifications, the testing of any type of weapons and the conduct of military manoeuvres on celestial bodies shall be forbidden.”

⁷² 1970. évi 12. törvényerejű rendelet

⁷³ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, <http://disarmament.un.org/treaties/t/npt> (2017. 01. 04.)

⁷⁴ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

államok ilyen arzenálja mennyiségileg és minőségileg nő, a horizontális elterjedés alatt pedig azt értik, hogy olyan államok is hozzájutnak ilyen fegyverekhez, amelyek azokkal korábban nem rendelkeztek.⁷⁵ A szerződés elfogadása óta jelentős előrelépés történt a célok elérésének irányába, azonban nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy növekedett a nukleáris fegyverrel rendelkező államok száma.⁷⁶ Továbbá a végső cél tekintetében elszomorító, hogy Dél-Afrika az egyetlen olyan állam, amely korábban rendelkezett nukleáris fegyverekkel, azonban felhagyott a programmal, és leszerelte az arzenálját.⁷⁷

Az egyezmény megkötését az a felismerés vezérelte, hogy egy atomháború az egész emberiségre káros, akár beláthatatlanul tragikus következményekkel járhatna. Márpedig a nukleáris fegyverek elterjedése növeli azok bevetésének kockázatát.⁷⁸ Ezért a részes felek elkötelezték magukat, hogy a nukleáris fegyverrel rendelkező államok

*„sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem ad[nak] át nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem enged[ik] át az ellenőrzést az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek felett; és hogy semmilyen módon nem segít[ik], bátorít[ják] vagy ösztönöz[ik] nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államot nukleáris fegyver vagy egyéb nukleáris robbanószerkezet előállítására vagy más módon történő megszerzésére, sem pedig az ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek fölötti ellenőrzés megszerzésére”.*⁷⁹

Továbbá a

*„Szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező valamennyi állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkitől sem fogad el nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, illetve nem vállalja ilyen fegyverek vagy robbanószerkezetek ellenőrzését; hogy nem állít elő és más módon sem szerez nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket, és hogy nem kér és nem fogad el semmiféle segítséget nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállításához”.*⁸⁰

A nukleáris leszerelés, és non-prolifерáció egyik sarkalatos kérdésköre az, hogy a nukleáris fegyverek megszerzésére vonatkozó tilalmak betartását a nemzetközi közösség az

⁷⁵ Lamm Vanda: Az atomsorompó-szerződés rendszerének tapasztalatai in Nukleáris jog a 21. század első évtizedeiben (Szerk.: Lamm Vanda), Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest, 2013, 81. o.

⁷⁶ Lamm i.m., 2013 82. o.

⁷⁷ Lamm i.m., 2013 83. o.

⁷⁸ NPT preambulum

⁷⁹ NPT 1. cikk

⁸⁰ NPT 2. cikk

egyes államok szuverenitásának megsértése nélkül, adekvát módon ellenőrizni tudja.⁸¹ Ennél fogva a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok vállalják, hogy alávetik magukat a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség biztosítéki rendszerének abból a célból, hogy az Ügynökség ellenőrizze, hogy a nukleáris energia békés célú felhasználására irányuló programokat ne irányíthassák át nukleáris fegyverek vagy robbanószerkek előállítására.⁸²

Többször elhangzó vélemény, hogy az egyezmény szabályozása diszkriminatív jellegű, vagyis a szerződő államokra háruló kötelezettségek nem azonos mértékűek. Erre hivatkozással maradt távol a szerződéstől India is.⁸³ Azonban természetesen a nukleáris energia békés célú felhasználását nem akadályozhatja a szerződés, sőt a szöveg kiemeli a nemzetközi együttműködés, az információcsere, és a közös kutatás-fejlesztési programok szükségességét.⁸⁴ További kompenzáció a nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok felé az a kötelezettség, hogy a nukleáris robbantások bármilyen békés célú alkalmazásából származó esetleges előnyeit a robbantást végző állam a szerződésben részes, nukleáris fegyverrel nem rendelkező államok számára minden megkülönböztetés nélkül hozzáférhetővé tegye.⁸⁵

A leszereléssel kapcsolatban a szerződés 6. cikke tartalmaz meghatározó rendelkezést:

„E Szerződés minden egyes részese kötelezi magát, hogy jóhiszemű tárgyalásokat folytat a nukleáris fegyverkezési verseny mielőbbi megszüntetése és a nukleáris leszerelés érdekében hozandó hatékony intézkedésekről, valamint egy szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósítandó általános és teljes leszerelési szerződésről.”

Ehhez kapcsolódik, hogy az NPT-t többek között 2000-ben felülvizsgálták, és a konferencia záródokumentumában az atomfegyverrel rendelkező államok kötelezettséget vállaltak nukleáris arzenáljuk teljes megszüntetésére.⁸⁶ Ennek ellenére az egyezmény kritikája körében szokták megfogalmazni, hogy a 6. cikk túl általános, nem szab határidőt a leszerelési tárgyalások megkezdésére, és még csak hozzávetőlegesen sem tűz ki időpontot a világ nukleáris arzenáljának teljes felszámolására.⁸⁷ A szerződés másik gyenge pontja a kilépési záradék, amely alapján „állami szuverenitása gyakorlásának keretében a Szerződés bármely részesének joga van a Szerződést felmondani, ha úgy ítéli meg, hogy a Szerződés tartalmával

⁸¹ Lamm i.m., 1983, 10. o.

⁸² NPT 3. cikk (1)

⁸³ Lamm i.m., 2013, 89. o.

⁸⁴ NPT 4. cikk (1)-(2)

⁸⁵ NPT 5. cikk

⁸⁶ Liwa-Horváth i.m. 151. o.

⁸⁷ Lamm i.m., 2013 85. o.

összefüggő rendkívüli körülmények országának magasabb érdekeit veszélyeztetik”⁸⁸. Ugyanis a felmondani szándékozó államnak korlátlan mérlegelési köre van arra nézve, hogy mit tekint „rendkívüli körülménynek”.⁸⁹ Továbbá szintén veszélyt jelent, ha egy nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam kilép a szerződésből, mivel ezután a NAÜ biztosítéki ellenőrzése sem valósulhat meg, így az adott államnak lehetősége nyílik rá, hogy atomprogramját nem békés célokra használja fel, és ezt a nemzetközi közösség nem tudja ellenőrizni, ami végső soron alááshatja a non-proliferációs rendszer jelenlegi állapotát.⁹⁰

III.2.6. 1971. évi tengerfenék fegyvermentesítéséről szóló egyezmény I

E szerződés (tengerfenék egyezmény)⁹¹ 1971. február 11-én nyílt meg aláírásra Londonban, Moszkvában és Washington D.C.-ben, és 1972. május 18-án lépett életbe. Jelenleg 94 részes felet számlál.⁹²

A felismerés itt is hasonló a többi szerződéshez. Nevezetesen az, hogy a tengerfenék békés célú felhasználása az emberiség közös érdeke. A tengerfenék demilitarizálása a fegyverkezési verseny korlátozása szempontjából is előremutató lépés.⁹³

A szerződő felek kötelezik magukat, hogy a tengerfenéken nem helyeznek el „*semmilyen nukleáris vagy másfajta tömegpusztító fegyvert, sem olyan szerkezetet, indító berendezést vagy más felszerelést, amely nyilvánvalóan ilyen fegyverek tárolására, kipróbálására vagy alkalmazására készült*”.⁹⁴

III.2.7. 1985-ös rarotongai szerződés

Az 1985. augusztus 6-án aláírt rarotongai szerződés (*South Pacific Nuclear Free Zone Treaty*) a Dél-csendes-óceáni térségben létrehozandó atomfegyvermentes övezetről szól. Az 1986. december 11-én életbe lépett szerződésnek 13 részes állama van.

A szerződés megkötésének motivációi közé itt is a nemzetközi béke fenntartása, a fegyverkezési verseny háborúkat gerjesztő kockázata tartoznak. A szerződő felek álláspontja szerint minden államnak kötelessége a nukleáris fegyverek létezésének véget vetni.⁹⁵

⁸⁸ NPT 10. cikk (1) bekezdés

⁸⁹ Lamm i.m., 2013 89. o., 90. o.

⁹⁰ Lamm i.m., 2013 89. o., 91. o.

⁹¹ 1972. évi 28. törvényerejű rendelet

⁹² Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Sea-Bed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof, http://disarmament.un.org/treaties/t/sea_bed (2017. 01. 05.)

⁹³ tengerfenék egyezmény, preampulum

⁹⁴ tengerfenék egyezmény I. cikk (1)

⁹⁵ „CONVINCED that all countries have an obligation to make every effort to achieve the goal of eliminating nuclear weapons, the terror which they hold for humankind and the threat which they pose to life on earth”

Hangsúlyozzák, hogy a regionális erőfeszítések nagy mértékben hozzájárulnak az adott térségek, és ezáltal az egész nemzetközi közösség biztonságához.⁹⁶

A szerződés preambulumban kiemelésre kerül a jövő nemzedékei iránt érzett felelősség, ami véleményem szerint általában kevés figyelmet kap a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos vitákban, holott e fegyverek sajátos természetéből fakadóan alkalmazásuk jelentősen befolyásolhatja az utánunk jövő generációk sorsát.

Továbbá e szerződésben megjelenik a természet védelmének követelménye is, ami szintén előremutató lépés.⁹⁷

Az egyezményben a területtel kapcsolatos fogalmak hasonlóak, mint az egyéb regionális fegyvermentes övezetekről szóló egyezményekben.⁹⁸

A felek a 3. cikkben vállalnak kötelezettséget arra, hogy nem állítanak elő, nem használnak, nem birtokolnak, más módon nem szereznek be semmilyen nukleáris robbanóeszközt. Továbbá nem keresnek és nem is nyújtanak segítséget ilyen eszközök előállításához, valamint tartózkodnak minden olyan cselekménytől, ami e fegyverek előállítását segíteni, vagy erre bátorítana.⁹⁹ A 4. cikk rögzíti, hogy a békés célú felhasználásra is csak olyan államoknak adnak át technológiát és információt, amely alávetette magát a NAÜ biztosítéki ellenőrzésének.¹⁰⁰ A felek tiltják atomfegyverek állomásoztatását és tesztelését területükön.¹⁰¹ A szerződő államok abban is megállapodtak, hogy nem helyeznek el radioaktív hulladékot az övezet vizeibe.¹⁰²

Természetesen e szerződés is határozatlan időre kötött, és a célok elérése érdekében nem lehet fenntartásokat kikötni.¹⁰³

III.2.8. 1996. évi Afrikai Fegyvermentes övezetről szóló szerződés

Az afrikai fegyvermentes övezetet létrehozó Pelindabai Szerződést 1996 április 11-én, Kairóban írták alá, hatályba 2009. július 15-én lépett.¹⁰⁴

⁹⁶ „*BELIEVING that regional arms control measures can contribute to global efforts to reverse the nuclear arms race and promote the national security of each country in the region and the common security of all*”

⁹⁷ „*DETERMINED to keep the region free of environmental pollution by radioactive wastes and other radioactive matter*”

⁹⁸ rarotongai szerződés 1. cikk,

⁹⁹ rarotongai szerződés 3.cikk a)-c)

¹⁰⁰ rarotongai 4. cikk a)-b)

¹⁰¹ rarotongai 5. cikk, 6. cikk

¹⁰² rarotongai 7. cikk

¹⁰³ rarotongai 13. cikk, 14. cikk

¹⁰⁴ African Nuclear Weapon Free Zone Treaty (Treaty of Pelindaba), <http://disarmament.un.org/treaties/t/pelindaba> , 2017.01.25.)

A szerződést az Afrikai Egység Szervezet keretében dolgozták ki. A szerződés preambuluma hangsúlyozza, hogy a proliferáció megakadályozásának az egyik leghatékonyabb módja a nukleáris fegyvermentes övezetek létrehozása. Valamint szintén a preambulum rögzíti, hogy a felek e szerződéssel hozzá kívánnak járulni a nemzetközi leszerelés előmozdításához, a környezet védelméhez, és a regionális szintű együttműködéshez. Tartalmát tekintve a Pelindabai Szerződés a fent ismertetett többi nukleáris fegyvermentes övezetet kialakító szerződés mintáját követi.

III.2.9. 1996-os átfogó atomcsend szerződés

Az ENSZ Közgyűlése által 1996. szeptember 10-én elfogadott Átfogó Atomcsend Szerződés¹⁰⁵ (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*) jelenleg 183 tagot számlál, amiből 166 állam ratifikálta. Az egyezmény azonban még nem lépett életbe, a szükséges ratifikációk hiányában.

Cél ebben a szerződésben is a fegyverkezési verseny visszafogása, a proliferáció elleni intézkedések, végső soron a nukleáris fegyverarzenálok teljes felszámolása.¹⁰⁶ A felek „meggyőződéssel vallják”, hogy a kísérletek teljes megszüntetése a fegyverek kvalitatív fejlesztésének, és új, fejlettebb fegyverek létrehozásának megakadályozását jelenti, ami hatékony eszköz az elterjedés elleni küzdelem és a leszerelés szempontjából is.¹⁰⁷ E célok és elvek figyelembe vételével a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem végeznek nukleáris fegyverkísérleti robbantásokat, vagy más kísérleti atomrobbantást, és hogy megtiltják az ilyen robbantásokat a joghatóságuk alá tartozó területeken.¹⁰⁸ Továbbá tartózkodnak attól is, hogy ilyen robbantásokat okozzanak, erre bátorítsanak, vagy bármely módon részt vegyenek e robbantásokban.¹⁰⁹

A szerződő felek létrehozzák az Átfogó Atomcsendszerződés Szervezete Előkészítő Bizottságát, amely arra hivatott, hogy elősegítse az egyezmény céljainak elérését, biztosítsa az egyezményben foglaltak betartását, ideértve az egyezmény betartásának nemzetközi

¹⁰⁵ 1999. évi L. törvény

¹⁰⁶ CTBT, preambulum: „*Stressing therefore the need for continued systematic and progressive efforts to reduce nuclear weapons globally, with the ultimate goal of eliminating those weapons, and of general and complete disarmament under strict and effective international control*”

¹⁰⁷ CTBT preambulum

¹⁰⁸ CTBT I. cikk 1. pont: „*Each State Party undertakes not to carry out any nuclear weapon test explosion or any other nuclear explosion, and to prohibit and prevent any such nuclear explosion at any place under its jurisdiction or control.*”

¹⁰⁹ CTBT I. cikk 2. pont

igazolását, és azt a feladatot, hogy terepet biztosítson a részes államoknak a konzultációra és együttműködésre.¹¹⁰ A Szervezet székhelye Bécs.¹¹¹

E megállapodás legnagyobb kritikája, hogy az atomhatalmak azután fogadták el, hogy már tökéletesítették fegyverarzenáljukat. Például India is ezt hozta fel legfőbb ellenérvnek a egyezményrel szemben, és ezért nem írta alá a mai napig sem.¹¹² Bár hozzáteszem, hogy e kifogás a végső cél tekintetében nem állja meg a helyét, hiszen pont az a lényege, hogy jelenlegi helyzetnél „leengedje a sorompót”, és ettől kezdve ne lehessen minőségileg fejleszteni az atomfegyvereket, ennél fogva azok idővel elveszítsék jelentőségüket, és leszerelésre kerüljenek.

III.2.10. 2005. évi egyezmény nukleáris terrorcselekmények tiltásáról¹¹³

Az ezredforduló környékén már nem csak az állami szereplőkkel kapcsolatosan merültek fel aggályok, hanem nem állami aktorok, konkrétan a terrorizmus jelenségével kapcsolatban is. E körben jelentősen átalakult a nemzetközi helyzet és a politikai realitások. Napjainkban nagy veszélyt jelent a vegyi és tömegpusztító fegyverek nem állami szereplők kezébe jutása. E felismerés fényében a Közgyűlés 2002-ben hozott határozatot (57/83) azokról az intézkedésekről, amelyek megakadályozzák, hogy a terroristák tömegpusztító fegyvereket szerezzenek be.¹¹⁴ Ezt egészítette ki a BT 1540(2004) számú határozata, amely arra kötelezi az államokat, hogy *„tartózkodjanak a nem állami szereplők bármiféle támogatásától a nukleáris, vegyi és biológiai fegyverek, valamint az azok célba juttatását szolgáló szállítóeszközök fejlesztését, beszerzését, gyártását, birtoklását, szállítását, átadását és használatát illetően.”*¹¹⁵ Ennek az egyezménynek is az ENSZ békére és biztonságra vonatkozó alapelvei az irányadók, továbbá a szerződő felek itt is hangsúlyozták, hogy minden államnak joga van arra, hogy a nukleáris energiát békés célokra használja fel.

Emellett a szerződés alapja, hogy a nemzetközi közösség elítéli a terrorizmus minden formáját, *„kiemelve, hogy a nukleáris terrorcselekmények a legsúlyosabb következményekkel járhatnak”*.¹¹⁶

Az egyezmény 2. cikke határozza meg azokat a magatartásokat, amelyek kimerítik a nukleáris terrorcselekmény fogalmát. Ezek mutatis mutandis a „hagyományos”

¹¹⁰ CTBT II. cikk 1. pont

¹¹¹ CTBT II. cikk 3. pont

¹¹² Nguyen Quoch Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, Kovács Péter: Nemzetközi jog, Osiris, Budapest, 2001, 481. o.

¹¹³ 2007. évi XX. törvény

¹¹⁴ Liwa-Horváth i.m. 147. o.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, preambulum

terrorcselekmények tényállásait követik. Így az egyezmény hatálya alá tartozik, ha valaki jogellenes módon, és szándékosan radioaktív anyagot birtokol, illetőleg ilyen eszközt állít elő vagy tart, azzal a szándékkal, hogy halált, vagy súlyos testi sértést okozzon, vagy, hogy súlyos vagyoni vagy környezeti kárt okozzon; továbbá bármilyen módszer segítségével radioaktív anyag vagy eszköz felhasználásával, illetőleg nukleáris létesítmény felhasználásával vagy megkárosításával radioaktív anyag kibocsátását, vagy annak veszélyét idézi elő szintén az imént említett célzattal, vagy azzal a szándékkal, hogy egy természetes vagy jogi személyt, valamely nemzetközi szervezetet vagy államot arra kényszerítsen, hogy valamely cselekményt tegyen, vagy attól tartózkodjon.¹¹⁷ Sőt, már a cselekmény elkövetésével való fenyegetés, valamint a magatartás megkísérlése is kimeríti a tényállást.¹¹⁸ A dolog természetéből fakadóan kell, hogy legyen nemzetközi eleme a cselekmények, mivel ennek hiányában nem is merülhet fel nemzetközi jogi relevancia.¹¹⁹

Az egyezmény 4. cikke kiveszi hatálya alól a humanitárius jog és a fegyveres összeütközések joga alá tartozó tényállásokat, valamint rögzíti, hogy az *„Egyezmény nem értelmezhető akként, mintha bármely módon vonatkozna a nukleáris fegyverek Államok általi használatára, vagy az azokkal való fenyegetés jogszerűségére”*. Utóbbi rendelkezéssel a felek egyértelművé tették, hogy e megállapodás csak nem állami személyi kör jogellenes tevékenységére vonatkozik, és expanzív értelmezéssel sem lehet a hatályát kiterjeszteni az államok tevékenységére, ennél fogva az egyezmény közvetlenül nem lehet hivatkozási alap valamely állammal, vagy annak bizonyos szervével szemben. Mindazonáltal nagyban ronthatja egy állam nemzetközi megítélését, ha olyan cselekmények elkövetése köthető hozzá, amit egyébként elítél, ennél fogva közvetett hatással e megállapodás is bírhat egyes állami cselekmények megítélésére kapcsán.

III.2.11. 2006. évi egyezmény a Közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezetről

A Közép-ázsiai nukleáris fegyvermentes övezet létrehozásáról szóló egyezmény (*Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia* (CANWFZ) Semipalatinszkban, 2006. szeptember 8-án nyílt meg aláírásra, majd 2009. március 21-én lépett hatályba. Az öt részes állam a volt Szovjetunió Közép-ázsiai területein elhelyezkedő utódállamok.¹²⁰

¹¹⁷ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 2. cikk

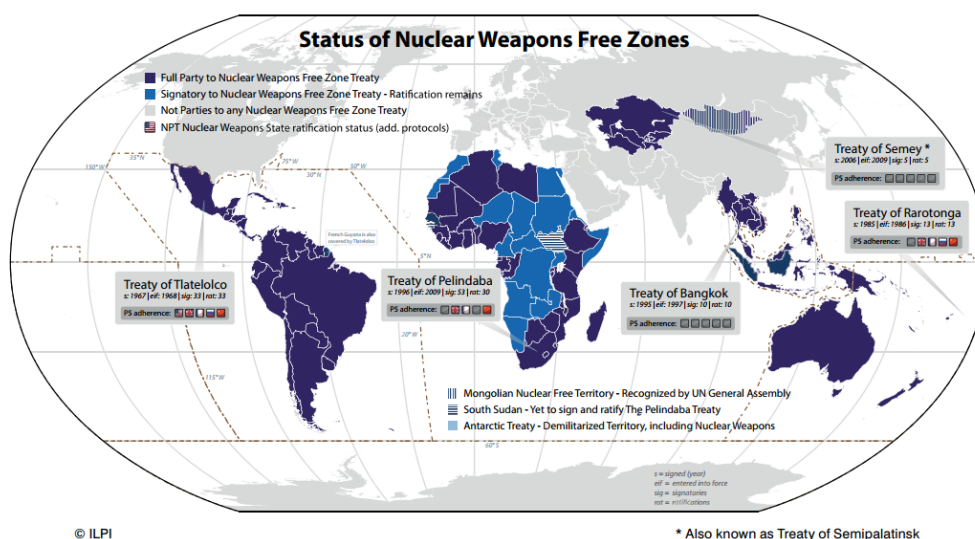
¹¹⁸ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 2. cikk

¹¹⁹ International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism, 3. cikk

¹²⁰ Treaty on a Nuclear-Weapon-Free Zone in Central Asia (CANWFZ), <http://disarmament.un.org/treaties/t/canwzfz>, (2017. 01. 25.)

Elvi alapként ez az egyezmény is a folyamatos, és szisztematikus leszerelésre hivatkozik, amelynek végső célja a nukleáris fegyverkezés teljes és végleges megszüntetése, amely minden államnak feladata.¹²¹ A megállapodás továbbá kifejti, hogy a nukleáris fegyvermentes övezet hozzájárul a térség biztonságához, és a proliferáció megakadályozásához.¹²² A szerződés a továbbiakban hivatkozik az NPT-re és a teljes atomcsend szerződésre is.¹²³ Jelen egyezmény részletes szabályai lényegében megegyeznek a korábban ismertetett hasonló egyezmények szabályozásával.

124

2. ábra - Nukleáris fegyvermentes övezetek

I

II.3. A nukleáris fegyverek szerződési jogának eddigi eredményei

Láthatjuk, hogy számos erőfeszítés történt a nukleáris fegyverkezés visszaszorítására az ENSZ megalakulása óta, azonban látványosabb és hatékonyabb eredmények elsősorban a hidegháború idején, a két szuperhatalom közötti kompromisszumok idején valósultak meg.¹²⁵ Azóta mintha alábbhagyott volna a tényleges akarat, és más kérdések kerültek előtérbe. A helyzetet kiválóan foglalja össze a Leszerelési Ügyek Hivatal 2016-os munkaanyaga.¹²⁶ A dokumentum első pontja leszögezi, hogy a tényleges, ellenőrzött, és visszafordíthatatlan,

¹²¹ CANWFZ, preambulum

¹²² CANWFZ, preambulum

¹²³ CANWFZ, preambulum

¹²⁴ Gro Nystuen, Annie Golden Bersagel, Stuart Casey-Maslen (szerk.): Nuclear Weapons Under International Law: An Overview, Cambridge University Press, 2014, (<https://www.geneva-academy.ch/joomlatoools-files/docman-files/Nuclear%20Weapons%20Under%20International%20Law.pdf>, 2017.04.14.), továbbiakban: Nuclear Weapons Under International Law, 11.o.

¹²⁵ Lsd. különösen a nukleáris fegyvereket célba juttató eszközökről szóló szerződések, Bruhács i.m., 2011 294-295. o.

¹²⁶ A/CN.10/2016/WG.I/WP.3 A progressive approach to a world free of nuclear weapons: revisiting the building blocks paradigm

teljes nukleáris leszerelésre „nincs gyors megoldás”.¹²⁷ A dolgozatomban röviden bemutatott egyezmények is a fontolva haladás elvét érvényesítik, és hol apró, hol jelentősebb politikai kötelezettségvállalásokat tartamaznak. Ennek ellenére egyértelműen belátható, hogy a nemzetközi szerződések jogában a nukleáris leszerelés joganyaga egyelőre inkább csak a nukleáris fegyverek birtoklásának, tesztelésének, elterjedésének, darabszámának a korlátozására, és az atomhatalmak pozíciójának bebetonozására terjed ki.

IV. A bíróság 1996-os tanácsadó véleménye¹²⁸

IV.1. A feltett kérdés

A tanácsadó véleményt a Közgyűlés 49/75K számú *"Request for an Advisory Opinion from the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons"* című határozata alapján nyújtotta be az ENSZ Főtitkára. A határozat az ENSZ Alapokmány 96. cikk 1. bekezdésére alapozva az alábbi kérdéssel fordult a Nemzetközi Bírósághoz: ***„Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law?”***¹²⁹. Tehát az indítvány arra irányult, hogy a Bíróság mondja ki, hogy a nemzetközi jog alapján a nukleáris fegyverek használata vagy az ezzel való fenyegetés jogszerű, vagy nem jogszerű.¹³⁰ A tanácsadó vélemény kezdeményezésében nagy szerepe volt bizonyos nem kormányzati szervezeteknek (NGO-k). Az ő erőfeszítésüknek volt köszönhető, hogy 1993-ban a WHO (World Health Organization) indítványt nyújtott be a nemzetköz bírósághoz hasonló a kérdéssel,¹³¹ amely ügyet a Bíróság érdemben nem tárgyalta, mivel úgy ítélte meg, hogy e kérdés feltevése nem tartozik a WHO tevékenységi körébe, és ezért nem jogosult a kereset benyújtására.¹³²

IV.2. A Bíróság hatásköre

¹²⁷ „The reality is that there will be no quick fixes if our goal is effective, verifiable and irreversible nuclear disarmament.”

¹²⁸ LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS ADVISORY OPINION OF 8 JULY 1996 in. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1. C.J. Reports 1996, p. 226 (<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>, 2016.11.18.)

¹²⁹ REQUEST FOR ADVISORY OPINION transmitted to the Court under the United Nations General Assembly resolution 49/75 K of 15 December 1994 LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS, <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7646.pdf>, 2017. 02. 02.)

¹³⁰ Tanácsadó Vélemény 20. bekezdés

¹³¹ „In view of the health and environmental effects, would the use of nuclear weapons by a State in war or other armed conflict be a breach of its obligations under international law including the WHO Constitution?”, azonban ennek érdemi a megválaszolását a Bíróság elutasította arra hivatkozással, hogy nincs hatásköre (jurisdiction), mivel a kérdés nem tartozik a WHO feladatkörébe (scope of the activities)

¹³² Michael J. Matheson: The Opinions of the International Court of Justice on the Threat or Use of Nuclear Weapons in The American Journal of International Law Vol. 91, No. 3 (Jul., 1997), pp. 417-435, http://www.jstor.org/stable/2954181?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 02. 22.), 417-418. o.

A Bíróság hatásköre a Közgyűlés által feltett kérdés elbírálására ellenben egyértelműen fennállt, hiszen Statútuma lehetőséget biztosít rá¹³³, hogy tanácsadó véleményt adjon abban az esetben, ha arra felhatalmazott szervtől érkezik a kérelem, márpedig a Közgyűlést az ENSZ Alapokmány 96. cikk (1) bekezdése erre felhatalmazza.¹³⁴ Ennek ellenére az USA, és más államok azzal érveltek, hogy a Bíróság saját diszkrecionális jogkörében eljárva elutasíthatta volna a kérelmet a kérdés szokatlan jellegére (*unusual character*) tekintettel.¹³⁵ Tény, hogy a kérdés szokatlan volt abban a tekintetben, hogy nem egy egyedi esettel kapcsolatban született, továbbá, hogy nagyon absztrakt és tágan megfogalmazott kérdést tettek fel, valamint, hogy a tárgya vitathatatlanul politikai céllal (a nukleáris fegyverek eltörlése) született.¹³⁶ Ez minden bizonnyal megnehezítette a döntést, hiszen nem egy meghatározott, eseti jogi problémát kellett megoldani egy konkrét tényállás tisztázásával, hanem egy hipotetikus, elvi, és erősen átpolitizált kérdésre kellett jogi választ adni. Ennek ellenére a Bíróság úgy ítélte meg, hogy a diszkrecionális jogkörét csak kényszerítő esetben alkalmazza, és ennél fogva tanácsadó véleményt ad bármely jogi kérdésben, még akkor is, ha az elvi jellegű és nem áll egy meghatározott jogvita a hátterében.¹³⁷

Egyes államok tiltakoztak a kérdés megfogalmazása ellen is, mivel szerintük az „engedélyezett” (*permitted*) kifejezés azt feltételezi, hogy valamely megengedő szabály esetében lehet csak legális a nukleáris fegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés. Helyette a „tiltott” (*prohibited*) kifejezés használatát javasolták, a Lotus ügyre hivatkozva.¹³⁸ A bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy ez a kérdés nem bír jelentőséggel, ezért kikerülte azt azzal, hogy minden állam elfogadta, de legalábbis nem vitatta, hogy az államok cselekvési szabadságát korlátozzák a nemzetközi jog elvei és szabályai, ebben az esetben különösen a humanitárius jog.¹³⁹ Tehát a Bíróság az államok cselekvési szabadságának korlátait a korábbiakhoz képest annyiban módosította, hogy a kifejezetten nem tiltott magatartások azért

¹³³ A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai IV. Fejezet 65. cikk 1. bekezdés (http://www.menszt.hu/layout/set/print/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/a_nemzetkozi_birosag_alapszabalyai, 2017-04-02)

¹³⁴ Bruhács i.m., 2011, 324. o.

¹³⁵ Michael J. Matheson: The Opinions of the International Court of Justice on the Threat or Use of Nuclear Weapons in The American Journal of International Law Vol. 91, No. 3 (Jul., 1997), pp. 417-435, http://www.jstor.org/stable/2954181?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 02. 22.), 420. o.

¹³⁶ Matheson i.m. 420. o.

¹³⁷ Matheson i.m. 421. o.

¹³⁸ Timothy J. Heverin: Case Comment: Legality or the threat of use of nuclear weapons, Notre Dam Law Review, Volume 72, Issue 4, Article 18 (<http://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1862&context=ndlr>, 2016. 11. 18.), 5. o.

¹³⁹ Heverin i.m. 7. o.

nem is feltétlenül megengedettek, azaz egy „szürke zóna” hallgatólagos elfogadására került sor.¹⁴⁰

IV.3. Az ügy érdemi tárgyalása

A Bíróság megállapította joghatóságát, ezért az ügy érdemi tárgyalására is sor került, amely eredményeként a testület a következő döntéseket hozta:¹⁴¹

a) Sem a nemzetközi szokásjog, sem pedig a nemzetközi szerződések joga kifejezetten nem engedélyezi, ugyanakkor kifejezetten nem is tiltja nukleáris fegyverek bevetését;

b) Ugyanakkor a használat vagy fenyegetés során be kell tartani az Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését, továbbá az 51. cikkben foglalt valamennyi követelményt, és azokat az egyezményeket, amelyek kifejezetten a nukleáris fegyverek használatáról rendelkeznek, ellenben jogsértés állapítható meg;

c) A fenyegetés és használat általánosságban a fegyveres összeütközések jogába, különösen a humanitárius jogba ütközik. Azonban a nemzetközi jog jelenlegi állapotában, és a rendelkezésre álló tények birtokában a Bíróság nem tudta eldönteni, hogy az önvédelemhez való jog keretében, abban a szélsőséges esetben, ha az állam fennmaradása (*the very survival of the state*) lenne veszélyben, jogszerű vagy jogszerűtlen lenne a használat;

d) Fennál az a nemzetközi jogi kötelezettség, hogy jóhiszemű tárgyalások útján, azok eredményeként, szigorú és hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósuljon az általános és teljes nukleáris leszerelés.

A Bíróság eljárása során jelentős mértékben támaszkodott a nemzetközi szerződések jogára, a nemzetközi szokásjogra, a soft lawra - 11 tanácsadó véleményt idézett számos közgyűlési határozat mellett - és a Biztonsági Tanács határozataira is.¹⁴²

Tartalmát tekintve a Pelindabai Szerződés a fent ismertetett többi nukleáris fegyvermentes övezetet kialakító szerződés mintáját követi.

IV.3.1. A kifejezett tilalom, vagy engedély kérdése

A Bíróság Tanácsadó Véleményének 52. bekezdésében leszögezte, hogy a nemzetközi jogban nem található kifejezetten az atomfegyverek használatát megengedő norma, ugyanakkor kifejtette, hogy a gyakorlatban az államok az egyes fegyvernemek szabályozását általában

¹⁴⁰ Bruhács János: Nemzetközi jog I. Általános rész, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2009, 246. o.

¹⁴¹ Tanácsadó Vélemény 105. bekezdés (2) (A)-(F)

¹⁴² Heverin i.m. 5. o.

nem engedélyezés útján rendezik, hanem egyes fegyverek használatát tiltó jogforrásokat alakítanak ki, ezért a Bíróságnak azt kellett vizsgálnia, hogy fellelhető-e ilyen negatív szabály.

IV.3.1.1. Vegyi fegyver analógia

Számos állam azzal érvelt, hogy a vegyi fegyverek bevetésének tilalma alá vonható a nukleáris fegyverek használata is, mivel utóbbiak radioaktív melléktermékei az emberi szervezetbe jutva súlyosan mérgezők.¹⁴³ Ezzel szemben a Bíróság a teleologikus értelmezés alapján azt az érvelést fogadta el, hogy e szabályok célja, hogy megtiltsa olyan fegyverek bevetését, amelyek elsődleges rendeltetése, hogy mérgező hatásuk által okozzanak sérülést vagy halált. Továbbá az ítélet rámutatott, hogy e jogforrások részes államai a gyakorlatban sem kezelték egyformán e két típusú fegyvert.¹⁴⁴ Bár az első érveléssel szemben fel lehetne hozni, hogy az atomfegyverek alkalmazói is számolnak a sugárzó hatással, és ez is lényegi összetevője pusztító erejüknek, azonban az a tény vitathatatlan, hogy a két kategóriát következetesen elkülöníti a gyakorlat.

Ami a kifejezetten nukleáris fegyverekkel kapcsolatos joganyagot illeti, vitán felül áll, hogy egyetlen univerzális, vagy kétoldalú jogforrás sem tiltja kifejezetten e fegyverek bevetését. Mindazonáltal egyes államok azt az érvet hozták fel, hogy a különböző vonatkozó egyezmények tilalmai egy olyan rendszert alkotnak, amelyek immanensen végső soron az atombombák használatát tiltják.¹⁴⁵ Ez az álláspont nem megalapozott, véleményem szerint helyes a Bíróságnak az a reakciója, hogy e megállapodások előre vetíthetnek egy jövőbeni általános tilalmat, azonban önmagukban nem konstituálják azt.¹⁴⁶

IV.3.1.2. Az élethez való jog

Egyes államok érvelése alapján a nukleáris fegyverek bevetése sérti az élethez való jogot (Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya III. rész 6. cikk), amivel szemben a másik oldal azzal védekezett, hogy ez a jog csak az önkényes megfosztással szemben nyújt védelmet, ami nyilván nem lehet abszolút fegyveres konfliktusok idején, éppen ezért erre az esetre a fegyveres összeütközések jogát kell alkalmazni.¹⁴⁷ A Bíróság az utóbbi álláspontot fogadta el, hiszen kifejtette, hogy az „önkényesség” megítélése során nem lehet az Egyezségokmány általános szabályát alapul venni, hanem a *lex specialis* elv alapján azokat a

¹⁴³ *Matheson* i.m. 425. o.

¹⁴⁴ Tanácsadó Vélemény 55. bekezdés

¹⁴⁵ *Matheson* i.m. 425. o.

¹⁴⁶ Tanácsadó Vélemény 62. bekezdés

¹⁴⁷ *Matheson* i.m. 421-422.o.

szabályokat kell felhívni, amely az ellenségeskedésre vonatkozó normákat tartalmazza.¹⁴⁸ Ezzel párhuzamosan az is megállapításra került, hogy bizonyos speciális szabályok – pl. népirtás – közvetve érinthetik a nukleáris fegyverek jogszerűségének kérdését, azonban csak annyiban, amennyiben e szabályok kapcsán merül fel a kérdés.¹⁴⁹ Így pl. ha a szóban forgó fegyvereket azzal a céllal vetik be, hogy részben, vagy egészben megsemmisítsenek egy nemzeti, etnikai, vallási csoportot.¹⁵⁰ Ebből kifolyólag a népirtás megállapításához szükséges a szándékosság és a célzatosság, azonban a szándék bizonyíthatóságának hiányában a népirtást ilyen elvont tényállás mellett nem lehet értékelni.¹⁵¹

IV.3.1.3. A környezeti jog

A környezeti jog tekintetében az eljárás során az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyvre¹⁵², az 1977. május 18-án kötött a környezeti hadviselés tilalmáról szóló egyezményre¹⁵³, az 1992-es Riói Nyilatkozatra¹⁵⁴ és az 1972-es Stockholmi Nyilatkozatra hivatkoztak a felek. Utóbbi két nyilatkozat szabályait a nemzetközi szokásjog szabályai közé sorolta a Bíróság, másrészt pedig a humanitárius jogban alkalmazott elveket, a szükségesség és arányosság kérdését vizsgálta, ami abból következett, hogy a környezeti jogot is – az élethez való joghoz hasonlóan – a fegyveres konfliktusok esetén alkalmazandó jog vonatkozásában ítélte relevánsnak.¹⁵⁵ A környezetvédelmi jog megjelenése a fegyveres konfliktusok jogában régi-új koncepció. Egyrészt korábban is voltak nem kifejezetten környezetvédelmi jogi, de mégis ilyen jellegű rendelkezések, másrészt az 1980-as, 1990-es évektől kezdve a fegyveres összeütközések jogába is beültettek ilyen jellegű rendelkezéseket, sőt újonnan a békeidőben vonatkozó szabályokat is kiterjesztik háborús körülményekre.¹⁵⁶

¹⁴⁸ Tanácsadó Vélemény 25. bekezdés

¹⁴⁹ *Heverin* i.m. 8. o.

¹⁵⁰ Tanácsadó Vélemény 26. bekezdés

¹⁵¹ *Heverin* i.m. 3. o.

¹⁵² A jegyzőkönyv 35. Cikk 3. bekezdése: „Tilos olyan hadviselési módokat, vagy eszközöket alkalmazni, amelyek célzatosan vagy valószínűen nagyarányú, hosszan tartó és súlyos károkat okozhatnak a természeti környezetben.”

¹⁵³ Az egyezmény 1. Cikke tiltja a környezetre kiterjedt, hosszantartó, vagy jelentős (widespread, long-lasting or severe) hatást gyakorló fegyverek használatát.

¹⁵⁴ A Riói Nyilatkozat 2. elve (a Stockholmi Nyilatkozat 21. elve): „Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az Államok szuverén joga, hogy saját környezeti és fejlesztési politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztosítsák; hogy a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más Államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.”

¹⁵⁵ *Heverin* i.m. 4. o.

¹⁵⁶ Uo.

Az egyik fél érvelése ebben a témakörben az volt, hogy a fenti szabályok egyaránt minden időben érvényesek, így békeidőben, és háború alatt is, és hogy az atomfegyverek bevetése minden esetben széleskörű hatással és határon áterjedő kárral jár. Az USA és más államok ezzel szemben -bár egyetértettek abban, hogy a fenti elvek háború során sem kerülnek felfüggesztésre- azon az állásponton voltak, hogy e kérdésben is a fegyveres összeütközések jogának irányadó elveit és rendelkezéseit kell figyelembe venni, beleértve az arányosság elvét is, ami alapján azt állították, hogy nincs kifejezett tilalom súlyos környezeti károk okozására háborús helyzetben, hanem az ilyen károk és a katonai előnyök mérlegelése, arányossága alapján kell a kérdést megítélni.¹⁵⁷

A Bíróság az utóbbi érvelést fogadta el. Az ítélet nem vitatta ugyan az államok környezetvédelmi kötelezettségét,¹⁵⁸ azonban megállapította, hogy a környezeti jog hivatkozott forrásai nem jelenthetnek teljes tilalmat, azoknak nem célja, hogy megfosszák az államokat az önvédelem jogától. Mindazonáltal az államoknak kötelességük elemezni, hogy katonai vállalkozásaik során a szükségesség és arányosság elvének megfelelően a környezetet milyen mértékben károsítják.¹⁵⁹ Ebből következik, hogy a környezet háború idején is csak olyan mértékben károsítható, amennyiben azt a katonai szükségesség indokolja, és a támadás nem irányulhat kifejezetten a környezet megkárosítására. Ezek alapján a Tanácsadó Vélemény 33. bekezdése rögzítette, hogy bár a környezeti jog *corpusa* nem tartalmaz kifejezett tilalmat az atomfegyverekre vonatkozóan, azonban a fegyveres összeütközések jogának alkalmazása során fontos faktor a környezet védelme, amit komolyan figyelembe kell venni.

Egyetértek azzal a véleménnyel¹⁶⁰, hogy a békeidőre vonatkozó szabályokat nem lehet abszolút jelleggel háborús viszonyokra is vonatkoztatni, mivel a dolog természetből fakadóan e konfliktusok során elkerülhetetlen a környezet károsítása is. Ebből kifolyólag úgy vélem, hogy a Bíróság nem juthatott volna más helyes következtetésre, a vonatkozó szabályoknak és elveknek kizárólag a fent ismertetett, árnyalt és a fegyveres összeütközések jogának keretében történő értelmezése helytálló.

IV.3.1.4. A szokásjog

¹⁵⁷ *Matheson* i.m.422.o.

¹⁵⁸ Tanácsadó Vélemény 29. bekezdés

¹⁵⁹ Tanácsadó Vélemény 30. bekezdés

¹⁶⁰ *Matheson* i.m. 423. o.

A Bíróság azt is megvizsgálta, hogy a nemzetközi szokásjog részévé vált-e a tilalom 1945 óta. Ahhoz, hogy egy szabály a szokásjog szabályává váljon az alábbi két konjunktív feltétel fennállása szükséges:¹⁶¹

- gyakorlat, más néven usus (materiális, objektív feltétel);
- jogi meggyőződés, más néven opinio iuris sive necessitatis (szubjektív).

Az USA és más államok rámutattak, hogy nem alakult ki opinio iuris, mivel a nukleáris elrettentés több állam nemzetvédelmének meghatározó eleme volt, ami önmagában feltételezi, hogy az atomfegyverek felhasználása valamilyen formában jogszerű kell, hogy legyen.¹⁶² Továbbá, az a tény, hogy nem vetettek be ilyen fegyvereket nem a jog tilalmából, hanem katonai, politikai, és humanitárius megfontolások szem előtt tartásából következik.¹⁶³ A témában elfogadott Közgyűlési határozatokkal kapcsolatban a Bíróság úgy ítélte meg, hogy azok bizonyos esetekben ugyan bizonyítékai lehetnek a fennálló opinio iurisnak, azonban ebben az esetben a jelentős számú ellenszavazat és tartózkodás azt mutatja, hogy nincs meg az egységes álláspont az államok részéről.¹⁶⁴ A Bíróság a szokásjog kérdésében a jogi meggyőződés hiányával értett egyet a Vélemény 67. bekezdésében.

IV.3.2. Az ENSZ Alapokmányába ütköző magatartásokról

A Tanácsadó Vélemény 34-36. bekezdéseiben a Bíróság megállapította, hogy a korábban kifejtettek alapján az atomfegyverek használata jogszerűségének megállapítására a fegyveres összeütközések jogát, azon belül is különösen a humanitárius jogot kell alkalmazni. E cikkekben az is elismerésre került, hogy egy atomtámadás hatalmas rombolást, tömérdek szenvedést, és a következő generációk számára is jelentős károkat okoz, és ezeket a tényezőket a Bíróságnak számításba kell vennie eljárása során.

Ezek után a Bíróság először az Alapokmány rendelkezései közül a 2. cikk 4. bekezdését és 51. cikkét ítélte jelentősnek. Ezekkel kapcsolatban megállapította, hogy e szabályhelyek nem rendelkeznek kifejezetten meghatározott fegyverekről, hanem egyrésről az erőszak általános tilalmát tartalmazzák, másrészt a fegyveres támadás esetére, az annak elhárítására irányuló önvédelemhez való jogot fogalmazzák meg.¹⁶⁵ Ugyanakkor azon fegyverek használatát, amelyek szokásjog vagy egyezmény alapján önmagukban jogellenesek, nem teszi jogszerűvé a legitim cél. Továbbá a Bíróság utalt a Nicaragua ügyben

¹⁶¹ Bruhács i.m., 2009, 148. o.

¹⁶² Matheson i.m. 426. o.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Tanácsadó Vélemény 70-71. bekezdés

¹⁶⁵ Tanácsadó Vélemény 38-39. bekezdés

kimondott tételre, amely az önvédelem jogának gyakorlását is a szükséges, és arányos mértékben korlátozta.¹⁶⁶ A nukleáris fegyverek ellenzői azon az állásponton voltak, hogy e fegyverek alkalmazása soha nem lehet arányos tekintettel az egyedi romboló képességére (*unique destructive capability*), a Bíróság szerint azonban önmagában ilyen fegyver használata nem zárja ki az arányosságot, mindazonáltal minden esetben számba kell venni e fegyverek sajátos jellegét (a felszabaduló hőenergiát, sugárzást, eszkalációt, és a potenciált a teljes ökoszisztéma és emberi civilizáció kiirtására).¹⁶⁷ Az önvédelem jogának korlátait jelentik továbbá a védekező fél Biztonsági Tanács irányában fennálló kötelezettségei, mivel az önvédelmet gyakorlónak minden eszközről tájékoztatnia kell a BT-t és az általa alkalmazott eszközök nem zavarhatják a Biztonsági Tanácsnak a béke helyreállításában tett erőfeszítéseit.¹⁶⁸

IV.3.3. A humanitárius jogról, és a kimentési okokról

A Bíróság a fegyveres összetűzések jogát érintő vizsgálat során a humanitárius jog elveit és szabályait, az önvédelmi doktrínát, és a semlegesség elvét találta jelentősnek a Közgyűlés által feltett kérdés megválaszolása szempontjából.¹⁶⁹ Ennek kapcsán kimondta, hogy a nukleáris fegyverek bevetése általánosságban a humanitárius jog elveibe és szabályaiba ütközik.

Azzal az alapvetéssel minden fél egyetértett, hogy a humanitárius jog szabályai irányadók a nukleáris fegyverek tekintetében is.¹⁷⁰ Valamint deklarálta, hogy általánosságban a nemzetközi jog ugyanúgy vonatkozik a nukleáris fegyverek használatára és az azzal való fenyegetésre, mint bármely más fegyverre.¹⁷¹ Ebből következik, hogy az atomfegyverek használatát korlátozzák a Genfi és Hágai jog elvei, különösen a katonai szükségesség, a kombattánsok és a civilek megkülönböztetése, szükségtelen szenvedés megelőzése, a szükségesség és az arányosság.¹⁷² Amiből kitűnik, hogy -tekintettel az atomfegyverek többségének hatalmas pusztító erejére- általánosságban az atomfegyverek használata a humanitárius jog elveibe és szabályaiba ütközik.

¹⁶⁶ Tanácsadó Vélemény 41. bekezdés

¹⁶⁷ *Heverin* i.m. 11. o.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ *Heverin* i.m. 4. o.

¹⁷⁰ Tanácsadó Vélemény 85. bekezdés

¹⁷¹ Tanácsadó Vélemény 86. bekezdés

¹⁷² *Heverin* i.m. 29. o.

Ugyanerre a következtetésre jutott a Bíróság a semlegesség elvével kapcsolatban is. A Tanácsadó Vélemény 89. bekezdése alapján a semlegesség elvét minden fegyveres konfliktus esetén tiszteletben kell tartani függetlenül a felhasznált fegyver típusától.

Ezek után a Bíróság kiemelte, hogy számtalan érvet felsorakoztattak a felek egyik, vagy másik álláspont mellett. Például egyes államok hivatkoztak arra, hogy kis hatóerejű taktikai fegyverek bevetése megfelelhet a humanitárius jog követelményeinek, míg a másik oldal azzal érvelt, hogy az atomfegyverek sajátos jellege miatt a jogszerűség kizárt.¹⁷³ A taktikai fegyverek jogszerűségével kapcsolatban azt a példát szokták felhozni, amikor egy nyílt tengeren elhelyezkedő, nukleáris töltettel felszerelt tengeralattjárót semlegesítenek taktikai nukleáris fegyverrel.¹⁷⁴ Mivel ebben az esetben „csak” a nyílt tenger környezete károsodna, és kizárólag kombattáns áldozatok lennének, ezért első ránézésre elfogadhatónak tűnik az érv. Azonban ellene szól, hogy egyrészt a tengerben szétterjedne a szennyeződés, másrészt, és éppen emiatt a tengeri élővilágot is károsítaná, ami több ilyen támadás esetén az ökoszisztéma negatív irányú változását idézhetné elő, ami például a halászatot keresztül közvetve akár az emberekre is veszélyes lehet. Továbbá adott esetben civil hajók is tartózkodhatnak a robbanás hatókörében, amit szintén számításba kell venni. Ezekre tekintettel, illetve arra figyelemmel, hogy más, konvencionális fegyverek is hasonló hatékonysággal kiválthatják a taktikai atomfegyvereket, úgy vélem, hogy hiba lenne elfogadhatónak tartani a taktikai nukleáris robbanóeszközök bevetését ebben a szituációban, mivel az arányosság és szükségesség követelményének nem felel meg. Másik klasszikus példa a bevethetőség mellett, amikor egy sivatagban állomásozó hadsereg ellen irányul a támadás. Azonban ezzel szemben az hozható fel, hogy a légmozgás által a sugárzó szennyezés ebben az esetben is elterjedhet, másrészt pedig a szükségtelen szenvedés okozása tilalmának elvébe ütközik, tehát szintén nem tartható álláspont.¹⁷⁵

Mindazonáltal a Bíróság nem értett egyet azzal, hogy az arányosság elvének semmi esetben sem feleltethető meg az önvédelem jogának nukleáris fegyverrel való érvényesítése, mivel annak hatása súlyos, széleskörű következményekkel járna és annak a veszélye folytán, hogy az ilyen jellegű védekezés teljeskörű nukleáris háborúhoz vezetne, ami a földi élet megsemmisülését eredményezné.¹⁷⁶ Továbbá a Bíróság úgy érvelt, hogy nem szükséges vizsgálnia e hatásokat, valamint azt sem kell vizsgálnia, hogy bizonyos taktikai fegyverek hatása az arányosság elvének megfelelhet-e, mivel minden nukleáris fegyver természeténél

¹⁷³ Erről bővebben lsd. Tanácsadó Vélemény 90-96. bekezdés

¹⁷⁴ Nuclear Weapons Under International Law, 5.o.

¹⁷⁵ Nuclear Weapons Under International Law, 6.o.

¹⁷⁶ Matheson i.m. 424. o.

fogva komoly kockázatot jelent, amit az önvédelemre hivatkozó államoknak figyelembe kell venniük az arányosság elvére tekintettel.¹⁷⁷ Tehát a bíróság átfogó érvénnyel nem zárta ki az önvédelemre hivatkozás lehetőségét -ez konkrét tények hiányában nem is lett volna megalapozott. Azonban utalt arra, hogy a nukleáris fegyverek különös jellegéből adódóan komoly megfontolást igényel bevetésük, hiszen alkalmazásuk nagyobb kockázatot jelent, mint a hagyományos fegyvereké. Vagyis az atomfegyverek használatának tilalma nem teljes körű, hanem előfordulhatnak bizonyos esetek -ritka kivételek-, amikor a tilalom nem érvényesül.¹⁷⁸ A bíróság érvelése alapján három ilyen eset fordulhat elő:

- a) az önvédelem szélsőséges esete, amikor az állam léte forog kockán;
- b) az elrettentés politikája;
- c) a megtorlás (belligerent reprisal).

3.3.1. Az önvédelemhez való jog

A kérdés nehézségét, és azt, hogy mind politikailag, mind a jogtudomány szempontjából, doktrinálisan is bonyolult ügyről van szó híven tükrözi, hogy a Bíróság elnöke, Mohammed Bedjaoui döntő szavazatára volt szükség e döntés megszületéséhez.¹⁷⁹

A túl általános megfogalmazás, pontosabban a precíz definíció hiánya miatt nem egyértelmű, hogy a Bíróság mit értett az önvédelem szélsőséges esetén. Egyrészt nem definiált, hogy mit értünk az állam túlélésén. Az aktuális kormányzat fennmaradását, az állam mint szuverén nemzetközi jogalany fennmaradását, vagy a népesség életben maradását? Továbbá az sem világos, hogy vajon ebben az esetben az állam túlélése jogszerűvé teszi a humanitárius jog megsértését? Ez az érvelés ahhoz vezetne, hogy a háborúban vesztesre álló fél felrúghatná a fegyveres összeütközések jogát, ami összeegyeztethetetlen a nemzetközi jog céljaival.¹⁸⁰ Nyilván egy szigorú, szűkebb értelmezést igyekezett megalapozni a Bíróság, tehát véleményem szerint e kivétel minden bizonnyal csak az olyan esetekre vonatkozhat, amikor egy állam területének jelentős részén, az ott fellelhető természeti értékek, a környezet és az infrastruktúra teljes pusztulásának közvetlen, és nagyon jelentős veszélye fenyeget, emellett a népesség szintén jelentős részének -ideértve elsősorban a nem kombattáns lakosságot- életét

¹⁷⁷ Tanácsadó Vélemény 43. bekezdés: „*all nuclear weapons and the profound risks associated therewith are further considerations to be borne in mind by States believing they can exercise a nuclear response in self-defence in accordance with the requirements of proportionality*”

¹⁷⁸ Mindazonáltal e kivételek sem feltétlenül érvényesek a Bíróság álláspontja szerint, hanem csak lehetségesek, mivel a Bíróság véglegesen nem tudta sem kizárni, sem megengedni („*cannot conclude definitively*”) lsd.:

Richard A. Falk: Nuclear Weapons, International Law and the World Court: A Historic Encounter, The American Journal of International Law, Vol. 91, No. 1 (Jan., 1997), pp. 64-75.,

http://www.jstor.org/stable/2954141?seq=1#page_scan_tab_contents (2017. 03. 28.), 68. o.

¹⁷⁹ Falk i.m. 64. o.

¹⁸⁰ Matheson i.m. 430. o.

közvetlenül -különösen a nemzetközi jog, azon belül is a fegyveres konfliktusok és a humanitárius jog megsértésével megvalósított cselekmények- fenyegető magatartások esetén lehet helye. Hozzátevé, hogy bizonyos általános elveket, elsősorban az arányosság elvét ebben az esetben is figyelembe kell vennie a védekező félnek. Vagyis ez az eszköz csak mint ultima ratio szolgálhat, és csak olyan mértékben, ami a fent leírt „teljes pusztulás” elkerüléséhez vezet. Tehát, abban az igen valószínűtlen helyzetben, amelyben az állam és az ott élő lakosság, és anyagi javak teljes megsemmisülése fenyeget, és e megsemmisülést semmilyen más eszközzel nem lehet elkerülni, és a védekező állam még rendelkezik nukleáris kapacitásokkal, akkor bevetethők az atomfegyverek, feltéve, hogy a válaszcsepás egyébként megfelel a nemzetközi jog vonatkozó szabályainak. Úgy vélem, hogy ezt az abszurd helyzetet kivéve a nemzetközi jog logikájával, alapvető célkitűzéseivel, és általános szabályaival összeegyeztethetetlen lenne e fegyverek bevetése, ennél fogva az önvédelem szélsőséges esetének ennél szélesebb értelmezése helytelen.

IV.3.3.2 Az elrettentés politikája

Az elrettentés politikájával kapcsolatosan az egyik oldal azzal érvelt, hogy már akár nukleáris fegyverek birtoklása is fenyegetésnek minősülhet, de az elrettentés politikája mindenképpen, míg a másik oldal pedig azt emelte ki, hogy a nemzetközi rendszerben bevett gyakorlat, és paradox módon biztonságpolitikai sarokkő, és a stabilitás garanciája a nukleáris fegyverek birtoklása, és a használatukra vonatkozó jelzett hajlandóság. Egyrészt tény, hogy a nemzetközi közösség érzékelhető része alkalmazta és a mai napig alkalmazza az elrettentés politikáját, továbbá, hogy e politika lényege, hogy ne kelljen bevetni az atomfegyvereket, tehát az elrettentés éppen a megelőzést szolgálja.¹⁸¹ Másrészt az elrettentés csak akkor lehet hatékony, ha hitelt érdemlő, kredibilis, ami már megalapozhatja a fenyegetést. Ennek megítélése attól függ, hogy a kijelentett szándék más állam területe, vagy függetlensége ellen irányul, illetve önvédelem esetén megfelel-e az arányosság és szükségesség követelményének.¹⁸² Ebből következik, hogy általánosságban a fenyegetés is tiltott, azonban bizonyos esetekben lehetséges. A probléma ennél a kivételnél is az értelmezés keretei kapcsán merül fel. Így például megalapozott a kérdés, hogy egy szigorú válaszcsepással való fenyegetés tiltott-e, amennyiben egy atomhatalom teszi, anélkül azonban, hogy expressis verbis nukleáris fegyverek bevetését említene.¹⁸³ Emellett lehet olyan eset, amikor a használat

¹⁸¹ Matheson i.m. 431. o.

¹⁸² Tanácsadó Vélemény 48. bekezdés

¹⁸³ Matheson i.m. 431. o.

jogellenes lenne, például az arányosság elvének megsértése miatt, azonban az ezzel való fenyegetés -mivel az nem járna civil áldozatokkal, sőt éppen megelőzne egy kirobbanó háborút- jogellenessége éppen kontraproduktív lenne. Ennél fogva a fenyegetés a politikai realitás miatt elválhat a használat tényállásától, és elméletileg az elrettentés politikájának körében -a fent leírt megszorításokkal- alkalmazható.

IV.3.3.3. Harci megtorlás

A Bíróság a megtorlással kapcsolatban szűkszavúan annyit állapított meg, hogy ebben a kérdésben is -az önvédelemhez hasonlóan- elsősorban¹⁸⁴ az arányosság elvét kell figyelembe venni.¹⁸⁵

IV.3.4. Az átfogó leszerelési kötelezettség deklarálása

Végül a Bíróság a leszerelés iránti tárgyalásokkal kapcsolatban az NPT-re hivatkozva kimondta, hogy minden államnak kötelessége jóhiszeműen tárgyalásokat folytatni, és egyezséget tető alá hozni -szigorú és hatékony nemzetközi felügyelet alatt- a teljes nukleáris leszerelést illetően. Amit a Bíróság azzal pontosított, hogy ez nem egyszerűen tárgyalási kötelezettség, hanem, ha úgy tetszik a teljes leszerelésre vonatkozó eredménykötelmet keletkeztet az államok oldalán.¹⁸⁶ E szabály ráadásul a nemzetközi szokásjog szabályának tekinthető, mivel formálisan is 182 államot érint, vagyis a nemzetközi közösség jelentős részét kötelezi, ráadásul ezek az államok mind vettek már részt a Közgyűlés nukleáris leszereléssel kapcsolatos határozatainak elfogadásában, így e kötelezettséget illetően fennál az opinio iuris.¹⁸⁷ Ezt erősíti meg, hogy a Közgyűlés azóta is napirenden tartja e kötelezettség teljesítésének előmozdítását.¹⁸⁸

V. A Marshall-szigetek ügyei

2014. április 24-én a Marshall-szigetek keresetet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz a kilenc atomfegyverrel rendelkező állam¹⁸⁹ ellen nukleáris leszerelésre vonatkozó nemzetközi

¹⁸⁴ ezt annyival kiegészítve, hogy békeideőben a megtorlás per se jogellenes

¹⁸⁵ Tanácsadó Vélemény 46. bekezdés

¹⁸⁶ Tanácsadó Vélemény 99. bekezdés

¹⁸⁷ Tanácsadó Vélemény 100. bekezdés

¹⁸⁸ *Isd. A Közgyűlés Follow-up to the 2013 high-level meeting of the General Assembly on nuclear disarmament, A/71/131 2016. számú, július 11-én elfogadott határozata*

¹⁸⁹ Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Oroszország, Kína, India, Pakisztán, Észak-Korea, Israel

jogi kötelezettségeik megszegésére hivatkozva.¹⁹⁰ Végül az atomhatalmak közül csak India, Pakisztán, és az Egyesült Királyság ügye került ténylegesen a Bíróság elé, mivel ezek az államok fogadták el a Bíróság kötelező joghatóságát. A többi állam nem fogadta el a Bíróság joghatóságát.¹⁹¹ A három kereset alapja, és a megszülető ítélet is többnyire azonos, ezért a három esetet a továbbiakban -a szükséges kiegészítésekkel- India példáján keresztül elemzem. Mindegyik kereset arra irányult, hogy a bíróság állapítsa meg az alperesek kötelezettségszegését, és hogy kötelezze őket kötelezettségeik teljesítésére.¹⁹² Az állítólagos kötelezettségszegés abban merült ki a Marshall-szigetek álláspontja szerint, hogy nem folytattak jóhiszemű tárgyalásokat a nukleáris fegyverkezési verseny beszüntetése, és a nukleáris fegyverek átfogó és teljes leszerelése érdekében, sőt éppen ellenkezőleg, fejlesztették és bővítették a nukleáris arzenálukat.¹⁹³ India és Pakisztán tekintetében a kötelezettségeket a nemzetközi szokásjogban fellelhető forrásnak minősítette a beadvány, míg az Egyesült Királyság esetében az NPT VI. cikkére hivatkozott az indítvány.

Az írásbeli és a szóbeli szakaszban is az alperesek arra tettek indítványt, hogy a bíróság először joghatóságáról döntsön, és állapítsa meg hatáskörének hiányát, és/vagy a kereset elfogadhatatlanságát. A Marshall-szigetek pedig fenntartotta a keresetét és indítványozta, hogy a Bíróság állapítsa meg joghatóságát.¹⁹⁴ A Bíróság végül mindhárom ügyben elfogadta az alperesek kifogását, és megállapította, hogy előzetes jogvita hiányában nincs hatásköre a kereset elbírálására, így elutasította az ügy érdemi tárgyalását.¹⁹⁵

V.1. A hatáskör hiánya

A fentiekből következik, hogy a Bíróság nem foglalkozott az érdemi kérdésekkel, hanem először a kereset elbíráhatóságáról döntött. A felek által benyújtott bizonyítékok, nyilatkozatok alapján a testület úgy határozott, hogy a kereset elbírálására nem rendelkezik hatáskörrel, mivel a felperes nem tudta bizonyítani, hogy már fennállt a jogvita a felek között a kereset benyújtásakor.¹⁹⁶

V.2. A felek érvei

¹⁹⁰ 5 October 2016 Judgement obligations concerning negotiations relating to cessation of the nuclear arms race and to nuclear disarmament (marshall islands v. india), <http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19134.pdf> (2017.03.28.), továbbiakban: Marshall-szigetek ügy, 21. bekezdés

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Marshall-szigetek ügy, 11. bekezdés

¹⁹³ Uo.

¹⁹⁴ Marshall-szigetek ügy 12-13. bekezdés

¹⁹⁵ Marshall-szigetek ügy 56. bekezdés

¹⁹⁶ Marshall-szigetek ügy 22. bekezdés

A Marshall-szigetek azt állította, hogy a jogvita fennállását bizonyítja a felek kereset benyújtása előtt és az eljárás alatt tanúsított magatartása. A felperes ezt azzal kívánta alátámasztani, hogy több ízben is felszólította az atomhatalmakat, hogy folytassanak leszerelési tárgyalásokat. E körben különösen két nyilatkozatot emelt ki. Egyrészt a Közgyűlés 2013. szeptember 26-án rendezett, nukleáris leszereléssel kapcsolatos csúcstalálkozóján, a külügyminisztere sürgette az atomhatalmakat, hogy fokozzák erőfeszítéseiket a tényleges leszerelésre irányuló kötelezettségeik teljesítését illetően.¹⁹⁷ Másrészt a mexikói Nayaritban, 2014. február 13-án megtartott, a nukleáris fegyverek humanitárius hatásaival foglalkozó második konferencián a felperes képviselője kifejtette, hogy véleménye szerint az atomfegyvermentes világ érdekében folytatott tárgyalások rég esedékesek. Továbbá, hogy a nukleáris arzenállal rendelkező államok e tárgyalások kötelezettségüket nem teljesítik, ezért a tényleges tárgyalások megkezdése a nemzetközi szerződési jog és a szokásjog szabályai alapján minden állam kötelessége.¹⁹⁸ A felperes tehát arra hivatkozott, hogy a nemzetközi konferenciákon, amelyeken az alperesek is jelen voltak egyértelműen kinyilvánította, hogy vitatja minden egyes atomhatalom leszereléssel kapcsolatos tevékenységét, pontosabban, hogy utóbbiak elmulasztották tárgyalások kötelezettségeik teljesítését. Továbbá a Marshall-szigetek úgy vélte, hogy azzal, hogy a felperesek a Bíróság előtt vitatták a köteleességszegés tényét -vagyis az érdemi kérdésben is kifejezték szembenállásukat- megerősítették a vita fennállását.¹⁹⁹ Emellett a kereset benyújtója hivatkozott arra is, hogy India és Pakisztán fenntartja és minőségileg és mennyiségileg fejleszti nukleáris ütőképességét, ezzel pedig tényleges magatartása a fegyverkezési verseny mielőbbi befejezésének, és a leszerelés kötelezettségének de facto ellent mond.²⁰⁰

Ezekkel szemben India úgy vélte, hogy nincs vita a felek között, ugyanis azt állította, hogy maga is meggyőződéssel támogatja a nukleáris leszerelést (*strong supporter of nuclear disarmament*), amit elsősorban a Közgyűlésben leadott, témába vágó szavazatainak, különösen az 1996-os tanácsadó vélemény után elfogadott, azt megerősítő határozatoknak a

¹⁹⁷ „urge[d] all nuclear weapons states to intensify efforts to address their responsibilities in moving towards an effective and secure disarmament”, Marshall-szigetek ügy 26. bekezdés

¹⁹⁸ „[T]he Marshall Islands is convinced that multilateral negotiations on achieving and sustaining a world free of nuclear weapons are long overdue. Indeed we believe that States possessing nuclear arsenals are failing to fulfil their legal obligations in this regard. Immediate commencement and conclusion of such negotiations is required by legal obligation of nuclear disarmament resting upon each and every State under Article VI of the Non-Proliferation Treaty and customary international law.”, Marshall-szigetek ügy 26. bekezdés

¹⁹⁹ Marshall-szigetek ügy 27. bekezdés

²⁰⁰ Marshall-szigetek ügy 28. bekezdés

támogatásával vélt alátámasztottnak.²⁰¹ Továbbá a Marshall-szigetek idézett konferenciákon elhangzó nyilatkozatait illetően azt állította, hogy azok nem alapozzák meg a felek közötti ellentétet, mivel India is azt támogató, azzal egybevágó nyilatkozatokat tett, sőt egybevág az ország függetlenné válása óta folyamatosan tanúsított magatartásával.²⁰² Végül India említést tett arról, hogy a felperes egyik állammal sem folytatott bilaterális egyeztetéseket, a kilenc állam közül, amelyek ellen keresetet nyújtott be.²⁰³ Az Egyesült Királyság kifogásai annyiban egészítik ki a fentieket, hogy arra hivatkozott, hogy a nemzetközi szokásjog szabályai alapján az az állam, amelyik keresetet kíván benyújtani egy másik állam köteleességszegése okán, a keresetlevél benyújtása előtt értesíteni köteles utóbbit e szándékáról. Ez az értesítés pedig sine qua non a vita fennállásához.²⁰⁴ A konferencián elhangzó nyilatkozatokkal kapcsolatban pedig azért nem tartotta megalapozottnak a keresetet, mivel azokban a nyilatkozattevő kifejezetten nem nevesítette az Egyesült Királyságot, továbbá az alperes a nayariti konferencián nem is képviseltette magát.²⁰⁵ Pakisztán is többnyire az angol védekezést választotta, és az értesítés, tárgyalás hiányára hivatkozott.²⁰⁶

V.3. A Bíróság megállapításai

A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 38. cikke alapján a Bíróság feladata, hogy a nemzetközi jogvitákat a nemzetközi jog alapján eldöntse. A 36. cikk 2. bekezdése rendelkezik az alávetéses joghatóságról az alábbiak szerint:

„Az Alapszabályokban részes Államok bármikor kijelenthetik, hogy ipso facto (önmagában) és külön megegyezés nélkül, minden olyan Állammal szemben, amely ugyanazt a kötelezettséget vállalja, kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát minden olyan jogvitára nézve, amelynek tárgya:

- a. *nemzetközi szerződés értelmezése,*
- b. *a nemzetközi jog bármely kérdése,*
- c. *olyan tény létezésének megállapítása, amely ha valóban bizonyul, nemzetközi kötelezettség megszegését jelenti,*
- d. *nemzetközi kötelezettség megszegése esetében teljesítendő jóvátétel természete vagy terjedelme”.*

²⁰¹ Marshall-szigetek ügy 30. bekezdés

²⁰² Marshall-szigetek v. India 31. bekezdés

²⁰³ Marshall-szigetek v. India 32. bekezdés

²⁰⁴ Marshall-szigetek v. Anglia 27. bekezdés

²⁰⁵ Marshall-szigetek v. Anglia 28. bekezdés

²⁰⁶ Marshall-szigetek v. Pakisztán 30-32. bekezdés

E szabályok felhívása után a Bíróság a releváns esetjogot idézte fel. Ez indokolt volt, hiszen a Bíróság joghatóságát mindig a konkrét ügy jogcímét és tartalmát vizsgálva állapítja meg, vagyis arra alapozza, hogy „lényegbevágó azonosság áll fenn az adott eljárás tárgya és a Bíróság joghatósága között”.²⁰⁷ Tehát a Bíróság azt vizsgálta, hogy tárgyi joghatósággal rendelkezik-e.

A testület először a Mavrommatis ügyben kimondott elvre hivatkozott, amely kimondja, hogy a viszály, nézeteltérés jogkérdésben vagy ténykérdésben jelentkező, jogi álláspontok vagy jogi érdekek konfliktusa. Amit kiegészített a Dél-Nyugat-Afrika ügyben kimondott tétellel, ami úgy szól, hogy a viszály fennállásához az szükséges, hogy az egyik fél állításával szemben, a másik fél egyértelműen ellentétes nézetet valljon (*hold clearly opposite views*).²⁰⁸ A nemzetközi jogvita létezése objektív tény, tehát az ellentmondás akkor is létezhet, ha csak az egyik fél állítja a viszály fennállását, vagy éppen tagadja azt,²⁰⁹ azonban a vita fennállásához egyértelműen ellentétes álláspontra van szükség a két fél részéről.²¹⁰ Tehát a viszály fennállása tartalmi, és nem formai kérdés.²¹¹ A Nicaragua ügyben elfogadott jogtétel alapján a szembenállásnak nem kell *expressis verbis* lennie, azt a fél magatartása is megalapozhatja, tehát nem feltétlenül szükségesek ellentmondó nyilatkozatok.²¹²

A Bíróság leszögezte, hogy a kereset benyújtása előtti tárgyalások, illetve az eljárásba vonni kívánt fél értesítése nem feltétele a kereset benyújtásának, mindazonáltal egy ilyen diplomáciai lépés fontos lehet a jogvita kialakulása szempontjából.²¹³

A fentiekre tekintettel a Bíróság a vita fennállásának kérdése során a tények vizsgálatára hagyatkozik, amely során elsősorban a felek egymás közötti nyilatkozatait, egymásnak címzett, vagy multilaterális jellegű dokumentumait vizsgálja.²¹⁴ A Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a Marshall-szigetek és India között több kétoldalú egyeztetésre is sor került, azonban ezeken a felperes nem nyilatkozott a jelen indítványban hivatkozott kötelezettségzegésről.²¹⁵ A multilaterális közegben tett kijelentésekkel kapcsolatban pedig arra kell tekintettel lenni, hogy mi volt a nyilatkozat tartalma, kik voltak a címzettek -ha egyáltalán voltak közvetlen címzettek- és hogy volt-e reakció valamelyik címzett részéről.²¹⁶

²⁰⁷ Bruhács i.m., 2011, 309. o.

²⁰⁸ Marshall szigetek v. India 34. bekezdés

²⁰⁹ Bruhács i.m., 2009, 223

²¹⁰ Marshall-szigetek v. India, 34. bekezdés

²¹¹ Marshall-szigetek v. India, 35. bekezdés

²¹² Marshall-szigetek v. India 37. bekezdés

²¹³ Marshall-szigetek v. India 35. bekezdés

²¹⁴ Marshall-szigetek v. India 36. bekezdés

²¹⁵ Marshall-szigetek v. India 44. bekezdés

²¹⁶ Marshall-szigetek v. India 45. bekezdés

A Bíróság érvelése alapján a Marshall-szigetek 2013. szeptember 26-án tett nyilatkozatában nem esett szó kötelezettségszegésről, hanem mindössze javaslattételre került sor a probléma intenzívebb kezelése érdekében. Márpedig a Grúzia v. Oroszország (2011) ügyben a Bíróság úgy vélekedett, hogy egy nyilatkozat csak akkor alapozhatja meg a jogvitát, ha elég világosan (*sufficient clarity*) van megfogalmazva ahhoz, hogy a másik fél felismerhesse, hogy adott kérdésben vita áll vagy állhat fenn.²¹⁷ A nayariti konferencián elhangzottakat a fórum túl általánosnak találta arra tekintettel, hogy a konferencia témája nem a leszereléssel volt kapcsolatos, valamint, hogy a Marshall-szigetek képviselője nem pontosította, hogy milyen magatartás volt az, amely véleménye szerint megalapozta India kötelezettségszegését.²¹⁸ Ezekből következik hogy az alperes nem tudhatta, és nem is kellett tudnia, hogy kötelezettségszegés gyanúja merült fel a Marshall-szigetek részéről.²¹⁹

A tényleges kontradikció követelményét, vagyis az egyértelműen ellentétes nézetet a Bíróság esetjoga úgy konkretizálja, hogy akkor beszélhetünk egyértelmű szembenállásról, ha az alperes tudta, vagy tudnia kellett volna (*was aware, or could not have been unaware*), hogy a felperes vele egyértelműen szemben áll az adott kérdésben.²²⁰

Ezek után a Bíróság arra kereste a választ, melyik az az időpont, amelyben a viszálynak már fenn kell állnia. Ezzel kapcsolatban a fórum azt az álláspontot foglalta el, hogy a jogvitának a kereset benyújtásakor már léteznie kell.²²¹ Ehhez hozzátette, hogy a felek eljárás során kifejtett magatartásának jelentősége lehet a vita létezésének megállapítása, a jogvita tárgya, vagy akár a jogvita időközbeni megszűnése tekintetében, de a kereset benyújtása utáni magatartás önmagában sosem alapozhatja meg a bíróság joghatóságát ugyanabban az ügyben, amelyben a keresetet benyújtották.²²² Ebből következik, hogy a joghatóság megalapozására kizárólag olyan tényeket lehet figyelembe venni, amelyek a kereset benyújtását megelőzően keletkeztek. Tehát a testület nem fogadta el a Marshall-szigeteknek azt az érvét, hogy az alperesek érdemi kérdésekben tett nyilatkozatai, és maga a keresetlevél benyújtása elegendő bizonyíték a jogvita fennállására, mivel a keresetben benyújtott, vagy a benyújtás után ismertetett tények nem hozhatnak létre egy jogvitát de novo, ha az korábban még nem létezett.²²³

²¹⁷ Marshall-szigetek v. India 46. bekezdés

²¹⁸ Marshall-szigetek v. India 47. bekezdés

²¹⁹ Marshall-szigetek v. India 48. bekezdés

²²⁰ Marshall-szigetek v. India 38. bekezdés

²²¹ Marshall-szigetek v. India 39. bekezdés

²²² Marshall-szigetek v. India 40. bekezdés

²²³ Marshall-szigetek v. India 50. bekezdés

Végül azt az állítást, hogy India magatartása nem egyezik a nyilatkozataival a Bíróság azzal utasította el, hogy a Marshall-szigetek nem szolgáltatott adatokat a jogsértésre vonatkozóan, és ennél fogva India nem tudhatta, és nem is kellett tudnia, hogy a felperes véleménye szerint jogsértést követett el.²²⁴

V.4. Különvélemények, ellenvélemények

A három ítéletet sok kritika érte, és nem csak az ellenszavazó bírák részéről, hanem egyes aspektusok tekintetében még a döntést támogató oldalról is.

A bíróság alelnöke, Yusuf bíró például nem értett egyet azzal, hogy mind a három ügyet „egy kaptafára” ítélte meg a Bíróság.²²⁵ E különvélemény megkérdőjelezte annak az új szubjektív kritériumnak a bevezetését is, hogy egy jogvita fennállásához a potenciális alperesnek tudnia kell a vita fennállásáról (*awareness*). Ezt azzal indokolta, hogy a korábbi gyakorlatban e követelmény nem merült fel, például a hivatkozott Grúzia v. Oroszország ügyben sem.²²⁶ Ez a „tudatosság-teszt” ráadásul perökonómiai szempontból is aggályos, ugyanis e formális követelményt a felperes bármikor pótolhatja, és ugyanazzal az üggyel ismét a bírósághoz fordulhat.²²⁷ Yusuf szerint ezt a feltételt felesleges is volt bevezetni, mivel a hagyományos objektív szempontrendszer alapján is a vita hiányát kellett volna megállapítani.²²⁸ Owada bíró különvéleményében annak fontosságát hangsúlyozta, hogy különbséget kell tenni jogvita, és a nézetek pusztá különbözősége között, mivel utóbbiak ipso facto még nem feltétlenül eredményeznek jogi vitát.²²⁹ Lényegében a többi különvélemény, és ellenvélemény ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. Az ellenvélemények többnyire kritizálják a tudatossági-kritérium bevezetését, és elfogadják a Marshall-szigetek érvelését abban a tekintetben, hogy a Bíróság előtti jog és ténykérdésekben való ellentmondás megalapozza a jogvita létezését.²³⁰

Úgy vélem, hogy a Marshallszigetek ügyeiben a Bíróság nem akarta felvállalni, hogy véleményt alkosson az 1996-ban kimondott nukleáris leszerelésre irányuló tárgyalási kötelezettséget illetően. Ugyanis amennyiben elfogadta volna joghatóságát, úgy valószínűleg kénytelen lett volna konkretizálni e kötelezettség tartalmát. Ugyanakkor az ügy érdemi tárgyalása esetén is kikerülhette volna, hogy továbbfejlessze a leszerelési tárgyalási

²²⁴ Marshall-szigetek v. India 51-52. bekezdés

²²⁵ Yusuf alelnök különvéleménye 1. bekezdés (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19138.pdf>, 2017.04.03.)

²²⁶ Yusuf alelnök különvéleménye 9-14. bekezdés

²²⁷ Uo.

²²⁸ Yusuf alelnök különvéleménye 16. bekezdés

²²⁹ Owada bíró különvéleménye (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19140.pdf>, 2017.04.03.)

²³⁰ Bennouna bíró ellenvéleménye (<http://www.icj-cij.org/docket/files/158/19144.pdf>, 2017.04.03)

kötelezettség szabályát, mivel önkényesen nem állapíthatott volna meg egy univerzális, mindenkre nézve kötelező határidőt a teljes leszerelésre vonatkozóan. Azt hiszem, hogy ez az állítás nem kíván különösebb magyarázatot, hiszen ilyen jellegű jogfejlesztésre egyáltalán nincs hatásköre a Bíróságnak, továbbá erre ez a szerv nem is alkalmas. Ennek ellenére az én álláspontom az, hogy érdemi tárgyalás esetén a Bíróság megerősíthette volna a leszerelésre vonatkozó szokásjogi szabály létezését, kimondhatta volna, hogy e kötelezettség nem kopott ki a nemzetközi jog rendszeréből. Ennek az lett volna a jelentősége, hogy a napjainkra de facto csupán formálissá, politikai szólammá váló kötelezettséget újra jogi relevanciával ruházta volna fel. Ehelyett egy vitatható indokkal, az eddigi ítélkezési gyakorlattól némileg eltérve már az ügy érdemi tárgyalása előtt elutasította a keresetet. A fentiek ellenére fontosnak tartom leszögezni, hogy nem volt alaptalan a Bíróság döntése. A kereset valóban nem volt kellően előkészítve, sokkal alaposabban ki kellett volna dolgozni azt. A Marshall-szigetek érvelése, és bizonyítékai véleményem szerint a komolytalanság határát súrolták, és szerintem felvetik a gyanút, hogy az egész eljárás egyszerűen csak úgymond „országmarketing” célokat szolgált, és valójában nem is annyira az alperesek kötelezettségének elismertetésére irányult a kereset, mint a politikai tőke és a PR források bővítésére.

VI. Humanitárius Fogadalom

A közelmúltban nemzetközi szinten egyre többször kerül hangsúlyozásra, hogy a nukleáris fegyverek bevetése beláthatatlan mértékű humanitárius tragédiát okozna. Az NPT-t felülvizsgáló 2010-ben tartott konferencia volt az első csúcstalálkozó a sorban, ahol expressis verbis kimondták, hogy bármely nukleáris fegyver bevetése katasztrofális következményekkel járna.²³¹ Ebbe a sorba illeszkednek a 2013-ban, és 2014-ben Oszlóban, Nayaritban és Bécsben megtartott konferenciák is. E programsorozat eredményeként született meg a napjainkban már 127 állam²³² által jóváhagyott „Humanitárius Fogadalom” címet viselő dokumentum²³³. A nyilatkozat elismeri az eddigi nukleáris robbantások és tesztelések áldozatainak okozott károk elfogadhatatlanságát, és kijelenti, hogy e károk a mai napig nem kerültek megfelelően megtérítésre. A felek hangsúlyozzák a nukleáris csapások azonnali, közép- és hosszútávú hatásait, amik komplexen jelentkeznek a környezetre, egészségre, infrastruktúrára, élelmezésre, biztonságra, klímára, és a világgazdaság egészére vonatkozóan. Továbbá az

²³¹ Gro Nystuen, Kjølsv Egeland: A ‘Legal Gap’? Nuclear Weapons Under International Law (https://www.armscontrol.org/ACT/2016_03/Features/A-Legal-Gap-Nuclear-Weapons-Under-International-Law, 2017.04.15.)

²³² <http://www.icanw.org/pledge/>

²³³ Humanitarian Pledge (http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2015/03/HINW14vienna_Pledge_Document.pdf, 2017. 04. 19.)

aláírók felismerték, hogy a proliferáció, a jelenlegi nukleáris arzenálok fejlesztése, a nukleáris technológiák megszerzésének egyszerűsödése tovább növeli az atomfegyverek bevetésének kockázatát. Felhívták a figyelmet arra is, hogy egyetlen nemzeti, vagy nemzetközi szervezet sem rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek egy atomháborúból következő humanitárius katasztrófát megfelelően tudnának kezelni, és hogy egy nukleáris konfliktus az egész emberiség létét fenyegetné. Mindezeket szem előtt tartva a részes államok felhívták a nemzetközi közösséget a teljes nukleáris leszerelésre vonatkozó egyezmény kidolgozására, különös tekintettel az NPT-ben szerződő felek leszerelési tárgyalásokra vonatkozó kötelezettségének teljesítésére. Valamint felhívták a nukleáris fegyverrel rendelkező államokat, hogy tegyenek lépéseket mindenfajta nukleáris detonáció kockázatának csökkentése érdekében, ideértve az atomfegyverek működésből való kivonását, a telepített fegyverek visszavonását, a nukleáris fegyverek védelmi politikában betöltött szerepének csökkentését, és minden típusú nukleáris fegyver minél gyorsabb leszerelését.²³⁴

E vállalás érdeme, hogy a nemzetközi közösség viszonylag széles körét tudhatja maga mögött, illetve az is pozitívum, hogy a Marshall-szigetek üggyel ellentétben nem egy állam által kezdeményezett formális jogi eljárás, hanem a nemzetközi közösség széles spektrumát magában foglaló aktorok konszenzusa eredményeként megszülető iniciativa. Azonban a hasonló kezdeményezések fogyatékoságában sajnos a Fogadalom is szenved, amely probléma az, hogy ezt az okmányt sem írta alá egyetlen atomhatalom sem. Vagyis a kezdeményezés hiánya megint csak az, hogy hatékonysága megkérdőjelezhető, mivel csak és kizárólag a nukleáris fegyverrel rendelkező államok együttműködésével lehetséges komoly lépéseket tenni a tényleges leszerelés irányába. Ennek ellenére a dokumentum időzítése kiváló, mivel az államok egy jelentős részének leszerelési tárgyalások folytatása iránti elkötelezettségét mutatja akkor, amikor a Nemzetközi Bíróság éppen e kérdésben nem bocsátkozott érdemi tárgyalásba, ami formális jogi eljárás nélkül is megerősíti az opinio iuris létezését a kérdésben.

VII. Konklúzió

Jelen dolgozat célja az volt, hogy érzékeltesse, hogy milyen szerteágazó, bonyolult, és átpolitizált kérdés a nukleáris leszerelés problémaköre. Egyértelmű, hogy a tényleges, és teljes leszerelés csak hosszú, kompromisszumokkal teli folyamat eredményeként valósulhat meg. Ebben a folyamatban kiemelkedő szerep jut a nemzetközi jognak, mint a nemzetközi

²³⁴ Uo.

kapcsolatok egyik legjelentősebb normarendszerének. Fontos szerep hárul továbbá a nemzetközi jog alapján létrejött szerződésekre, és a különböző nemzetközi szervezetek által végzett jogalkotói és jogalkalmazói szerepre. Utóbbi tekintetében különösen jelentős az ENSZ és szervei, illetve a Nemzetközi Bíróság tevékenysége.

Az ENSZ a nemzetközi béke és biztonság érdekében fejti ki tevékenységét. E tevékenység keretében a Szervezet kötelezi tagjait, hogy a vitákat békésen rendezzék, és kötelezettségeiknek jóhiszeműen tegyenek eleget. Ezek az alapelvek vezérfonalakként szolgálnak a nukleáris fegyverekre vonatkozó nemzetközi egyezmények számára, és a nemzetközi jog e kikristályosodott elvei adják az alapot annak is, hogy az atomfegyverek szabályozásának végső célja az, hogy az ilyen fegyvereket teljes mértékben, és végleg leszereljék. Ebben az igen nehéz, és felettébb hosszú munkában fontos szerep jut az ENSZ főbb szerveinek, így elsősorban a Biztonsági Tanácsnak és a Közgyűlésnek. Ugyanakkor számos szakosított szervet is létrehoztak az évek során, amelyek a sokasodó feladatokat, és jogforrásokat hatékonyabban tudják kezelni, és speciális jellegükből adódóan megfelelőbben tudják előmozdítani a leszerelés ügyét.

Számtalan bilaterális, és multilaterális megállapodás született a nukleáris fegyverek számának korlátozásáról, birtoklásáról, teszteléséről, az e fegyvereket célba juttató eszközökről, atomfegyvermentes övezetéről. A megállapodások többsége célul tűzi ki végső soron a teljes leszerelést, valamint kivétel nélkül hivatkoznak az ENSZ Alapokmányában nevesített elvekre, a béke és biztonság előmozdítására. Azonban e szerződések egyike sem zárja ki az atomfegyverek bevetését, valamint egyik sem jutott még el oda, hogy a teljes leszerelést kimondó szabályozáshoz ténylegesen közel kerüljön. Ennek oka, hogy a legfőbb atomhatalmak politikáját már évtizedek óta a fegyverkorlátozási megközelítés határozza meg, amelynek alapja az atomfegyverek birtoklásával járó kockázatok minimalizálása, mintsem a teljes és tényleges leszerelés.²³⁵

A Nemzetközi Bíróság 1996-os tanácsadó véleménye a nukleáris fegyverek jogának egyik neuralgikus pontja. A Véleményben a testület egyrészt tisztázta, hogy nincs olyan norma a nemzetközi jogban, amely megengedné az atomfegyverek használatát, azonban az egyes fegyverekkel kapcsolatban a szabályozás általában a tiltó módszert alkalmazza, vagyis meghatározott fegyverek használatát kizárja. A nemzetközi jog jelen állapotában nincs olyan norma, amely kifejezetten, átfogó jelleggel megtiltaná a nukleáris fegyverek használatát, illetve az ezzel való fenyegetést. Tehát sem emberi jogok, sem a környezeti jog, sem más

²³⁵ Falk i.m. 64. o.

jogforrás nem tartalmaz szó szerinti tilalmat. Ennek ellenére az ENSZ Alapokmányába ütköző használatot a Bíróság jogellenesnek minősítette. Sőt, azt is kimondta, hogy a humanitárius jog elvei és szabályai általánosságban nem teszik lehetővé atomfegyverek bevetését. E szabály alól azonban az állam túlélésének érdekében kivételt engedett a testület, valamint a fenyegetés tekintetében nem zárta ki, hogy az elrettentés politikájának körében e magatartás jogszerű lehet. Végül a Bíróság nemzetközi szokásjog részeként deklarálta, hogy minden államnak kötelessége jóhiszeműen tárgyalásokat folytatni, és egyezséget tető alá hozni -szigorú és hatékony nemzetközi felügyelet alatt- a teljes nukleáris leszerelést illetően. Véleményem szerint helyénvaló, hogy a Bíróság nemzetközi jogi kötelezettségek értékelése során a pozitivizmus talaján állt, és csak az ellenvéleményekben jelentek meg természetjogias érvek,²³⁶ mivel csak ilyen értelmezési kerettel vonhatott le a Bíróság valóban helyes jogértelmezési következtetéseket és kerülhette el akár csak a látszatát is a politikai jellegű deklarációnak.

A nemzetközi atomjog legújabb fejezetként szerepelt a Marshall-szigetek által a kilenc atomhatalom ellen 2014-ben a Bírósághoz benyújtott keresete. Végül három ügy került ténylegesen a bírák elé, amelyeket hasonló érvek és ellenérvek felsorakoztatása után szinte ugyanúgy ítélt meg a testület. A Bíróság mindegyik ügyben elutasította joghatóságát, arra hivatkozással, hogy nem állt fenn a felek között jogvita. A Bíróság így kikerülte, hogy érdemben állást kelljen foglalnia az 1996-ban kimondott leszerelési kötelezettséget illetően ezekben a konkrét esetekben. Ellenben a keresetek elbírálhatóságát illetően egy új kritériumot (*awareness* vagy tudatosság kritérium) dolgozott ki a Bíróság. Tehát a Marshall-szigetek ügy nem hozott áttörést a nukleáris fegyverek jogában.

A „Humanitárius Fogadalomban” arra jutottak a résztvevők, hogy a nukleáris fegyverek jogának szabályozása potenciálisan hiányos, mivel a vegyifegyverekkel ellentétben előbbiekre nem vonatkozik kifejezett és általános tilalom.²³⁷ Más álláspont szerint nem joghézagról (*legal gap*), hanem megfelelési hézagról (*compliance gap*),²³⁸ lényegében kötelezettségzegésről van szó -erre alapozta álláspontját a Marshall-szigetek is. Utóbbi álláspont véleményem szerint tarthatóbb. Ugyanis az 1996-os tanácsadó vélemény kimondta, hogy általánosságban a humanitárius jog tiltja nukleáris fegyverek bevetését, és ez alól csak a fent részletezett, abszurd, és igen hipotetikus kivételek tekintetében nem tudta megállapítani a

²³⁶ Falk i.m. 66. o.

²³⁷ Uo.

²³⁸ John Burroughs, Peter Weiss: Legal Gap or Compliance Gap?

(https://www.armscontrol.org/ACT/2015_10/Letter-to-the-Editor/Legal%20Gap%20or%20Compliance%20Gap, 2017.04.15.)

megengedhetőséget, vagy a tilalmat. A joghézag mellett érvelők is elsősorban a humanitárius jogra -különösen a megkülönböztetés, arányosság, elővigyázatosság, civilek védelme elveire-hivatkoznak,²³⁹ azonban láttuk, hogy e szabályok és elvek implicit jóformán lehetetlenné teszik a nukleáris -különösen a stratégiai- fegyverek jogszerű bevetését, mivel ezek jellegüknél fogva aránytalan kockázatot jelentenek, így alkalmasak arra, hogy kitöltsék a nukleáris jogban jelentkező konvencionális szabályozási hiányt. Tehát annyiból helyes a joghézagra hivatkozás, hogy explicit, teljeskörű tilalom még nem létezik a nukleáris fegyverek bevetését illetően, azonban fő szabály szerint a humanitárius joggal nem egyeztethető össze az atomfegyverek használata, következésképpen az nem is lehet jogszerű, csak és kizárólag abban az esetben, ha fennálnak a kimentési okok, amely okok értékelésének mércéje a humanitárius jognak való megfelelés. Vagyis egy esetleges nukleáris fegyverek bevetését tiltó egyezmény nem konstituálná, hanem csupán deklarálná a már amúgy is létező, humanitárius jogban benne rejlő tilalmat, illetve annyiban hozna újat, hogy tisztázhatná a kimentési okok megítélését. A joghézag látszatát az okozza, hogy természetesen nem lehet szó hatékony, teljes leszerelésről a nukleáris államok közreműködése nélkül.²⁴⁰ Mivel utóbbi államok továbbra is birtokolnak atomfegyvereket, ezért ők az 1996-os tanácsadó vélemény tárgyalásánál kifejtett kivételeket hangsúlyozzák, ami a dolog természetéből fakadóan érthető. Erre egyrészt azért van lehetőségük, mert az atomfegyverek tartása, amint azt láthattuk kiforrott szabályozással bír a nemzetközi szerződések jogában. A használattal kapcsolatban pedig az ad okot a félreértésekre, hogy a közvetett, fegyveres összeütközések jogán keresztül, „benne rejlő” szabályozás rontja a tilalom hatékonyságát, és tágabb értelmezési kereteket biztosító interpretálásra ad lehetőséget, illetve nem jelent átfogó, teljes prohibíciót. Ennél fogva kétséget kizáróan hasznos lenne egy kifejezett tilalmat kodifikáló szabályozás, már csak azért is, mivel így az esetleges kimentési okokat, kivételeket is egyértelműen meg lehetne határozni, vagy éppen ellenkezőleg teljes körűen, minden használatot be lehetne tiltani. Úgy gondolom, hogy a Nemzetközi Bíróság 1996-os véleményéből is ez az álláspont olvasható ki, amit alátámaszt a leszerelési tárgyalások jóhiszemű folytatására vonatkozó kötelezettség szokásjogi szabályként való elismerése is. Ugyanis e kötelezettség kényszerrel keletkeztet az atomhatalmak részére is, hogy egy közvetlen szabályozás kialakításában vegyenek részt, vagyis jogi kötelező erőt, és támogatást biztosít az effektív leszerelés nemzetközi erőfeszítése számára. Szóval e tágra hagyott kötelezettség megszegéséről van szó, ami nem joghézag, hanem inkább jogalkalmazási hézag, mivel a Bíróságnak nem sikerült pontosítani a teljes

²³⁹ Nystuen, Egeland i.m.

²⁴⁰ Burroughs, Weiss i.m.

leszerelésre vonatkozó kötelezettség tartalmát, és továbbra is határozatlan az az időpont, amikor elmondhatjuk, hogy egy atomfegyverektől mentes bolygót hagyunk az utánunk következő generációknak örökül. Összefoglalva véleményem szerint a nemzetközi nukleáris fegyverek joga nem tartalmaz kifejezett tilalmat az atomfegyverek bevetésére, ennek ellenére a humanitárius jog szabályaival és elveivel nagy valószínűséggel nem összeegyeztethető a fegyverek használata, ennél fogva ez nem is lehet jogszerű a nemzetközi jog keretei között. Továbbá létező, fennálló, effektív szabálya a nemzetközi szokásjognak a tényleges, hatékony nemzetközi ellenőrzés mellett megvalósuló, teljes nukleáris leszerelésre irányuló tárgyalási, és egyezménykötési kötelezettség. Azonban utóbbi kötelezettség túlságosan tág időbeli dimenziója, és kényes politikai karaktere miatt a jelenlegi helyzetben jogi úton nem kikényszeríthető, ezért hatékonysága minimális. Az én meglátásom szerint a status quo-t csak belülről, valamelyik atomhatalom védelmi politikájának drasztikus változása boríthatná fel, külső -nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államok, nemzetközi szervezetek felől érkező hatásoktól nem várható tényleges, gyors eredmény, hanem marad a lassú, kis előre- és oldallépésekkel történő, kompromisszumos haladás, és annak az axiómának az elfogadása, hogy „a békéért folyó küzdelem tartós folyamat.”²⁴¹

²⁴¹ Liwa-Horváth i.m. 23. o.

Szívós Alexander

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Civilisztika tagozatának tagja

A Quaestor botrány megközelítése gazdasági jogi szempontból

I. Bevezető gondolatok

A Quaestor ügy okkal nevezhető a társadalom széles körét érintő brókerbotránynak, hiszen a megkárosított személyek száma több tízezres nagyságrendre becsülhető, soraikban magánbefektetőkkel, önkormányzatokkal és államigazgatási szervekkel. A Quaestor alapítója Tarsoly Csaba, mint fő vádlott és vádlott társai ellen sikkasztás és csalás vádjával folytatnak büntetőeljárást a Fővárosi Ítéltáblán, sőt még további bűncselekményekben -pénzmosás, hűtlen kezelés, okirat hamisítás- nyomoznak a Quaestor perben vádolt személyek után. Tarsoly Csaba két évig tartó előzetes letartóztatásából kiengedve, házi őrizetben várja a büntető ügy kimenetelét. A közelmúltban azonban nem csak a Quaestor befektetői jártak pórul, mert a cégcsoport bukásával mondhatni párhuzamos időben omlott össze a Buda-Cash Brókerház, valamint a Hungária Értékpapír Zrt. ügyfelei számára. Kijelenthető, hogy a rendszerváltás óta egymást érik Magyarországon a becsődölt brókercégek, a csaló álbrókerek tömegeket vertek már át.

A tönkrement társaságok történetét összekötő elem, többek között a hiszékeny befektetők köre, akik jobban akartak járni a piacnál. Meglátásom szerint, modern piacgazdaságunk lényeges elemének tekinthető a nyereségre való törekvés, csak úgy, mint a kockázatvállalás. Magyarországon a piacgazdaság létrejöttével párhuzamosan egy mindenre vevő, gyanútlan és sérülékeny réteg is kialakult, aki képtelen ellenállni a magasabb kockázatot is magukban hordozó kereskedelmi ajánlatoknak.¹ A Quaestor brand nem számított erős márkanévnek a piacon, csak a brókercég és az utazási irodák ismertsége volt széles körű, de a marketing eszközök melyeket a vállalat felhasznált, alkalmasak voltak az emberek meggyőzésére, hiszen a cégcsoport az átlagos, bankok által kínált hozamoknál lényegesen nagyobb profitot ígért.

Bevezetőmben említett vállalati mélyrepülések indikátorai lehetnek az egész gazdaságot érintő válsághullámoknak. A pénzügyi szektor gyengélkedése visszahat a gazdasági teljesítőképesség egyes aspektusaira. A nemzetgazdaságokat érzékenyen érintheti

¹ Pénzcentrum.hu: Egy Quaestor-túlélő vallomása: éreztem, hogy baj van http://www.penzcentrum.hu/megtakaritas/egy_quaestor_tulelo_vallomasai_ereztem_hogy_baj_van.1053369.html (2017.02.02)

az ilyen krízis, hiszen a piaci szereplők megsegítése állami segítséggel valósulhat meg. Rövid, tengerentúli kitekintéssel is ezt szemléltetem, utalva a 2002-es amerikai Dotcom buborék² kipukkadására, vagy szintén az USA-ban kirobbanó subprime válság példájára³. Utóbbi másodlagos jelzáloghitel piac bedőlése egy globális szintű pénzügyi válságot eredményezett, melynek hatása napjainkban is jelentős, hiszen -néhány kivételtől eltekintve- minden vállalkozás és háztartás a közvetlen vagy közvetett károsultak közé sorolhatja magát. Az előbbi események felelevenítésével csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy egyes társaságok felelőtlensége milyen elképesztő méretű, határokon átívelő lavinát idézhet elő. Fontos, hogy a piaci szereplők, olyan jogi keretrendszerben tudják kifejtetni tevékenységüket, amely megelőzi, legalább is megnehezíti a Quaestorhoz hasonló botrányok kialakulását.

Tanulmányomban gazdasági jogi szempontok alapján kívánom górcső alá venni a Quaestor botrányt, elmélyülésének okait, a pénzügyi felügyelet szerepét, szeretném megvizsgálni a jogalkotó reakcióit. Jelen dolgozat a teljesség igénye nélkül néhány, általam relevánsnak tartott problémának, jelenségnek szentel figyelmet. A szerkezeti felépítést illetően, a Quaestor cégcsoport történetének és pénzügyi jellemzőinek ismertetését követően, a társaság tevékenységét a felelős társaságirányítási struktúrája, speciális jogalanyok alkalmazása és a kibocsátási tájékoztatóért való felelősség (prospektusfelelősség) kérdéskörein keresztül vizsgálom, kitérek a pénzügyi felügyelet által elmulasztott lehetőségekre, melyek nyomán a botrányra előbb is fény derülhetett volna. Végezetül a kárpótlásra alkotott jogszabályokkal, többek között a két ún.: Quaestor törvénnyel, valamint az Alkotmánybíróság határozatával foglalkozom, továbbá az említett jogalkotói törekvéseknek a befektetői kultúrát érintő esetleges következményeinek bemutatásával zárom gondolataimat.

II. Történeti áttekintés és gazdasági jellemzők

II.1. A Quaestor történetének és tevékenységeinek bemutatása

A Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt., mint anyavállalat és annak számos tagvállalata, projektcége alkották a magyar Quaestor Csoportot. A Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt. jogelődjét magyar magánszemélyek alapították 1990. január 13-án, betéti társasági formában, budapesti székhellyel. Létrehozásának célja, hogy a rendszerváltozás idején a magyar

² Dotcom buborék nem más, mint a 2000-es évek elején az Egyesült Államokban az informatikai szektor kimerülése folytán bekövetkező vállalati csődök sorozata. Hamis, valótlán eredmények, színlelt vagy leplezett szerződések és háttérmegállapodások, felelőtlen pénzügyi stratégia vezetett a buborék növekedéséhez és kipukkadásához is egyben.

³ *Kecskés András*: Felelős társaságirányítás (Corporate governance). HVG-ORAC, Budapest 2011. 33. o.

tőkepiac kialakításában részt vegyen, annak egyik első szereplőjévé váljon. A tőkepiac a termeléssel létrehozott anyagi termelési tényezők, valamint a pénz és az értékpapírok értékesítésének, forgalmazásának, tehát működésük egy speciális vonatkozásának helyszíne, melyet a kereslet és a kínálat határoz meg. A Quaestor kezdeti tevékenysége a pénzügyi tanácsadási területre koncentrálódott, amelyben áttörést az állami intézmények forrásaival kapcsolatos, maihoz képest rugalmasabb felhasználási lehetőségek eredményeztek. Komoly jutalékbevételeket szerzett a cég azzal, hogy az említett költségvetési szervek pénzét kiközvetítették befektetési szolgáltatókhoz. A Quaestor 1993-ban alapított brókercege nyomán kibővültek szolgáltatásai az értékpapír-kereskedelmi és a befektetési tevékenységekkel, ennek következtében még nagyobb profitot tudott realizálni. 1995-ös évben idegenforgalmi szolgáltatással, 1996-tól ingatlanfejlesztéssel kezdett el foglalkozni a vállalat. Az idegenforgalmi tevékenység eleinte csak egyedi, prémium szintű utazásokat kínált egy szűk szegmens számára, később a tömeges utaztatások piaca felé is nyitott. 2002-ben a telekommunikációs piacon is megjelent, továbbá szintén ebben az évben Quaestor Jelzálogfinanszírozó Zrt. néven egy jelzálog finanszírozási társaságot is életre hívott a társaság. A 2000-es évek elején a Quaestor csoport célul tűzte ki a kereskedelmi banki szolgáltatások kínálatának bevezetését és folyamatos bővítését, ebből kifolyólag kezdetben a Forrás Takarékszövetkezet ügynökeként, később a szövetkezettel együttműködve már hitelintézeti banki számlavezetési szolgáltatásokat ajánlott vállalkozói-és magán ügyfeleknek, majd 2004-ben egészségpénztári tevékenységgel bővült az immár amúgy is színes palettájú portfólió.⁴ Megemlíteném a külgazdasági területeken történő szerepvállalását a csoportnak, egyrészt a magyar-országi kereskedelmi kapcsolatok növekedésének érdekében 2013 áprilisában a Moszkvai Magyar Kereskedőház, 2014-ben a Visa World Center, másrészt ugyanilyen megfontolásból Isztambulban található Török-Magyar Kereskedőház megnyitásával. Érdemes még szót ejteni a kockázati tőke, energetikai és egészségügyi piacon való megjelenésről, valamint a filmipari területen való aktivitásról. 2011-ben újradefiniált jövőképe alapján a Quaestor magát egy nemzetközi szinten is versenyképes és széleskörűen diverzifikált konszernként képzelte el.⁵

Összegzésül felsorolnám azoknak a cégcsoport által az utolsó, 2014-2015-ös kötvénykibocsátási programban meghatározott főbb piaci, iparági területeknek a körét, amelyek a Quaestor legnagyobb volumenű tevékenységeit foglalták magukban. A Quaestor

⁴ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? I. Gazdaság és Jog, 2015/11. sz. 3-8. o.

⁵ Alaptájékoztató Quaestor Financial Hrudira Kft. a 70 milliárd keretösszegű Kibocsátási program, megnevezése: Quaestor Kötvényprogram 2014-15 29. o.

Financial Hrudira által készített tájékoztató alapján az említett körbe tartoznak a társaság pénz és tőkepiacon végzett pénzügyi szolgáltatásai, az ingatlanpiaci jelenlét, a szórakoztató iparon belüli sport és szabadidős tevékenységek, utazási szolgáltatások, idegenforgalom és szállodaipar, technológiai és energetikai, egészségügyi piacok.⁶

II.2. Bukáshoz vezető gazdasági okok

A Quaestor csoport eladósodásához vezető gazdasági okok részletes felsorolását nem végzem el, csupán az általam relevánsnak tartott néhány bemutatásán keresztül próbálom szemléltetni a cégcsoport mélyrepülését. Ahogyan azt történeti fejtegetéseimnél említettem, a társaság 25 éves működése alatt rendkívül sokrétű szolgáltatásokon keresztül építette imázsát. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy amibe csak tudott belekezdett annak érdekében, hogy a saját maga által felhalmozott adósságcspadából kikerüljön, egy esetleges sikeres befektetés útján. Azonban a várakozások egytől egyig elmaradtak, bármilyen üzletbe fogtak bele a Quaestornál működésének több mint két évtizede alatt, nem tudtak jelentős nyereséget realizálni, ebből kifolyólag a likviditási csapdából sem találtak kiutat. A cégcsoport szerteágazó és nagy hányadában alacsony jövedelemtermelő képességű üzletágai képtelenek voltak finanszírozni a magasabb megtérüléssel kecsegtető hosszabb távú tőkeigénnyel rendelkező, elsősorban ingatlanfejlesztésekre koncentráló, másodsorban kockázati tőkekezelő vállalkozásként történő funkcionálását. A legfontosabb jövedelemtermelő üzletágakban a Quaestor nem tudott folyamatos sikereket felhalmozni.⁷ A társaság pénzáramlási adatairól (cashflow⁸) megjegyezném, hogy a kockázati tőke, energetikai, sport, szabadidős, idegenforgalmi és szállodaipari szolgáltatások negatív előjelűre fordították. Ennek oka, hogy a felsorolt tevékenységek jellemzően jelentős tőkeigényűek és csak hosszú távú megtérüléssel működnek.⁹

Az előbb vázoltak alapján megállapítható, hogy a Quaestor cégcsoport kifejezetten gyengén szerepelt a nyereséget termelő projektek kiválasztásában és azok indításában, de éppen ennyire sikeresnek számított a kisbefektetőktől való pénzszerzésben, valamint a fiktív kötvények eladásában. A cégcsoport tevékenysége első harmadában állami és önkormányzati,

⁶ Alaptájékoztató Quaestor Financial Hrudira Kft. a 70 milliárd keretösszegű Kibocsátási program, megnevezése: Quaestor Kötvényprogram 2014-15 31. o.

⁷ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? II. Gazdaság és Jog, 2015/12. sz. 11-15. o.

⁸ A cashflow (pénzáramlás) a vállalat működése, befektetései és pénzügyi tevékenysége által generált pénzáramlásokat tartalmazó kimutatás. A hitelezők és befektetők választ kaphatnak belőle a vállalkozás kötelezettségteljesítési és osztalékfizetési képességére.

⁹ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? I. Gazdaság és Jog, 2015/11. sz. 3-8. o.

valamint takarékszövetkezeti értékpapírok eltulajdonításával szerzett forrásokat, majd ezt követték a kisbefektetőkre vonatkozó kötvény kibocsátási programok egymás után, évente. Az említett szerveknél keletkezett hiányt a magánbefektetők pénzügyi eszközeinek eltulajdonításával igyekeztek pótolni, a likviditás fenntartása érdekében. A Quaestor fiktív kötvényeinek eladása, olyan hatékonysággal sikerült, hogy összesen 150 milliárd forintot meghaladó értékben szereztek meg ilyen pénzügyi instrumentumokat az ügyfelek, jellemzően lakossági magánbefektetők.

III. A Quaestor felelős társaságirányítási struktúrája

A felelős társaságirányítás az 1990-es évek végétől egyre sűrűbben citált fogalom mindazok számára, akik a korporatív szférával szorosabb vagy lazább kapcsolatban állnak. A corporate governance (felelős társaságirányítás) igénye természetesen korábban is megmutatkozott már, azonban a 2000-es évek vállalati botrányai (Enron, Worldcom, Parmalat), majd a globális pénzügyi válsággá terebélyesedett subprime válság¹⁰ hatására középpontba került a jelenségkör meghatározása. A felelős társaságirányítás összetett fogalom, ezért definiálása történhet gazdasági, számviteli és jogi szempontú megközelítésből egyaránt. A tanulmányom jogi oldalról szemlélteti a Quaestor ügyet, ezért a jogi karaktereket szeretném kiemelni a corporate governance értelmezésekor is.

A felelős társaságirányítás „a) a társaságok felelős irányítási rendszere, b) amely a társaság ügyvezetése, tulajdonosai, munkavállalói és más érintettek közötti relációk viszonylatában realizálódik, c) amely a profitorientált működés törvényes, etikus, ésszerű, hatékony és társadalmi szinten is hasznos megoldásain alapul, és d) amelyeknek szabályait a jogszabályok, a piac és az üzleti szféra önszabályozó mechanizmusai alakítják.”¹¹

A tőzsdei vállalatok esetében kapja a legnagyobb figyelmet corporate governance jelensége, köszönhetően annak, hogy ezek a nyilvánosan működő társaságok jellemzően nagy vállalkozások, munkaadók és adóalanyok egyben. Kétséget kizáróan az ilyen vállalatokat komoly felelősség terheli, mert nekik a legszélesebb a befektetői körük. A többi társasági alakzat esetében sem elhanyagolandó a felelős társaságirányítás, hiszen egy zártkörűen működő részvénytársaság is rendelkezhet említésre méltó paraméterekkel, mint jelentős munkaadó vagy adóalany. Emellett bármikor dönthet a tőzsdére lépés mellett a részvénytársaság, így az eddig talán hiábavalónak hitt erőfeszítések a corporate governance

¹⁰ Subprime válság az USA másodlagos jelzáloghitel-piacának a bedőlése 2007-ben. Kialakulásának hátterében az ingatlanpiacon folytatott liberális hitelezési gyakorlat állt. A következő év őszére globális méreteket öltött, melynek hatásait még ma is érzékeljük világszerte.

¹¹ *Kecskés András*: Felelős társaságirányítás... 13. o.

területén felértékelődnek. „A Quaestor botrány kifejezetten rámutat arra, hogy zártkörűen működő társaságok is közreműködhetnek széles körben elterjedt befektetési lehetőségek terjesztésében és nyilvános értékpapír kibocsátásban.” Az utóbbi két évtizedben a felelős vállalatirányítási szabályozás számos eredményt ért el, de főleg a nyilvánosan működő részvénytársaságok tekintetében. A zártkörűen működő társaságok vonatkozásában az irányítás kérdését a vállalati vezetők még mindig magánügyként kezelik, mint ahogy Tarsoly Csaba is tette a Quaestor tekintetében. A tényleges döntéshozatali hatáskör tehát szűk körben érvényesült és híján volt a kritikai szempontú kontrollnak, ami csak formálisan működött. Az egyik legfontosabb követelmény az ilyen irányítási rendszerekben, hogy megfelelő teret, hangsúlyt kapjon a kritika megnyilvánulása. Ebből következően „lényeges, hogy ne alakuljon ki olyan egyszemélyi (vagy szűk csoportérdeken alapuló) hatalmi koncentráció, mely a vállalati döntéshozatal szintjeit közvetlen irányítása alá vonja.” Az ecoDA¹² alapelvei és útmutatásai az irányítási rendszer keretein belül érvényesülő „Fékek és ellensúlyok” szerepét emeli ki.

Tarsoly Csaba és felesége Tarsolyné Rónaszéki Erika meghatározó pozíciót töltött be a cégcsoport irányító vállalkozásaiban. A tulajdonosi jogviszonyuk mellett az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok között is jelentős befolyással rendelkeztek. Tarsoly Csaba ezenfelül a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt.-ben és a Quaestor Financial Hrutria Kft.-ben egyaránt önálló cégjegyzési¹³ jogosítvánnyal bírt. További kérdéseket vet fel az Orgovány és Vidéke Takarékszövetkezet felszámolásával összefüggésben, előzetes letartóztatásban volt Kiss Szilárd személye, aki a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt.-nek több, mint 8 évig felügyelőbizottsági tagjaként működött közre. Aggályosnak tekinthető a cégcsoportban tulajdonosként feltüntetett hat offshore cég¹⁴ szerepe. Az anyacég tulajdonosává is egy offshore cég, az Insula Management Establishment vált 2012. február 29-ben. Végezetül megemlíteném még, hogy a Quaestor több alkalommal is elmulasztotta a pénzügyi felügyeleti szerv (PSZÁF)¹⁵ irányában fennálló tájékoztatási kötelezettségét, melynek következtében a felügyelet határozataiban kötelezte a vállalatot a jövőbeni adatszolgáltatás és tájékoztatás teljesítésére.¹⁶

¹² European Confederation of Directors' Associations 2004-ben Belgiumban alapított, mintegy 55 000 igazgatósági tagot képviselő nemzetközi szervezet.

¹³ A cégjegyzés joga a társaság írásbeli képviseletének a jogát jelenti

¹⁴ Az offshore szó szerinti jelentése: parton túli, parton kívüli. Olyan vállalatok tartoznak bele ebbe a kategóriába, melyek a cégbejegyzés országában nem folytatnak gazdasági tevékenységet.

¹⁵ PSZÁF Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete 2000. április 1.-én jött létre. Magyarország pénzügyi közvetítő rendszerét felügyelő, ellenőrző hatósági feladatokat ellátó állami szerv. 2013. október 1.-én megszűnt, jogköreit a Magyar Nemzeti Bank vette át.

¹⁶ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? II. ... 12. o.

IV. Speciális célú jogalanyok alkalmazása

A speciális célú jogalanyok (special purpose entity-SPE) fogalmával már a 2002-es amerikai vállalati botrányok, illetőleg a 2007-2009-es globális pénzügyi válság idején lehetőségünk volt megismerkedni. A speciális célú jogalany, „olyan jogi személy, amely előre meghatározott célból jön létre és többnyire olyan gazdasági társaság alapítja egy személyben, amely az eredeti célt közvetve SPE működésén keresztül kívánja megvalósítani.”¹⁷ A 2002-es amerikai Enron¹⁸ botrányban résztvevő társaságok nagy része speciális célú jogalany volt, melyek elsősorban az amerikai számviteli alapelvek GAAP¹⁹ széles lehetőségeit kihasználva, pénzügyi jelentéseiket az anyavállalat pénzügyi beszámolójához történő konszolidáció nélkül tették meg. Az Enron hozta létre az első ún. „off the balance sheet” SPE-t JEDI néven, melynek pénzügyi mutatói teljes mértékben elkülönültek az anyavállalatétól. Az említett jogalanyok alkalmazása tehát elsősorban a számviteli értelemben vett függetlenséget célozta az USA-ban.²⁰ A jogalkotó válasza az eseményekre a Sarbanes- Oxley Act (SOX) megalkotásában öltött testet. A szabályozási koncepció főleg a befektetővédelem és a számvitel intézményeit kívánta megreformálni, többek között a vállalati beszámolók pontosságának javításával. Kiemelném a SOX extraterritoriális hatályát, amelynek köszönhetően Európában is érezteti hatását. A tengerentúli vállalati botrányokra, valamint a SOX törvényre, azon egyszerű okból tértem ki, hogy szemléltessem a speciális jogalanyokkal szemben fennálló küzdelem gyökerei hol keresendők.

A Quaestor botrány jogalanyai közül a Quaestor Financial Hrutira Kft. és a Quaestor Értékpapír Zrt. hasonló szerepkörben tűnt fel, mint a fentebb említett SPE-k. A Quaestor Financial Hrutira Kft. speciális célú jogalanyiságára, már a kötvények kibocsátási tájékoztatójában is történt utalás, a Quaestor Értékpapír Zrt. helyzete némileg eltérő, hiszen tevékenységi köre kevésbé specifikált. Az SPE-k fő ismérve „nem az, hogy a vállalkozás alapítói kitérnek-e a jogi személy SPE jellegére, sem pedig az hogy egyetlen kizárólagos célt valósít-e meg a vállalatcsoport tevékenységén belül, hanem az, hogy az anyavállalat stratégiai

¹⁷ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? I. ... 6. o.

¹⁸ Enron: Amerika legnagyobb energia-kereskedelmi cége volt, melyet 1985-ben alapítottak. A vállalattal kapcsolatos botrány akkor kezdődött mikor az amerikai hatóságok feltárták, hogy az 1997 és 2001 közötti nyeresége 600 millió dollárral alacsonyabb értékű, mint azt annak idején állították. A vállalat bukásáig addig nem látott méretű károkat okozott az alkalmazottainak és a befektetők tömegének.

¹⁹ GAAP Generally Accepted Accounting Principles számviteli szabályok összessége az Amerikai Egyesült Államokban, melyeket a tőzsdén jegyzett társaságok kötelezően be kell, hogy tartsanak.

²⁰ Kecskés András: Felelős Társaságirányítás... 96-97. o.

céljainak jól körülhatárolható csoportját, egy jogalanyiságban elkülönült operatív vállalkozásként valósítja meg.”²¹

A befektetők nem az anyavállalattól, hanem a Quaestor Financial Hrudira Kft.-től jegyezték kötvényeiket, tehát utóbbi leányvállalat a kibocsátó szerepkörét gyakorolta, mely azt jelenti, hogy a Quaestor Financial Hrudira Kft. volt az a személy, aki az értékpapírban megtestesített kötelezettség teljesítését a maga nevében vállalta. A kötvények forgalmazásában pedig a Quaestor Értékpapír Zrt. működött közre. A forgalomba hozatal nem más, az értékpapír tulajdonjogának első alkalommal történő keletkeztetésére irányuló eljárás. Az említett SPE-k a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt., mint anyavállalat konszolidációjába bevont társaságok voltak. Relevánsnak számít az előbbi tény, mert arra a következtetésre jutunk belőle, hogy a Quaestor ügyben felhasznált SPE-k célja nem a számviteli értelemben vett függetlenséghez kapcsolódik. Sokkal inkább a felelősségi jogi vonatkozások kijátszása lehetett a szándék, melyek az említett jogalanyok elkülönült jogi személyiségéből fakadtak. A felelősségi jogi szabályok alatt a kibocsátási tájékoztatóért (prospektus) való felelősséget értem.

A prospektus nem más, mint elsődleges információs és marketing célú dokumentum a befektetők számára melyben a társaság történetét közlik velük. Tartalmaz minden, a befektetési döntés meghozatalához szükséges információt, többek között az értékpapírok megítéléséhez nélkülözhetetlen adatokat.²² A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. Törvény 29. § (1) bekezdése rendelkezik a felelősség egyes kérdésköreiről, mely szerint az értékpapír tulajdonosának a tájékoztató félrevezető tartalmával és az információ elhallgatásával okozott kár megtérítéséért a kibocsátó, a forgalmazó, az értékpapírban foglalt jogokért (garanciát) kezességet vállaló, az ajánlattevő, illetve a szabályozott piacra történő bevezetést kezdeményező személy felel. Tehát a kibocsátási tájékoztatóért való felelősség a Quaestor Financial Hrudira Kft.-t, mint kibocsátót terhelte, a forgalmazót illetően pedig a Quaestor Értékpapír Zrt.-re hárult a felelősség. Levonható a következtetés, hogy a kibocsátási tájékoztató megfelelt a törvényi előírásoknak, sőt a kötvények kibocsátásával kapcsolatban az SPE-k egyetemleges felelősséget vállaltak, annak ellenére, hogy a hazai szabályozás nem követeli meg. A Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt., mint anyavállalat láthatóan elkerülte a kibocsátásért történő felelősségvállalást. Ugyanakkor a kötvények eladásából származó

²¹ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? I. ... 6. o.

²² Halász Vendel és Kecskés András: Társaságok a tőzsdén HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011. 71-72. o.

vagyoni eszközök sorsáról a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt. döntött, amely kizárólag más vállalatcsoporton belüli társaságok javára használta fel a befolyt eszközöket.²³

V. A felügyeleti szervek szerepe a botrányban

2015 elején a pénzügyi világot megrázó eseményt váltott ki a svájci jegybank azzal, hogy eltörölte a svájci frank árfolyamplafonját. Ennek következtében az ország devizája rengeteget erősödött, miközben a devizapiacra éppen az ellenkezőjére számítottak a befektetők. A magyar bróker cégek devizázó ügyfelei is jelentős veszteségeket szenvedtek a jellemzően nagy tőkeáttételekkel²⁴ megvalósított ügyleteik nyomán. A Magyar Nemzeti Bank az említett veszteségek miatt rendkívüli ellenőrzésekbe kezdett, melyek folyamán új módszereket is bevetett a hatékonyság növelése érdekében. A Buda-Cash-nél folytatott ún.: tükörellellenőrzés²⁵ alkalmazásával derült fény arra, hogy a cég már hosszú idők óta egy fiktív személy számláján keresztül tünteti el hatalmas méretűre duzzadt adósságait. Két héttel később, 2015. március 9.-én, a pénzügyi felügyelet Quaestor Értékpapír Zrt.-nél tartott helyszíni ellenőrzése során lepleződött le a több mint két évtizede húzódó jogellenes tevékenységek sorozata.

A továbbiakban azon meglátásomat szeretném kifejtetni, hogy a felügyeletnek már évekkel korábban lehetősége lett volna a Quaestor cégcsoport visszaéléseit feltárni, valószínűleg ezzel a befektetők jelentős részének vagyonát megóvni. Felügyelet alatt egyrészt értem a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének tevékenységét, a pénzügyi közvetítőrendszer felügyeletével kapcsolatos jogkörében eljáró Magyar Nemzeti Bankot, továbbá ide sorolnám még a Quaestor független könnyvizsgálóinak ténykedéseit is. Az említett két állami szerv hatásköre kiterjed, illetve kiterjedt többek között az engedélyezési, elbírálási jogkörökre, folyamatos ellenőrzésre és vizsgálati jogokra. A felvázolt jogkörök megfelelő és hatékony gyakorlása a pénzügyi közvetítőrendszerben szereplő vállalatok és egyéb jogi személyek prudens működését szolgálná, de az eredményt látva sajnálatos módon ez nem valósult meg. Mielőtt bemutatnám az általam elszalasztottnak vélt lehetőségeket, amelyek a felügyelet előtt adódtak, szeretném felhívni a figyelmet arra a fontos tényre, hogy a kötvény kibocsátási programokban kibocsátó szerepét betöltő Financial Hurrira Kft. nem tartozott sem a Tőkepiaci törvény sem a Hitelintézeti törvény hatálya alá, ebből kifolyólag

²³ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? I. ... 7. o.

²⁴ Tőkeáttétel a rendelkezésre álló tőkénél nagyobb pozíciók felvételét jelenti, melynek következménye a nyereség vagy veszteség sokszorosára történő felnagyítása.

²⁵ Tükörellellenőrzés során a felügyelet alkalmazottai az adott cégnél tartott helyszíni ellenőrzésével egyidejűleg a KELER Zrt.-nél vezetett számlákat is áttekintik, és a számlákon levő tételek összehasonlítása után egyből kiderül, ha valami nincs rendben a számokkal.

működését felügyeleti szerv nélkül végezte. Ennek következtében az egyes tevékenységek eredményességének a hiánya (jelzálog-finanszírozás, kockázati tőke tevékenység, értékpapír kereskedelem) és az azokból eredő rendszer szintű kockázatok sem kerültek a felügyeleti szervek szintjén összevont kockázati elemzés tárgyává. Erről a körülményről egyébként, mint kockázati tényezőről említést is tettek a 2007. évi 50 milliárd Ft-os kötvényprogramban.²⁶

Visszatérve a fentebb elkezdett gondolatmenethez, a kontroll több csatornán keresztül is megvalósult, de ahogy arra kitértem nem az egész vállalatcsoport, csupán a Quaestor Értékpapír Zrt. felett. Egyrészt az ötévente kötelező pénzügyi felügyeleti ellenőrzés keretében, amely az említett 2015. évi márciusi rendkívüli helyszíni vizsgálata során fel is tárta a visszasságokat. A felügyeleti tevékenység végzése korábban a PSZÁF hatáskörébe tartozott, melynek 2013-ban tett utoljára eleget az intézmény, ezt követően vette át jogköreit az MNB. Másrészt a könyvvizsgálók felelőssége, ami aggályokat vet fel, hiszen a 2000-es évek amerikai vállalati botrányai is rávilágítottak korporatív szférában betöltött szerepük fontosságára, ugyanis a „gatekeeperek” az Enron vezető tisztségviselőit számos jogilag kifogásolható tranzakció során segítették, mint külső szakértők, tanácsadók (ügyvédek, könyvvizsgálók, bankárok). A könyvvizsgálók feladata a könyvvizsgálat szabályszerű elvégzése, és ennek alapján független jelentés tétele, melyben arról foglalnak állást, hogy a gazdasági társaság beszámolója megfelel-e a jogszabályi előírásoknak, megbízható és valós képet ad-e a társaság vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről, továbbá működésének gazdasági eredményeiről.²⁷ Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy állandó könyvvizsgálót határozott időtartamra, legfeljebb öt évre lehet megválasztani a hatályos jogszabályok szerint. A törvényi szabályozás nem volt elég szigorú a múltban, ugyanis a könyvvizsgálók különösebb pénzügyi és befektetési képzettség nélkül is elvégezheték a tevékenységüket az értékpapír kibocsátóknál, sőt még a forgalmazással foglalkozó vállalatok esetében is, időbeli korlát hiányában.²⁸ Harmadrészt annak ellenére, hogy nem az MNB, korábban PSZÁF feladata a kötvény kibocsátási programok engedélyezése, a kibocsátási tájékoztatók minden egyes évben jóváhagyásra kerültek, ami azt jelenti, hogy a tájékoztatóban szereplő adatokat valósághűnek találták az említett szervek. Az MNB álláspontja az előbb felvázoltakkal kapcsolatban az volt, hogy a fiktív kötvények okozták a problémát, ezek viszont a pénzügyi rendszeren kívüli bűncselekményekből származtak, tehát az engedélyezett, legális kötvényprogramoknak nincs semmi köze a később feltárt illegális forrásbevonásokhoz.

²⁶ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? II. ... 11. o.

²⁷ Kecskés-Ferencz-Bujtár-Halász-Szalay: Üzleti Jog I. - Társasági jog és cégjog. Menedzser Praxis, Budapest 2016. 67. o.

²⁸ Bujtár Zsolt - Kecskés András: Merre tart a gazdasági jogi szabályozás a Quaestor botrány után? II. ... 11.o.

Végezetül megemlíteném a 2014-es évben, néhány hónappal a botrány kirobbanása előtt a francia tulajdonú Credigen Bank megvásárlása is az MNB engedélyével valósult meg. Aggályosnak tartom, hogy egy ilyen méretű tranzakció során a részletes, mindenre kiterjedő jogi és gazdasági szempontú átvilágítás továbbra sem keltett gyanút a felügyeletben.

Összegezve az elmondottakat felmerül a gyanú, hogy igen is tudták vagy sejtésük lehetett a sok éven át húzódó csalássorozatról, s bár erről a vádirat nem szól, nagy eséllyel magas szintű korrupcióval leplezték el mindezt a hatóságok elől.

VI. A Quaestor kárpótlással kapcsolatos jogszabályi rendelkezések

VI.1. A 2015. évi XXXIX. Törvény a Quaestor károsultak kárrendezését biztosító követeléskezelő alap létrehozásáról és 32/2015 (XI.19.) AB határozat

Az első Quaestor törvény hatályba lépését követően, annak alaptörvény ellenességének megállapítása és megsemmisítése iránti panaszt nyújtottak be az Alkotmánybírósághoz. Az indítványozók köre három, BEVA tagsággal rendelkező jogi személyből, valamint Buda-Cash károsult magánszemélyekből állt. A BEVA tagok elsősorban, a Quaestor Alapba történő befizetési kötelezettségüket keletkeztető rendelkezéseket sérelmezték, egyúttal a kellő felkészülési idő hiányát, melyből a jogállami jogbiztonság alaptörvényi szabályozásának megsértésére következtek. Az előbb említetteken kívül a hátrányos megkülönböztetés tilalmának és a tulajdonhoz való jognak megsértése, továbbá indokolatlan pozitív diszkrimináció szerepelt a jogi személyek indítványában. A magánszemélyek a kártalanítási törvény személyi hatályát szintén kifogásolták, annak a megkülönböztetés tilalmával ellentétes rendelkezéseire hivatkozva, valamint a kártalanítás mértékét, hiszen a korábbi 6 millió forintról 30 milliós értékhatárra lett felemelve. Végezetül a Quaestor károsultak veszteségeinek soron kívül történő megtérítését nehezményezték. Összegezve a kárpótlásban részesülők köre, a kárpótlás mértéke és pénzügyi háttérének megteremtése voltak azok a pontok, melyek aggályokat vetettek fel az első Quaestor törvénnyel kapcsolatban.

Az Alkotmánybíróság a beadványok tartalmi vizsgálatát követően azon következtetéseket vonta le, hogy a BEVA tagok többletfizetési kötelezettségeinek mértéke, módja és időpontja sem volt megfelelően meghatározva. A másik lényeges kérdés, a hátrányos megkülönböztetés megvalósulásának problémaköre, melyben az alkotmánybírák arra az álláspontra jutottak, hogy a Quaestor befektetői nem jogosultak kedvezményes, a többi botrányban érintett károsulttól eltérő bánásmódra. A harmadik releváns pont pedig a tulajdonhoz való jog sérelme volt. A befektetési szolgáltatók indítványukban azt sérelmezték, hogy még visszafizetés esetén is tulajdonkorlátozásról lenne szó, amennyiben pedig ez

elmaradna már tulajdonelvonásról, amely a kellő és megalapozott indokoltság hiányában alaptörvény-ellenes. Az Alkotmánybíróság két szempontból vizsgálta ez utóbbi felvetést, 1. egyrészt a korlátozás szükségessége fennáll-e, s ha igen 2. akkor a korlátozás arányos-e. A közérdekre - amit a stabil pénzügyi szektor testesít meg - hivatkozást nem találták az alkotmánybírák megalapozatlannak, azonban a második pont, vagyis az arányossági feltétel már aggályokat váltott ki belőlük. A BEVA tagok által elszenvedett tulajdonkorlátozás ellenszolgáltatás nélkül valósulna meg, ráadásul annak mértéke és időtartama teljes mértékben kiszámíthatatlan, ebből kifolyólag a tulajdonkorlátozásra irányuló törvényi rendelkezéseket aránytalanul súlyos mértékűnek találták. Az 32/2015 (XI.19.) AB határozat megállapította a 2015. évi XXXIX. Törvény részbeni alaptörvény-ellenességét, ugyanakkor rávilágított arra, hogy a kárpótlás egésze és módja más szabályozási formában elfogadhatónak minősülne. Az alkotmánybírák között konszenzus alakult ki abban, hogy az állam önként, ex gratia kártérítési programokat hirdethet, ez azonban nem alapjog.²⁹ Megemlíteném Kiss László alkotmánybíró véleményét, aki a kárrendezéssel szükségszerűen együtt járó jogkorlátozás mértékét csökkentő eszközként a Lex Rhodia³⁰ kármegosztási-felelősségi alakzatának alkalmazását javasolta.

VI.2. A 2015. évi CCXIV. Törvény a Tőkepiac stabilitásának erősítése érdekében tett egyes kárrendezési intézkedésekről

A 2016. január 1.-én hatályba lépett törvénnyel a jogalkotó szándéka az AB határozatnak való megfelelés volt, ezért az új jogszabály megalkotásakor figyelembe vette mindazon kritériumokat, melyeket az Alkotmánybíróság aggályosnak tartott. Ennek szellemében a törvény 27. §-ában az első Quaestor törvény hatályon kívül helyezésre került. A kárpótoltak köre az új törvény értelmében már nem csak a Quaestor Financial Hivatala által kibocsátott vagy ilyenként megjelölt kötvények tulajdonosait foglalta magában, hiszen a jogszabály rendelkezései tovább bővültek, így kiterjednek minden befektetési szolgáltatóra, amely maga vagy kapcsolt vállalkozása által kötvényt bocsátott ki, vagy az ügyfél rendelkezése ellenére értékpapírszámláján kötvényt írt jóvá. További feltételként pedig azt jelölte meg a jogalkotó, hogy a társaság ellen 2015-ben elindult a felszámolási eljárás, melynek a folyamata 2016. február 15.-ig jogerősen nem zárult le. A Buda-Cash ügyfelek a Hungária Értékpapír Zrt.

²⁹ Szilovics Csaba: A Magyar Alkotmánybíróság határozata a Quaestor-károsultak kárrendezését biztosító követeléskezelő alap létrehozásáról Kodifikáció és Közigazgatás 2015/2

³⁰ Lex Rhodia de iactu mercium római jogból származó, a veszélyviselést különös módon szabályozó intézmény. Lényege, hogy ha tengeri vihar esetén a hajó megkönnyítése céljából árukat dobtak ki, az ebből adódó kárt meg kell osztani mindazok között, akiknek a hajó megmentéséhez érdekük fűződött. Speciális kármegosztási szabálynak nevezhető intézmény.

befektetőivel ellentétben továbbra sem kerültek az új törvény hatálya alá, ugyanis a Buda-Cash-nél nem történt kötvénykibocsátás. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt.-re még nem teljesült a felszámolási feltétel, mert ekkor még nem indult el ellene a felszámolási eljárás. Ennek következtében mintegy ötszáz ügyfél -akik a Quaestor Pénzügyi Tanácsadó Zrt.-vel szerződtek- csak abban az esetben lesz jogosult a kárrendezésre, ha ezt a bíróság jogerős ítéletében megállapítja.

Másik lényeges kérdéskörben is változtatásokat hajtott végre a jogalkotó, mivel az új törvény a BEVA tagok előlegfizetési kötelezettségét maximalizálta, időtartamát és ütemezését pontosan meghatározta, ezzel is erősítve az Alkotmánybíróságnál panaszolt jogbiztonság követelményét. Ennek értelmében a Befektető-védelmi alap tagjai évi maximum 7 milliárd Ft és összesen 12 évre vetítve 84 milliárd Ft mértékig kötelesek részt venni a Quaestor károsultak előzetes finanszírozásában.³¹

VI.3. A kárpótlási törvények hatása a befektetői kultúrára

Piacgazdaságban élünk, melynek alapvető feltétele, hogy a piaci viszonyok irányítanak, az állam nem avatkozik be a gazdaság működésébe, csupán annak keretfeltételeit biztosítja. A fő mozgatórugó pedig a verseny, ami nem kizárólag a siker élvezetéből áll, ugyanis a vereség viselése olykor szükségszerű velejáró elem. Aki versenyzésre adja a fejét, kénytelen elviselni a vereség kockázatát is, és minél több profitra kíván szert tenni, annál nagyobb mértékű ez a kockázat. A befektetési döntések hasonló mérlegelés alapján zajlanak le a piaci szereplőkben. A Quaestor botrány esetében ez az általános rend felborulni látszik, hiszen az állam a veszteséges pozíciók tulajdonosait kedvezményezett csoportként kezeli. A kárpótlási törvények indoklása szerint a károsultak számossága és a kár mértéke az, ami az előbb említett csoportot előnyösebb pozícióba helyezi. A média hatása, valamint a Quaestor tagok társadalmi kapcsolatai sem elhanyagolható tényezők a kárpótlás szempontjából, mivel lényeges nyomást tudtak gyakorolni a törvényhozókra. Ennek következtében a jogalkotók a hosszú távú piaci tendenciák erősítése helyett rövid távú, de annál látványosabbnak tűnő megoldásokra helyezték a hangsúlyt. A szabályozás nem a hasonló jövőbeli esetek megelőzését, mint inkább a károsultak kompenzációját tűzte ki céljául, többek között azért, hogy az eddigi 20 000 EUR-nál jóval magasabb, maximum 100 000 EUR összegben lett a kártalanítás mértéke meghatározva, amely a jelenlegi fejletlen pénzügyi kultúra mellett további felelőtlenségre ösztönözheti a piaci szereplőket. Arra a következtetésre juthatunk,

³¹ Bujtár Zsolt – Kecskés András: Másodszor is Quaestor?... 163-164. o.

hogy a nagy kockázatvállalással kialakított pénzügyi portfóliók³² veszteségeit végső soron az állam fedezi az adófizetők hátrányára.

A kárpótlási törvényekkel az állam nem segíti elő a felelős, prudens döntések meghozatalát a későbbiekben. A befektetők részére bátorítást jelenthetnek az eddigi intézkedések, hiszen felmentve érezhetik magukat a veszteségek viselése alól, sőt a jövőben további átgondolatlan, kockázatos befektetéseket eredményezhet az a kialakult tudat, hogy az állami segítség nem marad el, ha megfelelő méretű a krízisben érintett társaság gazdasági súlya.³³ Más kérdés, hogy hazánk befektetői kultúrájának színvonala az ilyen és hasonló botrányok miatt valószínűleg nem fog minőségileg javulni, ebből kifolyólag sokan a tartózkodás mellett dönthetnek és megtakarításaik növelésére egyéb alternatív, kockázatoktól mentes módot kereshetnek. Továbbá a külföldi befektetők szemében sem feltételezném, hogy pozitívként jelenne meg egy, az országban óriásnak számító cég ilyen mértékű jogellenes működésének évtizedeken át tartó engedélyezése.

VII. Összegzés

A tanulmányomban kifejtett vizsgálódási pontok alapján jól látható, hogy visszaélésekre alkalmas környezettel találjuk magunkat szemben, ennek nyomán joggal fogalmazódnak meg kérdések a jogszabályi háttérrel kapcsolatban. Ugyanakkor ezek a kérdések nem csak hazai, de nemzetközi viszonylatban is rendre felmerülnek, a különbséget elsősorban a válaszokban kell keresnünk. Véleményem szerint a visszaéléseket kiváltó okok pontos megjelölésével és konkrét, végrehajtható jogalkotói célok megfogalmazásával lehetne elejét venni a Quaestorhoz hasonló botrányok létrejöttének. A speciális célú jogalanyok alkalmazása mind jogi, mind etikai szempontból aggályosnak tekinthető. Adottságaik alkalmassá teszik őket a Quaestornál folytatott, legalitás határát átlépő tevékenységek végzésére. A korporatív szférában hangsúlyos átlátható működés kritériuma sérülhet a leginkább az említett jogalanyok ténykedése folytán. A közzététellel és az abból adódó felelősségi normákkal kapcsolatban is találni hézagosságot. Az értékpapírok forgalomba hozatalával a vállalkozásban érdekeltek köre kibővül, amelynek következménye, hogy már nem csak az alapító tagok kockáztatják vagyoni eszközeiket. Ebből kifolyólag is fontos, hogy a kibocsátó személyét, gazdasági hátterét sokkal nagyobb figyelem övezze a felügyelet részéről. Végezetül a kárpótlási törvényekkel foglalkoztam, amelyek fogyasztóvédelmi jellegű

³² Portfólió: a portfóliókezelési tevékenységet végző számára átadott eszközök, illetőleg ezen eszközökből a portfóliókezelési tevékenységet végző által összeállított, többféle vagyonelemet tartalmazó eszközök összessége.

³³ Bujtár Zsolt – Kecskés András: Másodszor is Quaestor?... 165. o.

szempontok alapján kívánták a problémakört megközelíteni. Álláspontom szerint a jövőbeni felelőtlen befektetői döntések száma nem csökken a jogalkotó reakcióját követően, hiszen a kártalanítás módja és mértéke a hatékony piaci működés logikájával nem egyeztethető össze.

Tanulmányom részét nem képezte, ugyanakkor rendkívül lényeges és egyben újszerű jelenségnek nevezhető az árnyékbankrendszer témaköre. A Financial Stability Board (FSB)³⁴ által megalkotott definíció szerint, az árnyékbankrendszer a rendes bankrendszeren kívüli szervezetek és tevékenységek bevonásával történő hitelközvetítés rendszereként határozható meg. A fogalom alá tartozó vállalatok portfóliója befektetési és kereskedelmi banki szolgáltatásokat egyaránt tartalmaz. Az árnyékbankok működése jelentős kockázatokat hordoz magában, mert egyrészt a felügyeleti szervek vizsgálata nem terjed ki rájuk, másrészt likviditási problémák esetén a jegybank nem vállal garanciát a kifizetések teljesítésére.³⁵ A pénzügyi rendszer eme speciális ágazatába tartozó társaságnak számított a Quaestor is. A cégcsoport árnyékbanki jellegét nem kívánom tovább fejtegetni, hiszen a téma terjedelmét tekintve egy külön tanulmány lenne megfelelő e célra.

Dolgozatom zárásaként, a következtetéseket levonva pedig azt hangsúlyoznám, hogy befektetési döntéseink meghozatalakor fokozott figyelemmel és körültekintéssel kellene eljárunk, mert a piaci átlagnál magasabb hozammal kecsegtető ajánlatok mögött sokszor csak ügyeskedő vállalatok állnak, melyek a szabályozás hézagait és az emberi hiszékenységünket kihasználva csalják ki tőlünk nehezen szerzett megtakarításainkat. Még mindig egyszerűbb előzetesen kérdezősködni, tájékozódni egy társaság működését, piaci szerepkörét és kínált vagyoni eszközeit illetően, mint egy balul sikerült beruházást követően a pénzünk után futni, abban a tudatban, hogy talán sosem fogjuk teljes mértékben visszaszerezni a felelőtlenül befektetett javainkat.

³⁴ Pénzügyi Stabilitási Tanács (Financial Stability Board – FSB) 2009- ben jött létre a Pénzügyi Stabilitási Fórum utódjaként. Célja a pénzügyi stabilitás elérése a világ húsz legfejlettebb nemzetgazdaságában (G20). Az intézmény székhelye a svájci Basel.

³⁵ *Kecskés András - Bujtár Zsolt: „Sárkányok tánca” – a hagyományos- és az árnyékbankrendszer küzdelme a pénzügyi dominanciáért Kínában.* Jura 2016/1. sz. 229-230. o.